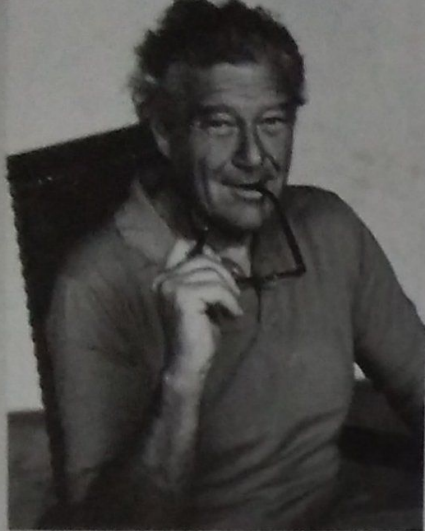

GREGOR VON REZZORI

Zăpezile de altădată

HUMANITAS

Gregor von Rezzori (1914–1998) s-a născut într-o familie austriacă la Cernăuți, în Bucovina, devenind după 1918 cetățean român. A trăit câțiva ani, înainte de a pleca în 1938 la Berlin, în București. Este considerat unul dintre marii scriitori moderni de limbă germană. Cea mai cunoscută carte a sa, *Memoriile unui antisemit* (Humanitas Fiction, 2008), și *Zăpezile de altădată* fac parte dintr-o trilogie dedicată istoriei europene din prima parte a secolului XX.

MemoriiJurnale

Gregor von Rezzori (pe numele său real Gregor Arnulph Hilarius d'Arrezzo) s-a născut în 1914 la Cernăuți, în Bucovina, pe atunci teritoriu al Imperiului Austro-Ungar. Provenea dintr-o familie cu origini aristocratice și întregul destin i-a stat sub semnul eclectismului, al libertății intelectuale și profesionale. A studiat la Universitatea din Viena și apoi la cea din Berlin, oraș în care s-a stabilit în 1938. A fost cetățean al Austro-Ungariei și României, oscilând apoi între Paris, Roma, Statele Unite și Toscana. S-a stins din viață în 1998, lângă Florența. În memoria sa, primăria din Florența a instituit în 2007 premiul pentru literatură străină Vallombrosa Von Rezzori.

A fost scriitor, memorialist, scenarist, dar și actor, artist vizual, critic de artă și colecționar. Vorbea fluent germană, română, italiană, polonă, rusă, idiș, franceză și engleză. A cunoscut succesul literar în 1953, cu *Maghrebinische Geschichten*, o culegere de povestiri în cheie parodică, având ca temă tinerețea sa în Bucureștii anilor '30. Valoarea i-a fost confirmată de romane precum *Ödipus siegt bei Stalingrad* (1954) sau *Der Tod meines Bruders Abel* (1976); în lumea anglofonă a atras atenția odată cu publicarea în *The New Yorker* a povestirii *Memoiren eines Antisemiten* (1969, ulterior inclusă în volumul din 1979), remarcată de scriitorul Elie Wiesel, care l-a numit „un mare povestitor”. A scris peste douăzeci de romane și povestiri autobiografice și i s-au decernat prestigioase premii literare: Theodor-Fontane-Preis (1959), Premio Scanno (1987), Premio Boccaccio, Premio Lorenzo Il Magnifico. Volumul memorialistic *Zăpezile de altădată* (*Blumen im Schnee*, 1989) face parte dintr-o trilogie dedicată istoriei europene din prima parte a secolului XX, alături de *Memoriile unui antisemit* (*Denkwürdigkeiten eines Antisemiten*, 1979), apărută în traducere română în colecția „Raftul Denisei” (Humanitas Fiction, 2008), și romanul *Ein Hermelin in Tschernopol. Ein maghrebinischer Roman*, 1958.

GREGOR VON REZZORI

Zăpezile de altădată

Portrete pentru o autobiografie
pe care nu o voi scrie niciodată

Traducere din germană de
SANDA MUNTEANU

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Gregor von Rezzori
Blumen im Schnee
© 1989, Gregor von Rezzori
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
REZZORI, GREGOR VON
Zăpezile de altădată: portrete pentru o autobiografie
pe care nu o voi scrie niciodată / Gregor von Rezzori;
trad.: Sanda Munteanu. – București: Humanitas, 2012
ISBN 978-973-50-3563-1
I. Munteanu, Sanda (trad.)
821.112.2-94=135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743, 382, 0723 684 194

Mais où sont les neiges d'antan?
(Dar unde sunt zăpezile de altădată?)
FRANÇOIS VILLON

*Pentru Beatrice,
cu dragoste și recunoștință veșnică*

- noua stăruire = mișcare
[Luna cînd are]

Cassandra

Stoluri de mătășari s-au năpustit asupra inflorescențelor umbeliforme, îndesate dolidora, ale scorușelor. Se spune că păsările își fac apariția doar o dată la șapte ani și că vin din extremitatea nordică a continentului, din Laponia sau Siberia, atunci când iarna amenință să fie foarte grea. Sunt numite și „păsările-frigului“, deși arată destul de frumușel: trupeșe și multicolore, au un moț impertinent, fruntea și gusa ca o catifea neagră, aripi cu dungi albe, dar roșii ca focul în apropierea trupului, și o codiță cu extremitatea galbenă ca lămâia. Își vâra pieptul pufos, sideșu-trandafiriu, în rețeaua deasă a codițelor inflorescenței, ciugulind cu lăcomie boabele.

O detunătură – cineva a descărcat o armă cu alice mărunte, țintind în stolul de păsări. Acesta se înalță ca fumul din coroanele scorușilor. Dar cel puțin o duzină de păsări se prăbușesc din mijlocul ciorchinilor plini de fructe, căzând în zăpadă, printre boabe strivite și picături de sânge. Cine știe dacă celelalte vor mai reveni vreodată? Ciorchinii sunt zdrențuiți – lujerele goale proiectează un desen încremenit pe cerul palid de iarnă.

113 -

Când a venit la noi în casă – așa mergea vorba – nu era cu mult mai mult decât un animal. O decorticaseră din straietele ei țărănești, iar cămașa, fota, jocul din blană de oaie și opincile fuseseră aruncate imediat în foc. Dar în îmbrăcăminte de oraș arăta atât de absurd, încât te speriai de ea. Unii făceau glume grosolane, spunând că vederea ei putea provoca un avort femeilor gravide. Prin urmare, au băgat-o iarăși rapid în costum tradițional – în orice caz însă într-un costum sterilizat, de care nu s-a mai despărțit tot restul vieții: fără broderii colorate pe cămașă și joc, fără brâul roșu ca cînabru și fără năframa galbenă ca grozama: o combinație de negru, alb și cenușiu, ca de călugăriță. „Au transformat un sticlete într-o codobatură”, obișnuia să spună ea însăși. Dar nu bănuise nimeni că în această vestimentație născocită va atrage și mai mult atenția asupra ei decât în cea tradițională. Ea personal o purta însă cu o mândrie plină de demnitate, ca pe o rasă monahală.

N-a descoperit nimeni, niciodată, cum se lipise de ea numele Cassandra. Este cu totul imposibil să-l fi primit la botez. Cătușul din Carpați de unde se trăgea – ea își amintea, ce-i drept, numele lui, dar nu mai știa unde se află, în orice caz era „în mijlocul pădurilor” – consta dintr-o mână de colibe acoperite cu șindrilă, în care locatarii dormeau iarna împreună cu oile; în timpul verii, melodiile melancolice ale fluierelor ciobănești se pierdeau în pustietatea munților animați doar de foșnetul brazilor. Nu ne-a spus niciodată ce nume purtase acolo și nici cine o fericise pentru prima oară cu numele de Cassandra. Probabil cineva de la mănăstirea de unde o adusesse

tatăl meu. Dar și această ipoteză părea îndoielnică. Starețul ar fi fost singurul în stare să o împodobească cu numele vizionarei din *Iliada*, alegând-o tocmai pe ea dintre toate celelalte slujnice – poate în urma vreunei profeții funeste. Călugării îmbrăcați în rasele lor negre, cu potcapuri asemănătoare unor burlane de sobă pe capetele acoperite de un păr lăptos, sfioși, căzuți în extaz sau de un misticism interiorizat, ca niște nebuni, erau tot atât de agramați ca frații lor din sat. Dar, indiferent cine îi fusese naș, la noi sosise cu numele de Cassandra, luându-mă în grijă din momentul în care mă născusem – în calitate de *dădacă*, spunea mama mea; în calitate de *doică*, susținea Cassandra sus și tare.

Faptul că nu posed nici o fotografie de-a Cassandreii este relevant pentru mândria nesăbuită a mamei mele. În 1940, când nordul Bucovinei, unde locuiam noi – fostă provincie a monarhiei austro-ungare, iar mai târziu, după 1919, provincie a României –, a fost cedat Rusiei pe baza unui pact încheiat între domnii Stalin și Hitler prin intermediul lacheilor lor, Molotov și von Ribbentrop, autoritățile care se ocupau de populația germană din străinătate i-au strămutat pe foștii austrieci „acasă, în Reich”, în calitate de așa-numiți cetățeni de origine etnică germană. Fiecare avea voie să ia cu sine doar cincizeci de kilograme din toată agoniseala. În locuința din oraș a mamei fusese încartiruit un colonel din armata de ocupație rusească, iar acesta îi permisesse, foarte galant, să salveze o sută de kilograme. Cel puțin o treime erau amintiri din perioada copilăriei noastre. Din sutele de fotografii fuseseră îndepărtate cu grijă cele în care apăream împreună cu Cassandra. Nu din cauza urâteniei ei, deși în pozele unde mă ținea în brațe arăta probabil ca o gorilă femelă îmbrăcată în haine de doică și care răpise un copil alb. Mama nu putea contesta că această Cassandra fusese *dădaca* noastră – în mod special a mea – și că mai târziu, după ce crescusem, iar părinții mei se despărțiseră, rămasese în slujba noastră ca menajeră a tatei. În

schimb, mama contesta cu vehemență că „sălbatică” – așa era etichetată, fără nici o perdea, în casa noastră – ar fi fost *doica* mea. Cu alte cuvinte, își revendica exclusiv prerogativa de a mă fi hrănit cu laptele propriu.

Eu însă știu mai bine; nu numai fiindcă am simțit de-a lungul întregii vieți că, fiind copilul adoptiv al Cassandrei, am supt laptele gliei din care se trăgea *ea* – dar *nu* și mama mea –, cu toate energiile ei pozitive și negative; dar exista și un alt argument care contrazicea legenda despre maternitatea necondiționată și totală a mamei mele: acela – cu nimic mai convingător, dar totuși acceptat orbește – legat de sănătatea ei foarte precară. Până în clipa când, spre sfârșitul zilelor ei, s-a dovedit că reușea să opună o rezistență uimitor de înverșunată tuturor vicisitudinilor existenței, mama se pricepuse să convingă pe aproape toată lumea că, din cauza constituției ei fragile, fusese suprasolicitată și de cele mai simple obligații impuse de viață. Înainte de nașterea mea petrecuse mare parte din timp în diferite stațiuni balneo-climaterice, chipurile pentru a se întrema în urma nașterii surorii mele, care avusese loc cu patru ani înainte.

La acest gen de debilitate fizică s-au adăugat și evenimentele istorice care ne-au alungat prima dată din Bucovina – chiar dacă doar pentru o perioadă scurtă. Eu m-am născut în luna mai a anului 1914, iar în august a izbucnit Primul Război Mondial. Bucovina se învecina nemijlocit cu Galiția, unde s-au dat lupte sângeroase imediat după începutul ostilităților, iar armatele rusești au înaintat vertiginos. După ce cineva susținuse că văzuse șepcile lor plate – în realitate fusese vorba doar despre șepcile cenușii, fără cozoroc, ale camarazilor noștri de arme germani –, populația a fost cuprinsă de panică. Rămasă singură, deoarece tatăl nostru era pe front, mama s-a molipsit și ea. Așa încât ne-am refugiat și noi în mare pripă. Destinația noastră era o casă de vacanță de lângă Trieste, care îi aparținuse bunicului – de puțină vreme decedat – din partea tatălui.

Firește că eu nu-mi amintesc de această fugă. În schimb, sora mea, care avea deja aproape cinci ani, vorbea despre ea ca despre o aventură timpurie foarte nebuloasă. În visele ei apăreau uneori episoade înfricoșătoare. Mama evita să vorbească despre toate astea. Tata susținea că mamei îi era rușine de graba nesăbuită a fugii, pe care el o numea, ridicând din umeri, „o aiureală necugetată”. Evoluția evenimentelor i-a dat însă *ei* dreptate. În decursul luptelor tumultuoase, cu varii rezultate, Cernăuțiul, capitala Bucovinei, a căzut de repetate ori în mâinile armatei rusești. În cel mai bun caz am fi putut alege un anotimp mai propice pentru fugă și mijloace de transport mai confortabile.

Despre itinerarul nostru nu cunosc amănunte decât din auzite, și chiar și acelea sunt foarte vagi. Se zice că a trebuit să trecem Carpații noaptea, pe viscol, într-o trăsură trasă de cai, printr-un defileu cvasi-impracticabil, și să ajungem pe partea cealaltă, în Maramureșul aflat pe atunci încă sub ocupație ungurească, pentru a lua, la Bistrița, un tren care să ne ducă la Trieste prin Budapesta și Viena. Defileul nu putea fi decât cel de la Bârgău, unde, conform legendei și romanului lui Bram Stoker, se afla castelul lui Dracula. Pentru a ajunge acolo și apoi la Bistrița, am călătorit probabil cu trăsura mai multe zile în șir. Sigur este că în tot acest timp Cassandra a fost duhul nostru protector.

Mama noastră nu vorbea și nu înțelegea nici una din limbile țării. Ce-i drept, în perioada austriacă, *germana* era limba oficială; dar, cu cât înaintam mai adânc pe teritoriul țării, cu atât germana era mai puțin vorbită sau înțeleasă de către multele etnii ale Bucovinei. În schimb, Cassandra, care nu vorbea corect nici o limbă – nici măcar cu aproximație –, reușea să se exprime cu ajutorul unor crâmpie de română, rutenă, poloneză, maghiară, ba chiar și turcă și idiș, recurgând totodată la o mimică însoțită adeseori de grimase groțeste și o

sugestivitate primitivă de care toată lumea râdea, dar pe care toată lumea o înțelegea.

Se știe ce înseamnă un refugiu în masă din zilele de la finele celui de-al Doilea Război Mondial – adică de la sfârșitul lui 1944 și începutul lui 1945 – sau poate chiar de mai demult, și anume de la înfrângerea Franței, când populația unor ținuturi întregi pleca în bejenie. Printre roabe împinse cu mâna și căruțe descoperite, în care mureau de foame și înghețau de frig copii zdrențăroși, vedeai și landouri închise unde călătoreau oameni înfășurați în blănuri, cu foxterieri gălăgioși în brațe, urmate de trăsuri încărcate cu bagaje și munți de geamantane – obiect al indignării și urii, nicidecum al respectului. Iar situația nu putea fi în nici un caz ameliorată de franceza învățată la pension sau de engleza însușită de la dădacă, la care mama recurgea atunci când n-o mai scotea la capăt cu germana. Nici vizitiul bătrân, nici guvernanta timorată, rebegită și jignită a surorii mele, nici bucătăreasa din Boemia sau cele două țărănuțe dresate cu greu ca să ajungă subrete nu ne puteau ajuta cu nimic. În schimb, Cassandra se simțea în elementul ei în Carpați. Inspira aerul rece al pădurilor bântuite de crivăț de parcă ar fi fost un balsam. Dacă ar fi auzit și urlete de lupi i s-ar fi părut că răsună o melodie din ținuturile natale. Cassandra se adresa celor de aceeași teapă ca una de-a lor, ca o femeie din popor care-i vorbește poporului pe aceeași limbă. Veșmintele ciudate îi confereau o anumită autoritate. Dacă eram în căutarea unui adăpost pentru noapte sau a unui locșor lângă o sobă încălzită, ba chiar și numai a unei căni cu lapte sau a apei ca să ne facem un ceai, ea era aceea care ducea tratativele, încercând să găsească înțelegere și invocând milă și îndurare. Și o făcea cu dezinvoltura unui spiriduș ghiduș, cu grimase bizare, așa încât nimeni nu se putea sustrage fascinației exercitate de energia ei. Mama povestea mai târziu cu o indignare încă vie (fără să observe că se trădează în felul acesta) că, în momentele când voia să exploateze la maximum imaginea mizeriei noastre

de refugiați în pribegie, Cassandra mă ținea fără nici o rușine pe mine, nou-născutul, la pieptul ei despuiat, încercând să exercite un șantaj sentimental.

Nici despre casa de lângă Trieste, unde am găsit în cele din urmă adăpost, n-am amintiri proprii – poate doar în subconștient, în sentimentul de familiaritate cu peisajele mediteraneene: familiaritatea țărmurilor carstice presărate cu obeliscurile negre ale chiparoșilor; albastrul firmamentului ce se boltește deasupra coastelor galben-ocru și se contopește cu albastrul Adriaticii. Firește însă că aceste reminiscențe își pot avea originea și în peisajele de pe ilustratele admirate de timpuriu. Am rămas în mica vilă de lângă Trieste doar până la intrarea Italiei în război împotriva noastră, a austrieilor. După care ne-am refugiat din nou – firește, mult mai puțin dramatic –, călătorind în trei compartimente ale vagonului de dormit din trenul care ne-a dus la Viena.

Cassandra nu ne-a mărturisit niciodată dacă a resimțit ca pe un exil șederea de peste un an în ținutul carstic din jurul orașului Trieste (atât de diferit de câmpiile mănoase și pădurile din Bucovina). Ajunsă între vorbitorii de italiană, amuțise. Ce-i drept, îmi imaginez că s-ar fi putut înțelege cumva cel puțin cu slovenii (și anume în limba ucraineană), dacă nu și cu vorbitorii de germană din Trieste. Numai că până și în această lume pestriță, formată din friulani, sloveni, greci și evrei, ea părea probabil un exemplar exotic dintr-o „paradă a noroadelor” prezentată de un circ ambulant, iar ocaziile de a întâlni alți oameni erau foarte rare. Trăiam retrași și izolați; nici măcar mama nu mergea decât extrem de rar în oraș, gândindu-se pesemne la rolul ei de exilată și la starea mereu precară a sănătății. Sora mea mi-a spus, mult mai târziu, că ea personal aproape murise de plictiseală. După lecțiile nesfârșite cu guvernanta, avea o singură distracție: *diabolo*, jocul cu un con dublu, aruncat în sus cu ajutorul unui șnur răsucit și prins apoi din nou – un joc etichetat ca depășit încă de Proust, la

finele secolului al nouăsprezecelea. Prin exerciții perseverente, ea ajunsese la o anumită dexteritate cu care m-a pus în inferioritate mai târziu. Fotografiele din acea perioadă o înfățișează pe sora mea într-o rochie albă, de joacă, și o pălărie mare de pânză menită s-o protejeze de soarele meridional: arăta ca o floare rădăcită printre agavele uriașe ale unei grădini cu multe pietre. Plantele exotice, provenite parcă dintr-o altă eră, par doar un decor ornamental; iar sora mea dobândește în felul acesta un aer artificial și precoc. Acasă – adică acasă în Bucovina, pe care va ajunge s-o urască din suflet în scurta sa viață – aspectul ei de floare părea firesc. Într-o altă fotografie este în grădina de-acolo, alături de câinele ei Troll, pe care tata i-l pusese, pui, în leagăn imediat după ce se născuse – spre consternarea mamei, aflată oricum în suferință, a dădacei și a tuturor făpturilor feminine din casă. Câțelul, maturizat între timp, și fetița sunt ca o componentă organică a naturii grădinii sălbătice, dar vesele, întocmai ca pomii, boschetele și gazonul devenit între timp o pajiște acoperită cu flori. Deși poza pare să fi fost făcută cu cel mult un an și jumătate înaintea celei din grădina din Trieste, ea aparține unei perioade de dezvoltare a surorii mele depășită în mod irecuperabil. A dispărut candoarea copilăriei – sentimentul de înrădăcinare în plenitudinea inimaginabilă a lucrurilor a fost înlocuit cu conștiința vicisitudinilor existenței.

Contactul cu străinătatea s-a repercutat negativ mai ales asupra Cassandrei. Ea, amatoarea de anecdote, cea care ridica orice întâmplare, oricât de banală, orice schimbare în condițiile de viață ale familiei noastre la rangul de eveniment, împodobește-l cu multă fantezie pentru a-l îngloba într-o ghirlandă de medalioane care urmau să confere istoriei noastre – și prin urmare a ei – coloritul și dramatismul unui fapt neobișnuit, deci tocmai ea nu era în stare să povestească nimic despre perioada petrecută la Trieste. Nu știm dacă amintirile îi erau înnegurate de dorul de țară care o bântuise probabil acolo, sau dacă răb-

darea melancolică a vechiului ei suflet de sclav, ce o făcea să se împace cu toate încercările impuse de soartă (adoptând o stare de încremenire sufletească asemănătoare nemișcării gândacilor când se prefac morți în caz de pericol), bloca apariția în conștiința ei a oricărui amănunt demn să fie consemnat în amintire. Nu faptul că nu observase frumusețea peisajului trezea uimire. Oamenii primitivi – obișnuia să spună tatăl meu – nu cunosc noțiunea abstractă de frumusețe a peisajului. Sentimentul, pentru ea, se contopea cu iubirea pentru pământul natal; tot restul rămânea străin. Când o întrebam pe Cassandra dacă îi plăcuse marea, răspundea monosilabic, aproape ursuz. Crezusem că atitudinea ei rezervată avea de-a face cu vreo întâmplare neplăcută, de care nu dorea să-și mai amintească. Nu mi-a vorbit niciodată despre așa ceva, dar am preluat, printr-un fel de osmoză spirituală, o imagine în Jugendstilul vremii: pe un promontoriu stâncos bătut de valuri, ca un ornament la prova unei corăbii, silueta unei femei tinere în care o recunosc pe mama mea; în fața ei, într-o atitudine de prosternare idolatrizantă pe de-o parte și autoritară pe de alta, figura unui bărbat îmbrăcat în haine de culoare închisă și reunind atributele tradiționale ale meridionalului, artistului și adoratorului – și anume: păr negru, lavalieră neagră, pălărie neagră cu boruri moi, bătute de vânt. Am bănuț totdeauna că ostilitatea din ce în ce mai evidentă dintre mama și sora mea, înfiripată inițial între un copil recalcitrant și o autoritate care intervenise prea târziu în viața lui, nemanifestând totdeauna suficientă siguranță de sine, trebuie să fi îmbrăcat la un moment dat forma ostilității etern feminine generate de gelozia pentru un bărbat – indiferent cine ar fi fost acesta. Faptul că ceva similar ar fi putut alimenta și atitudinea Cassandrei față de mama mi s-a părut prea abstrus ca să-l pot lua în serios; dar mai târziu am început să cred că putea să fie așa. Atât sora mea, cât și Cassandra îl adorau pe tata. Trieste a însemnat o alterare a imaginii despre el ca soț autocrat – prin urmare ca garant al unității familiei, ca persoană care asigură coeziunea întregului cămin.

Toate acestea sunt învăluite, pentru mine, în negura aurită a mitului. Amintirile mele clar conturate se referă de-abia la perioada de după plecarea din Trieste și stabilirea în casa unor prieteni din nord-estul Austriei. Peisajul este acum altul: o vale plină de lunci, înconjurată de coline împădurite mai line, mai fasonate de mâna omului decât regiunea din Carpați reprezentând patria mea propriu-zisă. Dar, pentru mine, și ținutul acela austriac înseamnă o bucătică de patrie. Pentru mama, mănăstirea și satul minuscul din apropierea ei simbolizau un memento al destinului nostru amar de refugiați. Pentru mine însă înseamnă trezirea la viață. Mă văd pe o pajiște a cărei iarbă este atât de înaltă înainte să fie cosită, încât aproape că mă depășește. Îmi ridic mâinile spre Cassandra, ca să mă ia în brațe. În ochii mei ea este mijlocitoarea între mine și lumea înconjurătoare, întruchiparea sentimentului de ocrotire și de siguranță cu care înfrunt tot ce mi se întâmplă. Toate miracolele legate de descoperirea lumii se petrec sub patronajul ei, cu ajutorul ei. Pentru toți ceilalți, ea este doar o semisălbatică. Mama nu a scos-o niciodată la capăt cu Cassandra și ar fi concediat-o dacă nu și-ar fi dat intuitiv seama că eu nu pot exista fără ea. O iubeam din tot sufletul și dacă, în cele din urmă, am început să fiu și eu convins că este total lipsită de cea mai elementară civilizație și inuman de urâtă, asta s-a întâmplat din cauza vorbelor auzite mereu în casă și în afara casei. La început însă, fața ei mare, de maimuță, a prezidat – radiind căldură și ocrotire, grotescă și amuzant de ghidușă – toate întâmplările care vor face ca amintirea copilăriei mele să devină un rezervor inepuizabil al încrederii în viață. Cassandra era port-drapelul stării de spirit ce dădea acelor zile un colorit luminos, senin și foarte vesel – era portdrapelul unei atmosfere hazlii care înfrunta cu temeritate tensiunile existente, transformând toate momentele dramatice în absurdități comice și neutralizându-le prin glume. Am înțeles abia mai târziu că în asemenea momente Cassandra era imaginea noastră, a tuturor,

într-o oglindă deformantă. Ea imita, parafraza, parodia și persifla buna dispoziție, ce-i drept intermitentă, dar de nezdruncinat a tatălui meu, pe care-l venera cu un devotament de câine – dar în aceeași măsură și zburdălnicia noastră, a copiilor, adesea isterică. Noi toți o urmam în exagerările ei comice. Se afla în fruntea alaiului de clowni și arlechini și bufoni și măscărici reprezentat de noi, zi de zi, pentru a opune rezistență și a reechilibra toate tensiunile din casă generate de extravagantele tatei, de predispoziția tot mai accentuată spre crize de nervi a mamei, de irascibilitatea, anxietatea irațională și intransigența ei, dar și de arta seducției la care recurgea uneori.

În perioadele tot mai rare, tot mai scurte petrecute de tata acasă se crea o atmosferă de vacanță datorită veseliei sale – atmosferă pe care izbucnirile lui colerice o tulburau însă uneori ca o furtună. După ce pleca la vreuna din așa-numitele lui „comisii” – de cele mai multe ori ieșiri la vânatoare –, climatul din casă era umbrit de migrenele și umorile capricioase ale mamei, care pluteau în aer apăsându-ne pe toți ca un blestem. Dar nimic nu egala poezia diafană a surâsului și inflexiunile lingușitoare ale vocii ei când, într-un acces de conștiințiozitate maternă exacerbată, încerca să ne convingă să îmbrăcăm o jachetă mai groasă ori să mâncăm o lingură de spanac în plus. Și nimic nu distrugea mai radical atmosfera unui moment destins și lipsit de griji decât aroganța glacială cu care le pune la punct pe Cassandra sau pe guvernanta – *mademoiselle* ori *miss* – a surorii mele, dacă îndrăzneau să riposteze că afară este prea cald pentru haine mai groase sau că am mâncat suficient spanac. Noi doi, adică sora mea și cu mine, aveam apoi de îndurat nu numai proasta ei dispoziție, ci și pe a persoanelor admonestate.

Cândva, în ultimii ani de război – adică între 1916 și 1918 – petrecuți de noi în Austria, grija exagerată a mamei a început să ia proporții patologice. Vremurile erau sumbre, amenințătoare.

Mediul rural exacerba adeseori sentimentul de izolare până la claustrofobie. Atitudinea suspicioasă a vecinilor din sat față de veneticii pripășiți pe meleagurile lor ca să scape de lipsa de alimente de la oraș, de frigul din locuințe, de revolte și de eventuale epidemii o incita pe mama noastră să-și amplifice pornirile materne, deși asemenea manifestări contraveneau naturii ei. Mândria ei plină de susceptibilitate generase toată viața un simț al datoriei cu totul abstract, o conștiință încărcată a priori, care îi impunea reguli de comportament respectate de ea cu strictete – de multe ori în conflict evident cu realitatea contrară.

Astfel că, influențată de șabloane stranii ce-i trasau anumite linii de conduită, mama a început să se amestece în situații care evoluaseră până atunci de la sine, în baza unor reguli bine stabilite – provocând peste tot harababură.

Bătrâna bucătăreasă din Boemia, care ne însoțise până atunci peste tot, s-a răzvrătit, amenințând că ne părăsește, deoarece mama s-a încăpățânat dintr-odată să aibă un cuvânt hotărâtor de spus nu numai în alcătuirea meniurilor – oricum destul de precare –, ci și în modul de preparare a mâncărurilor, pornind de la rețete economicoase culese din ziare. Relațiile cu sora mea, care crescuse fără probleme în primii ani sub oblăduirea dădacelor, fuseseră până atunci marcate de o neutralitate ce ar fi putut duce, cu timpul, la instaurarea unei toleranțe reciproce și a unei atitudini independente; ele au devenit de-a dreptul ostile odată cu afișarea unui autoritarism matern de factură victoriană. Cassandra, cu urâtenia ei de maimuță, veșmintele monahale, de doică, și limbajul care amesteca, de-a valma, fragmente de idiomuri străine, fusese oricum, de la bun început, un spin în ochii țăranilor închiști în tradițiile lor vechi de secole. Dacă suportaseră până atunci prezența ei și nu o alungaseră de mult cu coasele și îmblăciurile, asta se datora doar faptului că o acceptau ca ocrotitoare – cu înfățișarea nu sută la sută omenească – și

mascotă a mea, a copilului de trei ani; cam ca scroafa de a cărei codiță încârligată se ținea cel mai mic copil al țăranului dimineața, când o scotea la păscut, și seara, când se întorcea acasă. Dar pentru că insista în ultima vreme cu tot dinadinsul ca ea să fie cea care ne scoate la plimbare și ne supraveghează joaca, mama încălca granița subtilă, fără legătură cu rațiunea, în virtutea căreia erau fie admise, fie tăgăduite privilegiile boierești. Țărăncile din sat au început s-o socotească un adevărat trântor. Clovneriile Cassandrei urmau să aibă de-acum înainte un efect parodic sporit, subminând autoritatea mamei și în fața celorlalți locatari ai casei.

Poate din cauza transpirației excesive în ambalajul meu prea călduros, urmată de răcirea bruscă produsă de o furtună, și poate și din motive psiho-somatice, în luna august a anului 1917 am contractat o congestie pulmonară (a doua la vârsta mea fragedă). Pentru a-mi lua temperatura, mama mea mi-a pus în gură termometrul, pe care eu l-am mușcat de îndată, spărgându-l. Temându-se că aş fi putut înghiți vreun ciob, mama s-a târât zile în șir, în genunchi, în jurul patului, până când a reușit să recupereze dintre crăpăturile podelei din acea casă veche toate ciobulețele, reconstituind termometrul. Această căutare înfrigurată, precum și efortul de a mă fi cărat, în mare grabă, în casă după izbucnirea neașteptată a furtunii au adăugat la afecțiunile nervoase și renale de până atunci și o sensibilitate cardiacă. Ceea ce ne-a obligat mai târziu, de multe ori, să umblăm ore în șir, înfricoșați, în vârful picioarelor prin casă, fiind un îngrozitor mijloc de șantaj atunci când ideile noastre legate de îmbrăcăminte sau de dorința de a participa la o plimbare cu sania în timpul iernii, sau la o ieșire la scăldat în timpul verii intrau în coliziune cu concepția mamei (ambele, adică atât plimbarea cu sania, cât și ieșirea la scăldat fiind considerate dăunătoare sănătății, prin urmare periculoase).

Reacția calmă, vegetativă a Cassandrei la toate aceste tulburări domestice (căroră, după întoarcerea noastră în Bucovina,

li se vor adăuga și conflictele conjugale dintre părinții noștri) era travestită, în mod cu totul smintit, în maniera ei exagerată de a desfigura tragediile iminente, transformându-le în comedii. Hiperbolizând totul până la dimensiuni grotești, reducea la proporțiile lor firești fleacurile care generaseră majoritatea comoziilor, spărgea – cum spunea tata – „baloanele de săpun” ale dramelor noastre familiale, deschizându-ne ochii asupra absurdității unei existențe trăite în mod nesăbuit, doar pe baza unor șabloane. În felul acesta ne demonstra în mai mare măsură ca oricine forța tămăduitoare care-i revine răsului.

Astăzi apreciez la justa lui valoare faptul că ne-a pus la dispoziție această armă cu care să luptăm contra destinului – cu atât mai mult cu cât epoca primei noastre copilării nu a fost cătuși de puțin senină. Războiul întuneca viața cotidiană. Simțeau realmente mirosul de sânge și de fier chiar și acolo unde câmpul de luptă nu ajunsese încă în imediata apropiere. Nimeni nu mai credea într-o victorie a Puterilor Centrale. Înfrângerea finală i-a aruncat pe cei oricum descurajați într-o stare de disperare surdă. Nu era vorba doar de dezmembrarea unui imperiu: o lume întreagă asfințea. De parcă, odată cu prăbușirea Austro-Ungariei chezaro-crăiești, s-ar fi stins o lumină care învăluisese până atunci zilele într-o strălucire aurită. Iar asta nu ne viza doar pe noi. Începuse o eră nouă.

Am crescut legănați de mitul unei lumi minunate, dar definitiv apuse. Eram deja de pe atunci ceea ce sute de mii de europeni vor deveni mai târziu, după 1945: refugiați, exilați, pleavă în bătaia vântului stărnit de vremuri. Spre sfârșitul războiului a trebuit să părăsim și satul austriac; ajunsese să fie și mai puțin ospitalier decât fusese la început. Viena, a cărei glorie scăpătase, ne oferea doar un sălaș mizer. Rudele mamei stabilite acolo ne-au sfătuit să ne întoarcem în Bucovina. Tata, pe care l-am văzut pentru prima dată în carne și oase după revenirea lui din război, a fost de acord. Deși soarta acestei

provincii nu fusese încă decisă, ea părea să garanteze condiții de viață mai promițătoare decât majoritatea celorlalte ținuturi desprinse din monarhia destrămată. Prin urmare ne-am reîntors acasă.

Nici această călătorie n-a fost lipsită de momente sumbre. În Galiția, drumul dintre Lemberg și Prut era tivit de cruci simple de lemn lângă care vegheau coifurile celor căzuți. Stoluri de ciori împeștrău cerul cenușiu. Pe măsură ce ne apropiam de Prut – granița spre Bucovina – dădeam tot mai des de case pustiite, prin ale căror ferestre cu lemnăria arsă vedeai șarpante năruite: deasupra lor goneau norii, iar camerele fuseseră năpădite de bălării. Cernăuțiul se află de partea cealaltă a Prutului. Orașul era plin de forfotă și foarte degradat, părând populat de o specie umană deplorabilă, din care mai demult vedeai doar exemplare răzlețe – sau, în cel mai rău caz, grupuri suspecte de câte doi, trei indivizi –, o specie care nu dominase niciodată tabloul orașului într-o exclusivitate atât de densă.

Plecaserăm din Bucovina dintr-o casă de țară care nu-i plăcuse mamei noastre niciodată. Acum, după patru ani de izolare în liniștea rurală din Austria și timorați de vremurile nesigure, am hotărât să ne instalăm la Cernăuți. Dar nici casa de la marginea orașului, unde, dincolo de grădinile vilelor și ale curților unor mici fermieri, începea deja câmpul, nu oferea mai multă siguranță. Copacii splendizi ai Grădinii publice din vecinătatea grădinii noastre erau desfrunziți.

Obuzele lăsaseră în urmă cratere pe fundul cărora se adunase apa de ploaie, formând bălți tulburi. La câteva sute de metri puteai vedea cadavrul umflat al unui cal. Și totuși, casa aceasta va deveni locașul unei copilării vesele și fericite, deși scurtă și nu lipsită de tensiuni; dar, firește, nu putea fi vorba despre un cămin învăluit într-o atmosferă intimă.

Poate că vizitatorilor li se părea confortabil și elegant. Vechiul mobilier – în măsura în care scăpase de distrugere și

nu fusese prădat – a fost completat în curând cu noi achiziții. Mama avea mână bună în această privință. Ne-am instalat cu mare bucurie în camerele copiilor, spațioase și luminoase. Dar, înainte de a începe acest segment al vieții pe care eu îl numesc copilăria mea propriu-zisă (cea a surorii mele dispăruse deja într-un trecut la fel de îndepărtat ca perioada mitică, de aur, de dinaintea războiului), peste noi a trecut încă o furtună amenințătoare.

Este vorba despre zilele care au precedat ocuparea de către români – în 1919 – a ținutului. Specia umană sinistră, zdrențaroasă, care începuse să populeze în ultimă vreme străzile orașului ne amintea că, la doar câteva sute de kilometri spre est, dincolo de Nistru, se întindea Rusia, unde, în ultimii doi ani, bolșevicii îi făceau de petrecanie păturii noastre sociale. Spiritul revoluției sângeroase se putea extinde cu ușurință și la noi. Cetele de tâlhari se răspândiseră deja peste tot, luând deocamdată cu asalt depozitele de alimente ale armatei austriece care se retrăsese. Nu departe de noi se găseau marile cazărmi ale cavaleriștilor. Urlând, mănjite de grăsime și marmeladă, ghiftuite și bete, bandele dezordonate treceau prin fața casei noastre: o șleahță care, în timpul zilei, putea fi încă ținută oarecum sub control, dar care devenea foarte periculoasă odată cu lăsarea întunericului. Romanticul meu tată înzestrase pe fiecare locatar al casei noastre cu câte o armă. Chiar și Cassandra primise un pistol, pe care îl vârâse, cu piedica pusă, între sâni. Măsurile de precauție care au trebuit luate pentru a-l pescui de-acolo au îmbogățit colecția de anecdote apărute în decursul anilor în legătură cu ciudata mea dădacă. Firește că, la început, situația era cât se poate de serioasă. Noi, copiii, am fost treziți la un moment dat în toiul nopții și îmbrăcați în mare grabă. Îmi amintesc foarte precis de anumite momente: toate luminile sunt stinse; vād, în razele lunii, mâinile tremurânde ale mamei care ascund bijuterii; țevile pistoalelor strălucesc. Dar pericolul trece. În zilele următoare soldații ro-

mâni ocupă orașul. Din când în când se mai descarcă o armă. După care se spune că ordinea a fost restabilită.

În orice caz, o ordine cam funestă. Nu știm încă prea bine care va fi atitudinea românilor față de noi. Tata își petrece toată ziua în oraș, încercând să lămurească situația. Nouă, copiilor, ni s-a interzis cu strictețe să schimbăm vreo vorbă cu cineva străin. Firește că n-avem voie să ieșim din grădină (nu am avut voie nici mai târziu să ieșim fără însoțitor, și la un moment dat, când eu am încălcat totuși acest consemn, pedeapsa a fost cruntă). O asemenea izolare nu era ușor de suportat. La fel ca toți copiii unei națiuni aflate în război, eram și noi însuflețiți de un naționalism fierbinte, dar în același timp fascinați de orice ostași, chiar dacă proveneau din armata foștilor inamici. Dacă prin fața casei mășăluiau trupe românești, nimic nu mă putea împiedica să ies. Alergam imediat la gardul grădinii, ca să-i privesc. Firește, nu m-am gândit că, într-o zi, țineam în mână o păpușă numită „Fratele german”: un soldățel tinerel în uniforma recrutilui din epoca wilhelmină, cu șepcuța fără cozoroc, împodobită cu o cocardă negru-albroșie, pe buclele blonde (aceeași șapcă din cauza căreia ne refugiaserăm în urmă cu cinci ani, crezând că e rusească). Un subofițer din batalionul românesc care trecea, mășăluind, pe stradă observă această jucărie de factură naționalistă precocă. Vine mâniaș la mine, își bagă mâna printre gratii, mi-o smulge și o aruncă în șanț, injurând. Dar n-o observase pe Cassandra, care venise după mine la gard. O scroafă sălbatică ai cărei pui sunt atacați nu s-ar fi năpustit cu mai multă impetuositate dintre tufișuri. Cassandra se azvârle cu atâta forță în gratiile de fier ale gardului, încât subofițerul se dă, speriat, înapoi. O ploaie de injurături românești obscene se revărsă asupra lui, dezlănțuind, împreună cu aspectul grotesc al celei ce le profera, hohote de râs batjocoritor în rândurile trupei. Dacă n-ar fi avut loc această izbucnire de veselie primitivă, ieșirea Cassandrei ar fi putut avea consecințe fatale pentru ea. Căci ea n-a pregetat

să ridice cu mâinile de maimuță un bulgăre de pământ și să-l arunce după subofițerul care o luase la fugă. Putea fi împușcată pe loc.

Amintirile mele legate de primii ani ai copilăriei sunt episodice, învăluite în atmosfera câte unei epoci denumite de noi mai târziu „etapă evolutivă”. Un episod situat peste un an. O zi de vară, arșiță greu suportabilă. Frunzișul copacilor din jurul casei nu se clintește. Mama se ambalează tot mai tare, îi este teamă că aerul zăpușitor ne-ar putea dăuna nouă, copiilor. Îi e mereu teamă de câte ceva. Ce-i drept, vremurile s-au mai liniștit: suntem cetățeni ai regatului României. Monarhismul tatei s-a dovedit mai puternic decât sentimentul național austriac. Preferă monarhia de limbă străină republicii germanofone de dimensiuni reduse care se numește Austria. Mama, în schimb, se simte victima unei civilizații inferioare. Lumea aceasta abundă de amenințări – chiar și de natură climaterică. O zi toridă ca aceasta implică pericole incalculabile. Prin urmare nu-i de mirare că se ia dintr-odată hotărârea să plecăm pe una din înălțimile ținutului muntos din apropiere. Chiar dacă diferența de altitudine nu este mare, aerul va fi acolo, probabil, mai proaspăt, căci în apropiere se află păduri întinse.

Asemenea expediții nu erau pe vremea aceea chiar atât de ușor de pus în practică. Drumul cu trăsura trasă de cai dura ore în șir. Trebuia să te înarmezi cu umbrele contra soarelui arzător, de asemenea cu haine de balonzaid contra prafului, cu pături și pardesie pentru drumul de întoarcere, seara. Cum pe drum nu se găsea nici un restaurant, se împachetau coșuri cu sendvișuri și termosuri cu băuturi reci. Se luau și jucării: cercuri din bambus ușor care se aruncau în sus cu ajutorul unor bețișoare și se prindeau apoi cu aceleași bețișoare ridicate, ca o spadă cu care dai o lovitură; apoi mingi și *diabolo*, jucăria surorii mele – acel con dublu de forma unei clepsidre, care alergea în sus și în jos pe șnurul tras cu un bețișor, învârtindu-se și fiind după aceea iar aruncat în sus, pentru ca în

cădere să alerge repede, ca un șoricel, de-a lungul șnurului. Mamei îi plăcea să ne vadă jucând asemenea jocuri liniștite, din propria ei tinerețe. Pe noi însă ne plictiseau treptat, până ce ne dădeau lacrimile.

Dacă ne însoțea și Cassandra, eram de obicei scutit de asemenea exerciții fizice de natură mai degrabă coregrafică decât sportivă. Sub pretextul că nu am voie să mă înfierbânt din cauza plămânului atins de congestie, noi doi ne retrăgeam la umbra unui copac mai înalt din dumbrava în care campam. Iată una din imaginile tipice ale acelei epoci și ale atmosferei ei (trebuie să fi avut puțin peste cinci ani): unul din minunatele grupuri de arbori din acel peisaj cu deschidere largă, în ale căror coroane uriașe ciripeau grangurii, iar dumbrăvencele cu irizații albastrui zburau de colo-colo. Frunzele aspre ale porumbului foșnesc legănate de vânticelul ușor care adie deasupra ogoarelor; dovecii mari alb-gălbui sau în dungi negre și verzi zac, grei, pe pământul gras, sprijinindu-se de tulpinile lor păroase. Din depărtare se aude cântecul cucului și al prepelețelor; ceva mai aproape, broaștele orăcăie în stufărișul din jurul unui ochi de apă mlăștinoasă. O barză pășește gânditoare pe sub sălciile de lângă pârâu, apoi se înalță, cu lovituri grele de aripi, peste coroanele arborilor și se îndepărtează. Cassandra mă ține în brațe și mă leagănă, povestindu-mi basme.

Dar de data aceea Cassandra nu ne însoțise. Mama n-avea încă încredere în pacea de-abia instaurată și cu atât mai puțin în blândețea populației rurale autohtone, sălbătică în urma războiului de curând încheiat și degradată de apropierea orașului. Era deci cazul să vină cu noi cât mai multe persoane care să ne ocrotească și să ne păzească; în consecință, am plecat străjuți de toate sufletele din casă, în afară de Cassandra și subretele cărora li se dăduse una din rarele lor după-amiezi libere (se știa că plecau, oricum, de îndată ce stăpânii părăseau locuința). Cassandra a rămas pe loc, căci trebuia să aibă cineva grijă de

casă. Spre nemulțumirea noastră, au rămas și câinii – ca s-o apere pe Cassandra și casa și pentru că exista pericolul s-o ia razna pe câmp, la vânatoare, dacă dădeau de libertate.

Câinii jucau un rol important în copilăria noastră. Fiecare membru al familiei avea cel puțin unul, iar Cassandra cucerise, de îndată ce venise la noi, simpatia instinctivă a tuturor. Câinii vedeau în ea o instanță superioară în ierarhia întregii gospodării – un fel de tovarășă de destin a cărei prosperitate era strâns legată de a lor, depinzând de stăpânii casei. În mod ciudat, ei toți o acceptau însă pe mama – atât de nervoasă – ca stăpână absolută asupra existenței lor, în pofida atașamentului sincer față de tata și de noi. Era – nu mă pot exprima altfel – o ierarhizare mergând de la supraordonarea pământeană la supremația spirituală absolută. Cu excepția câinilor – pe care și ea îi iubea foarte mult –, noi, ceilalți, tremuram toți în fața stării de spirit și a nervilor mamei, ca în fața unei forțe metafizice care nu poate fi explicată în mod rațional și cu atât mai puțin înlăturată. În realitate, ea întruchipa eterna periclitate și fragilitate a existenței. Drama existenței se înălța în fața ei ca o tragedie ce-ar fi putut s-o ajungă din urmă în orice clipă. Mama considera prin urmare că este de datoria ei să preîntâmpine tot ce putea fi mai rău, cerând lumii înconjurătoare să fie cu ochii în patru. Dacă ar fi bănuît că, în felul acesta, numele *Cassandra* i s-ar fi potrivit mult mai bine *ei* decât doicii mele, s-ar fi simțit jignită. În orice caz însă, câinii păreau să întuiască oarecum că ea dispune de o înțelegere tragică innăscută pentru realitatea propriu-zisă, catastrofică, a naturii. De câte ori se dezlănțuia o furtună, se refugiau la picioarele mamei.

Vitalitatea animalică de neînfrânt a Cassandrei se situa la polul opus. Veselia care izbucnea uneori cu o forță de-a dreptul înspăimântătoare din doica mea (ca, de altfel, și voioșia netulburată a tatei) își avea originea într-o stare de spirit filozofică ce nu era, poate, nimic altceva decât expresia armoniei firești

dintre un trup robust și lumea înconjurătoare. Mama și sora mea aveau o constituție incomparabil mai delicată; în schimb, Cassandra și tata se bucurau de o sănătate de fier, o poftă de mâncare zdravănă, o digestie ireproșabilă, prin urmare erau de obicei cât se poate de binedispusi, mereu gata să facă glume. Că această disponibilitate de a lua viața mai în ușor era generată de o înțelegere cel puțin la fel de profundă ca a mamei a vicisitudinilor ei, putem doar presupune, nu și dovedi. Faptul că îți dai seama de aspectele absurde și te împaci cu ele nu te împiedică deloc să sesizezi și aspectele tragice ale vieții. Ba chiar te ajută să adopți, în cele din urmă, o atitudine mai tolerantă.

Excursia noastră în căutarea unui aer mai bun pe înălțimi împădurite se desfășurase probabil într-un mod la fel de haotic ca mai tot ce întreprindea mama din dorința emoționantă de a reînvia pentru noi lumea pe care o apucase ea în copilărie, la începutul secolului. Am băut ceai rece cu miros de termos, am mâncat sendvișuri căzute în nisip, ne-am jucat cu cercurile și mingile, am sărit coarda, am jucat mima, până când, într-un târziu, am devenit recalcitrați, am început să plângem și în cele din urmă am trecut la încăierări. În curând s-a dezlănțuit și o furtună. Excursia de plăcere a trebuit întreruptă înainte de ora programată și am sosit în oraș mai devreme decât prevăzuserăm. Casa părea pustie, ușa era deschisă. Primele încăperi în care am intrat se găseau într-o dezordine care ne-a înspăimântat. Ne-am gândit în prima clipă la un jaf. Apoi și-a făcut apariția Cassandra: goală pușcă și cu răsuflarea tăiată, fața de cimpanzeu îi era congestionată, părul despletit îi acoperea insuficient goliciunea – o Godiva ghinionistă. Profitase de absența noastră ca să se hărjonească toată după-amiaza cu haita de câini: în pielea goală, ca un animal printre animale. Alaiul trecuse în goană nebună prin grădină și prin întreaga casă, iar întoarcerea noastră intempestivă nu-i lăsase bacantei timpul necesar să pună totul în ordine. A declarat fără

nici o jenă că toți câinii au nevoie din când în când de asemenea dezlănțuiri.

Mama a fost cât pe-ací s-o dea afară. În schimb tata, care era, ca de obicei, plecat la vânatoare, deci absent, i-a dat la întoarcere dreptate Cassandrei. În felul acesta, întâmplarea scandalosă – după părerea mamei – a fost pusă pe lista umilințelor pe care ea era condamnată de destin să le suporte. Mama a rămas cu impresia că, la o adică, între ea și Cassandra, acesteia i se dădea câștig de cauză. În schimb noi ceilalți, adică tata, sora mea și cu mine, vedeam în aspectul grotesc nu numai componenta sălbatică, telurică, neînfrânată a ciudatei noastre colocutare, ci și ceva mistic și mitologic: naivitatea primitivă a țării în care trăiam, întruchipată într-una din ficele sale. Goana nebună a câinilor te ducea cu gândul la un ritual păgân. Câinii ar fi putut s-o sfășie pe Cassandra, iar ea ar fi murit sacrificată – de o moarte legată de un cult. De acum înainte avea aura unei preoții tainice. De câte ori mă gândesc la trecut, la casa copilăriei mele, pe care aducerea aminte mi-o arată înconjurată de mestecenii, fagi și scoruși și plasată într-un peisaj cât se poate de larg (un peisaj cu reminiscențe din clasicismul păgân al perioadei Jugendstil, așa cum apare în tablourile lui Franz von Stuck) – din această amintire face neapărat parte scena mitologică a Cassandrei alergând goală, urmată de haita de câini care vor să-i înșface părul lung și negru, bătut de vânt.

Părul Cassandrei era contraponderea frumoasă a hidoșeniei ei, una din încântările copilăriei mele. De obicei îl împletea în două coșite groase, încolăcite în așa fel încât încununa, ca un turban aplatizat, capul ei mare. Cassandra susținea că toate femeile din satul ei își pieptăneau așa părul, ca să formeze pe creștetul capului un fel de pernă pe care să poată așeza mai bine umerii și coșurile grele. Dacă îl despletea, părul îi cădea ca o mantie grea, mătăsoasă, strălucitoare și foșnitoare peste umeri și spate, ajungându-i până la genunchi. Îmi făcea o plăcere nebună să-l ating și să-mi îngrop mâinile mici în

fluviul acela uscat. Seara, când Cassandra mă urca pe masa de înfășat rămasă din perioada în care fusem bebeluș, ca să mă dezbrace pentru culcare, îi scoteam acele de păr și îi despleteam coșitele, acoperindu-i fața cu părul des; ea mă lăsa să fac ce vreau, râzând și glumind. Uneori mă înfășuram, ascunzându-mă, în faldurile lui și o strigam pe sora mea, care era deja în pat (de obicei cu o carte în mână), chemând-o să mă caute.

Inspiram cu nesaț mirosul iute, de migdale și tămâie, impregnate în șuvițe. De când am început să gândesc conștient, părul curgând în valuri a reprezentat și a rămas în imaginația mea un simbol pentru misterul dulce și voluptuos al feminității, armonizându-se perfect cu perioada Jugendstil târzie, în care m-am născut, dar diametral diferit de acel specific feminin mai problematic și refractar – aproape ostil – reprezentat în forma cea mai pură de piele delicată și în primul rând de pleoapele aproape străvezii ale mamei și ale surorii mele.

Mai târziu m-am mirat, căci mi se părea inimaginabil să fi putut vedea vreodată în Cassandra ceva având cât de cât conțință cu sexualitatea sau cu chintesența „feminității”. Pentru mine, ea era unul din obiectele și fapțurile lumii mele intime; câteva dintre acestea – câinele, coșofana, iepurașul sau vreo jucărie preferată (ursulețul, elefantul dintr-un material asemănător cauciucului, de care nu mă despărțeam niciodată) – deveniseră „însuflețite” datorită dragostei mele pentru ele; eram foarte atașat de aceste obiecte și fapțuri, iar pierderea lor m-ar fi afectat profund; dar ele n-aveau nimic de-a face cu lumea reală, propriu-zisă, spre care mă îndreptam odată cu trecerea anilor – adică lumea adulților care păzeau secretul sexualității și al morții. Cassandra făcea parte din lumea mea, iar dacă aș fi descoperit că jocul de domino putea deveni obiect al fan-teziei mele erotice nu mi s-ar fi părut mai absurd decât dacă aș fi constatat același lucru despre Cassandra.

Firește, nici eu nu eram lipsit de porniri libidinale. Interesul pentru femeie se trezise în mine de timpuriu. Îmi amintesc că,

Începând de la șase sau șapte ani, eram mereu îndrăgostit de cineva: ba de o mătușă foarte tânără, ba de o doamnă elegantă venită în vizită, ba de o fată frumoasă pe care o văzusem în treacăt sau doar într-o poză din ziar, ba de fiica medicului de familie – o fetiță cam de aceeași vârstă ca mine – și așa mai departe. Fantezia mea prisosea de imagini cu momente fericite și îmbrățișări tandre, sărutări, întâlniri tăcute și voluptuoase, ba chiar și neînțelegeri trecătoare între mine și persoana iubită, urmate de împăcări savuroase, când toate se lămurau imediat – în avantajul meu, firește. Dar asemenea emoții erau pur „platonice”, cum se spunea pe atunci – mama le-ar fi numit „caste”. N-aveau nici o legătură cu semnele sexualității care, ocazional, se manifestau involuntar și în trupușorul meu sub influența anumitor stimuli – trebuie să recunosc, spre încântarea Cassandrei; în asemenea momente ea se împăuna, lăudându-mă cu vorbe pe jumătate batjocoritoare, pe jumătate serioase și mult râs, și prezentându-mă, în ipostaza mea glorioasă, bucătăresei, subretelor și oricărui alt reprezentant al personalului de serviciu care era, din întâmplare, prezent sau putea fi găsit în apropiere. Nu vedeam nici în acest spectacol nimic altceva decât o glumă mai zurlie, mai ales că subretele, în continuă fluctuație, erau în majoritatea cazurilor – întocmai ca odinioară Cassandra – doar fete de ciobani, de-abia domesticite un pic, venite de prin pădurile Carpaților; ele o luau de obicei la goană, țipând, protestând și răzând. Adepții teoriilor profesorului Freud vor fi poate încântați să aștepte că cel mai crunt coșmar nocturn al meu din acea perioadă era că șed pe oala de noapte într-un loc de trecere, expus privirilor tuturor, și că nu pot pleca de acolo fiindcă, ridicându-mă, mi-aș fi arătat fundul gol. Sentimentul că sunt osândit din propria-mi vină, care mă obseda în acest vis, era la fel de îngrozitor ca acela de mai târziu, de la vârsta adultă, trezit de un alt vis recurent în care descopeream un asasinat mișelesc abominabil, comis chiar de mine.

De altfel, în perioada aceea, elementele scatologice jucau un rol important în lumea mea – care era, în mare parte, lumea Cassandrei. Aceasta îmi veghea cu strășnicie digestia, comentând cu multă competență funcționarea variabilă a tractului meu digestiv, precum și consistența și culoarea excrementelor și împănându-și diagnosticul cu anecdote și proverbe țărănești mai decoltate; îndeobște, în povestirile ei apărea și procesul defecației. În anumite basme în care era vorba despre aventurile a doi tineri îndrăgostiți – de exemplu, în basmul meu preferat despre armăsarul năzdrăvan care o ajunge mereu din urmă pe logodnica prințului, răpită de repetate ori de Împăratul Vânturilor, până când răpitorul scapă fugind cu fratele, la fel de rapid, al armăsarului – deci și în acest basm simbolic, atât de frumos, sfârșitul consta într-o defecție comună, ca expresie ritual-concretă a rezolvării benigne și a unirii definitive a destinelor celor doi: „Iar apoi se lăsă amândoi pe vine, unul lângă altul, și se căcară pe jos”, își încheia Cassandra, foarte simplu, basmul; iar eu nu m-am îndoit nici o clipă că era vorba despre consacrarea unei legături conjugale, una mult mai solemnă, mai pură, mai etică și mai estetică – fiindcă se petrecea în deplina posesie a propriei individualități, și nu într-un moment de abandon mutual – decât procesele vulgare de împerechere pe care le cunoșteam prea bine de la câini și celelalte animale din jurul casei, numindu-le, cu aceeași candoare, „căsătorie”. Nu mi-ar fi trecut nici o clipă prin minte să stabilesc o legătură – și cu atât mai puțin să pun semnul egalității – între aceste copulații pur fizice și momentul final înălțător al aventurilor amoroase pe care le visam. Ritualul defecției comune – un act de purificare împărțit și împărțit – mi se părea mult mai apropiat de acel moment final.

Toate acestea ar fi putut rămâne neobservate, căci se petreceau în cadrul intim al unor concepții despre lume asemănătoare, adică între Cassandra și mine – o singurătate în doi

exclusivistă, pecetluită cumva de limbajul fragmentat și pestriț pe care-l preluasem de la ea și care cu timpul devenise un fel de idiom secret, înțeles numai de noi doi. Se întâmpla tot mai des să trebuiască să le traduc celorlalți colocări, cuvânt cu cuvânt, câte o frază de-a Cassandrei; iar componenta lingvistică, rudimentară și în același timp comică, evidențiată cu această ocazie îl încânta pe tata, ca și pe toți oamenii înzestrați cu umor în aceeași măsură în care îi repugna mamei – iar uneori chiar o îngrozea. Firește că mă feream să dau în vileag amănunte referitoare la taina noastră cea mai intimă, și anume la basmele povestite de Cassandra și la starea de transă, aproape, în care le ascultam; iar imaginea ciudată a actului solemn care consacra uniunea celor doi îndrăgostiți (comparabil, chiar dacă nu asemănător, cu cel din basmele indiene, în care cei doi mănâncă din același bol) ar fi rămas o taină a mea și a Cassandrei dacă dorința, caracteristică copilului, de a înțelege ceea ce este de neînțeles nu m-ar fi împins să comit o trădare neintenționată.

Totul s-a petrecut într-o seară, în dormitorul nostru, al copiilor. Cassandra nu mai dormea în aceeași cameră cu mine. Lumina fusese stinsă deja, sora mea flecărea încă pe întuneric – ca de obicei, despre ceva menit să mă tulbure, să mă agaseze sau să-mi insuflă teamă. De data aceasta vorbea despre neîndemânarea mea de la vârsta de abia doi ani, când învățam să umblu, spârgeam tot ce-mi cădea în mână, îmi băgam toate obiectele în gură, eram gălăgios, făceam în pantaloni și așa mai departe. Toate se petreceau în perioada exilului nostru de la Trieste. Sora mea îmi zugrăvea cu răutate neputințele dintr-o perioadă când ea avea deja un comportament foarte manierat, ba vorbea și italienește – tabloul fiind cu atât mai supărător pentru mine cu cât n-aveam nici o amintire din acei ani, nici un punct de reper pe baza căruia să pot verifica adevărul sau neadevărul afirmațiilor ei. Prin urmare trebuia să accept tot ce spunea, având impresia că în felul acesta neputința

mea de atunci se prelungea până în prezent și avea să se prelungească și în viitor, până-n vecii vecilor – deci că eram și voi rămâne pentru totdeauna cel sosit prea târziu, cel subdezvoltat, cel inferior; iar ea va avea totdeauna față de mine un plus de experiențe selecte, un plus de cunoștințe și aptitudini. Tot ce știam eu despre perioada petrecută la Trieste – doar ca o viziune nebuloasă, pe care n-aș fi putut spune cum o prinsesem din zbor – se limita la femeia de pe promontoriul stâncos de lângă mare, în care mi se păruse că o recunosc pe mama, și la bărbatul din fața ei, pe care nu-l cunoșteam. În naivitatea mea, i-am povestit surorii mele această amintire, șoptind timorat, pe întuneric, și, cu inima bătând să-mi spargă pieptul, în speranța că ceea ce mă preocupa va găsi, în fine, o lămurire, am întrebat-o în cele din urmă dacă ea crede că cei doi s-au lăsat, unul lângă altul, pe vine și s-au căcat pe jos.

Numeroasele și variatele experiențe avute cu sora mea, care mă considera probabil un intrus supărător în viața ei, ar fi trebuit să-mi fi demonstrat deja că nu va lăsa să-i scape o ocazie atât de bună de a îndrepta împotriva mea o asemenea declarație compromițătoare. Am fost supus unui interogatoriu de-a dreptul inchizițional, care a dezvăluit, ce-i drept, de unde preluasem acea metaforă extrem de vulgară și compromițătoare, fără a dovedi și că eu personal nu eram deloc lămurit asupra semnificației ei propriu-zise. Am fost suspectat că, dimpotrivă, cunosc cât se poate de bine starea de lucruri pe care o disimula. Chiar și atât însemna o mare rușine. Și mai grav era însă că o considerasem capabilă de o faptă atât de degradantă pe mama, pe însăși mama mea neprihănită, ca să nu mai vorbim despre rușinea denunțului care, dacă ajungea la urechile tatei (sora mea a avut grijă să-i transmită totul), urma să-i abată mânia nu asupra presupușilor păcătoși, ci asupra mea, calomniatorul.

Și Cassandra a fost luată la întrebări. Dar încercarea de a-i smulge lămuriri suplimentare sau chiar de a o face să admită și alte influențe nocive exercitate asupra mea a eșuat din cauza

lipsei ei totale de înțelegere, care nu avea doar cauze lingvistice. În primele clipe nici n-a priceput despre ce e vorba. În schimb, eu începusem să am anumite bănuieli vagi, deși nu înțelesesem încă nici pe departe totul. Consecința: de atunci am suspectat chiar și cele mai inocente sintagme, al căror sens nu-l înțelegeam de îndată, că ascund subînțelesuri. Aș fi rămas mai nevinovat dacă n-aș fi fost bănuț, la o vârstă atât de fragedă, că sunt vinovat.

Nu mi-a trecut niciodată prin minte să interpretez răutățile și perfidiile surorii mele ca dovada unui caracter răutăcios și perfid. Dădea doar curs impulsului de a plăti cu aceeași monedă atunci când ceva o agasa și deranja; iar ceea ce o agasa și deranja era pur și simplu prezența mea în viața ei. Și era ușor de înțeles: pentru o fată de zece ani, talentată, plină de fantezie, preocupată în mod benefic de propria-i persoană, un băiețuș de șase ani coleric și îndărătnic, care se amesteca mereu în lumea jocurilor și viselor ei nu putea fi decât un încurcă-lume detestabil. M-am mirat de multe ori că n-a profitat de vreo ocazie ca să-mi sucească gâtul. Cât despre mine, o consideram o fatalitate naturală a existenței, asemenea climei variabile, uneori aspre, a ținuturilor în care trăiam: cu veri toride și ierni glaciale, epuizante, dar și cu primăveri care îți mergeau la suflet și cu toamne de o splendoare albăstrui-aurie; sau asemenea iubirii seducătoare, canibalice a mamei, cu toate încercările ei de a mă ademini și mitui și cu monotonia, devenită copleșitoare, a admonestărilor, avertismentelor, dispozițiilor restrictive, interdicțiilor, amenințărilor, afuriseniilor, pedepselor ei; asemenea, în genere, neajunsurilor copilăriei, adică: neputinței, lipsei de apărare, suferințelor unei existențe care încearcă să-și dibuiască drumul – cu insistență, dar fiind mereu încolțită, lăsată într-o ignoranță pe care nimeni n-o risipește. În schimb, ea, sora mea, nu reușea s-o scoată la capăt cu mine, deoarece îmi lipsea tot ceea ce intra în concepția ei, foarte cuprinzătoare, despre civilizația domestică.

Căci familiarizarea brutală cu tot ce ține de trup, datorată Cassandrei, totala lipsă de tabuuri în ceea ce privește existența fizică contribuiseră considerabil la amplificarea distanței dintre mine și sora mea: distanță dată de diferența de vârstă, care a devenit astfel, din principiu, cultural insurmontabilă. Făceam parte din două civilizații diferite. Ea se născuse înainte de vulgarizarea vieții de după război, într-o lume, chipurile, încă sănătoasă; eu eram produsul unei epoci a distrugerilor și devastărilor. Comportamentul ei civilizat era înrădăcinat în siguranța de sine (chiar dacă amăgitoare) a unui imperiu strălucit, cu norme de comportament și bună-cuviință precis trasate; în schimb, eu – eu am crescut în atmosfera superficială a unuia din statele succesore din zona Balcanilor. Că în acest fel mi-am însușit un plus de robustețe sufletească ce mi-a ușurat în mare măsură adaptarea la condițiile noastre de viață se va dovedi mai târziu în mod dramatic. În zilele copilăriei petrecute împreună – mai târziu ne-am întâlnit doar sporadic, când reveneam în timpul vacanței acasă, fiecare de la școala lui – am dat expresie acestor deosebiri, fiecare în felul său: ea în mod suveran, conștientă de superioritatea ei, mândră de cărțile și de cunoștințele ei precoci; eu cu conștiința unei evidente inferiorități, răzvrătit contra ei, arătându-i pumnul în izbucniri de mânie înăbușite și neputincioase, mai dur în toate privințele, în schimb mai spontan, mai detașat, mai lipsit de iluzii, mai apropiat de realitățile necruțătoare ale naturii și mai puțin expus pericolului ficțiunii și abstracțiunilor. Doar Cassandra reușea uneori să creeze un echilibru între noi doi. Cu o șiretenie diabolică, se pricepea să scoată la iveală trăsăturile încă autentic copilărești, infantile, ale surorii mele, dând apoi o tentă grotescă acestor recăderi în primitivism, ridiculizându-le, și reducând astfel la proporțiile lor reale pretențiile de superioritate ale fetei precoci. Cel mai bun exemplu este ceea ce noi am numit „războiul oalelor de noapte”.

În urma unei dispoziții date de mama noastră, care auzise, la un moment dat, vorbindu-se despre „șocul renal”, eram

așezați pe oală după orice mic accident și orice spaimă – lucruri care ni se întâmplau foarte des. Ceea ce noi numeam „pipi” a devenit în felul acesta un soi de proces de purificare care urma să se petreacă în mod solemn, indiferent dacă actul avea loc cu lacrimile în gât, după o cădere sau o rănire, sau pur și simplu seara, înainte de culcare și de alunecarea în lumea întunecată a somnului, și dimineața, după trezirea din lumea plină de ciudățenii a viselor. Vasul a devenit în curând un simbol al bunăstării fizice – fiecare își avea oala lui și o păzea cu strâșnicie, ca pe o proprietate strict personalizată. Dacă unul din noi recurgea, în grabă, sau din greșală, sau cu intenție răutăcioasă, la oala celui alt, aveau loc scene furtunoase.

Probabil însă că ritualului îi revenea și o semnificație mai profundă. Importanța acordată evacuării regulate și abundente avea un caracter aproape sacrosanct; obișnuința o transformase în rit. Cearta din jurul oalelor de noapte devenise un război religios primitiv, înverșunarea ei era cumva generată de o componentă fundamentală zoologică a naturii umane.

Cassandra întreținea aceste conflicte confundând – sau favorizând acest lucru –, aparent din întâmplare, cele două vase care cu greu puteau fi confundate: al surorii mele avea forma clasică, rotundă ca un măr, fiind prevăzut și cu o toartă, în timp ce al meu era mai masculin, cilindric și cu o prelungire în formă de cioc. În consecință, din camera noastră se auzea adeseori țipătul: „El – sau ea – face pipi în oala mea!” Alimentate de Cassandra, aceste emoții se amplificau, devenind uneori porniri criminale. Vacarmul era atât de mare, tumultul atât de nestăpănit, încât se auzea în toată casa. Educatoarea căreia îi era încredințată în acel moment fasonarea surorii mele profita de ocazie și intervenea, punând-o la punct pe „sălbatică”, după cum o eticheta pe Cassandra. Oricum, relația dintre ele nu era niciodată bună. Nu era o ceartă între două persoane, ci între două clase sociale, între două lumi diferite. În cele din urmă gălăgia ajungea și la urechile zeilor din Olim-

pul terestru nu prea îndepărtat, și în camera copiilor își făcea apariția mama, care intra ca o lebădă înfuriată și, în loc să calmeze spiritele, lansa interogatorii arbitrare, împărțind apoi pedepse și abătând mânia noastră, îndreptată până atunci de fiecare contra celuilalt, spre tirania adulților, adică spre propria noastră neputință. Sau, în cazuri foarte rare – și anume când nu era plecat la vânătoare –, intervenea tata în persoană, care regiza pe loc vreo ordalie glumeață: de exemplu, o goană după oale, sau o competiție „nobilă” în care să declarăm ce jucărie am fi dispuși, fiecare din noi, să sacrificăm pentru a răscumpăra de la celălalt dreptul de utilizare exclusivă a oalei proprii, disputată cu atâta strâșnicie. În felul acesta tata obținea îndată exact ceea ce încercase și Cassandra într-o manieră naivă. Problema, care păruse până atunci extrem de serioasă și în jurul căreia se purtasera lupte pârând cu atât mai înverșunate cu cât, în fond, fusese vorba doar despre acel chinuitor „ca și cum” al copilăriei, devenea joacă, devenea în felul acesta irelevantă, pierzând pregnanța realității. Iată de ce acceptam orice rezolvare a conflictului, chiar dacă trebuia adeseori să admit că tata nu ținea seama, în mod deliberat, de superioritatea surorii mele față de mine și o favoriza, deoarece o iubea mai mult decât pe mine.

În orice caz, puteam fi sigur că voi găsi o consolare. Perdeaua neagră, mătăsoasă, a părului Cassandrei, căldura vie a corporalității ei viguroase, țărânești îmi ofereau un adăpost în care mă puteam refugia din calea tuturor neajunsurilor de natură să mă mâhnească. Eram în mod atât de evident favoritul ei, încât Cassandra fusese de multe ori ponegrită înaintea părinților mei și primise reproșuri serioase pentru preferința ei fațișă. Și, cu cât sora mea creștea, depășind stadiul camerei copiilor și ajungând la cheremul diferitelor educatoare mai mult sau mai puțin nevrotice – nevrotice fiindcă erau necășatorite, neatrăgătoare și sărace, dar pretențioase, fiindcă, în occidentalismul lor semidoc, se simțeau exilate într-o țară balcanică și degradate la nivelul de slujnice –, cu atât mai

mult mă transforma Cassandra în proprietatea ei exclusivă, făcând din mine lumina ochilor ei.

I-am atribuit cu mai multă plăcere ei toate drepturile materne decât propriei mele mame, în ciuda faptului că rolul de doică a mea îi era contestat. Cassandra îl susținea cu aceeași tărie cu care îl nega mama – de rușine că nu fusese în stare să mă alăptere. Îmi explica în șoaptă Cassandra, cu mâna la gură. Ceea ce era cât se poate de convingător într-o manieră perfidă – avea deci efectul oricărei suspiciuni credibile. Se adăuga și faptul că ea, Cassandra, deplângea pierderea unui fiu pe care îl părăsise, chipurile, de dragul meu.

Îmi povestea mereu – doar mie, în idiomul nostru privat, cu o voce cântată, melancolică, întocmai ca un cântec popular – despre sărăcia inimaginabilă în care crescuse; era cea mai în vârstă dintr-o duzină de copii, mama murise la nașterea celui din urmă, tatăl fusese schilodit de un copac ce căzuse peste el; își crescuse ea frații și surorile, mereu pe punctul să moară de foame; când aveau o bucată de mămăligă și o ceapă îi mulțumeau lui Dumnezeu „în genunchi”... toată viața făcuse cu vârful cuțitului, în semn de recunoștință, o cruce pe pâine înainte de a o tăia. Apoi, noaptea aceea „plină de stele cum este câinele plin de purici” și o cârciumă din sat în care cântau țiganii la vioară, „Lumina se revărsa din ferestre ca un praf de aur”, iar pe pajiști țărâiau greierii „ca apa care fierbe în ceaun”. Cineva o culesese, în trecere, de pe gardul pe care se cățăraseră, ca să privească și să tragă cu urechea – „era cinematograful nostru”, spunea ea, știind acum și cum e la oraș: „stăteam una lângă alta ca rândunicile, toamna, pe firele de telegraf – femei bătrâne și fete tinere, bunica adormea cu nepoțelul în brațe, trezindu-se doar când oamenii ieșeau din cârciumă să se bată sau să verse”. Acel cineva o băgase înăuntru, în învâlmășeala aurită de viori țigănești, nori de fum de țigară și voci bărbătești, îi dăduse un rachiou și apoi încă unul, iar când imaginile orbitoare au început să se învârtăască în capul ei ca un carusel de la iarmaroc, o dusesse afară, unde

tufele de caprifoi de pe malul pârâului sunt atât de dese între trunchiurile copacilor, „încât te puteai ascunde în ele așa cum te ascunzi tu în părul meu”.

— Și acolo v-ați lăsat pe vine și v-ați căcat pe jos? am întrebat-o eu.

Cassandra mi-a povestit foarte sugestiv despre rușinea ei când s-a trezit cu o burtă „mare cât un dovleac”. Fetele din sat scuipau când o vedeau, tatăl a bătut-o atât de rău cu o scândură ruptă din gard, încât ea a sperat că va pierde copilul. A încercat să se înece în pârâu, sub tufele de caprifoi – acum golașe și cenușii ca pânda de păianjen. Dar apa nu era suficient de adâncă, își putea băga doar capul în ea, cu fața în jos; fiind însă iarnă și un ger tăios, n-a rezistat mult. Totuși, pe fața ei se formase o pojghiță subțire de gheață. Când și-a scos fața din apă, gheața s-a spart ca sticla – și din cauza asta a ajuns ea așa de urâtă, mi-a spus Cassandra.

Apoi a venit popa și a dus-o la mănăstire, cale de o zi întreagă, iar de acolo a luat-o tata. „Dar copilul a trebuit să-l părăsesc”, se văita Cassandra, „pe fratele tău”, a adăugat apoi, râzând iar ca un spiriduș. Uneori plângea amar după acel copil, frățiorul meu – de obicei când era tristă din alt motiv; dar de la starea asta sărea iar la cea de stranie veselie. „Totul e fabulație”, se spunea în casă, „nici un cuvânt din toată povestea asta nu este adevărat. Oricum, nu-i chiar întreagă la cap.”

Cu toate astea, în copilăria mea am sperat din tot sufletul să-l întâlnesc într-o bună zi pe fratele meu de lapte pierdut și să trăim în viitor ca doi frați. El era mai puternic, mai nobil, mai curajos decât mine, fiindu-mi devotat în mod necondiționat. Avea să mă însoțească de-a lungul unei vieți presărate cu pericole, ca unul din acei salvatori în situații grele, care îi însoțesc pe eroii din basme.

Cum nu am fost trimiși la școală la vârsta de șase sau șapte ani, ca alți copii, fiind instruiți acasă, și cum persoanele însărcinate cu această misiune îi acordau mult mai multă atenție

surorii mele, care nu era doar mai inteligentă, ci manifesta și o mai vie sete de cunoaștere și înzestrări mai evidente, eu am răbovit mai îndelung decât ar fi fost normal în lumea copilăriei, în care Cassandra era, dacă nu personajul dominant, totuși cel mai statornic, exercitând o influență nemijlocită asupra mea. În timp ce sora mea putea fi rareori văzută fără o carte în mână, eu n-am știut să citesc o perioadă rușinos de lungă. Cassandra era analfabetă. Dacă în cele din urmă a ajuns totuși să se iscălească, această realizare s-a datorat strădaniei mele – împărtășite și de ea – de a mă iniția în taina literelor. La început nici unul din noi nu a înregistrat succese remarcabile în această privință. Iar când am izbutit totuși să i-o iau înainte, ea a depus armele, renunțând fără nici un regret. Între timp însă, ajunsesem să-i datorez ceva incomparabil mai valoros decât le-am datorat mai târziu tuturor profesorilor, pe care aproape că-i adusesem la exasperare, deși nu mi-am dat de la bun început seama de importanța acestui lucru. Punctul de plecare a fost atitudinea Cassandrei față de cuvântul scris.

Cassandra nu făcea parte din acea categorie de semi-primitivi care, deși băntuiți de sute de superstiții, consideră real doar ceea ce văd cu propriii ochi și ating cu propria mână și pentru care tot ce este scris aparține unei lumi mincinoase, regizate de avocați – adică acelei lumi unde cuvântul îți este răsucit în gură și răstălmăcit, iar lucrurile sunt întoarse cu capul în jos, ca de un prestidigitator. Așa gândeau, poate, cei săraci cu duhul din satul ei natal din Carpați. Teama superstițioasă insuflată Cassandrei de realitatea literelor și, în cele din urmă, refuzul ei de-a avea a face cu ele erau generate de o concepție mult mai arhaică. Șirurile compacte de cotoare de cărți din rafturile bibliotecii tatălui meu conțineau, din punctul ei de vedere, o componentă demonică. Faptul că pe filele dintre copertele cărților era întipărit, cu ajutorul semnelor, ceva ce putea fi perceput mental de către cei inițiați în arta șamanică a desenării și descifrării runelor, iar apoi transformat

în vorbe și cunoștințe, era interpretat de Cassandra drept un fenomen supranatural. O irita să constate că noi pierduserăm percepția caracterului funest al acestui fenomen și că lectura devenise pentru noi un obicei zilnic, practicat în văzul tuturor, sau chiar un viciu – de exemplu, în cazul surorii mele. Ea simțea cu certitudinea instinctivă a creaturii omenești că o îndeletnicire atât de nesăbuită cu iraționalul nu poate genera decât ceva irațional.

Cassandra știa că aptitudinea de a citi și de a scrie conferea celor ce o stăpâneau o anumită putere asupra celorlalți, care nu aveau acces la cuvântul scris sau tipărit. Știa însă, în același timp, că această putere avea de-a face cu magia neagră, că e o forță care se repercutează apoi asupra celor ce dispun de ea, transformându-i în sclavi ai abstracțiunii. Vedeă în toate astea o adevărată forță diavolească, de care cei ce o practica nu-și dădeau seama, devenind în ultimă instanță victimele ei. Cu siguranță că n-ar fi fost în stare să spună în ce constă abstracțiunea și, cu atât mai puțin, în ce constă pericolul ei. Dar în sufletul ei ființa – nu numai de când părăsise mănăstirea, unde pe pereții bisericii erau pictați, cu o extraordinară plasticitate, în ocră, roșu, albastru și auriu, îngerii, diavolii, sfinții, precum și trupurile torturate sau mântuite ale muritorilor, fericirea din ceruri și chinurile din iad –, deci în sufletul ei ființa de la bun început convingerea că orice element supranatural care nu duce la Dumnezeu și în împărăția cerească înseamnă prăbușirea în damnațiune; prin urmare, și cărțile trebuiau să fie sau cărți sfinte, sau cărți diavolești; și, cum cele mai multe pot fi interpretate atât într-un fel, cât și în celălalt, ele puteau avea efecte sacre sau diavolești.

I se părea că în momentul când deschideai o carte deschideai porțile cerului sau gura iadului și că îngerul ori diavolul care te privea din filele cărții împărțea spiritele în funcție de preferința pentru adevăr sau atracția spre minciună. I se părea, de asemenea, că este un sacrilegiu să te expui unei decizii

de asemenea importanță în circumstanțele banale ale vieții de toate zilele. Iar pe mine voia să mă ferească de așa ceva.

Dragostea tatei pentru sora mea, acomodarea plină de fantazie la toate ideile și capriciile ei, interesul cu care urmărea în permanență tot ce făcea îi confereau surorii mele o importanță în casă de care ea profita cu nerușinare și în camera copiilor, în comportamentul față de mine și Cassandra. În genere, toată lumea era extaziată de inteligența ei, iar dacă mea ignorantă și cu mine trebuia mereu să-i admitem superioritatea. Știa să citească bine cu mult înainte ca eu să fi învățat să vorbesc cu adevărat, și citea aproape tot timpul. Iar la un moment dat, când ea era de nouă ani, iar eu de cinci, sora mea a susținut în fața noastră că citește în limba latină – deși nu era încă în stare de așa ceva.

Noi doi, Cassandra și cu mine, o știam foarte bine. Dar cum să dovedim? Ea se foia în fața noastră cu o carte în mână, plimbându-se de colo-colo și mișcându-și buzele de parcă ar fi rostit cuvinte citite din carte; dar când o rugam să citească mai tare, spunea pe un ton condescendent: „Oricum voi nu înțelegeți nimic, este un text latinesc!” A fost cât pe ce să sar la ea și să-i smulg cartea din mână, dar Cassandra m-a oprit și m-a înfășurat în părul ei, șoptindu-mi: „Să n-o crezi, se preface doar că citește. Probabil ține cartea cu susu-n jos și șoptește cuvinte inventate ca să te săcăie. Minte. Crede-mă!” Dar împotriva evidenței unei persoane care citește – o evidență pe care n-o puteam contesta –, spusele ei nu erau decât o presupunere, infirmată pe deasupra și de tata, care a consimțit să devină complicele surorii mele, adevărind cu un râs răutăcios: Da, textul din carte este cu siguranță în limba latină.

E adevărat că în timpul acelei scene ridicole, dar nu mai puțin chinuitoare, din camera copiilor, i-am aruncat surorii mele priviri pline de ură și de mânie neputincioasă din adăpostul oferit de părul Cassandrei, simțindu-mă oarecum ocrotit

de fulgerele învăpăiate ale ochilor ei de maimuță. Cu toate acestea, m-am și bucurat, convins fiind că va urma o răzbu-nare cu atât mai strălucită – acest sentiment de încredere în forța revelatoare a adevărului m-a însoțit de-a lungul întregii vieți ori de câte ori descopeream o impostură spirituală care, pe moment, era socotită validă din cauza zidului, deocamdată insurmontabil, al vreunei căldășii dictate de interese comune sau doar din cauza prostiei generale.

Printre experiențele din care nu învățăm nimic în plus față de ceea ce știam deja, se numără și descoperirea că realitatea considerată de noi drept unică și absolută constă în cea mai mare parte din ficțiuni. Ale noastre erau cât se poate de transparente. Am trăit anii 1919–1939 legănându-ne cu iluzia că ne bucurăm încă de o poziție pseudofeudală în lume – ceea ce nu se baza nici pe prestigiul concret în societatea existentă, nici pe o avere corespunzătoare, ci doar pe rangul ocupat de părinții noștri în societate înaintea Primului Război Mondial.

Acest „ca și cum” – în mod straniu necontestat de nimeni – era încurajat de rămășițele persistente ale fostei orânduiri coloniale în mijlocul cărora fuseserăm abandonati, lipsiți de putere, după prăbușirea monarhiei duale. Ne consideram foști austrieci într-o provincie cu amprentă preponderent austriacă, întocmai ca britanicii rămași în India după căderea puterii imperiale. Nici tata, nici mama nu se născuseră în Bucovina. Tata ajunsese aici înainte de începutul secolului, în calitate de funcționar chezero-crăiesc. Părinții mamei trăiseră câțva timp aici, fiind legați de acest ținut printr-o rudenie de sânge inițial grecească, devenită românească în decursul secolelor. În spațiul uriaș al fostului Imperiu Habsburgic, astfel de fenomene erau obișnuite. Situația se asemena celei din actualele State Unite ale Americii, mai ales în ceea ce privește migrația continuă în provincii mai îndepărtate a unor oameni de origine foarte diferită: ca militari, funcționari de stat ori coloniști, sau ca negustori și

întreprinzători căutând prosperitatea. În realitate, valul de americanism care urma să cucerească în curând întreaga Europă a găsit la noi un teren foarte propice.

Totuși, cât timp am trăit aici – ce-i drept, ca cetățeni ai regatului României, dar susținuți de conștiința plină de înfumurare de a face, de fapt, parte dintr-o civilizație superioară –, patria în care ne născuserăm noi doi, sora mea și cu mine, avea pentru părinții noștri un caracter doar provizoriu și fictiv; ba chiar și nouă ni se atrăgea mereu atenția că ne născuserăm aici doar din întâmplare, deci nu eram băștinași; în consecință, n-am rămas nici noi neatinși de o atitudine sceptică față de o ambianță al cărei caracter balcanic se accentua văzând cu ochii sub noua stăpânire.

Mai ales sora mea, care la prăbușirea vechii Austriei avea opt ani, deci își petrecuse perioada decisivă a copilăriei învăluită în aura unei lumi apuse, n-a reușit niciodată să se simtă cu adevărat acasă printre oamenii îmbrăcați în șube sau în caftane, printre ofițerii de operetă care își zornăiau pintenii și filfizonii provinciali mirosind a usturoi.

În ce mă privește, n-am avut parte de asemenea probleme. Iubeam această țară și frumusețea ei, întinderile vaste și primitivismul ei; și iubeam populația autohtonă – conglomeratul de popoare: o jumătate de duzină de etnii cu o jumătate de duzină de religii și de limbi, care formau totuși un popor cu un specific comun și distinct. Cea mai intimă verigă de legătură între mine și acest popor era fără îndoială Cassandra.

Casa noastră era așezată la marginea orașului, în mijlocul unei grădini ce se învecina în parte cu un parc mare – frumoasa Grădină publică atât de bogată în arbori – și în parte cu Grădina botanică, administrată tot de oraș. Această poziție, în mijlocul unor parcuri cu verdeată, precum și deschiderea spre ținutul agricol ne dădeau iluzia că trăim într-un castel și în ambianța lui – o frumoasă amăgire alimentată și de izolarea în care eram nișuți noi, copiii, lipsiți de orice contact cu

alți copii de aceeași vârstă. Una din marile artere de ieșire din oraș, o stradă tivită cu plopuri uriași, ne despărțea de terenul vast pe care se găseau cazarmile cavaleriștilor; pe vremea austrieșilor erau cazați acolo „ulanii”, iar după 1919 „roșiorii” români. Fără a ține seama de disprețul greu disimulat al tatălui meu față de acești „învingători” care, după cum spunea el, „atacaseră în ultimul minut vechea Austrie muribundă”, eu mă simțeam atras în mod irezistibil de uniforme, de arme, de alura lor energică și plină de aplomb, pe scurt: de tot ceea ce dovedea caracterul profund periculos al profesiei lor.

E de la sine înțeles că și Cassandra îmi împărtășea pasiunea, deși motivele noastre erau diferite. Nu eram singurul care, la fiecare tropot de cal, alerga la poarta grădinii să vadă dacă trecea și altceva decât o birjă; nu cumva vreun ofițer însoțit de ordonanța sa venea călare de-a lungul aleii, sau poate chiar vreun vagmistru cu mina foarte hotărâtă a celui care dresează un cal de călărie mai năvălaș? Cassandra însă, constatam de fiecare dată, fusese și mai iute de picior. Locotenenții obișnuiau să facă vizite vecinilor sau își prezentau caii doamnelor, trecând călare prin fața vilelor în care locuiau acestea. Cassandra, firește, pusese ochii doar pe gradele inferioare. Când vremea era proastă, nu trebuia să cer în mod special voie să mă postez la fereastra salonului din față ca să văd mai bine, sau chiar să ies pe balcon când câte un escadron se întorcea, pătruns de ploaie sau acoperit de praf, de la vreun exercițiu: Cassandra era de mult lângă mine – fusese probabil înștiințată de un al șaselea simț pentru asemenea evenimente –, mă lua de mână sau mă ridica în brațe și priveam amândoi, din unghiul optim, pe *cel* sau pe *cei* care se apropiau, urmărindu-i apoi cu privirile multă vreme după ce trecuseră, cufundați amândoi într-o tăcere evlavioasă; iar sufletele noastre vibrau la unison, așa cum se întâmplă doar în cazul cunoscătorilor de artă când contemplă o capodoperă.

Curând am ajuns să avem și un secret al nostru. Cu ocazia unei plimbări în doi – sora mea rămăsese acasă, având ore – un subofițer i s-a adresat Cassandrei. Îl știam deja din vedere,

În escadron călărea un cal alb care mi se părea deosebit de frumos. Timp de câteva săptămâni l-am întâlnit cu regularitate. Nu era mult mai înalt decât Cassandra și cel puțin tot atât de urât ca ea: picioare strâmbe, brațe lungi care-i atârnavă până la genunchi și o mustăcioară neagră ca pana corbului, la fel de lată ca aripile nasului, care părea lipită în paranteza formată de cele două cute adânci ce coborau de la nas spre bărbie. Când gura mare i se deschidea într-un rânjel amical, dinții îi străluceau, albi, ca dinții unei maimuțe. L-ai fi putut lua drept fratele Cassandrei. Dar tunică îi era plină de găitane aurii, pintenii cizmelor zornăiau, rozete de alamă împodobeau cărâmbii bine lustruiți, cu răscoială de inimă sub genunchi; iar mișcarea plină de elan cu care ducea mâna dreaptă la chipiu când ne saluta era neasemuit de seducătoare – mi-am propus să-l imit la momentul oportun: un gest extrem de rasat, de înaltă clasă; așa, și nu altfel trebuia să te prezinți în fața femeilor. L-am ascuns până și Cassandrei că făceam, acasă, exerciții în fața oglinzii.

Întâlnirile nu s-au limitat la plimbări în Grădina publică, printre umbrele verzui ale așa-numitei „alei a alunilor” – botezată astfel din cauza numeroșilor arbuști de alun care, spre deliciul tuturor, debordau de fructe; acestea erau însă culese înainte de a se fi copt și de a se fi format coaja tare, cafenie. Plimbarea noastră hipercorectă, în trei, a luat sfârșit în grădina noastră, în care se putea intra printr-o porțiță din zid. Un mic pavilion transformat acum în depozit de unelte te invita să iei loc. Spre bucuria și tulburarea mea – atât de puternică, încât îmi simțeam sângele pulsând în tâmpile –, cavaleristul și-a desprins sabia, dându-mi-o să mă joc cu ea. M-am retras de îndată în cel mai izolat ungher al grădinii – nu numai pentru a savura extazul aproape dureros provocat de arma pe care o puteam scoate din teaca grea și mată, făcând-o să sclipească în bătaia soarelui și retezând după aceea cu ea, din păcate, doar capetele scaieților. Fantezia mea era zbuciumată într-un chip și mai chinuitor de

împletitura fină, aurie, a dragonului sabiei, care îmi indica într-un mod extrem de concret faptul că armata aparținea lumii reale, conștientizându-mi cu atât mai deprimant acel „ca și cum” din jocurile mele.

Era o realitate luată cu împrumut, care își bătea joc de mine. N-o puteam integra în jocurile mele fără să mă simt un impostor – cu atât mai mult cu cât îmi dădeam prea bine seama că fusesem mituit și că cei doi, adică subofițerul și Cassandra, se descotorosiseră de mine cu acest preț. Știam de asemenea că, lăsându-mă sedus atât de ușor, le dădeam răgaz să-și joace jocul lor – un joc cât se poate de real, nu unul „ca și cum”. Nu mă îndoiam nici o clipă că în felul acesta devenisem complicele lor într-o acțiune nepermisă. În ce anume consta ea – iată ce nu reușeam să-mi imaginez decât într-o manieră foarte vagă. Ținând seama de gradul meu de emancipare de atunci, credeam că nu putea fi vorba decât de un singur lucru: probabil că acum se lăsaseră amândoi pe vine, unul lângă altul, „și se căcau pe jos”. După ce m-au chemat iar la ei, luându-mi înapoi obiectul mituirii, și s-au despărțit, m-am întors pe furiș la pavilion și am căutat cu multă atenție urmele; dar conștiința mea nu s-a liniștit când n-am dat de ele. Taina care despărțea lumea adulților de lumea jocurilor mele era impene-trabilă, deși răzbătea, provocatoare, de peste tot.

Idila nu a durat mult. Într-o seară am ieșit în zadar la plimbare pe „aleea alunilor” – cavaleristul nostru nu și-a făcut apariția; n-a apărut nici în ziua următoare, nici în cealaltă și așa mai departe, timp de una sau două săptămâni. Sufeream amândoi – fiecare din cauza propriei dezamăgiri. Iar apoi, pe neașteptate, după un timp golit de orice conținut, l-am reîntâlnit. Elanul cu care a ridicat mâna să ne salute era mult diminuat. Nu ne putea însoți în grădina noastră, avea treburi urgente într-un loc situat în direcția opusă. S-a ajuns la un schimb tăios de cuvinte între el și Cassandra, turuite atât de

impetuos, încât n-am reușit să înțeleg nimic. Deodată, el i-a dat o lovitură brutală peste față. Am scos un țipăt. Impulsul de a mă năpusti asupra lui a devenit inutil, deoarece se răsu-cise pe călcăie încă pe când administra lovitura și o luase la picior în mare grabă, aproape în pas alergător. Cassandra și-a despletit părul și m-a înfășurat în el. Zornăitul pintenilor s-a pierdut în depărtare. M-a luat de mână și m-a dus acasă, în timp ce eu eram scuturat de hohote nestăpânite de plâns.

Cassandra n-avea lacrimi. M-a dus în camera ei și a scos de sub teancul de rufe dintr-un sertar fotografia cavaleristului nostru: acesta se rezema, cu o expresie de seducător, de gardul rudimentar al unei grădini, format din trunchiuri tinere de mesteacăn – decorul standard al fotografului la minut de la intrarea în Grădina publică. Măna și-o sprijinea în șold, iar pe mânecă se vedea un ornament cu aspect de arabesc, din găitane aurii; în mână ținea nonșalant o pereche de mănuși lungi, cu manșetă; sabia atârna destul de jos, prinsă în centron. Cassandra a pus fotografia pe masă și a aprins în fața ei o lumânare, a ingenuncheat, și-a făcut o cruce și a început să se roage... s-a rugat la început murmurând, apoi cu voce tot mai puternică, mai întâi pe un ton serios și aparent evlavios, după aceea tot mai persiflant; furia crescândă o antrena într-o veselie demonică tot mai deșănțată, profera blesteme tot mai înfricoșătoare, făcea gesturi tot mai grotești... În cele din urmă a luat poza, a scos un ac de păr și l-a împuns pe soldat în ochi, în inimă și de repetate ori între picioare, a rupt fotografia în bucățele, și-a ridicat fusta și s-a șters cu ele la fund, iar după aceea a ars, pe rând, fiecare fragment, ținându-l în flacăra lumânării.

În prima clipă m-am speriat. Cassandra cea credincioasă, pentru care Dumnezeu-Tatăl, Isus Christos și toți ceilalți sfinți făceau în aceeași măsură parte din lume ca munții și râurile și copacii din pădurea ținuturilor în care se născuse, fiind ancorați atât de profund în viața ei ca zidurile mănăstirii unde găsis-

adăpost după ce păcătuisese; ea, care își făcea cu evlavie cruce de câte ori vorbea despre lucruri sfinte; ea, care mă ducea în toate bisericile întâlnite pe drumurile noastre – tocmai ea celebra aici un ritual de magie neagră, păcătuia deci în modul cel mai nelegiuit, făcea vrăji șamanice, invoca forțe diavolești pentru cel mai josnic scop posibil: să se răzbune pe un bărbat pe care-l iubise. Situația era atât de monstruoasă, atât de neașteptată și năucitoare, încât, fără să vrei, devenea comică. În cele din urmă am ajuns să mă țin cu mâinile de burtă de râs. Abia așteptam să-i povestesc totul surorii mele. Știam că în felul acesta o trădam pe Cassandra și relația dintre noi doi, dar în sinea mea jubilam, așteptând cu bucurie momentul. Lexiconul nostru familial se îmbogățise cu o anecdotă abstrusă legată de Cassandra – iar eu pierdusem încă o convingere inocentă.

Simțul pentru punctuație datorită căruia, uitându-ne înapoi, în trecut, ne vedem viața împărțită în mai multe faze mă face să susțin că acel episod a marcat sfârșitul propriu-zis al copilăriei mele. Nu pierdusem doar candoarea credinței pure, ci și seriozitatea cu care copilul apreciază un adult. Nu mă mai identificam în mod firesc și detașat cu Cassandra. O „vedeam” pentru prima dată cu ochi lucizi. O vedeam cu ochii celorlalți, în favoarea cărora o trădam. Părăsisem adăpostul oferit de părul ei, care mă protejase tocmai de acei „ceilalți”, trecând acum de partea lor. În felul acesta s-a trezit și în mine simțul ierarhiei din societate. Nostalgia de a-mi întâlni fratele de lapte a început să se estompeze. Dacă l-aș fi descoperit acum, aș fi simțit aceeași distanță între mine și el ca aceea care mă separa de copiii zdrențăroși din vecini, cu care n-aveam voie nici măcar să stăm de vorbă.

S-ar putea însă ca acest episod să fi fost precedat de altul, mai puțin spectaculos, dar cu un efect cu atât mai profund: o altă inițiere, al cărei impact sumbru ținea, ce-i drept, încă de copilărie, prefigurând însă, în același timp, sfârșitul ei, deși îi exprima forța neînfrântă. Îmi murise coșofana. Într-o după-amiază

am găsit-o moartă în colivia ei. De dimineată topăise foarte zglobie, ca totdeauna. Nu-mi venea să cred că trupul inert, rece și insignifiant care zăcea în nisipul de pe fundul coliviei era al ei. Tremuram de durere. Sora mea a început să se afereze, vrând să aranjăm o înmormântare solemnă. Cassandra a intervenit, interzicându-ne așa ceva și manifestând o duritate consternantă; a spus că ar fi o prostie necreștinească și a avut grijă ca micul cadavru să fie aruncat la gunoi. Faptul că mama i-a ținut isonul, fiind de părere că de tuberculoză murise coșofana și putea, prin urmare, să ne molipsească și pe noi, mi-a adâncit durerea. Pentru prima oară nu mai aveam o aliată în Cassandra. În zadar m-am văicărit. Ca și cum, confruntată cu un aspect firesc al existenței, atitudinea realistă neabătută a țăranului ar fi ieșit la iveală, repudiind afectarea orășenilor, Cassandra a continuat să fie dură cu mine, spunând scurt: „Ce e mort e mort!” și adăugând: „Și tu o să fii mort într-o zi!”

Dacă ar fi spus – ceea ce auzisem deja: „Și tu o să trebuiască să mori într-o zi”, lucrurile ar fi rămas la nivel de abstracțiune. Când auzeam asemenea propoziții, înțelegerea mea ricoșa, îndepărtându-se de expresia verbală. Apăreau concomitent numeroase consolări și promisiuni onctuoase, strălucea gloria cerească, se auzea corul îngerilor. Dumnezeu-Tatăl cu barba sa albă mă privea plin de bunătate. Mi se spusese că moartea înseamnă intrarea într-o minunată lume de dincolo, unde ne așteaptă fericirea. În schimb, cadavruul păsării aruncat la gunoi ilustra ce înseamnă „să fii mort”. Am înțeles. M-a cuprins o spaimă apăsătoare, lăsându-mi-se pe suflet ca o greutate uriașă. Mă vedeam rătăcind pe patul meu, inert, rece, insignifiant, înveșmântat în cămașă de mort, putrezind pe dedesubt – deci bun de aruncat cât mai repede la gunoi, precum coșofana moartă. În jurul meu stăteau, plângând, membrii familiei. Vedeam carul funebru care mă ducea de acolo, în spatele lui pe sora mea cu un vâl negru, având în ochii plânși, plânși fiindcă așa se cuvenea, o expresie de triumf. Îmi vedeam mormântul și

căinele care nu voia să se urnească de lângă el. Iar toate acestea erau inevitabile, ineluctabile. Se puteau întâmpla chiar mâine sau de-abia peste ani mulți – dar de întâmplat trebuiau să se întâmple, nu exista nici abrogare, nici îndurare. M-a cuprins o teamă enormă. Pe firmamentul învăpăiat de soarele aflat la asfințit apăruseră nori: arătau ca zgura de pe jăratul care se răcea. Îmi venea să fug – dar încotro? Moartea avea să mă ajungă din urmă pretutindeni. Frica de moarte va sălășlui în mine peste tot. Va viețui de-acum înainte, indelebilă, în mine această frică de moarte. Îmi va submina existența. Și chiar dacă la un moment dat o voi da uitării, se va putea în orice clipă lăsa iar pe sufletul meu, apăsându-mă ca o greutate uriașă. De-acum înainte aveam să știu mereu ce înseamnă să mi se spună că și eu sunt muritor; și nici cea mai profundă și nestrămutată credință în Mântuitorul nostru iubit nu mă va consola. Am întrebat-o, disperat, pe doica mea dacă lucrurile stau într-adevăr așa. Dacă trebuie în mod inevitabil să fie așa. „Toți trebuie să moară într-o zi!” a spus Cassandra cu o voce dură. „Și tatăl tău, și mama ta, și sora ta, și eu!” Știam că prorocește adevărul – ea, Cassandra, vizionara!

Amintirea ei este indisolubil legată de peisajul al cărui produs era și în care se maturizase: întinderile vaste, melancolice – străbătute de panglica argintie a vreunui râu leneș –, caracteristice ținutului populat de țărani și ciobani, străjuit de coline și munți acoperiți de pădurile întunecate din care se trăgea ea. Dacă te uitai pe fereastra camerei copiilor, privirile alunecau peste vârfurile verzi ale coroanelor copacilor din grădină, ajungând la cele două șiruri de plop de pe marginea șoselei late care ducea, în linie dreaptă, spre depărtările pierdute în albastrul orizontului, unde începeau pădurile întinse. Poate că tristețea din ochii negri ca tăciunele ai Cassandrei izvoră din dorul după liniștea acelor păduri, tulburată doar de ciocănitul ghionoaiei, și din dorul unduirii ierburilor parfumate din luminișuri; poate că veselie ei de spiriduș disimula acel dor.

Chiar dacă se uita doar când și când și din întâmplare în direcția aceea, privirea ei rămânea fixată acolo, alunecând apoi spre necunoscutul acelor depărtări care își exercitau forța de atracție și asupra sufletelor noastre, întocmai ca certitudinea unei fatalități. Cassandra nu-și putea desprinde ochii de la această priveliște fără a scoate un oftat plin de melancolie, de parcă s-ar fi văzut pe sine îndreptându-se spre destinul ei, pe aceea șosea lată și plină de praf dintre șirurile de ploi; după aceea mă strângea de fiecare dată la piept cu mâinile ei lungi, de maimuță, pentru a-mi da iar brusc drumul, ca și cum ar fi vrut să mă împingă la o parte.

Chiar și în mine – darul ceresc primit în locul propriului ei copil, adică sâmburele dulce, recuperat, al existenței ei –, deci chiar și în mine vedea numai un însoțitor vremelnice pe drumul vieții ei, un drum pe care trebuia să-l parcurgă singură. Și, cum simțeam acest lucru, am socotit și eu că viața e o serie nesfârșită de despărțiri în cursul unei lungi călătorii.

În imaginea păstrată în sufletul meu, Cassandra face parte din panorama pe care o vedeam de la fereastra camerei copiilor. Se agită cu vioiciunea ei stranie – șăgalnică și grotescă până și în momentele când e tristă, mândioasă sau melancolică – întocmai ca o figură dintr-un joc de marionete turcești: un pandant feminin al măscăriciului. N-am reușit niciodată să stabilem cu certitudine de ce naționalitate este. Cel mai probabil era huțulă – o descendentă a seminției de limbă ruteană din regiunea muntoasă, trăitoare în Carpații de nord; se spune că huțuții ar fi urmași direcți ai dacilor refugiați în sălbăticia pădurilor preistorice după ocuparea ținuturilor lor de către armatele romane. Cassandra putea să fie însă tot atât de bine și româncă – adică: un produs al aproape tuturor etniilor și popoarelor care trecuseră prin țara noastră în secolele întunecate de după decăderea Imperiului Roman; căci ea vorbea atât româna, cât și ruteana: firește, ambele la fel de prost – de altfel, un fenomen destul de general în Bucovina. Amesteca cele două limbi,

incluzând și cuvinte din toate celelalte idiomuri vorbite la noi. Rezultatul era acel talmeș-balmeș absurd pe care doar eu îl înțelegeam și, în oarecare măsură, și cei ce recurgeau la un veșmânt lingvistic la fel de pestriț pentru a-și exprima gândurile. S-ar putea să rămână o problemă neelucidată dacă m-a hrănit într-adevăr cu laptele ei; *sigur* este însă că m-a hrănit cu limbajul ei. De când m-am născut, am auzit mai ales acest idiom. Era pentru mine la fel de firesc ca aerul pe care-l respiram. La început l-am repetat papagalicește, cu toată naturalitatea, și, abia după ce am fost mereu corectat, după ce anumite expresii de-ale mele au provocat ilaritate, altele n-au fost înțelese, iar rostirea altora mi-a fost strict interzisă – abia atunci mi-am dat seama că limbajul meu și al Cassandrei reprezintă probabil un idiom secret în cadrul limbajului nostru uzual general, fiind însă în asemenea măsură cules din toate punctele cardinale, încât secretul nu putea fi descifrat cu ușurință, deși era în multe locuri transparent. Scheletul de bază al acestui idiom era o germană niciodată însușită corect și exhaustiv, ale cărei lacune erau umplute cu cuvinte și expresii preluate din toate celelalte limbi vorbite în Bucovina. Astfel că tot al doilea sau al treilea cuvânt era rutean, românesc, polonez, rusesc, armenesc sau idiș; am descoperit chiar și cuvinte ungurești și turcești.

Cassandra s-ar fi putut, desigur, limita la ruteana sau româna înaintașilor ei, pe care le vorbea țărănește și necioplit, cu pronunțate inflexiuni dialectale, dar foarte plastic și expresiv. Faptul că prefera în loc un *Volapük* anevoios, reinventat în fiecare frază, cu care își denatura în ultimă instanță și limba maternă, era probabil consecința spiritului ei de obediență. Se străduia, cu toată umilința, să se adapteze limbajului stăpânilor; iar când germana n-o mai ajuta, umplea lacunele cu cuvinte din toate celelalte idiomuri – nu însă din cel propriu. Recurgea la crâmpie de limbă așa cum un cerșetor culege firimiturile de sub masa celor bogați. Dacă rezultatul era grotesc și diametral

opus unei adaptări firești – întocmai ca în cazul îmbrăcăminteii țărănești sterilizate pe care o purta – de vină era și de data aceasta ambiția ei nemărturisită de a parveni. În perioada austriacă, germana fusese limba stăpânilor, rămânând în continuare limba oamenilor cultivați. Faptul că avea posibilitatea să trăiască și să lucreze într-o familie germanofonă, că participa la viața acesteia și putea folosi o germană, ce-i drept, denaturată și adeseori atât de împănată cu cuvinte din alte limbi încât devenea de nerecunoscut – toate acestea însemnau pentru Cassandra intrarea într-o lume de calitate superioară, accesul la forme de viață mai elevate. Ca vorbitoare de germană, Cassandra se simțea tot atât de diferită de cei de teapa ei și tot atât de favorizată ca în ținuta de doică inventată special pentru ea. Dar, spre deosebire de abstracțiunea negru-alb-cenușie a hainelor (se zicea că afirmase, firește, cu posibilitățile ei de exprimare: „Mă învârtesc în lumea asta ca o fotografie de-a mea!”), veșmântul lingvistic era alcătuit din mii de petice multicolore; iar cel ce nu cunoștea originea lor nu reușea să înțeleagă nici măcar cu aproximație ce voia ea să spună. Se pare că eu singur eram în situația de-a o înțelege perfect. Dar și ceilalți găseau în limbajul ei o sursă nesecată de amuzament, chiar dacă nu izbuteau să depisteze etimologia neologismelor dinăuntrul lui. Cassandra juca în casa noastră rolul unui bufon lingvistic. Încurajați și îndrumați de tatăl nostru, dezvoltaserăm un rar simț al limbii și o perspicacitate aproape răutăcioasă de percepție a oricărui cuvânt vorbit sau scris – o aptitudine pe care am mai întâlnit-o doar la elevii lui Karl Kraus; dar procesul lor de educare a limbii nu se desfășurase, cu siguranță, într-o manieră atât de veselă ca al nostru, deși se baza și el, în mare parte, pe evidențierea aspectelor grotesti și denaturate.

Firește că acest simț tot mai acut al limbii mă îndepărta tot mai mult de Cassandra. Dar și distanța dintre sora mea și mine a crescut în anii aceia, în loc să se micșoreze. Copilăria trecuse. Pentru mine începea adolescența; pentru sora mea,

care depășise deja această fază, începea epoca maturizării. Cu cât eu mă apropiam mai vădit de anii pubertății, cu atât ea depășea mai ușor această fază, rămânând foarte puțin marcată de stângăciile și absurditățile perioadei critice și trecând, cu grație, în tabăra acelor adulți pe care eu trebuia acum să-i înfrunt de unul singur, cu o ostilitate declarată. Nici Cassandra nu mai era totdeauna de partea mea.

La scurt timp după aceea, viața noastră familială s-a destrămat complet. Părinții s-au despărțit. Sora mea și cu mine am fost trimiși la școli diferite – ea la Viena, eu mai întâi la Brașov, în Transilvania, apoi de asemenea în Austria. Ne vedeam doar în vacanțele petrecute în parte la țară cu tatăl nostru, în parte cu mama noastră, în oraș sau într-o localitate balneo-climaterică de pe malul vreunui lac austriac. Ceea ce ne-a apropiat, în pofida acestei despărțiri, a fost simțul tot mai pronunțat pentru variatele aspecte ilare și absurde generate de situația noastră familială. Tensiunile rezultate de aici se descărcau uneori în crize spasmodice de râs care ne scuturau până ne apuca durerea de burtă, lăsându-ne epuizați, ca după un exces fizic. În orice caz, aveam în această privință un oarecare antrenament din perioada dinaintea dezmembrării a ceea ce vom regreta tot restul vieții – nu fără un ciudat sentiment de culpă – mă refer la căminul nostru pierdut.

Cu puțin înainte, între mine și Cassandra avusese loc un incident cu consecințe serioase. În mod abstrus, totul a pornit iarăși de la acele oale de noapte deja mitice. Împlinisem opt ani și mă simțeam prea adult pentru a mă lăsa îngrijit de doica mea cu aceeași conștiinciozitate ca în zilele copilăriei. Cassandra nu renunța să mă controleze dacă seara mă spălam tot atât de bine cu apă rece, frecându-mă cu o perie aspră, cum o făcuse ea până atunci, la îndemnul englezoaicelor noastre; de asemenea, dacă mă spălam pe dinți și îmi periam părul. Zadarnic îi spusese de repetate ori, cu o voce aspră, că toate astea n-o mai priveau, că de-acum înainte era treaba mea ce fac. Odată,

când eram pe punctul de a mă culca fără a mă sinchisi de tot ritualul, mi-a întins, ca formă de a-mi atrage atenția, oala de noapte, numită de ea „potșamp” (printr-o deformare a sintagmei franțuzești *pot de chambre*); am repezit-o furios. A mărăit arătându-și colții de maimuță și mi-a aruncat o privire atât de mâniată, încât m-aș fi speriat dacă propria-mi mânie nu m-ar fi făcut insensibil. Cassandra a azvârlit oala de noapte sub pat, fără să spună un cuvânt, s-a întors și a ieșit din camera copiilor. Ușa s-a trântit pârâind din toate balamalele.

În dimineața următoare n-a venit să mă trezească. Nefericita căreia mama îi încredințase în acea perioadă rolul ingrat de educatoare a surorii mele a dus oala afară, ținând-o doar cu vârful degetelor, de parcă i s-ar fi cerut să curețe cușca iepurilor de casă. Cassandra plecase dis-de-dimineață în oraș, mi-a explicat ea. Nu ne-am făcut griji din cauza asta. Pe la amiază – eu eram în grădină –, sora mea a venit, clătînându-se, la mine, cu ochii plini de lacrimi și vorbind cu mare greutate. A îngăimat cu vocea întretăiată: „Hai, vino repede! Cassandra...” A trebuit să inspire adânc ca să poată rosti următoarele cuvinte: „S-a tuns băiețește.” Un acces de râs i-a opri cuvintele în gât. A fost nevoită să se sprijine de mine, se încovoia de atâta râs.

Am alergat spre casă, urmat de sora mea. Văzând-o pe Cassandra, am căzut unul în brațele celuilalt, aproape sufocați de râs. Ar fi putut ocupa cu cinste locul acelor gnomi care, în tablourile pictorilor spanioli, erau plasați, ca paji, alături de prinți. Părul ei superb fusese tuns în linie dreaptă deasupra frunții și a cefei. Ceea ce mai rămăsese din el îi încadra fața, negru ca tăciunele și dat cu ulei, puțin depărtat de obraji ei ridăți, de maimuță, asemănându-se coșitelor muiate în untură de pește ale unei eschimose. Efectul era cu atât mai grotesc cu cât, în așteptarea verdictului nostru, Cassandra își sprijinise mâinile în șolduri, în unghi drept, stând înfiptă în podea, cu picioarele crăcănate, ca o samoedă înfășurată în blănuri. Te ducea cu gândul la un eschimos plantat în poarta unui teren de fotbal, gata

să respingă o fatală lovitură de la unsprezece metri. Râsetele noastre, ajunse la paroxism, au molipsit-o și pe ea pe loc – a început să râdă cu lacrimi. Își ridica sorțul să-și șteargă ochii, își lovea coapsele și se lăsa târâtă de vârtejul hohotelor zgomotoase ale unui râs sănătos, țărănesc: „Hohohoho! Acum sunt și eu muiere modernă!” Am dat cu toții uitării faptul că, în realitate, tăierea părului fusese gândită ca un act simbolic de răzbunare, ca un fel de autocastrare a lui Samson.

În zilele acelea, mama noastră a pus capăt fluctuației continue de *misses* și *mademoiselles* căroră li se încredința educația surorii mele – și în cele din urmă și a mea –, recurgând la ajutorul domnișoarei Lina Strauss. „Strausserl”, cum o răsfața toată lumea, fusese educatoarea mamei și a surorilor ei în casa părintească și reunea într-o singură persoană toate calitățile pe care, se presupunea, ar fi trebuit să le aibă predecesoarele ei, sau măcar unele dintre ele. Nu era originară din Gibraltar, Tunisia sau Smirna, ca acele guvernante „englezoaice” și „franțuzaice” concediate de fiecare dată după scurtă vreme, ci din Stettin (Pomerania), în schimb vorbea, scria și predă în mod ireproșabil engleza, franceza, italiana și istoria artei, devenind o autoritate necontestată în casă datorită caracterului ei demn, inteligenței vii, atitudinii echilibrate, experienței îndelungate – și, nu în ultimul rând, umorului suveran. Faptul că familia noastră a rămas încă o bucată de timp împreună s-a datorat și efectului benefic, calmant, al prezenței ei. Cu toate acestea, s-au format tabere, iar evoluția unor situații n-a corespuns câtuși de puțin așteptărilor. Ca de obicei, tata și sora mea reprezentau un front comun; și, deși Strausserl era, de fapt, o piesă de familie moștenită de mama, ea făcea, de bine, de rău, parte din tabăra adversă din cauza dragostei nedisimulate pentru sora mea și a respectului față de tata. Pe de altă parte, mama se simțea trădată de Strausserl, așa încât se străduia cu o aferare crescândă să mă atragă pe mine de partea ei, ajungând în felul acesta într-o relație mai apropiată, dar de rivalitate, cu Cassandra, care îi „aparținea” însă, de fapt, tatei – în maniera

în care fiecare din câinii noștri îi aparținea unuia dintre noi, deci era „al meu”, „al tău”, „al lui” sau „al ei”. Raportul de subordonare a deplasat centrul de echilibru din familie. De acum înainte, lupta de clasă avea să se ducă fără nici o perdea.

Mai înainte mama deținuse supremația – împreună cu partizanii ei. În mod ciudat, poezia eterică a prezenței ei trăgea mai greu la cântar decât buna dispoziție debordantă a tatei, decât spiritul caustic și vitalitatea lui, decât cunoștințele și talentele sale. Șubrezenia fizică și fragilitatea nervoasă a mamei, care disimulau, firește, o duritate și o rezistență de fier, o făceau să pară mai distinsă decât el, cu robustețea lui gălăgioasă; grație vulnerabilității, ea părea mai profundă decât el, cu romantismul lui sentimental cinegetic. Dar, ca grup, tabăra adversă o luase mult înainte datorită superiorității culturale zdrobitoare a lui Strausserl față de Cassandra, „sălbatica”. În timp ce Strausserl îi citea surorii mele – care avea doisprezece ani – poeziile închinat de Michelangelo Vittoriei Colonna, Cassandra îmi povestea încă mie – care aveam opt ani – basmе; și anume în limbajul ei peticit, culegându-și de peste tot cuvintele, îmbinându-le într-un colaj format din crâmpie de limbă, cuvinte fictive încropite ad-hoc, creații lingvistice grotesti, monștri lingvistici, homunculi lingvistici... și conferindu-le în felul acesta un colorit, o spontaneitate și o vivacitate pe care nu le-am mai întâlnit de atunci nicăieri. În schimb, basmеle le-am regăsit: în culegeri de folclor cu grijă alcătuite, în antologii premiate, unul chiar la Dostoievski. Cassandra le cunoștea pe toate câte erau consemnate acolo, ba chiar și ceva în plus – și se pricepea să le povestească atât de elocvent, de parcă s-ar fi petrecut sub ochii mei.

Este de prisos să subliniez ce moștenire colosală mi-a lăsat în felul acesta. Atunci însă, „cultura occidentală” mijlocită de Strausserl părea mult mai importantă. În această privință, părinții mei erau de aceeași părere: noi nu făceam parte din această țară lăsată pradă balcanizării și în consecință, încă de pe atunci,

Răsăritului. Eram abia în anul 1922; Europa nu fusese încă divizată, ca după 1945. Totuși, noi eram deja în mod conștient și cu toată convingerea „occidentali”. Că în felul acesta deveniserăm apatrizi în sens dublu vom afla mai târziu, atunci când ne-am stabilit în Vest și ne-am simțit acolo, în multe privințe, „estici”; și cu atât mai mult și mai târziu, când patria noastră a ajuns să facă definitiv parte dintr-un Răsărit care a separat-o fundamental de lumea noastră. Dezmembrarea familiei a precedat cu două decenii dezmembrarea Europei.

Pentru Cassandra, ea a însemnat ceea ce în limba oribilă a prezentului se numește „retragerea dreptului la existență”. Iar procesul a început odată cu apariția lui Strausserl. Cassandra își dădea probabil seama că devenise inutilă, fiindcă și eu mă pregăteam să părăsesc definitiv universul camerei copiilor. Strict vorbind, prezența ei în casă nu mai era justificată. Dădea și ea o mână de ajutor ici și colo, însă pentru scurt timp, și curând nu se mai ocupa decât de câini. Câinii simțeau că ceva nu e în ordine în casă – așa cum simțeau de câte ori planificam câte o călătorie la care urma ca ei să nu participe, sau când unul din noi era pedepsit să rămână închis în camera sa, sau când cineva era pe punctul de-a se îmbolnăvi. Păreau dezorientați, uitau că nu aveau voie să-și facă nevoile în casă, deveneau reaclitranti și iritați. Se ajungea chiar la încăierări și mușcături. Troll, câțelul primit ca pui de sora mea încă din leagăn, la scurt timp după ce se născuse, aproape că a devenit victimă lui Rauf, câinele primit de mine cadou la cea dintâi aniversare, deci care era cu cinci ani mai mic decât Troll. Rauf l-a mușcat totuși de gât pe Troll, aproape omorându-l. Urmarea: o adevărată campanie de răzbunare a surorii mele împotriva mea; a durat câteva luni, incluzând-o și pe Cassandra, care trecuse, cu tot devotamentul, de partea mea.

Amintirile mele din acea perioadă nu sunt prea plăcute. Eram refractar și-l călcam pe nervi pe tata. Când se întorcea de la vânătoare sau de la una din așa-numitele „comisii” ale sale –

cu care își justifica absențele de săptămâni în șir – afla că iar comisese vreo faptă reprobabilă, care trăgea prea greu la cântar pentru a putea fi condamnată și penalizată așa cum merita de către instanța judiciară feminină din casă; și cum pe tata îl agasa simplul fapt că i se încredința *lui* funcția de călău, verdicturile lui erau încă mai aspre decât ar fi fost oricum, din cauza temperamentului lui ușor inflamabil. Aceste pedepse mă afectau atât de tare, încât puteau fi cu greu îndulcite de consolările Cassandrei. Cu toate astea, ea apărea mereu cu câte un paliativ: vreo delicată șterpelită din bucătărie, o pereche de pui de câțel proaspăt fătați; Mira, pointerul tatei, era prolifică, întocmai ca matca dintr-un stup de albine, iar Cassandra preluase rolul de dădacă a cuștii câinilor, îndeplinindu-și atribuțiile cu aceeași vrednicie și eficiență de care dăduse dovadă, odinioară, în camera copiilor.

Cassandra devenise mai corpulentă, iar atunci când vreuna din ideile ei năstrușnice n-o îmboldea spre niscaiva clovnerii, manifesta o incontestabilă demnitate. Se ținea foarte dreaptă – în măsura în care reușea s-o facă, având în vedere gâtul scurt și capul uriaș, împins înainte –, se ținea dreaptă „cu acea mândrie a femeiei preistorice care a descoperit că poate sta în două picioare”, cum spunea tata. Familia se gândea uneori s-o căsătorească – „poate cu un bărbat orb”, propunea câte cineva cu maliție. Pe Strausserl o bătea gândul să inițieze un proces de culturalizare a ei, deși aflate despre tentativele eșuate de-a o salva de analfabetism. „Ce-ar fi s-o trimitem la Florența într-o călătorie de culturalizare?” întreba tata făcând o aluzie ironică la trecutul lui Strausserl. „Dacă ar fi puțin mai scundă, am putea-o preda unui circ”, a spus cu impertinență sora mea, care susținuse mereu că, în realitate, Cassandra este o pitică uriașă.

Cassandra însăși s-ar fi mirat auzind că pe ceilalți îi preocupă în asemenea măsură soarta ei. În fond, ce voiau de la ea? Nu cumva încercau să-i conteste dreptul de-a se simți acasă în familia noastră? Nu ducea lipsă de nimic. Avea un acoperiș

deasupra capului – ba chiar o cameră numai pentru ea, cu un pat, un dulap, o masă și un scaun; avea la dispoziție mâncare multă și bună, și distracție la discreție – cu câinii. Trăia. De bărbați se săturase pentru tot restul vieții. Unul dintre copiii ei dispăruse, celălalt se pregătea să-și urmeze propriul drum; era firesc să fie așa, asta-i viața. Descopeream – acum, doar din întâmplare – tot mai multe șuvițe argintii în părul ei scurt, negru ca tăciunile.

După despărțirea părinților, noi am ajuns la școli în străinătate; cum luaseră naștere două gospodării separate, când veneam acasă, în vacanță, pendulam între ele. Cassandra a rămas la început la tata. Strausserl a plecat la Viena. Nimeni nu era atât de înrădăcinat în viața noastră cum fusese Cassandra. Firește că nu a concediat-o nimeni. A rămas în casă. Cu această ocazie au ieșit la iveală talente ascunse datorită cărora Cassandra a părăsit cușca pentru câini, fiind repusă în drepturile ei legitime în mod strălucit. Învățase cu vremea cam tot ce se putea învăța într-o gospodărie: știa să gătească, să deretice locuința, să coasă, să calce, să pună masa și să servească, să țină în ordine dulapurile cu lenjerie, să administreze camera de alimente, ba chiar să se ocupe de flori, să culeagă roadele din grădină și să dirijeze restul personalului de serviciu. Când nu știa cum să se descurce, se ducea la mama să-i ceară sfatul. Având în vedere că tata era acum poate mai des plecat la vânătoare sau la „comisiile” lui, casa era condusă aproape în exclusivitate de Cassandra. Când sora mea și cu mine veneam pentru câteva săptămâni acasă, în vacanță, le găseam pe toate așa cum fuseseră dintotdeauna – în orice caz, într-o încremenire ca de muzeu, poate puțin pătrunse de acel miros de zarzavat de supă, ușor mucegăit, care se instalează în casele părăsite de stăpâni. „Se simte un miros de cameră de servitori”, spunea sora mea. Cassandra însăși avea simțurile prea ascuțite ca să nu observe așa ceva. Într-o bună zi, a declarat că a sosit momentul să ne părăsească. „Mi-a venit ceasul”, a spus, adică: îi venise sorocul. A repetat această

formulă săptămâni în șir, luni în șir, după care sorocul ei veni într-adevăr. Un vădov cu trei copii mici avea mai multă nevoie de ea decât noi.

Nu mi-aș fi putut niciodată imagina că la un moment dat Cassandra nu va mai fi în casa noastră; și nu pledează deloc în favoarea mea faptul că, atunci când a sosit acest moment, l-am acceptat ca pe un lucru firesc. M-a scutit însă de clipa când s-a mutat cu adevărat de la noi. Era încă în casă când am plecat la școală și nu mai era când am revenit în următoarea vacanță. Dar în viața mea de atunci se schimbaseră, oricum, atâtea, încât dispariția Cassandrei mi s-a părut a fi oarecum o consecință logică a tuturor celorlalte evenimente. Aveam treisprezece ani. La vârsta de treisprezece ani nu te uiți înapoi. Este adevărat că, la școală, mi-era dor de casă; întors acasă, constatam însă că și aici mi-era dor de casă. Se poate să fi fost fascinația șoselelor late, tivite cu ploi, care străbăteau ținutul ducând spre necunoscutul albăstrui de la orizont – se poate ca ele să-mi fi umplut sufletul de jale și de dorul unui lucru pierdut, pe care-l pierdusem deja când mă născusem. Mă interesam de Cassandra și aflam că își găsisese un țel nobil în viață, îngrijindu-i pe cei trei copii ai văduvului, având prin urmare toate motivele să fie mulțumită. Iar orașul era atât de mic, încât n-aveam senzația că o pierdusem definitiv pe Cassandra. Când obligațiile față de copiii de care avea grijă i-o permiteau, ne făcea câte o vizită.

I-a crescut pe acei copii. După ce și tatăl lor a murit, a rămas ea singură cu ei, chinându-se din răspuțeri s-o scoată la capăt: copii înfloritori, două fete frumoase și un băiat cu ochi negri, care poate că i-au amintit în mai mare măsură decât mine de fiul ei pierdut. Am văzut-o pentru ultima dată cu puțin înainte de izbucnirea războiului, în iarna lui 1937 spre 1938. Purta încă veșmintele sterile de infirmieră, care erau puțin cam uzate, puțin neglijente și nu curate și proaspete ca altădată, la noi; în schimb, era mult mai sigură pe ea. Nu mai avea niște haine de slujnică, ci într-adevăr o rasă călugărească; te ducea cu gândul

la mânăstirea de unde fusese adusă în casa noastră cu un sfert de secol înainte. Urâtenia ei era poate înspăimântătoare pentru cineva care n-o cunoștea – mai ales când își împingea înainte capul uriaș, de gnom, și râdea descoperindu-și dinții albi, acum deja răriți, care ieșeau în evidență, din gingiile trandafirii, pe fața întunecată, de maimuță.

Părul ei scurt era și acum la fel de lăptos ca odinioară, semănând cu al unui eschimos, doar că încărunțise: „Precum coada calului alb pe care-l călărea blestematul meu de subofițer – paniciu își mai amintește de el?...” Îmi spunea „paniciu”, domnișorule. Când am dojenit-o, mi-a răspuns – firește, în maniera ei bălțată: „Dar cum să mă adresez unui domnișor atât de mare? Azi nu mi-aș mai permite să țin oala de noapte – așa-i?...”

A izbucnit în râsul ei sonor, țărănos: „Hohohoho!”, continuând să râdă în timp ce se îndepărta. După vreo doisprezece pași s-a întors încă o dată spre mine, râzând: „Hohohoho!” Un prieten care era de față și nu știa nimic despre rolul pe care-l jucase în viața mea m-a întrebat uimit: „Cine este femeia asta din epoca Cro-magnon?” „A doua mea mamă”, i-am răspuns.

Peste doi ani rușii au intrat în Bucovina. De data aceasta definitiv; și n-am mai reușit să aflăm ce s-a ales de Cassandra.

Când mă gândesc la ea, revăd în primul rând o anumită scenă: o zi de iarnă; trebuie să fi fost imediat după sfârșitul Primului Război Mondial și întoarcerea noastră acasă, adică după cei patru ani petrecuți ca refugiați nomazi. Noi, eu și Cassandra, suntem pe drum, aducem lapte proaspăt de la o gospodărie țărănească din vecinătate. Mă mir că mama mi-a permis s-o însoțesc pe Cassandra, căci este foarte frig. Dar laptele proaspăt ajunsese o raritate în acele zile. Presupun că am fost luat de Cassandra în această expediție pentru a trezi compasiune la vederea unui băiețuș atât de mic ca mine – așa cum făcea odinioară, când ne refugiam din calea rușilor. Ținutul

nelocuit care se întinde în continuarea grădinilor de la marginea oraşului este acoperit cu un strat gros de zăpadă şi simţi dedesubtul ei pământul îngheţat. Gerul este atât de aspru, încât mergem în pas aproape alergător. Pentru a-mi abate atenţia de la frigul aprig, Cassandra face tot felul de ghiduşii. Ne întoarcem amândoi cu o sută optzeci de grade şi înaintăm câţiva paşi cu spatele în direcţia de mers, aşa încât urmele lăsate de paşii noştri în zăpadă par să se îndrepte acum spre urmele vechi. Sau mă ţine de mână şi mă pune să merg o bucată de drum alături de ea, sărind când pe un picior, când pe celălalt. Apoi se uită înapoi şi spune: „Uite, pe-aici a trecut cineva cu trei picioare!“ Observând că am obosit, recurge pe urmă la ceea ce presupun intuitiv că nu este găselniţa ei spontană, ci o tradiţie, un joc cu care nenumărate mame din această ţară au transformat, pentru copiii lor, suferinţele iernii în bucurie. Aşază în aşa fel canistra cu lapte în zăpadă, încât fundul ei traversează, clar, un cerc. Adaugă apoi alte patru cercuri, în formă de cruce, alături, deasupra şi dedesubt, întretăind cercul din mijloc cu câte un menisc sferic îngust – şi iată că pe zăpadă a apărut o floare, ale cărei contururi au fost simplificate, reduse la esenţă: hieroglifa unei flori, aşa cum o vedem pe broderiile ce împodobesc iile portului popular, unde asemenea simboluri ale fertilităţii se înşiruie unul lângă altul, repetându-se la nesfârşit şi devenind benzi ornamentale largi. Iar eu cer insistent să repete aceste ornamente, fiind atât de fascinat de cum apar ele pe zăpadă, încât uit de gerul muşcător. O îmboldesc mereu pe Cassandra să țină tot drumul nostru cu această bordură de flori, ornamentul urmelor lăsate de noi – un ornament pe care mi-l doresc cât mai neîntrerupt, deşi ştiu că această urmă va fi în curând ştersă de vânt şi reacoperită de zăpadă, iar în final se va dilua complet la primăvară, la topirea zăpezilor, fiind astfel sortită să dispară.

Mama

O bucată de brocart cu desene romboidale argintii şi bordo. Poate că provine de la un costum de arlechin, atât de mulat pe trupul unei femei, încât acest trup pare de efeb, deşi îi scoate totodată în evidenţă feminitatea. Văd doar acest trup; nu are faţă. Zace într-o ladă de zestre, trupul unei nimfe, încătuşat în şiruri de perle ca într-o plasă în care s-a prins o captură de peşte, scoici, crabi, stele de mare şi corali. Nimfa era oarbă; lumea ei s-a transformat în nimic. Lada de zestre conţine boarfe rămase de la un carnaval. Iar nimfa a intrat în descompunere.

Un fost admirator, de pe vremea când ea era proaspăt căsătorită și mamă doar a surorii mele, pentru ca apoi, peste patru ani, să devină și a mea – în paranteză fie spus: un om înzestrat cu mult simț artistic, scăpărător de inteligent, care a devenit mai târziu, din păcate pentru o perioadă prea scurtă, prietenul și profesorul meu –, deci acest bărbat mi-a spus cândva că ne putem cu greu imagina farmecul diafan emanat de mama când era relaxată și binedispusă, sau, mai exact, când se credea nesupravegheată, fiind dusă pe gânduri, adâncită într-o ascultare interiorizată, plină de speranțe nemărturisite – de parcă ar fi așteptat, în extaz, un inefabil greu de definit. Abia în ultimele zile ale vieții, când dorea să scape, în fine, de povara celor optzeci și șase de ani, jinduind după moartea care s-o mântuiească de toate suferințele – abia atunci a reapărut pe fața ei o reminiscență a acelei grații și drăgălășenii timide, sugerată de un surâs vag, de o întrebare visătoare, de expresia ascultării ei mirate, din care dispăruse însă licărul de așteptare. Între cele două momente se situa o viață presărată neîntrerupt cu dezamăgiri: o existență tot mai distorsionată, tot mai tristă, în care tot felul de angoase stupide sau justificate, tot felul de nevroze, boli și spaime imaginare, dar și reale și, în cele din urmă, adevărate obsesii însoțite de izbucniri de furie, necontrolate și neputincioase, au făcut-o să ridice tot mai mult din sprâncene, într-o expresie de panică încremenită, tulburându-i privirea, tocindu-i simțurile, pustiindu-i sufletul, apăsându-i capul între umerii încovoiați, imprimând un ritm împrăștiat mișcărilor ei

și lăsând impresia că fința ei distantă și neajutorată – chinuită dintotdeauna de o conștiințiozitate excesivă – stă sub acțiunea unei vrăji, fiind condamnată la subordonare și servitute eternă. Doar constituția delicată a feței și părul rămas încă deosebit de des, care nu albise niciodată complet, indicau că odinioară fusese foarte frumoasă.

Perioada ei de înflorire ca femeie a fost scurtă. Imaginile cu înfățișarea ei în anii tinereții, pe care le port în mine, denotă o nemaipomenită grație. Amintirea mă duce în anul 1919; Primul Război Mondial s-a terminat, ne-am întors în Bucovina devastată de lupte grele. Pe ici, pe colo, tot felul de vechituri mucegăiesc în ruinele clădirilor pustiite; se înalță ziduri goale, se cască frontoane distruse privind spre jocul indiferent al norilor de pe cer. Dar unele lucruri au rămas neatinse. După patru ani petrecuți, ca refugiați, în locuințe străine, mama mea este, în fine, stăpână în casa ei. O văd în lumina unei după-amiezi de vară: face ultimele pregătiri ceremonioase pentru ceai, rânduiește câte ceva la masa pusă, mișcă ceștile, aranjează florile. Fața ei are o expresie fericită, ea vede o realitate transfigurată: nu așa cum este, ci așa cum ar trebui să fie, cum ar putea să fie. Puțin mai târziu apare și tata, iar atmosfera devine de îndată mai încordată și mai glacială. Ceaiul este luat într-o tăcere ostilă care mă chinuiește, căci îmi dau seama că mama suferă. Doar sora mea este foarte degajată și fuge curând în grădină, ademenindu-l pe tata să meargă cu ea. Aș vrea și eu să plec, să mă refugiez în adăpostul oferit de părul Cassandrei; mama mă strânge însă spasmodic în brațe, iar eu o iubesc din toată inima în acele zile din copilărie, dar altfel decât pe Cassandra: ea face parte din lumea situată dincolo de copilăria mea, văd în ea întruchiparea a ceea ce mi se va încredința în clipa când voi face și eu parte din acea lume, în clipa când voi deveni bărbat – adică văd în ea o chintesență a feminității fragile, vulnerabile, care are nevoie de ocrotire. Probabil că relația

mea de mai târziu cu femeile n-a fost influențată în mod benefic de descoperirea că delicatețea ei disimula o doză considerabilă de tenacitate, ba uneori chiar de duritate.

Dragostea ei pentru mine era tumultuoasă. N-aș vrea s-o numesc pasională, căci acest cuvânt presupune impulsuri și inițiative personale. Dacă încercam să găsesc așa ceva în ea, constatam că nu există nici o pornire care să fi provenit din ființa ei; căci nu trăia original, din ea însăși, ci *era trăită* din reprezentări imaginare. Mă iubea ca „mamă” având o imagine foarte bine conturată despre rolul mamei și rolul copilului; iar această iubire se manifesta în mod foarte capricios, în funcție de obediința cu care îmi jucam rolul de copil. Nici una din suferințele copilăriei mele n-a fost atât de chinuitoare ca intensitatea sfâșietoare a acestei iubiri care pretindea mereu de la mine ceva ce eu nu eram în stare să ofer. Ceea ce pretindea mama era mai mult decât intenția mea de a fi un copil bine educat, de a crește și a prospera sub îngrijirea ei. Simțeam că aștepta de la mine să întruchiez ceva ce nu se limita să fie doar un clișeu al fiului reușit, perfect educat, care-și iubea mama în mod necondiționat. În concepția ei, ar fi trebuit să reprezint ceva ce îi lipsea ei înseși. Eram o unealtă, o armă în mâna ei, o armă împotriva pustiului din ea – poate chiar presimțirea nebuloasă a destinului ei, a cărui stringență nu voia s-o accepte.

Agitația și exigențele ei nevrigoase se manifestau cu și mai multă vehemență față de sora mea. Nu suporta că era favorita tatei, deși își aroga și față de ea drepturile de mamă și obligațiile materne pretențioase. Dar n-o scotea la capăt cu această fată aflată într-un proces rapid de maturizare, pe care în primii patru ani aproape că o abandonase. Nu știu dacă fusese vorba despre un diagnostic confirmat medical sau nu, dar se spunea că după nașterea primului copil contractase o afecțiune renală pe care încercase s-o vindece prin tratamente îndelungate în

stațiuni balneare, dar de care nu scăpase niciodată complet. Până la izbucnirea Primului Război Mondial (și la venirea mea pe lume), își petrecuse cea mai mare parte a verii în stațiuni balneare din Elveția, iar lunile de iarnă în Egipt. Și eu m-am maturizat câtva timp, în perioada existenței mele embrionare, acolo. În timpul acesta, sora mea fusese lăsată în grija unor dădace verificate și supravegheate de bunicii materni, în casa de la țară unde se născuse, așa-numita „Odaia”, pe care mama o primise ca un fel de zestre condiționată. Copila manifesta o dragoste profundă pentru tata, fiind tot mai atașată de el.

Absența, aproape tot anul, din casa de-abia amenajată pentru o viață de familie – o casă pe care o detesta din tot sufletul – și starea de sănătate precară a mamei noastre nu s-au repercutat benefic nici asupra tânărului ei menaj. Au urmat apoi cei patru ani de război care n-au fost nici ei de natură s-o apropie mai mult de tatăl nostru. Mama trebuise să părăsească această casă la venirea rușilor. Am impresia că apariția lor fusese o ușurare pentru ea. Casa era o hardughie veche cu aspect în parte de mănăstire, în parte de conac, situată într-un ținut cât se poate de izolat, pe care doar tatăl meu, atât de amator de vânătoare, nu-l resimțea drept excesiv de rustic. Mama prefera casa din oraș. În 1918, când ne-am întors în Bucovina, reluându-ne viața familială propriu-zisă (care fusese de la bun început scindată în mai multe tabere și a cărei coeziune – ținând seama și de absențele tatei – se datora de fapt unor reprezentanți ai personalului de serviciu aflați de mult în slujba noastră, cum erau Cassandra, bucătăreasa din Boemia Olga Hofmann, șoferul Adam și în cele din urmă Strausserl, toți cei care, în du-te-vino-ul celorlalți, erau niște stâlpi de rezistență constanți și stabili), părinții mei se îndepărtaseră deja atât de mult unul de altul, încât eu, cel puțin, n-aș fi putut găsi nici cel mai insignifiant punct de plecare pentru formarea unui complex

oedipian. Nu simțeam porniri de gelozie decât față de sora mea și relația ei strânsă cu tata – o relație din care eu eram total exclus.

În copilăria mea, el a rămas mai degrabă o figură mitică decât o persoană în carne și oase. Îl vedeam tot atât de rar cât o văzuse sora mea pe mama în primii ei ani de viață. Războiul îl ținuse departe de noi timp de patru ani. Acum era mai mult plecat de acasă, la vânătoare: marele Nimrod, pe care-l priveam cu uimire, îl admiram și-l invidiam de la distanță – dar de care mă temeam când era prezent. Am crescut sub oblăduirea femeilor și am cunoscut, datorită lor, „femeia” în trei ipostaze arhetipale: prin Cassandra, maternitatea caldă, care te învăluie protejându-te; prin sora mea – care mă devansa în permanență cu patru ani și prin bunul plac al naturii – nimfa superioară, mai ușoară, mai spiritualizată, mai capricioasă și inaccesibilă; și, în fine, prin mama mea, conlucrarea labilă a tuturor însușirilor străvechi feminine: atracția senzuală – ca să-i dăm satisfacție și profesorului Freud – și în același timp capriciozitatea iubitei potențiale inconstante, oscilând între tandrețe impetuoasă și pretinsă indiferență, între empatie plină de dragoste și răceală punitivă, plină de cruzime.

Iubită potențială, este adevărat – dar în ipostaza sentimentală a unui tablou de la finele secolului al nouăsprezecelea. Esența feminității ei rezida pentru mine în îmbrăcămintea pe care o purta. Desigur că în acei ani era încă fermecătoare și atrăgătoare, cu trupul ei feciorelnic, a cărui zveltețe de-abia începuse să arate primele semne ale unor rotunjimi femeiești. Dar la trupul mamei mă gândesc totdeauna doar în accepțiunea apariției ei oficiale, în societate. Pentru mine ea rămâne prototipul adevăratei doamne. Îi iubesc mișcările, ținuta, poate și unele detalii pline de grație ale brațelor netede, ceafa cu rădăcina părului, pe care-l ridica în mod artistic în creștetul capului (dar nu la Cassandra, împletit în coșite groase, încolăcite în formă de pernă, pe care să poată căra urcioare și coșuri grele, ci într-o

abundență ușoară, aerată). Și mai mult mă încântă linia elegantă a rochiilor ei: fustele lungi, mulate și ușor drapate pe solduri, cu talia strânsă într-un corsaj și bustul scos în evidență – așa cum cerea moda acelor ani. Culoarea ei preferată este un *gris-perle* deschis, care conferă stofelor o neutralitate discretă, dar în același timp fermitate, luminându-i tenul. Dintre bijuterii iubește cel mai mult perlele. Pantofii ușori, înguști, care se ascuțeau spre vârf și mănușile din piele moale, șamoa, care-i acopereau brațele până la cot au un farmec erotic pentru mine. Încep să am ochi pentru calitatea pălăriilor, poșetelor, umbrelor. Blănurile purtate în timpul iernii se lipesc de ea cu o tandrețe pe care o simt și eu. Și totul este pătruns de parfumul unei feminități foarte îngrijite.

Și, de parcă ar vrea să transpună imponderabilitatea eterică a acestui parfum corporal concret în sfera psihică, este învăluită într-o atmosferă desprinsă de lume și de viață, care o împiedică să devină obiectul dorințelor mele vinovate, plasând-o în sfera erotismului sublim. Feminitatea ei trezește în mine o dorință în sens figurat, „platonice”, după cum se spunea pe vremea aceea. Sau, ca să mă exprim mai plastic: era vizat mai degrabă sutienul și mai puțin sânii dinăuntru. Ceea ce resimțeam drept „feminin” la mama era vestimentația ei feminină, adică un complex de caractere distinctive mai degrabă culturale decât nemijlocit erotice. Forța de atracție fatală exercitată de ființa cu totul diferită, etern inaccesibilă, etern incomprehensibilă, deși făcea parte din aceeași specie zoologică numită *om*, care îmi va crea dificultăți de-a lungul întregii vieți, era încastrată – pentru mine – în foile de ceapă ale vestimentației feminine, fără să devin astfel un fetișist, deci – după părerea profesorului Freud – un om fericit.

Rămâne un mister dacă acea desprindere de lume și de viață a sublimat și dorința bărbaților care au jucat un rol în viața ei. În ceea ce-l privește pe tata, ipoteza pare paradoxală; totuși

n-o pot exclude; el a iubit-o foarte mult, chiar dacă n-a luat-o niciodată în serios și a înșelat-o la tot pasul. Ea îi reproșă sexualitatea nestăpânită, manifestându-și probabil în felul acesta inhibiția față de tot ce este direct și nemijlocit. Se temea de realitate, de parcă existența ei ar fi fost rezultatul transpunerii, prin vrajă, în irealitate. Era mereu chinuită de un sentiment de culpă, fiindcă – spre deosebire de toți ceilalți, probabil – ea nu se simțea acasă în această lume. Nimic din ce o înconjura, nimic din ea însăși nu corespundea concepțiilor ei despre propria-i viață, iar faptul acesta îi alimenta un sentiment de culpă repudiat cu mânie. Avea mereu impresia că i se atrage atenția asupra obligației de a-și face datoria, de parcă ar fi fost mereu pe punctul de a neglija vreo îndatorire. Acest sentiment al datoriei neîmplinite de neîmplinit, a luat încetul cu încetul dimensiunile unei nevoi stringente, nervoase, de a-și face datoria. Așa că își asuma tot felul de obligații pe care și le autoimpunea ca un fel de pedeapsă.

Amintirile mele din acea perioadă timpurie sunt nebuloase. Zilele însoțite ale copilăriei au urmat mai târziu. Mă speriau încă atât cerul întunecat dinaintea unei furtuni, cât și asfințitul însângerat de la orizontul depărtărilor vaste și pline de melancolie, depărtări spre care puteam privi, în trei direcții, din casa și din grădina noastră. Imaginile luminoase – de exemplu mama la masa pusă pentru ceai, într-o după-amiază de primăvară, înainte ca atitudinea ei visătoare, grațioasă, să încremenească, înghețând – sunt foarte rare. Dacă n-ar fi existat căldura de cloșcă și bufoneriile comice ale Cassandrei, aș suferi acum încă mai mult din cauza anxietăților care bântuiau atunci viața noastră familială îndoielnică și inconstantă.

În orice caz, nu le-am uitat cătuși de puțin. Le retrăiesc de șapte decenii și jumătate, întrețesute cu fire subțiri, ca ale pânzei de păianjen, în existența mea cotidiană. Alergia mea față de tensiuni, efuziuni exuberante, încordări nervoase care îți taie

respirația își are originea în zilele acelea. Probabil că și duritatea pe care am manifestat-o față de mama la sfârșitul vieții ei. Tandrețea ei era atât de năvalnică, încât mai degrabă mă înspăimânta decât mă ferecea; în plus, provoca reacțiile malițioase ale surorii mele. Ce-i drept, am intuit cu acel al șaselea simț înăscut al copilului că severitatea cu care mama intervenea în liniștea noastră era generată de nevoia de a dobândi o stabilitate în viața care-i scăpa mereu printre degete; cu toate astea, nu i-am iertat-o niciodată. După cum nu i-am iertat nici neatenția distrată pe care încerca s-o contracareze prin intransigența verdictelor și rigiditatea ideilor ei preconceptuate. Ostilitatea față de toți cei care nu-i împărtășeau părerile și intențiile provenea din sentimentul ei de panică. În clipele în care era, sau credea că este, singură și neobservată, privirea ei se desprindea de obiectele ce o înconjura, pierzându-se într-un neant îndepărtat – populat, poate, la început de vise, dar apoi, din ce în ce mai mult, de fantomele vieții ei ratate – un neant în care însă se simțea cu adevărat acasă.

O văd stând la masă – la noi toată lumea mânca în tăcere. Are o ținută dreaptă, mănâncă în mod automat, aparent fără nici o plăcere, cu ochii ațintiți în jos, spre farfurie, sau drept înainte; pare să nu participe deloc la ceea ce se întâmplă în jur. Ea însăși – sau sufletul ei, sau fantezia ei, sau indiferent ce altceva, adică viața ei propriu-zisă – este foarte departe, dincolo de pereții camerei. Cu atât mai mult preț pune pe ceremonialul desfășurării meselor, pe manierele noastre când stăm la masă, pe un serviciu ireproșabil; se străduiește să inventeze meniuri sofisticate, are grijă ca alimentația noastră să fie sănătoasă, să ne trezească apetitul, să fie ușor digerabilă, și ne aplică pedepse exagerat de grele dacă – sătui fiind – refuzăm să mai mâncăm. Are nevoie de corporalitatea noastră ca să se convingă că existăm cu adevărat. Trebuie să-i demonstrăm realitatea existenței noastre printr-o stare de înflorire evidentă, prin faptul că ne dezvoltăm, că avem poftă de mâncare

și un scaun normal și regulat, că obrajii noștri sunt rumeni, iar noi debordăm de vitalitate –, dar și prin supunerea necondiționată la prescripțiile, ordinele și interdicțiile impuse de ea. Ceea ce înțelege ea prin iubire maternă se ancorează exclusiv în elemente vizibile, concrete. Dezvoltarea noastră spirituală este, conform tradiției, încredințată unor profesioniști competenți. Persoane angajate special în acest scop se ocupă de astăzi: educatoarele, iar mai târziu preceptorii, apoi profesorii din internatele noastre. Obligația ei este să supravegheze doar evoluția noastră fizică. Iar grija acordată acestui domeniu devine o obsesie mistuitoare. Se cramponează cu disperare doar de această latură, de parcă ar reprezenta unicul ei punct de sprijin în involburarea zbuciumată a acelor vremuri.

Iar involburarea era, firește, destul de puternică, împingând-o într-o realitate pe care nu putea s-o resimtă decât ca ireală. Astăzi reușim cu greu să înțelegem corect anvergura schimbărilor radicale aduse în Europa de războiul din 1914–1918. Este adevărat că el n-a lăsat în urmă distrugeri atât de profunde ca războiul din 1939–1945. Doar ținuturile unde au avut loc lupte au fost pustiite; hinterlandul fusese cruțat. Populația nu cunoscuse încă spaimile atacurilor aeriene din fiecare noapte, nici imaginea de groază a orașelor distruse, nici mizeria din ruinele lor și nici tragedia convoaielor de oameni care își pierduseră casele în bombardamente, a maselor de refugiați și îngoniți. În exterior viața rămăsese aproape neschimbată; dar părea cu atât mai fantomatică. Acel prim război mondial care fusese suspendat în 1918 doar temporar, pentru a reizbucni peste două decenii cu și mai multă înrâncenare, însemnase năruirea unei orânduiri în care lumea crezuse până atunci; e drept, ea avusese parte și de critici, căci nici lumea dinainte de 1914 nu fusese cea mai bună dintre toate lumile posibile. Dar acorda încă un anumit credit civilizației. Masacrele de la Ypres și Tannenberg, infernul artileriei de la Verdun și de pe Isonzo distruseseră toate aceste iluzii. Din

peisajul fantomatic al craterelor lăsate de bombe și al tranșeelor se ridicase o nouă seminție umană, a cărei bestialitate nu mai cunoștea nici o limită. Un Stalin, un Hitler aveau de-acum înainte o nelimitată libertate de acțiune.

Pentru clasa căreia îi aparțineau părinții mei, toate aceste mutații însemnau prăbușirea în haos, în neputință, în sărăcie, disperare și urătenie. Categoria care astăzi e definită prin denumirea colectivă de „burghezie” fusese până atunci călăuzită – întocmai ca personajul contelui Leinsdorff al lui Robert Musil – de credința nestrămutată în „proprietate și cultură”. Toată încrederea în viață susținută până atunci de acești piloni se năruise odată cu năruirea pilonilor. Schimbările provocate de acest proces în viața reală erau atât de neprevăzute, de bruște și incompreensibile, încât păreau a fi doar un vis urât. Dorința de a se trezi din acest vis urât a generat teoriile utopice ale anilor de după război – emanația cea mai sinistă fiind al Treilea Reich german. Majoritatea oamenilor nici nu dorea însă să se trezească, rămânând narcotizată, paralizată – o ceată de somnambuli care traversa prezentul înstrăinat.

Mama se născuse în 1890, prin urmare avea aproape treizeci de ani la finele Primului Război Mondial și, după spusele ei, „încă nici nu trăise cu adevărat”. Sensul acestui „a trăi” este foarte clar: crescuse învăluită în pâcla aurie a speranțelor puse în viitor – speranțe care, în sufletul unei fete tinere din acea epocă, își trăgeau seva dintr-un amalgam de stări de spirit și impulsuri, lumini, culori, sunete incluzând viziunea unei existențe euforice marcate de o serie nesfârșită de festivități: „viața măreață” sub egida unui bovarism indestructibil. Priviți din această perspectivă, primii ei ani de căsnicie petrecuți într-o casă detestată, de care încercase să scape refugiindu-se pe pajiștile pline de narcise din Montreux și la umbra palmierilor din Luxor, reprezentaseră, de fapt, o perioadă netrăită. Cu atât mai desprinși de viața „propriu-zisă” trebuie să i se fi părut anii de refugiu, în izolarea micii vile de lângă Trieste și a satului prăpădit din

Austria inferioară. Deși născuse doi copii și preluase rolul unei mame conștiincioase, visul vieții ei rămăsese neimplinit. Și considera că o parte din vină o purta țara în care trăiam (partea cealaltă, cea mai mare, revenindu-i tatei).

După prăbușirea monarhiei chezaro-crăiești, Bucovina devenise, în 1919, parte a României. Dacă în vechea Austrie amestecul pestriț de limbi și porturi naționale adăugase un colorit atrăgător vieții cotidiene civilizate și tihnite din această provincie înfloritoare, curând situația s-a inversat. Pojghița de civilizație părea să acopere în mod foarte superficial un conglomerat haotic de etnii, scorojindu-se văzând cu ochii. Nici tatăl și nici mama mea nu făceau parte din populația autohtonă. Amândoi – fiecare în felul său – trăiau într-un fel de exil: răătăciți într-o țară colonială care fusese părăsită de stăpâni. Din fosta „societate bună” – care probabil avusese aici, chiar și sub stindardul vulturului cu două capete, un caracter foarte provincial – nu mai rămăseseră decât urme extrem de vagi. Ea fusese alcătuită odinioară din funcționarii de stat de rang mai mult sau mai puțin înalt, din moșierii din împrejurimi, din corpul ofițeresc al garnizoanei, din profesorii de la universitate și alți asemenea reprezentanți ai așa-numitelor cercuri „cultivate”. Ceea ce supraviețuise – adică oamenii care nu se întorseseră în țările desprinse de nou înființata Republică Austria sau nu se stabiliseră în altă parte – se diversificase în grupuri cu orientare naționalistă. Acum românii ocupau posturile administrative de stat și își făceau o situație ca nouă pătură dominantă, împreună cu reprezentanții armatei române, care savurau strălucirea recente victorii, izolându-se în mare măsură de cei de altă limbă, formând acum minoritățile. Așa-numiții „șvabi bucovineni” – colonialiștii stabiliți aici în epoca iosefină – formaseră un clan aparte, agitând stindardul Germaniei Mari și uitându-se cu coada ochiului în urmă, spre imperiul lui Bismarck. Rutenii nu voiau să aibă nimic de-a face cu foștii austriecci, care îi

trataseră mai demult ca pe o națiune de rangul al doilea, dar nici cu românii, care acum le întorceau spatele. Polonezii, rușii, armenii fuseseră dintotdeauna fărâmițați în grupuri mici și se izolau acum în și mai mare măsură. Cu toții îi disprețuiau pe evrei, fără să țină seama că aceștia jucau un rol hotărâtor nu numai în viața economică, ci și în cea culturală, având în vedere că păstrau tradițiile, fiind în același timp foarte receptivi la tot ce era nou. Dar contactul cu ei era evitat cu strictețe (în credința că în felul acesta se ocolește riscul de a „bolșeviza” ideologiile îndrăgite cu naivitate și concepțiile artistice „sănătoase” pe care influența unor teorii considerate prea moderne le-ar fi periclitat). Noi, ca „foști” austriecci declarați (și declassați), eram – vrând-nevrând – puși în aceeași oală cu germanii.

Firește că într-un oraș care număra pe vremea aceea cam o sută cincizeci de mii de locuitori s-ar fi găsit vreo duzină de oameni de aceeași factură, cu care să se poată înjgheba o viață de societate. Dar starea de euforie a unei „vieți în stil mare” (care, în treacăt fie spus, se alterase și în alte părți) nu putea fi atinsă în felul acesta. În nici un caz *nu* în compania doamnelor și domnilor de origine germană întruniți în societăți corale, care organizau serbări cu ocazia solstițiului, agitând acolo, deasupra focurilor, drapele negru-roșu-aurii, în timp ce corurile lansau în ploaia de scânteii, urlând din rărunchi, versuri de genul: „Răsuună o chemare ca bubuitul tu-u-netului...” Tata își dăduse de la bun început seama de toate dedesubturile, manifestând o indiferență totală, cu atât mai mult cu cât, oricum, nu-l interesa nimic fără legătură cu pasiunea lui cinegetică. Mama trebuia să se descurce singură, iar străduințele ei de a scăpa de însingurare erau impresionante, până când, în cele din urmă, ne fereca aproape total – pe noi, dar și pe ea – în izolarea casei și a grădinii noastre.

Dar, cu toate astea, am avut și noi parte în copilărie de evenimentul stereotip de-a o vedea de câteva ori pe mama noastră

transformată în zână; strălucind în splendoarea bijuteriilor din jurul decolteului adânc, intra în dormitorul copiilor urmări de tata, a cărui îmbujorare nu știam dacă se datorează gulerului prea strâmt al cămășii purtate cu fracul sau furiei că va trebui să-și piardă seara cu divertismente pe care le detesta și în compania unor oameni pe care-i disprețuia. La Cernăuți funcționa și un teatru în care se prezentau, cu colaborarea celor mai buni actori „din patrie” – cum se spunea –, piese în limba germană, până când un grup de studenți români a pus capăt spectacolelor, în urma unei demonstrații de forță. Această manifestare șovină l-a făcut pe tata să nu mai treacă în veci pragul teatrului. Dar existau în viața de societate și alte evenimente tentante – sau, dimpotrivă, respingătoare.

Era la începutul anilor douăzeci – ani veseli și amuzanți. Revistele sosite în casă ne ofereau o inițiere intuitivă în idealurile unui stil de viață innoit, la modă, întâmpinat cu sticle de șampanie destupate cu zgomot. Ce-i drept, până și mama, care trăia atât de izolată, cunoștea suficient lumea și viața pentru a-și da seama de diferența calitativă dintre aceste poze strălucitoare și realitatea industriei distracțiilor din Cernăuți; iar comentariile necruțătoare ale tatei de după asemenea bătălii erau cât se poate de elocvente.

Cu toate acestea, culisele vieții la nivel „înalt” emanau un anumit farmec – chiar dacă mai precar. Stofele costisitoare ale rochiilor și mantourilor de seară din perioada strălucită de dinaintea războiului, parurile și egretele, agrafele cu ștrasuri, pantofii de mătase, pelerinele de brocart și celelalte fleacuri de același gen, prin care Cassandra scormonea cu pasiunea și curiozitatea unei maimuțe când ajungeam, dintr-un motiv sau altul, la garderoba mamei mele, păstrau o urmă din atmosfera acelor momente festive reale sau imaginare – mai ales după ce erau toate depuse și abandonate prăfuirii treptate; și tocmai asta s-a întâmplat curând: aparițiile de zână ale mamei în camera

copiilor au devenit tot mai rare, până când au încetat complet. Tata și-a redobândit buna dispoziție plecând la partidele de vânătoare de la care se întorcea abia după câteva săptămâni. Mama s-a dedicat în curând integral obligațiilor materne, în maniera ei maniacală. Noi eram singurul lucru care o lega de realitate, adevărata ei proprietate în această viață, pe care o revendica exclusiv pentru sine. Capsula care ne înconjură s-a închis ermetic. Între timp, anii ce se scurgeau i-au depășit visul vieții.

Nu mai este la prima tinerețe – în orice caz a trecut de „vârsta balzaciană” –, dar va avea încă parte de câțiva ani de înflorire după ce se va despărți de tata. Pentru mine perioada e foarte dificilă, fiindcă sunt departe și mi-e dor cumplit de acasă. În schimb, respir ușurat, căci am scăpat de aerele de superioritate ale surorii mele, care este acum la bunicii din Viena, ca să intre la un pension. Pe mine m-au trimis în Transilvania, la Brașov, împlinesc în curând nouă ani și-mi voi începe educația la renumitul gimnaziu „Honterus”. Ajuns printre străini, lipsit de oblăduirea Cassandrei, mă confrunt pentru prima oară cu întrebarea: cine, cum și ce sunt? Știu foarte bine unde să caut baza care dă oarecare stabilitate încrederii mele în propriile forțe – o bază destul de precară de când mă știu și foarte deteriorată după plecarea din casa părintească; n-am nici o îndoială: sunt îndrăgostit de mama. Când vine să mă vadă este înconjurată de privirile pline de admirație, de respect, dar și de dorință ale celorlalți. O găsesc la hotelul Zur Krone, unde descinde de obicei – un produs exemplar al industriei hoteliere din epoca Austro-Ungariei. Holul cu fotoliile adânci, din piele, în care mă cufund, sufrageria cu combinația de negru-alb-argintiu a serviciului de masă, învăluit în reflexele trandafirii, diafane, ale florilor de pe mese; chelnerii îmbrăcați în frac; cafeneaua cu măsuțe cu tăblii de marmură și orchestră țigănească; grădina de iarnă cu plante tropicale în lumina difuză a vitraliilor colorate – toate păstrează încă eleganța călătoriilor de lux legendare, cu trenuri

gen Orient Express, la hotelurile *palace* ale unei epoci aflate la asfințit. Suntem oaspeți privilegiați. Modul în care personalul de serviciu, chelnerii, șeful de la recepție o tratează pe mama mă face să mă simt mândru că sunt fiul ei. Respectul deosebit și comportamentul galant al bărbaților, aferarea femeilor mă înglobează și pe mine. Sunt răsfățat fiindcă sunt copilul ei. Mă uit la ea cu multă atenție, comparând-o cu alte femei, cu mamele colegilor de la școală, iar rezultatul mă face să devin înfumurat. Siguranța cu care dă dispoziții; reacția față de ajutorul de portar de la hotel, când acesta – un șovin – se prefacă că nu știe germana, ci numai româna, limbă pe care ea n-o vorbește, astfel că își exprimă foarte clar și hotărât dorințele în franceză; felul în care roșește, ca o fată, când un domn de școală veche, martor întâmplător al acestui incident neplăcut (de altfel foarte tipic pentru primii ani de după desprinderea statelor din imperiu), se înclină adânc în fața ei, făcându-i un compliment pentru atitudinea corectă – toate aceste impresii mi-au rămas adânc întipărite în minte. Am o fotografie din epoca aceea, în care ea își strânge în jurul umerilor goi o blană, cu o mișcare de efeb – imitată astăzi cu plăcere de către travestiți. Femeile fatale din revistele mondene și din filme (o industrie care începuse să ia atunci un avânt considerabil) reușeau cu greu să ducă la capăt acest gest fără a-și pierde și o bună parte din prestigiul de doamne.

E greu să reconciliezi o asemenea imagine cu cele care mi-o arată pe mama într-o stare de degradare și vulgarizare crescândă, în ultimele două treimi ale vieții. Peste două decenii îmi se părea ei înseși că ființa aceea, din prima fază a tinereții, era atât de străină, încât nimeni n-ar fi recunoscut-o în ea – și cu atât mai puțin pe fata trasă prin inel, serioasă și visătoare, care fusese înainte de căsătoria ei nefericită. Doar cineva înzestrat cu un fin spirit de observație putea sesiza infim de puținele vestigii ale prezenței ei de altădată (o dorință încă nu total înfrântă de a se impune prin ținută; înfățișarea îngrijită în

poftida sărăciei; forma frumoasă a mâinilor), reușind să înțeleagă până la urmă că, în cazul ei, nu se petrecuse doar o decădere personală, ci că ea reprezentase unul dintre nenumăratele destine individuale târâte în vârtejul prăbușirii unei lumi întregi – destin, până la urmă, distrus.

Uimitoare era adaptabilitatea ei docilă, în pofida caracterului intransigent. Resemnarea mândioasă cu care își accepta destinul te ducea cu gândul la un act de răzbunare. Acomodarea la condițiile tot mai vitrege ale existenței se petrecea nu numai fără nici o împotrivire, ci de-a dreptul cu aferare, de parcă i-ar fi produs un soi de satisfacție perversă. În ultimii ani se manifesta slugarnic, deși scrâșnea din dinți. Acceptând cu îndârjire loviturile sorții care-i erau hărăzite, putea dovedi lumii înconjurătoare că fusese predestinată să aibă parte doar de suferință. Această atitudine avea probabil rădăcini adânci în trecutul ei îndepărtat.

Unul din cuvintele des întâlnite, pe care vorbirea uzuală de astăzi îl datorează psihologiei de popularizare, este „frustrare”. În cazul mamei, cuvântul trebuie întrebuințat nu numai cu sensul de „zădărniciere”, ci și cu cel concret, de „biciuire”, de „flagelare”. Îmi amintesc de un episod îngrozitor din adolescența ei, pe care mi l-a povestit la un moment dat ea însăși, pe de-o parte cu atitudinea melancolică a celui care iartă, pe de alta cu respectul datorat brutalei rigori pedagogice implicite. Totul se petrece în primii ani ai noului secol, deci mama are treisprezece sau paisprezece ani. O după-amiază de vară în lumina estompată care pătrunde în casă din verdele grădinii. Ea exersează la pian, cântând la patru mâini împreună cu sora ei, cu un an mai mică; având impresia că sunt doar ele două și scăpată, în fine, de sub orice control, mama începe să glumească, să facă prostii, să râdă, să flecărească – fiind readusă la ordine cu o lovitură puternică de baston aplicată pe spinare. În spaatele ei a apărut tatăl, autoritatea mitică, cel care veghează de-a

lungul întregii vieți asupra casei părintești: întruchiparea legii, a orânduirii lumii. Nu o pedepsește în calitate de tată idolatrizat, pe care ea îl adoră, într-o supunere oarbă, ci în calitate de personificare a legii universale și a intransigenței acesteia. Legea a pronunțat un verdict ireversibil asupra ei. În felul acesta, ea a devenit nedemnă de rolul de soră mai în vârstă, de model pentru celelalte surori, nedemnă de speranțele puse în ea și de toate speranțele pe care și le va mai pune vreodată cineva în ea de-a lungul întregii ei vieți... în felul acesta și-a pierdut pentru totdeauna încrederea în sine însăși. Soarta ei a fost să rateze totul, iar ea și-a acceptat soarta fără să crâcnească, a acceptat-o cu o furie mocnită, cu o disponibilitate spășită, autoflagelatoare, de a suferi, căreia i-a conferit încetul cu încetul, și în măsură tot mai mare, o aureolă de martiraj.

Istoria asta nu mi l-a făcut simpatic pe bunicul meu. N-am înțeles niciodată cum de a fost în stare de atâta brutalitate. Era un om de lume, cu maniere ireproșabile, dând dovadă chiar și de umor când era binedispus. Fotografiele lui, pe care le păstrez din interes de naturalist, îl arată ca ofițer în rezervă, într-o uniformă dichisită; sau ca un călător cu itinerar de culturizare, îmbrăcat în haine cadrilate și contemplând ruine din Asia Mică; apoi în redingotă, în calitate de consilier imperial. Barbișonul scurt maschează de fiecare dată un surâs ironic. Avea faima unui om extrem de îndărătnic, fiind cu siguranță marcat de toate fatalele prejudecăți ale secolului al nouăsprezecelea. Un victorianism extrem de pompos, căptușit cu pluș, l-a înconjurat la sfârșit cu aura de vulgaritate a fumătorului de trabuc, care contrasta atât de puternic cu înfățișarea sa elegantă, încât părea, în mod paradoxal, să fie parte componentă a acestei concepții – înocmai ca în portretele lui Eduard VII ca prinț de Wales. Am văzut totdeauna în el un prototip al perioadei de înflorire a burgheziei de la finele secolului al nouăsprezecelea, a așa-numitei *Gründerzeit*. Conștiința de sine supradimensionată provenea din ideea – generată de spiritul timpului – de

„situație a lumii” și din principiile imuabile aferente, atât morale, cât și etice, în primul rând cele legate de proprietate.

Se trăgea dintr-o familie înstărită de origine elvețiană, care se stabilise la începutul secolului al optuizecelea la Viena, contribuind, împreună cu niște veri veniți de la Fribourg, la propășirea monopolului tutunului. Verii ajunseseră departe, devenind conți și pătrunzând, prin căsătorie, în înalta aristocrație. Nu se știe dacă în bunicul meu – care se mulțumise cu un titlu nobiliar modest pentru ramura familiei sale – mocnea invidia față de rudele favorizate de soartă sau dacă se trezise din nou în el spiritul întreprinzător al înaintașilor lui burghezi. În orice caz, a plâsmuit prin evoluția sa legenda unui *self-made man* de factură americană. Admiratorii lui (în primul rând fiicele sale) povesteau, cu venerație și fără a încerca să verifice proporțiile, cum, împotriva voinței familiei sale – nu se cunoștea motivul împotrivirii –, el se orientase spre industria lemnului, devenind un reprezentant de frunte al economiei forestiere și acumulând o avere care i-a permis s-o ia în căsătorie pe fiica frumoasă, onorabilă și nu lipsită de zestre a unui general de origine irlandeză. Faptul că în ascendența mamei ei figurau strămoși greci care jefuiseră odinioară unul din principatele valahe sporea valoarea miresei – și în același timp faima lui de bărbat care se pricepea să achiziționeze o marfă de cea mai bună calitate la un preț avantajos. Această versiune a unei istorii în care, cu siguranță, nici părțile luminoase și nici cele întunecate nu fuseseră, în realitate, chiar atât de evidente îl călca pe nervi în special pe tatăl meu, care încerca neobosit să dezbrace figura mitică a socrului de nimbul ce o înconjură – semănând în felul acesta și în mine germenul unei antipatii funciare față de bunicul meu.

În orice caz, l-am întâlnit rareori. Bunicii mei nu mai trăiau în Bucovina. Făceau și ei parte din acea categorie pe care tatăl meu – referindu-se la caracterul colonial al țării – o numea „îngrășământ cultural”, adică misionari ai administrației civilizatorii

a unui imperiu care nu mai exista. Atât bunicii, cât și surorile mamei se mutaseră înapoi la Viena încă înainte de izbucnirea Primului Război Mondial; iar noi, care după 1919 deveniserăm cetățeni români, îi vizitam cel mult o dată pe an, și doar pentru câteva zile – de obicei în drum spre lacurile din Carintia, unde mama ne căra, pe sora mea și pe mine, cu ocazia vacanțelor de vară detestate și umbrite de dorul de casă și de câinii noștri. Am înțeles abia mult mai târziu că aceste „vilegiaturi” la aer curat (de parcă în Carpați n-ar fi existat destul aer curat și miresme leucitoare, de brad!) erau pentru mama pretextul să-și revadă nudele și să-i dea totodată ocazia, uneia sau alteia dintre surorile ei, să beneficieze de câteva săptămâni de destindere. Căci fetele, sărăcite acum, trebuiau să lucreze ca să se întrețină. În urma războiului, a perioadei de inflație de după și a câtorva speculații ratate, din legendară avere a bunicului meu nu mai rămăseseră decât zerourile.

Prin urmare, nu l-am văzut niciodată în perioada de glorie a vieții lui, ci doar ca om înfrânt și bolnav; și, din cauza polemicii duse de tata împotriva legendei familiale privind unicul posesor și păzitor al tuturor virtuților cetățenești și tradiționale ale familiei, îl consideram un om extrem de dezagreabil, tiranic, meschin și mărginit. În ultimii ani ai vieții nu prea a dat semne care să-mi poată contrazice impresiile. În salonul locuinței din Viena, încărcat încă de mobile baroce grele, de portrete ale familiei, de bronzuri și straturi de covoare întunecate, el ședea nemișcat pe o sofa, sprijinindu-și bărbia în mâinile pline de inele, cu care se crampona de măciulia de fildeș a unui baston din lemn de abanos. Mă gândeam de fiecare dată că bastonul era, poate, același cu care o arse pe mama pe spinare în adolescență. Desigur că nu am fost singurul care a respirat ușurat când bunicul a murit, în iarna geroasă a anului 1927. Sora mea mi-a arătat, triumfătoare, unul din inelele care îmi făcuseră deosebit de antipatice degetele lui mari, palide, groase, pline de vinișoare albastre. Era o răsplată pentru abilitatea ei de a

tăia, cu o politețe rece și categorică, avântul izbucnirilor lui uneori colerice. Am moștenit totuși și eu ceva, deși eram lipsit de asemenea vână diplomatică; și anume un ceas de aur foarte fin lucrat, cu un cadran arab, adus dintr-o călătorie în Turcia. În timpul studenției mele a dispărut și el la o casă de amanet, ca multe alte obiecte.

Există și o fotografie a adolescenței trezite, cu o lovitură de baston, din candoarea ei copilărească și din interesul visător pentru misterele existenței – cu acea lovitură de baston care îi arătase cât e de incapabilă și incompetentă să rezolve sarcinile pe care i le trasa ei viața. În această poză o văd stând în picioare, dreaptă și zveltă, într-o rochie de vară închisă până la gât, în fața unei bănci din grădina casei părintești. Grădina e mare – una din acele grădini care îi fac și pe nepoți să viseze când li se povestește despre ele. În ochii ei se mai răsfrânge o reminiscență din splendoarea ei verde, dar totodată și melancolia despărțirii. Se vede pe ea, din cap până-n picioare, că a beneficiat de educația corespunzătoare clasei din care face parte – dar și de suferințele unei existențe tinere impregnate definitiv de șabloanele conveniențelor. Grația ei nu poate disimula o inhibiție timorată, devenită o a doua natură. Cum s-ar spune, știe ce o așteaptă; își întrevede viitorul, întrevede dificultatea de-a face față tuturor cerințelor celorlalți – dar, firește, fără să-i treacă prin minte că ar putea interveni, schimbând din proprie inițiativă ceva. „Viața în stil mare” face parte din lumea visurilor. Și n-ar aduce nici o schimbare esențială, nici dacă s-ar realiza cu adevărat. Deocamdată, realitatea este pragmatică și banală. Se va căsători, va face probabil o partidă bună, asta însemnând un bărbat înstărit, cu o situație socială cel puțin egală cu a ei; va avea copii și va încerca să-i crească respectând aceleași clișee de care s-a ținut seama și în educația ei – șabloane verbale, poate că își dă seama și de asta, dar că-ntora li s-a supus fără să opună vreo rezistență. Este osândită să

trăiască în conformitate cu retorica propriei caste și a epocii ei, iar dacă va eșua – total sau parțial – vina pentru eșec o va purta ea, și nu frazeologia aceasta găunoasă. Tata, cu care se logodise la scurt timp după aceea, la sfârșitul unei partide de tenis, ne-a povestit că pe atunci (firește, sub îndrumarea lui) mama mânua în mod excepțional pistolul. Călărea foarte bine, se înțelege, totdeauna însoțită de cineva; patina frumos, înota cu multă pasiune, dar iarăși: supravegheată de cineva. Dorința ei tainică de a primi permisiunea să studieze și să devină medic pediatru – în fond, absolvise un liceu de fete, având o diplomă de bacalaureat în buzunar – era irealizabilă pentru o fată din pătura ei socială, care se deosebea de aceea a filistinilor mediocri doar prin aroganță. În schimb, a urmat, unul după altul, cursuri la școli de menaj renumite la vremea aceea: una la Bonn, cealaltă la Lausanne. Și acel vis eșuat, despre o misiune umanitară ca medic pediatru, a devenit un sediment amar în psihicul ei. Neștirbită i-a rămas doar naivitatea.

N-am uitat niciodată privirea pierdută cu care contempla o oftamologă, o femeie remarcabilă, rusoaică, morfinomană – după câte se spunea – și medic primar la Clinica Oftalmologică din Cernăuți, care, sub conducerea ei, dobândise faima de a fi foarte avansată și modernă. Doamna rasată, slabă, cu nas acvilin, îmbrăcată în halat alb m-a tratat după un accident în care aproape că-mi pierdusem lumina ochilor. Calmul ei suveran și siguranța profesională au domolit prima noastră spaimă. Vorbea despre tot felul de fleacuri în timp ce-mi examina ochii. Expresia mamei, care o asculta, ce-i drept, plină de teamă, dar fascinată, s-a transformat în groază nestăpânită când doctorița a declarat cu o voce răgușită, de fumătoare și un accent slav: „O femeie care n-a cunoscut sifilisul nu are dreptul să se considere femeie.” – Ei bine, concepția mamei despre posibilitatea unei femei de a se realiza era mult mai puțin emancipată.

Cu puțin înainte de a se logodi, dansase – la primul ei bal – un vals în plus cu un sublocotenent de cavalerie: un polonez

blond și interesant de nervos, neîndoielnic fiindcă era hăituit de creditori. A fost dusă imediat acasă. Eram deja adult când mi-a mărturisit că se îndrăgostise la prima vedere de acel tânăr, dedicându-și lui viața definitiv. Nu l-a uitat niciodată, el a fost „marea iubire” a vieții ei, deși, sau poate mai degrabă *fiindcă*, nu-l revăzuse niciodată – un amănunt pe care ea nu l-a admis în ruptul capului. Își amintea încă de numele lui, dar nu mi l-a spus. „Un nume cu foarte multe sunete ciripite”, a declarat cu un surâs fermecător, într-o pornire neașteptată de autoironie. Tânărul a rămas o umbră frumoasă aruncată asupra vieții ei: unica iubire, marea iubire pierdută, care-i interzicea să mai iubească vreodată alt bărbat. Lovitura de baston se sublimase. De când fusese expediată acasă, de la primul bal, din cauza celui vals în plus, rămăsese cu senzația că fericirea vieții i se ciuntise.

Dar cealaltă umbră, cu pălărie cu boruri moi, cu lavalieră de artist sau virtuoz, care stătea în fața ei pe promontoriul stâncos de la Trieste? Nu ne-a vorbit niciodată despre el, iar eu n-am îndrăznit niciodată să-i pun întrebări – și probabil că atât tăcerea ei, cât și discreția mea avuseseră motive bine întemeiate. În felul acesta, necunoscutul a rămas din *două* puncte de vedere o apariție simbolic de enigmatică: pe de-o parte, ca ungherul cel mai personal, niciodată dezvăluit, ascuns de fiecare om în străfundurile sufletului său; și, pe de altă parte, ca elementul intim, niciodată definibil în mod clar, care ne împiedică să pătrundem vreodată exhaustiv în interioritatea altui om.

Despre tata, mama povestea numai lucruri îngrozitoare din perioada lor de logodnă. După părerea ei, el își propusese să șocheze o lume întregă doar pentru a o vexa pe ea. Urmând o modă de pe vremea aceea, practică de celibatarii seducători, se răsese în cap. Ea era prea lipsită de experiență pentru a-și da seama că tata nu voia câtuși de puțin să se erijeze în seducător

de cucoane. Avea însă un temperament mult mai sangvin decât oamenii încorsetați în cămășile de forță ale conveniențelor sociale, din ambianța lui și a ei. Manifesta o vitalitate exuberantă – alt tip de vitalitate decât cea perseverentă și dărză care ființa în ea, grație căreia i-a supraviețuit cu câteva decenii tatei. Te strivea de-a dreptul cu buna lui dispoziție, era spontan, deborda de idei glumețe și fantezii grotesti. Cum pușini oameni puteau face față acestei vitalități zdrobitoare, agasa pe aproape toată lumea. Dintr-o frondă juvenilă care l-a însoțit de-a lungul întregii vieți – fiind una din trăsăturile sale caracteristice –, s-a complăcut, în cele din urmă, în ipostaza de sperietoare care trezește oprobriul. Nici el nu s-a sustras retoricii dominante din acea perioadă, dar a folosit-o în sens invers. Una din formulele lui preferate era: *Il faut épater les bourgeois!*¹ Din punctul de vedere al concepțiilor victoriene ale mamei, așa ceva reprezenta un sacrilegiu. În curând a văzut în logodnicul ei un monstru.

Tata era cu paisprezece ani mai în vârstă decât ea, deci avea treizeci și doi de ani când ea avea doar optsprezece – ar fi trebuit, prin urmare, să fie un om așezat, chibzuit. Însă el se purta ca un șturlubatic care abia depășise vârsta ingrată. Făcea glume frivole când stătea de vorbă cu surorile ei mai mici, aflate încă la vârsta adolescenței. Acestea rămăneau cu gura căscată, îndrăgostindu-se de el fără speranță, dar simțindu-se în același timp derutate și dezgustate. Ceea ce în cazul unui prieten de vârsta lor li s-ar fi părut nostim li se părea scandalos în cazul unui adult. Curând, el le-a etichetat drept „gâscușe”, nemaistând de vorbă cu ele. În schimb, a cutezat să-l contrazică pe tatăl mamei – și și-a menținut punctul de vedere, demonstrând că are dreptate. Bătrânului nu i se întâmplase încă niciodată așa ceva, aproape că l-a lovit damblaua și ar fi fost foarte dispus să strice imediat logodna fiicei sale cu un asemenea individ dacă nu s-ar fi temut de tevatura pe care ar

fi provocat-o un asemenea gest. Între timp, ginerele *in spe*, de la care te-ai fi așteptat la mai mult respect față de zestrea totuși considerabilă a logodnicei, fredona un cuplet satiric la adresa infumurării oamenilor bogați:

Am o lojă la teatru,

Ba am și un binoclu,

Am echipaje, am și cai,

Bani am de-mi pot permite totul.

Iar cupletul acesta avea un titlu foarte puțin măgulitor: „Parvenitul”.

Despre viitoarea lui soacră spunea că seara, când își pune cămașa de noapte, își împodobește părul cu pene albe de bărdan; iar când îi scrie o scrisoare croitorului ei de la Paris, toată lumea din casă trebuie să meargă în vârful picioarelor. În loc să-i ofere logodnicei lui flori, i-a adus câțiva sitari proaspăt împușcați, legați cu o funie. Căinii lui au atacat odrasla masculină idolatrizată a familiei, pe unicul fiu și moștenitor, după cinci fiice: un băiat de o frumusețe extraordinară și de o prostie tot atât de neobișnuită, căruia aproape că i-au smuls nasul, mușcându-l; a trebuit cusut la loc, iar cicatricea a rămas vizibilă tot restul vieții. Când mama și-a luat inima în dinți, întrebându-l pe logodnicul excentric dacă nu vrea totuși să-și lase iarăși părul să crească, acesta a declarat, pocnind din călcăie cu zgomot, că din păcate este complet chel, dar va încerca să rezolve situația: de atunci înainte a purtat pe cap, toată vara anului 1908, o căciulă groasă de lână cu un pompon roșu – o căciulă pentru sporturile de iarnă, pe care și-o scotea doar la masă. Bunica mamei trăia încă pe atunci, având peste nouăzeci de ani și nemaifiind în deplinătatea facultăților mintale; dar era respectată cum merita, datorită rangului ei în familie și rangului strămoșilor ei în istoria îndepărtatei Valahii. Cu ocazia unei partide de tenis, o minge a tatei a pocnit-o în față pe bătrâna care ședea într-un fotoliu, ca spectator – firește, lovitura nu fusese intenționată, dar nu l-a făcut pe tata cu nimic mai

¹ „Trebuie să-i scandalizăm pe burghezi” (fr.). (N.t.)

simpatic. Și cu atât mai puțin peste câțiva ani, când am aflat și noi, copiii, de această ispravă și am izbucnit în râs, într-un acces de nesimțire tinerească. „Păi, ce să-i faci, seamănă cu tatăl lor” – a fost comentariul acid.

Și chiar semănam cu el în măsura în care sesizam de îndată aspectele grotești și comice ale oricărei situații, dând frâu liber amuzamentului într-o manieră destul de nedelicată, mai degrabă excesivă și rabelaisiană. Trăsăturile moștenite de la mama păreau însă și mai îngrijorătoare. Căci am preluat de la ea tendința spre irascibilitate.

În mitul plăsmuit de ea însăși despre propria-i persoană, mama atribuia germenul permanent de furie din sufletul ei dezamăgirii cauzate de căsnicie. Nu te puteai aștepta să distingă și alte cauze și nici să-și dea seama că era deseori vorba despre o furie a neputinței, implantată în ea cu mult înainte de perioada nefastă a logodnei sau de primii ani de căsnicie. Și-a menținut cu obstinație părerea că tot ce ratase în existența ei își avea rădăcinile în perioada în care, trăind într-adevăr alături de un bărbat neubit – desigur lipsit adeseori de delicatețe (dar și neînțeles, căci avea și calități atrăgătoare, rămase neluate în seamă) –, s-a simțit inadecvată ca soție, iar mai târziu ca mamă a noastră.

Am avut câteodată bănuiala că furia ei avea și o altă soriginte, care trebuia căutată în perioada logodnei și a profanării credinței ei naive. Mama fusese educată automat în spirit catolic, în tradiția care vedea în exercitarea unor practici religioase – cum ar fi frecventarea bisericii, rostirea rugăciunilor dintr-un rozariu, spovedaniile ocazionale și împărtășania – îndeplinirea obligațiilor față de Dumnezeu, Fecioara Maria, Fiul lui Dumnezeu și sfânta Biserică. Toate acestea nu se puteau în nici un caz compara cu viziunea Cassandrei despre lume ca o creație a lui Dumnezeu, chiar dacă erau la fel de incontestabile; dar incontestabile doar în ceea ce privește dogma, ba chiar și aspectul teologic; căci o discuție despre infailibilitatea

Papei ar fi găsit-o pe mama la fel de nepregătită și incapabilă să înțeleagă ca o dispută despre natura dublă, de om și Dumnezeu, a Mântuitorului. Ca bună creștină catolică, ea trăia în inocența ignoranței care garantează o stare de fericire, din păcate mult prea vulnerabilă. Ateismul zgomotos al logodnicului ei, bazat pe Nietzsche și sprijinit afectiv de muzica lui Wagner (deși și acesta era uneori luat, cu sarcasm, în derâdere, ceea ce agrava situația), a abătut-o pe mama de la fâgașul comod al credinței. În fond, tata urma să-i fie soț, deci stăpân; în principiu îi atribuia aceeași autoritate ca tatălui ei; și, deși opiniile lui o șocau, ele îi deschideau și perspectiva amețitoare a unei libertăți spirituale pe care încerca, plină de teamă, să și-o însușească pentru a-i fi pe plac logodnicului. Dacă părinții ar fi avut o idee cât de vagă despre dilema ei, i-ar fi putut permite să studieze medicina. În orice caz, acesta era curentul care se răspândea atunci. Ea a încercat să depășească îndoielile care-i încolțeau în suflet citindu-l pe Renan. Probabil că, în subconștient, îi rămăseseră însă reziduurile unui sentiment de culpă pe care ulterior l-a pus pe seama păcatelor săvârșite de soțul ei.

Întrebarea dacă nu s-ar fi putut împotrivi încheierii acestei căsătorii se izbea, chiar și după decenii întregi, de o totală lipsă de înțelegere. Păi, cum așa? Era un lucru hotărât, deci trebuia dus la capăt. Dar părinții ei nu-și dăduseră seama că cei doi logodnici nu se potriveau deloc? A, ba da. Dar cine „se potrivește” în fond cu altcineva? Tocmai asta e minunat în dragoste, și anume că ea depășește până la urmă toate discrepanțele; și se pare că în viața conjugală se infiripează automat și dragostea (chiar dacă nu imediat). Premisele exterioare erau întru totul compatibile: o partidă bună găsea o partidă bună. Trăiau în provincie, în cea mai îndepărtată țară a imperiului chezarocrăiesc (și părinții ei trăiau atunci în Bucovina; fuseseră atrași acolo de lemnul din pădurile Carpaților și de niște posesiuni rămase moștenire de la strămoșii fanarioți: printre ele, așa-numita „Odaia” – casa în care se născuse sora mea și de unde am

potnit în refugiu în 1914). Este adevărat că viitorul ginere nu era un om cu avere, dar se trăgea dintr-o familie foarte onorabilă, ocupa un post în aparatul de stat, avea perspective frumoase de viitor, bucurându-se de protecții înalte, și avea și un tată influent la Viena. Mama își repeta mereu: dacă vremurile nu s-ar fi schimbat radical, dacă n-ar fi izbucnit Războiul Mondial și monarhia nu s-ar fi prăbușit, dacă Bucovina nu s-ar fi desprins de Austria și averea adusă de ea în căsnicie nu s-ar fi risipit – în parte pe împrumuturile din perioada războiului, în parte din cauza inflației –, ar fi putut avea o viață acceptabilă, chiar dacă nu fericită... dar, firește, cu alt bărbat.

Pe tata îl considera o farsă ca soț, respingător ca iubit, cu totul reprobabil în calitate de cap de familie. În 1919, când – după patru ani petrecuți de ea în diferite sanatorii și alți patru ani de despărțire din cauza războiului – au ajuns să trăiască iar împreună, dar într-o lume radical schimbată, el n-a arătat nici o înțelegere pentru faptul că ea era încă o femeie tânără care voia să-și conducă propria gospodărie și că un minimum de viață de societate ar fi sporit prestigiul familiei. Nu era în stare să înțeleagă că „adevărata viață” (chiar dacă nu neapărat cea „mare”) pe care o visează o fată tânără – indiferent de norocul sau vitregia sorții – când se căsătorește se desfășoară și în rochie de seară, într-o ambianță aureolată de lumina lumânărilor. Dar reușea și mai puțin să înțeleagă că această dorință nu-i era insuflată neapărat de nevoia de a se afirma în societate, ci mai degrabă de faptul că, în concepția ei, însemna una din obligațiile ei vitale. Ea investise multă dragoste în această casă – care, în fine, nu se mai găsea într-un ținut izolat de lume, ci în imediata apropiere a orașului –, și nu numai pentru a transpune în realitate visurile ei euforice de fată tânără, ci în primul rând pentru a realiza idealul unei vieți de familie încheiate, așa cum avusese în propria ei familie – deși, poate, cu mai multă veselie și mai puțină austeritate draconică. Memoria mea plasează această casă într-o grădină aerisită și scăldată în

lumină datorită fagilor, mestecenilor și scorușilor: o clădire cu două etaje, în stil neoclasic, ca nenumărate alte case de la țară apărute la începutul secolului al nouăsprezecelea în ținuturile rusești, dar și în statele sudamericane; în față are, spre exterior, coloane, iar în spate, spre grădină, o verandă cu pereți de sticlă.

Probabil că astăzi mi s-ar părea mult mai modestă decât o vedeam atunci. Peste câțiva ani, când reveneam, în vacanță, acasă de la școlile îndoienice unde se desăvârșea educația mea, am avut ocazia să-mi dau seama că dimensiunile se reduceau atunci când confruntam realitatea cu mitul: de fiecare dată, casa și grădina erau neîndoienic mai mici, mai banale, mai ales că, după ce mama le-a părăsit, încăperile cu care eram obișnuit și pe care le iubeam au luat treptat, sub îngrijirea tatei, aspectul confortabil, ușor părăginit, caracteristic gospodăriei unui celibatar sau atelierului de creație al unui artist. În copilărie, încăperile personificaseră strălucirea și spațiul nelimitat al lumii întregi. Aranjamentul interior demonstra că mama nu fusese în toate privințele atât de convențională și banală pe cât se putea presupune. Pe lângă mobilele în stil baroc și Biedermeier moștenite, își dorise ca zestre piese în stil Art Nouveau, la modă pe atunci – și devenite iar foarte moderne în ultima vreme. Acestea nu fuseseră instalate în „Odaia”, adică în casa de la țară, în care locuise ea până în 1914; prin urmare nu fuseseră vandalizate sau furate de ruși în timpul războiului. Noi, copiii, ne agitam și ne jucam – fără să ținem seama de valoarea lor pentru istoricii artei – printre piese de mobilier care ar fi putut fi atribuite lui MacIntosh sau lui Hoffmann; iar în adolescență le-am declarat insuportabil de demodate. În loc de Art Nouveau am fi preferat mobile din țevi de oțel. Dulapurile și comodele în stil baroc ni se păreau și mai depășite și pretențioase, de asemenea dormitorul Second Empire din lemn de cireș, moștenit de mama de la străbunica ei maternă greco-română. Eu însă îl iubeam. În perioadele de convalescență de după bolile copilăriei mi se permitea să lenevesc între pernele voluptuoase ale patului ca un galion blond, cufundat în

reveriile mele despre dansul *shimmy*, în ritmurile primelor formații muzicale de negri.

Firește că nostalgia transfigurează acea casă, învăluind-o într-o luminozitate veșnică, trecută prin filtrul verde al frunzelor de viță-de-vie de pe spaliere care îmbrăca veranda și ducându-mă cu gândul la un tablou de Bonnard; sunt sigur că spațiul vast și aerisit, precum și bunul-gust al aranjamentului făceau impresie și asupra oaspeților care veneau la noi – destul de rar – la invitația mamei, deși tata detesta asemenea evenimente. Dar nu mai era vorba despre petreceri de seară. Pretextul vieții de societate îl ofeream noi, copiii. Izolarea noastră, lipsa totală de contacte cu alți copii îi atrăseseră atenția până și mamei. Și-a amintit de obligația de a ne netezi drumul în viață – firește, tot în maniera ei romantică. Pentru a ne prilejui întâlnirea cu alți copii, organiza festivități costumate și procesiuni, în care sora mea, travestită în crăiasa zânelor, Tita, stătea într-un cărucior împodobit cu flori, împins prin grădina de fete de unsprezece ani îmbrăcate în fustițe de balet, cu aripi de libelulă confecționate din sârmă pentru flori și muslină, prinse de umerii osoși și slăbuți; eu, împreună cu doi băieți – din care unul se uita cruciș –, îmbrăcați în costume de paj și cu cununi de flori pe părul buclat, mergeam în fruntea procesiunii cântând din fluiet. Balurile costumate erau mai amuzante pentru mame și educatoare decât pentru noi, copiii, și – în ceea ce mă privește – degenerau adeseori în încăierări cu copiii costumați la fel. Sora mea s-a produs la un moment dat ca baiaderă, fiind biciuită cu o biciușcă din vată de un bărbat gras, în pantaloni bufanți și turban, până a căzut la pământ – și s-a bucurat de asemenea aplauze, încât a hotărât să meargă pe urmele Pavlovei și să devină prim-balerină. Tata, căruia i-a împărtășit, radioasă, intențiile ei de viitor, a răspuns sec: „Dacă mama voastră e de acord cu așa ceva, te împușc pe scenă!” El a fost cel care a pus brusc capăt acestor mondenități, după ce a aflat că, din cauza lor, familia noastră era etichetată drept extrem de excentrică. (În Cernăuți, balurile erau

admise, dar numai de sărbătorile Purim.) Cu ocazia unui bal dat la noi acasă, când eu am jucat rolul unui vânzător de cârnați, tata a injectat în cârnăciorii oferiți de mine cu generozitate oaspeților, un purgativ cu efect rapid. Scenele de groază din toalete și camera de baie au oprit după aceea orice repetare a tentativei de a ne scoate din izolare și a ne introduce în lume.

În rest, contribuția tatei la viața de societate a rămas foarte anemică. Indivizii aduși de el în casă erau bizari, ciudați. Un profesor de matematică, ce-i drept, cam bețiv, dar unicul om, cât vedeai cu ochii, cu care putea discuta probleme de matematică superioară (care-l interesau exclusiv în vederea unor calcule balistice); sau un farmacist bătrân specializat în rețete alchimice, acestea intrând de asemenea în sfera amplă de interes ale tatălui meu, dar tot din motive cinegetice; un pictor și grafician care l-a inițiat în tehnica specială a gravurii cu ac rece (tata picta, desena și grava nu numai frumoase reproduceri de lucrări arhitectonice, ci și imagini oribile, cu cocoși de munte în timpul ritualului de împerechere sau cu cerbi boncăluind); iar dintre tovarășii de vânătoare: o selecție de indivizi care erau sau ornitologi și botaniști pasionați, sau experți în arme; sau, în fine, oameni care trăiau aproape exclusiv în pădure, așa încât se depusese deja mușchi pe ei – personaje ce păreau să emane un miros iute, de sălbăticiune, ca Pan-ul lui Hamsun. Firește că orice efort de a trezi interesul tinerei amfitrioane pentru farmecul unei asemenea companii era sortit eșecului. Dar atenția tatei nu se îndrepta doar spre aleșii de sex masculin. Dimpotrivă; infinit mai multe femei se bucurau de grație și favoare în ochii lui – din primul moment și într-o manieră atât de directă și bătaoare la ochi, încât soția lui n-avea nici un motiv să încurajeze astfel de relații, extinzând ospitalitatea propriei ei case.

Sora mea se născuse pe 14 iulie 1910. În parte pentru a onora suprapunerea nașterii ei cu ziua națională a Franței (ce-i drept, el detesta revoluțiile, dar admira tradițiile cinegetice

franceze), în parte pentru a o obișnui de timpuriu pe nou-născută cu zgomotele unei gospodării vânătorești, proaspătul tată a tras câteva focuri de armă în fața ferestrei lăuzei – nașterea avusese loc acasă. Tânăra mamă era cât pe-acți să leșine, crezând că fuseseră atacați de tâlhari. Un medic înțelegător a declarat-o suferindă, recomandându-i o ședere de câteva luni în Egipt spre sfârșitul anului, când copilul putea fi deja încredințat unei dădace experimentate. Cura s-a dovedit atât de benefică, încât mama a repetat-o an de an până la izbucnirea Primului Război Mondial. După Crăciun – o sărbătoare la care toți membrii familiei mamei țineau foarte mult, celebrând-o cu dăruire și căldură, spre nemulțumirea tatei –, ea pleca la Luxor, rămânând acolo până în aprilie. Iar cel mai târziu la finele lui iulie pleca la Montreux să se odihnească. Absențele îndelungate aveau un efect mai benefic asupra nervilor ei decât asupra căsniciei și relației cu fiica ei. Situația s-a agravat odată cu nașterea mea, în mai 1914.

N-aș putea spune dacă însăși mama mi-a povestit – sau altă persoană inițiată în asemenea taine familiale –, în orice caz, mi s-a relatat că n-am fost cătuși de puțin un copil dorit. Din cauza suferinței ei renale – în care, între timp, ajunseseră să creadă, pe lângă ea, toți ceilalți –, se făcuseră, zice-se, câteva atentate la adresa vieții mele embrionare, cărora însă le-am rezistat, probabil grație dărzeniei moștenite tocmai de la mama. Un lucru rămâne totuși foarte sigur: n-am fost un copil zămislit din dragoste. Fără îndoială că mama fusese în acei ani mai nefericită decât altădată. Și cum – din punctul ei de vedere – cauza era nu numai căsnicia ei, ci și răceala și distanțarea crescândă a surorii mele în fața pornirilor ei sporadice de căldură maternă, eu i-am părut a fi obiectul potrivit și bine-venit ca să-și dovedească înzestrarea de mamă cu spirit de sacrificiu. Dacă în primii ani de viață n-aș fi fost ocrotit de Cassandra, probabil că atacurile ei posesive m-ar fi sufocat.

În orice caz, am venit în oarecare măsură în întâmpinarea dorințelor ei, fiindcă am fost de la bun început un copil cu

probleme. Când a trebuit să ne refugiem din calea rușilor, la câteva luni după nașterea mea, am fost atacați pe culmile din defileul Bârgăului de o hoardă de țigani cerșetori. O vrăjitoare bătrână mi-a dorit noroc în viață scuipându-mă în obraz, ceea ce a avut drept rezultat apariția unei erupții roșii. Cassandra m-a îmbăiat într-un pârâu rece de munte. De la Bistrița ne-am continuat drumul cu trenul – întocmai ca în călătoria lui Jonathan Harker la contele Dracula, dar în direcție inversă; am ajuns la Viena bolnav de pneumonie. Bunicii mei au copleșit-o pe mama cu reproșuri fiindcă n-avusese grijă de mine, lăsându-mă pe mâinile „sălbaticiei”. În felul acesta a început între ele două o ciorovăială a cărei victimă am fost, din păcate, eu, servind drept minge aruncată dintr-o parte în alta.

Am găsit adăpost în apropiere de Trieste, în căsuța de vară a bunicului meu patern, decedat nu demult. Când italienii au declarat război Austriei, a trebuit să ne refugiem și de acolo și am rămas până în 1918 în casa unor prieteni din Austria inferioară. Cadrul natural era foarte frumos, dar localitatea se găsea într-o regiune renumită pentru vremea proastă și capricioasă. Furtuni dezlănțuite din cer senin perturbau în mod perfid pacea estivală. Cu ocazia unei asemenea furtuni, care ne-a surprins pe când ne plimbam prin pădure, ploaia m-a pătruns până la piele, n-am fost schimbat la timp în haine uscate și m-am îmbolnăvit iarăși de pneumonie – a doua. De-abia mă însănoșisem că, într-un moment în care rămăsesem nesupravegheat, am căzut într-o adăpătoare pentru vite. Sora mea a înștiințat-o, în treacăt, pe Cassandra, care m-a pescuit de-acolo, salvându-mă.

Dar solitudinea, devenită curând canibalică, manifestată de mama pare să fi avut mai degrabă motive psihologice decât motivul sănătății mele șubrede. În fotografiile din acea perioadă par un băiețuș foarte robust. Eram însă, oarecum, unicul ei copil: sora mea îi scăpa tot mai mult din mână. În afară de asta, restricțiile existenței noastre de refugiați conferau maternității ei o aură legendară. Dacă perioada de glorie a copilăriei mele nu s-a desfășurat sub palmieri, ci în apropierea grajdului

de vite al gospodăriei unor țărani gușați din Austria inferioară, asta se datorează numai intruziunii istoriei universale în idila noastră. În vremuri „normale”, perioada aceea ar fi avut probabil drept decor Luxorul. Acest amănunt n-a impietat asupra alurii de madonă a mamei mele, implicând, firește, și teama viitoareii Mater Dolorosa că va pierde darul ceresc.

Mi-ar fi greu să spun care din noi doi a suferit mai mult: eu sau mama. Anxietatea ei a luat proporții de manie, îngrijorarea ei s-a amplificat până la dimensiuni de obsesie. Cele două pneumonii prin care trecusem au devenit un memento, avertismentul unei amenințări care plana asupra noastră ca urmare a unei culpe proprii, nelegiuite. A treia avea să aibă sfârșit letal, îi spusese medicul, așa încât s-au luat toate măsurile de precauție ca să se evite apariția acestei a treia „pneumonii” – cum se numea cu termenul de specialitate – sau a oricărei alte boli mortale; iar campania era dusă cu atâta aferare, încât toată lumea a rămas oarecum decepționată constatând că acea catastrofă așteptată cu multă ardoare nu se întâmpla și că eu prosperam, devenind tot mai zdravăn și mai rumen. Niște rămășițe din acea așteptare soldată cu o dezamăgire au persistat în familie. Eram deja bărbat în toată firea și tată de familie când una din mătușile mele m-a întrebat: „Tu ai fost cocoșat în copilărie, nu-i așa? Sau epileptic? Copiii tăi cum sunt?” Îndrăznesc să afirm că a fost o adevărată ironie a sorții că nu eu, ci sora mea a murit în floarea tinereții, răpusă de o boală perfidă.

Datorită zelului, care pe atunci se transformase deja în epidemie, de a conferi eternitate clipei trecătoare cu ajutorul aparatului de fotografiat, fazele maternității timpurii a mamei noastre au fost înregistrate (un avantaj inechitabil al ei față de Cassandra). De fiecare dată, oferim imaginea aceluiași grup de trei persoane, doar îmbrăcămintea noastră variază, urmând evoluția modei. Pălăriile mamei devin tot mai mici, borurile se îngustează, iar în cele din urmă se lipsesc de cap. Încorsetarea

taliei devine mai lejeră; în loc să se muleze pe fusul trupului ei, rochiile mai largi, strânse în cute în jurul coapselor, cad, în falduri, până deasupra căputei pantofului cu toc înalt. Neschimbată rămâne doar fața tinerei femei și expresia cu care privește drept în obiectiv: ochii ei te duc cu gândul la o ființă care nu e întru totul prezentă, care se străduiește să revină la realitate. Dar ținuta extrem de dreaptă indică foarte clar că dorește din răspuseri să se înfățișeze ca autoare a celor doi copii ai ei atât de reușiți. Eu, la început încă ținut în brațe: un trunchi de con din dantele albe, din care iese la iveală un cap blond cu păr buclat, ca figura înconjurată de vată a unui îngeraș din pomul de Crăciun; apoi încep să cobor pe pământ, îmbrăcămintea de bebeluș este înlocuită cu hăinuțe nostime, în stil folcloric, sau costumașe de marinier. Piesa de rezistență e însă, de fiecare dată, sora mea: prea frumușică, aproape, ca să fie adevărată. Capul de păpușă este însuflețit de o expresie care denotă ancorarea vie în prezent: deschisă și încrezătoare, nu lipsită de cochetărie, precocă. Îmbrăcată în uniformă simplă, școlară, a cărei linie devine tot mai sobră, pare mai gravă, mai feciorelnică și mai feminină, și cu atât mai poetică. Începi să-i intuiești vulnerabilitatea fizică ascunsă.

Firește că solitudinea nevrotică, adeseori extrem de posesivă a mamei noastre, o viza și pe ea, dar, spre deosebire de mine, ea nu era obișnuită s-o suporte așa cum o suportasem eu din prima clipă a vieții. În plus, tata încerca să-i asigure o doză mult mai mare de libertate, ceea ce nu făcea mai tandră relația dintre ea și mama. Copilăria noastră a fost otrăvită de două mijloace de dezinfectie: permanganatul și formamintul. Primul consta din granule mici, de un roșu închis, în formă de bețișoare – cristale cu șase sau opt muchii din hipermanganat de potasiu, care se dizolvau în apă dându-i culoarea sucului de sfeclă roșie și în care se spălau fără încetare toate obiectele ce ajungeau în contact cu noi: jucăriile, clanțele ușilor din casă, deoarece puteau fi atinse de oameni străini, tacâmurile, orice

fructe crude, chiar și cele din propria grădină – și în ziua de astăzi mi se face gura pungă înainte de a mușca dintr-un măr, în așteptarea instinctivă a gustului fad-acrișor al permanganatului.

Al doilea dezinfectant, formamintul – moștenirea lăsată de o guvernanta pseudoenglezoaică, a cărei ședere, har Domnului!, scurtă la noi am eternizat-o într-un episod dintr-un roman –, era o pilulă albă, plată, cu un gust iute, dulceag, ușor bazic. Ni se plasa, întocmai ca ostia de la împărtășanie, pe limba scoasă docil, pentru a ne proteja de agenții patogeni pătrunși în noi pe căile respiratorii sau pe cale bucală. Când ajungeam în apropierea unei mase de oameni sau când trecea pe lângă noi un convoi funerar, ni se trântea imediat câte un formamint. Ca să pot, cel puțin, vorbi în continuare, obișnuiam să-mi țin pastila în puna fălcilor, ca un hamster; dar acolo formamintul nu numai că se dizolva, ci ataca și smalțul dinților. Primul dinte care a trebuit plombat, iar mai târziu extras, a fost – stomatologic vorbind – al treilea din dreapta *mezial*, al cărui smalț fusese distrus în copilăria mea de nenumăratele pastile de formamint.

Mama a resimțit încă multă vreme consecințele spaimii cauzate de turbulențele din perioada dintre prăbușirea monarhiei habsburgice și ocuparea Bucovinei de către români, în 1919. Nu se simțea bine în țara aceasta ale cărei limbi nu le vorbea și de care nu mai era atașată după plecarea părinților ei. Nu simțea nici o legătură de sânge prin bunica ei. Avea senzația că este obligată să trăiască în exil din cauza pasiunii cinegetice a tatei, pasiune în care vedea, pe drept cuvânt, adevăratul motiv care-l determinase să rămână acolo, în loc să se întoarcă în Austria micșorată acum (și în felul acesta să-și regăsească propria familie). Deși prețurile aproape legendar de mici – în comparație cu cele de astăzi – ale alimentelor și prestărilor de servicii din România de atunci îi dădeau posibilitatea să trăiască la un standard incomparabil mai ridicat decât ar fi

fost posibil în Austria după pierderea averii, ea se simțea săracă lipită pământului și deklasată, și ne transmitea și nouă sentimentul de mândrie vulnerabilă generat de mitul unui trecut măreț, dar apus. (Nu-i de mirare că una din cărțile preferate ale surorii mele în copilărie fusese basmul lui Brentano *Gockel, Hinkel și Gackeleia*.)

Trufia și aroganța mamei noastre, pe care mânia ei subliminală le scotea uneori la lumină (dându-i în asemenea momente o alură statuară, încremenită într-o ținută rigidă, mută), nu-i înlesneau câtuși de puțin relațiile cu oamenii dintr-un mediu aflat în degradare vizibilă. După expedițiile de jaf din primele săptămâni de după prăbușirea din 1918, mama suspecta întreaga populație urbană și rurală de intenția ascunsă de a prăda și a tăia beregata tuturor concetățenilor mai bine situați – dar, în primul rând, de a-i trage în țeapă pe copiii lor. În plus, avea convingerea că toată populația zdrențăroasă, nespălată, care tușea, scuipa și făcea pipi pe orice gard era alcătuită din purtători activi de bacili. În consecință, ni s-au restrâns până la un minimum absurd toate posibilitățile de a intra în contact cu alți oameni.

Nu cunosc alt copil care să fi crescut într-o izolare atât de totală ca noi – exceptând acele serbări costumate, pornite cu intenții atât de bune și atât de nefericit sistate. Eram supravegheați clipă de clipă. Când ne jucam în grădină – dincolo de gardul ei oricum nu aveam voie să ajungem, așa că am luat contact cu lumea multicoloră și variată din jur doar superficial, prin imaginile schimbătoare ale străzilor: un obiectiv turistic exotic, care zbura pe lângă noi și prin care eram transportați dintr-o rezervație în alta, în caravane rapide formate din trăsură, câini, bone și guvernante, și anume din oraș la țară și de la țară înapoi, în oraș, dintr-o casă în alta, dintr-o grădină înprejmuită în alta... – deci: când ne jucam într-o rezervație strict supravegheată, în apropierea noastră nu se găsea nici un copil. Iar dacă, întâmplător, se găsea uneori vreunul, atât înainte, cât și după

vizita lui se luau măsuri profilactice grotești: formamintul și permanganatul treceau printr-un proces de resurecție la care nu se făcea nici o economie. Doi frați nefericiți împrumutaseră la un moment dat de la noi niște cărți, dar se îmbolnăviseră la scurt timp după aceea de scarlatină. Am primit permisiunea de a pune iar mâna pe acele cărți, aduse între timp înapoi, doar după o carantină de un an. Îmi amintesc că am deschis una din ele, bucuros de revedere: eram afară, iar în bătaia soarelui lătelele de tipar negre de pe hârtia albă păreau verzi – și m-am speriat, crezând că scarlatina le dăduse culoarea unei otrăvi.

Cu toate astea, imaginile din acea perioadă sunt impregnate de atmosfera unei inegalabile tihne – nu fizică și cu atât mai puțin sufletească. Momentele de nefericire erau mai frecvente decât cele de fericire, plângeam mai des decât râdeam, aveam mai multe motive să ne împotrivim asupririi decât să ne simțim liberi. Dar chiar și momentele de nefericire erau pătrunse de un sentiment de siguranță al cărui punct de plecare nu putea fi, după părerea mea, decât candoarea vieții – însă nu doar candoarea copilăriei, și nici starea de spirit mai neapăsătoare a unei epoci mai puțin grevate de conștiința culpei; ci, mai degrabă, candoarea naivă a mamei noastre. Toată agitația, labilitatea și uneori inechitatea ei, ba chiar și furia, maniera de a aplica pedepse, care friza răzbunarea, erau generate, fără nici un dubiu, de efortul disperat de a realiza un ideal: mama perfectă, în calitate de cap al familiei (fără a pune la socoteală faptul că *paterfamilias* nu era dispus să joace rolul atribuit lui); căci tot ce făcea ea primise o binecuvântare etică. Toate acțiunile ei, până și cele mai trănite, erau dictate de cele mai bune intenții, fiind întreprinse cu onestitate și bună-credință. Noi, copiii, simțeam acest lucru. Întocmai cum în alte case vezi pe perete icoanele Fecioarei Maria – sau, în ziua de astăzi, portretele lui Che Guevara, John F. Kennedy, Martin Luther King sau papa Wojtyła –, copilăria noastră a stat sub semnul imperativului categoric. Starea noastră de tihnă consta în sentimentul

de securitate oferit de caracterul incontestabil etic și moral al mamei, dincolo de toate obiecțiile care puteau fi aduse metodelor pedagogice pe care le aplica.

Firește că mama a mânuit rareori într-o manieră rezonabilă această sabie a intențiilor nobile. În mod ciudat însă, toată lumea îi dădea ascultare, chiar și tata. Dădacele și educatoarele erau tot atât de dezarmate în fața ei ca noi; gemeau sub aspirarea ei, invocau martiriul Domnului împotriva lipsei de înțelegere, dar de cele mai multe ori se supuneau. Primeau cele mai ciudate directive. Prescripțiile referitoare la îmbrăcăminte și alimentație frizau absurdul. Că în lunile fără *r* n-aveai voie să mănânci raci era un lucru universal acceptat; în schimb, că în lunile cu *r* nu aveai voie să te așezi pe pământ fiindcă emanațiile lui puteau provoca paralizie infantilă era o regulă valabilă exclusiv pentru igiena familiei noastre. Educatoarele călăuzite de alte concepții despre călirea fizică a copiilor din grija lor cedau, ridicând din umeri, sau erau înlocuite cu altele, pentru care așa ceva era mult mai puțin important decât să fie lăsate în pace. Erai în pericol mortal dacă voiai să bei un pahar cu apă când veneai, transpirat, după ce alergaseși. Pepenii și smochinele puteau declanșa febre periculoase gastrice; am primit permisiunea să le mâncăm doar când am atins aproape vârsta adultă. Nici după ce ajunseserăm să ne considerăm de mult adulți nu era posibil să facem un drum cât de scurt într-un automobil decapotat – chiar și pe căldura toridă a unei veri românești – fără să îmbrăcăm o haină îmblănită și să ne punem pe cap o cască închisă ermetic, de piele.

Asemenea țicneli exaltate, resimțite de noi ca niște cazne impuse în mod arbitrar, ne-au subminat însă, cu timpul, certitudinea despre caracterul etic și moral incontestabil al lumii noastre. Când ne ciocneam de anumite exagerări ale mamei, obligațiile asumate față de imperativul categoric făceau uneori loc unei impaciențe sceptice, vecină cu cinismul. Îmi amintesc de o scenă dramatică, petrecută la un lac alpin ales de mama ca destinație a „vilegiaturii” noastre.

Urma să împlinesc în curând paisprezece ani și mi-am permis să închiriez pe cont propriu o bărcuță cu rame și să ies singur – imaginați-vă! – la plimbare pe lac. Când am revenit la hotel, sora mea mi-a comunicat că mama se închisese în cameră, vrând să se sinucidă. Trebuie să mărturisesc că această amenințare nu m-a înspăimântat cu adevărat. Fusesse lansată deja de repetate ori – de exemplu, la un moment dat fiindcă mă întorsesem de la patinaj după lăsarea întinericului, deși ar fi trebuit să știu că, în timpul iernii, tocmai în orele crepusculare se înalță pâclele cele mai nocive; sau, altă dată, fiindcă achiziționasem în taină o revistă care ar fi considerată astăzi un săptămânal cu totul inofensiv, dar atunci trecea drept pornografie de cea mai joasă speță din cauza unor desene cu doamne în *negligé* și a unor poze de femei cu sâni goi.

Prin urmare, m-am așezat comod pe terasa hotelului, așteptând ca sora mea, care urcase în camera mamei, să se întoarcă și să mă citeze în vederea pronunțării verdictului. A trecut însă o jumătate de oră, a trecut o oră fără să se întâmple nimic, iar în mine a încolțit teama că de data asta mama și-a luat totuși în serios amenințarea. N-am mai avut răbdare să aștept pe terasă. De cum am intrat în hol însă, am fost oprit de portar, care mi-a comunicat că mama și sora mea plecaseră.

N-ar fi fost nevoie să-i văd expresia stânjenită ca să bănuiesc că e vorba de una din înscenările ei. Am ieșit iar, liniștit, pe terasă. Experiența din trecut mă călise. Ceea ce mă durea era doar că sora mea îi ținuse mamei isonul în teatrul pe care-l juca.

Vacanțele petrecute din când în când la Marea Neagră îi dădeau și ele mamei prilejul să prefigureze sinuciderea ca măsură pedagogică extremă. Plaja de la Mamaia, unde în ziua de astăzi o falangă de caravanseraiuri turistice oribile, din ciment zgrunțuros, provoacă natura (oricum nu prea bogat înzestrată – cu ceva apă, nisip și iarbă) să-și deplângă inocența pierdută, era atunci – mă refer la sfârșitul anilor douăzeci – total pustie,

cu excepția câtorva cabine și a unui podeț de lemn care înainta în mare. Nisipul auriu se întindea pe kilometri întregi, presărat cu scoici mici, trandafirii, casabile. Stratul gros de nisip foarte fin fusese dus de vânt spre interior, formând dune înalte, în spatele cărora se întindea stepa, pe atunci pustie, a Dobrogei. În direcția cealaltă, țărmul cobora lin în mare – puteai înainta kilometri prin marea foarte puțin adâncă, până când apa îți ajungea, în fine, la burtă. Mama se plimba tot timpul, agitată, de-a lungul fașiei de nisip lucind ud, mărginită de valuri mici care se izbeau pleoscăind de țărm. Afecțiunea renală o împiedica să intre în apa rece. Persoana care ne supraveghea în momentul respectiv – de obicei una din englezoaicele dubioase din Smirna sau Gibraltar, menită să îmbogățească vocabularul și cunoștințele noastre (de exemplu nuanțele sunetului englezesc *o* din propoziția *O, Homer, what homage do we owe you!*) – era trimisă la capătul podețului de lemn pentru a ne păzi de-acolo. Ar fi fost mai simplu să vină cu noi în apă și să ne păzească așa; dar mama n-avea încredere în conștiinciozitatea acestor educatoare efemere (care de obicei plecau după câteva săptămâni), temându-se că plăcerea de a înota le-ar împiedica să ne țină în frâu. Plasate într-un post de observație la capătul punții, erau în situația să cuprindă cu privirea întreaga întindere de apă – fie și doar cu nostalgie. Nevrând să lase la cheremul poftelor hoșesti ale țăganilor, care bântuiau peste tot, cărțile și jucăriile noastre, umbrela de soare, rogojina, coșul cu de-ale gurii și alte paraferne, mama alerga în timpul acesta de colo-colo de-a lungul țărmului, ținând, făcându-ne semne cu mâna și devenind tot mai agitată pe măsură ce ne îndepărtam mai mult de ea. „O cloșcă ce a scos boboci de rață”, spunea despre ea însăși. Dacă dispăream din raza ei vizuală fiindcă apa era, în fine, suficient de adâncă și ne permiteam să înotăm, iar câte un val ne acoperea căștile de baie, mama îi făcea semne lui *Miss* sau *Made-moiselle* de pe punte. Iar dacă nu reușea să obțină de îndată vești liniștitoare despre starea noastră, căci supraveghetoria flirta

cu vreun crai în costum de baie, îl trimitea pe urmele noastre pe maistrul de înot – și fiindcă acesta începuse, după scurt timp, să nu mai dea ascultare izbucnirilor ei de panică, pe oricare alt vilegiaturist dispus s-o servească.

Probabil că în săptămânile petrecute de noi la mare mama devenea o apariție arhicunoscută, de care își bătea joc în secret toată lumea. Mamaia nu era câtuși de puțin o localitate balneară elegantă. Mama se comporta însă de parcă am fi fost la Biarritz. Și oferea probabil o imagine grotescă atunci când apărea, printre smârcurile de apă de mare, pipirig, coji de pepene verde și semințe de dovleac, îmbrăcată anacronic de elegant într-o rochie scurtă de plajă, fără mâneci, și începea să alerge de-a lungul țărmului apărându-și fața de soarele arzător cu o pălărie florentină și o umbreluță; rumenite de soare, pulpele îi erau trandafirii ca scoicile mărunte care scârțâiau sub pantofii ei de baie, iar în brațe ținea o grămadă de reviste și prosoapele noastre, ca să ni le putem pune pe umeri de îndată ce vom ieși din apă. Un martor ocular ne-a descris-o, peste mulți ani, scuturând încă nedumerit din cap: era o excentrică, recurgea la cele mai ciudate gesturi și semnale, încercând cu strigăte, ordine, imprecații, fluierând dintr-un fluier marinăresc procurat special în acest scop, apoi cu semne făcute cu mâna, cu o revistă, cu prosopul de baie, sunând din clopoțelul vânzătorului de înghețată să-și recupereze progeniturile din elementul periculos al apei și să le readucă pe uscatul sigur. Noi ne simțeam atât de jenați, încât ne prefăceam că n-avem de-a face cu ea. Îi ignoram agitația, alimentând-o în felul acesta. Sufeream din cauza spectacolului ridicol, agasant și demn de compasiune pe care-l oferea – însă, în orice caz, atunci aveam antene doar pentru aspectul ridicol și agasant, pentru compasiune eram prea tineri și prea necruțători. Cel ce simțea pe pielea lui atitudinea noastră era Bonzo, bulldogul francez al mamei, care nu reușea să ne consoleze pentru absența propriilor câini. Cu zgarda sa din păr de mistreț, părea prost dispus și

pompos, ca un paroh evanghelic, iar noi îl botezam din belșug cu apa foarte sărată a Mării Negre de câte ori puteam pune mâna pe el.

Mama era pe atunci o femeie în floarea tinereții, probabil foarte atrăgătoare, poate nu chiar atât de subțirică și zveltă cum fusese cu câțiva ani în urmă, dar cu atât mai feminină. În acei ani era însă la modă tipul efebului feminin cu piept plat, care fuma țigări dintr-un spiț lung și își purta părul lipit de cap, semănând cu căștile noastre de baie din cauciuc; e ușor de imaginat la ce excese ducea această modă în România anilor douăzeci. Mama se plângea de anacronismul ei. „Se pare că soarta mea este să fiu mereu în contratimp cu moda”, spunea. „Pe vremea când idealul de frumusețe erau walkiriile wagneriene planturoase, eu eram o fată subțirică. Acum, printre nimfe și amazoane, sunt o femeie cu pieptul plin.” Dar știa foarte bine că acest amănunt nu displăcea. Și mie îmi plăcea. Îmi plăcea și să mă așez împreună cu ea. O parte din lingușelile revărsate asupra ei se răsfrângea și asupra mea („Cine ar fi crezut că aveți un băiat atât de mare?...”), iar faptul că făcea asemenea scene din cauza unor fleacuri, că amenința să se sinucidă fiindcă eu mâncasem o înghețată de vanilie, care – cum știe toată lumea – este foarte toxică, întocmai ca stricnina; că era hipersensibilă, nervoasă și avea deseori migrene din cauza afecțiunii renale; că era în stare să dicteze cele mai crunte pedepse – toate astea erau acceptate de mine ca un fenomen firesc. Astăzi am impresia că atunci – adică în deceniile de la finele secolului al nouăsprezecelea și începutul celui următor – aceste manifestări reprezentau o componentă intrinsecă, definitorie, a așa-numitelor „doamne”. Calitățile lor etice inițiale, înfățișate cândva de *Minnesängerii* medievali, fuseseră de mult înlocuite cu cele nervos-estetice, descrise de d'Annunzio. Iar modelul, punctul de plecare propriu-zis, îl găsim la Pitigrilli. Oricum am lua-o, toate manifestările patetice, toate exagerările, ideile fixe, șantajele

sentimentale cu boli, sinucidere sau măcar cu exprimarea unei mâhniri profunde făceau parte categoric, după părerea mea, din arsenalul comportamental al speciei „femeie”, având probabil de-a face și cu hemoragiile lunare, care în curând i-au dat bătăi de cap și surorii mele. Suprapunerea dintre noțiunea de „femeie” și cea de „minte sucită, aiurită” mi s-a părut din fragedă copilărie un lucru de la sine înțeles; și poate că tocmai de aceea am văzut mai târziu în iubire un fenomen irațional în sine.

În plus, și un sentiment extrem de labil, ușor dubios, pe care nu te poți baza fiindcă, din cauza unei greșeli minore, poate fi în orice clipă ratat, pierdut și îndreptat spre o altă persoană mai demnă de a fi iubită. I-am mărturisit odată mamei că, până la o vârstă destul de înaintată, am întâmpinat în felul acesta orice manifestare de dragoste la adresa mea și că n-am fost capabil să răspund decât cu un sentiment relativ, revocabil în orice clipă; dar când am vrut să leg această reacție de faptul că în copilărie pedeapsa uzuală pentru orice greșală a mea era refuzul de a mă mai iubi, mama s-a arătat jignită – nu fiindcă reproșul ar fi fost nedrept, ci fiindcă își vedea degradat erozul pedagogic. Într-adevăr, modalitatea ei de a pedepsi era mult mai drastică decât obișnuitul „Pfui, ești un copil rău, mami nu te mai iubește!”. Deși fusese educată în spirit catolic, mama pedepsea cu o rigoare protestantă. Răceala glacială care urma instantaneu celei mai tandre armonii după comiterea unei nelegiuiri infantile însemna mult mai mult decât mimarea unei repudieri spontane, reprezenta o adevărată sentință pronunțată asupra unui nemernic – un verdict de proscriere, întocmai ca lovitura de baston din adolescența ei. Căci era dictată nu numai de ea în calitate de educatoare tradițională; în spatele ei se afla de fapt tatăl, ca întruchipare a tuturor idealurilor familiei, ale castei, ale unei societăți umane civilizate.

Indiferent ce făcusem – o nesupunere, o obrăznicie la adresa unei guvernante, o agresiune împotriva surorii mele, un eșec la școală –, trebuia să înțeleg că un om în stare de asemenea

infamie nu putea aștepta indulgență din partea semenilor; trebuia exclus din comunitate. Nu exagerez dacă afirm că fusese socotit încă de la vârsta de zece ani un ratat și că mă și simțeam astfel – fiind cu atât mai spăsit cu cât nici ca monștru nu realizasem fapte cu adevărat remarcabile, nefiind în stare să comit ceva atât de abominabil încât să provoc o sinucidere reală, aceasta rămânând de fiecare dată la faza de amenințare. Firește că în copilărie – și cu atât mai puțin în perioada adolescenței turbulente – nu reușiserăm să înțelegem că în ceea ce noi numeam, fără perdea, când eram între noi, „exaltarea” mamei noastre, se reflecta tragicomedia unui principiu pedagogic. Spiritul puritan în care fusese educată îi înfățișase lumea în imagini de abecedar, unde nu apăreau oameni reali, ci doar roluri potrivit cărora omului îi era impus un anumit comportament, fără a ține seama de individualitatea, de caracterul, de temperamentul și structura nervoasă a fiecăruia. Era imaginea despre lume a unei orânduiri sociale încă intacte. O lume formată din prototipuri: țăranul era în mod inconfundabil țăran; un marinar era marinar; un soldat era soldat. Dar și măcelarul era doar măcelar, iar consilierul aulic doar consilier aulic; orice deviere către sfera individuală însemna un pas spre haos.

Mai ales în imaginea despre familie – care, după cum se știe, este germenul civilizației – stereotipiile abundau. Rolul unui „tată” sau al unei „mame”, al „copilului” și al „fratelui”, al „soțului” sau al „soției” era fixat o dată pentru totdeauna, fiecare își avea, ca să spunem așa, costumele și textul stabilit dinainte, ca pe scenă. Ceea ce devia de la acest clișeu redus la esență cea mai trivială, sau se abătea total de la rol, nu era doar reprobabil, ci de-a dreptul o întruchipare a răului. Era cazul soțului ei, care nu se încadra în prototipul tatălui de familie vrednic, cumsecade, iubitor și plin de considerație, având în ochii ei înfățișarea unui om egoist, lipsit de scrupule, mânat de porniri animalice, care o ținea în captivitate pe femeia incredințată lui prin căsătorie forțată. În mod paradoxal, ea se găsea însă cam

În aceeași situație, căci era suficient de inteligentă ca să-și dea seama de propriile eșecuri. Simțea mult prea bine că nu putea face față vitalității debordante a tatei, așadar, că nu corespundea ca „parteneră de viață” și că nu-i lua nimeni în serios rolul de mamă așa cum îl concepușe ea – cel mai puțin noi, copiii; și, cu cât se străduia mai tare să întruchipeze figura mamei eroine, plâsmuită după modelul cel mai banal al obligațiilor materne (o pediatră eroină, care se sacrifică pentru a-și proteja progeniturile de forțele demonice ale vieții, de boli, moarte și degradare morală), cu atât mai jalnic eșuau aceste eforturi.

Deși, în fond, eforturile ei erau de multe ori profund emoționante. Nici peste decenii, când devenise bunică, n-a renunțat să manifeste o grijă pe cât de exaltată, pe atât de impresionantă. Tăbărâse pe fiul meu cel mai mic, încercând să pună în aplicare pe el toate metodele și pornirile pedagogice și educative cărora frații lui li se sustrăgeau cu același dispreț cu care o făcusem și eu în ultima fază a copilăriei. Pentru ca cel puțin el să nu se așeze pe pământul gol când se juca în aer liber, mama comandase la tâmplarul din satul în care trăiam – din nou ca refugiați – un scăunel mic, pe care-l căra ea, dacă nu-l putea convinge să-l ducă el peste tot. Batjocura fraților săi și a camarazilor de joacă i-a călit, ce-i drept, caracterul, dar nu l-a făcut mai tandru. Lui și fraților săi – dar mai ales lui – i-a povestit mama unele amănunte care ilustrau în mod înduioșător atitudinea ei față de tata. Revoltată de neglijența cu care tata își purta, fără să le cruțe, costumele de vânatoare, îi cârpea cu propriul păr și cât mai invizibil rupturile din stoffe aspre de tweed și donegal. Cu siguranță nu l-a iubit, dar această imagine a unui devotament conjugal aproape medieval o înfățișează în ipostaza inefficientă a celei care-și face datoria, fie și o datorie pe care și-o impusese ea însăși, ca o damnațiune.

În mod ironic – dacă putem atribui dramei existenței asemenea nuanțe literare –, anii căsniciei nefericite cu tata și ai

maternității umbrite de anxietate au fost, până la urmă, cei mai realizați din viața ei. Nu-și pierduse încă total șarmul feciorelnic, păstrând ceva din farmecul acelei vulnerabilități care-i dezarma pe toți criticii ei. „Este suferindă”, se spunea. Sau: „La totul prea în serios, prea în tragic; e obsedată de obligațiile materne.” Ambele ipoteze erau corecte. Când se detașa puțin de obsesia conștiințiozității ei dezorientate, când uita de toate și se lăsa în voia unor gânduri aflate dincolo de imaginile violent distorsionate din mintea ei – de exemplu, când se gândea la un lucru care ne putea face o bucurie nouă, copiilor –, atunci ieșea iar la iveală toată poezia netrăită a ființei ei. Nimeni nu știa să dăruiască ceva așa cum o făcea ea: cu acea impresionantă înțelegere pentru dorințele cele mai intime, pentru visele și fantezia primitorului, care transforma orice cadou într-un obiect valoros. Sărbători precum Crăciunul, Paștele și aniversările îmi provocau în copilărie o stare de fericire care n-avea să se mai repete niciodată în viitor. Dar sufletul ei bun putea fi resimțit și în viața de toate zilele. Fiecare carte, fiecare jucărie pe care am primit-o fusese aleasă cu grijă. Amintirea mea despre camera copiilor e dominată de o senzație de lumină și prospețime, de curățenie scrupuloasă, de liniște întreruptă doar când și când de larma noastră veselă sau de certurile noastre – senzație care, și astăzi, reprezintă pentru mine chintesența unui lux demn de invidiat.

În momentele ei de tandrețe era mai seducătoare decât cea mai echilibrată mamă sau iubită. Cu ocazia uneia din vilegiaturile noastre confuze de la Marea Neagră – eram numai noi doi, sora mea îl însoțea pe tata într-o călătorie la mânăstirile din Moldova –, am ajuns, la Constanța, în fața unei vitrine în care am descoperit întruchiparea celor mai arzătoare dorințe ale oricărui băiat: macheta unui vapor, perfect realizată până în cele mai mărunte detalii, cu colaci de salvare minusculi prinși de bărcile de salvare, nenumărate hublouri între punți, o punte de comandă cu imitații ireproșabile ale

vâslelor, habitaculului și altor amănunte tehnice – pe scurt: perfecțiunea, desăvârșirea absolută a unei lumi reduse la scară. Mi-aș fi dat și viața pentru acest vapor. Am promis să fac tot ce mi se va cere vreodată: să consum fără rezerve formamint și permanganat, să pun pe mine, fără împotrivire, paltoane și șaluri de lână seara, când adie briza marină, să respect cu strictețe marcajul balizelor pe care nu era voie să le depășesc când inotam, ba chiar să renunț la blazerul marinăresc albastru, cu nasturi de aur, care îmi fusese deja promis după îndelungate rugăminți – pe scurt, să fiu în veci ascultător dacă voi intra în posesia acelui vapor. Din păcate, nu era de vânzare; vitrina în care fusese expusă macheta nu era vitrina unui magazin de jucării, ci a unei agenții navale.

În orice caz însă, cei doi levantini care o conduceau – doi domni cu ochi negri, mustăți negre foarte stufoase și mâinile acoperite și ele cu păr negru – nu contaseră pe perseverența mea și a mamei. M-am comportat câțva timp după aceea ca un derviş vâlcăreț (în treacăt fie spus, cred că eram un copil răzgâiat și imposibil); în zilele următoare a avut loc un schimb de telegrame între mama și compania armatoare al cărei vapor fusese expus ca machetă. Într-un sfârșit, m-am îndreptat triumfător – îmbrăcat într-un blazer marinăresc albastru cu nasturi strălucitori de alamă și purtând macheta vaporului în brațe – spre port, însoțit de buna mea mamă, care îmi spusese că ar fi putut achiziționa un inel cu briliante cu banii dați pentru jucăria mea. Ținut bine de mama, ca să nu cad în mare, am lansat prețiosul meu vapor la apă, și, spre spaima mea, am văzut cum se duce drept la fund cu un gălgăit. Când m-am ridicat și m-am uitat la mama, s-a întâmplat ceva straniu: ea a izbucnit într-un râs degajat, eliberator! Strâns îmbrățișată, ne-am întors pe promenada din fața Cazinoului ca să mâncăm o înghețată. Peste decenii, am încercat să-mi imaginez cât de diferit ar fi evoluat viața noastră, a tuturor, dacă mama ar fi fost în stare să râdă și cu tata în acest fel.

Probabil că el n-a ajuns să cunoască această fațetă a ei – sau a cunoscut-o doar fugitiv; iar speranțele zadarnice că asemenea momente s-ar putea repeta mai des scoteau cu atât mai chinător în evidență laturile ei mai puțin atrăgătoare. Cum eterna lui bună-dispoziție și aparenta neseriozitate o iritau, mama își manifesta față de el cele mai negative porniri de caracter: rigorismul generat mereu de mândria bazată pe o sensibilitate exagerată; intoleranța potențată de furia subliminală continuă; febrilitatea trezită de obsesia îndeplinirii obligațiilor și teama de a eșua; și în fine – dar nu mai puțin importantă – duritatea. Am enumerat aceste trăsături de parcă ar face parte, ca un mănunchi, dintr-un caracter clar conturat și coerent. Dar realitatea era alta. Aveai mai degrabă senzația că mama răspunde la fiecare stimul venit din afară cu unul sau altul din cioburile rămase din ceea ce odinioară fusese un întreg omogen, distrus apoi de viața ei ratată. Momentele armonioase și pline de grație reprezentau doar un ecou îndepărtat al acelei vieți; iar manifestările de duritate exprimau disperarea ei provocată de pierderea acelei vieți. Câteodată, când se răzbuna – adică împărțea pedepse –, ele căpătau o amprentă cu adevărat demonică.

Episodul care mă făcuse să accept cu un prezumtiv stoicism amenințarea cu sinuciderea și comedia plecării precipitate de la Velden pe Wörthersee – situație mai ușor de imaginat în cazul unor îndrăgostiți din dramele lui d'Annunzio – avusese loc cu ani mulți înainte, marcându-mă profund. Mama experimentase pe mine această spaimă în primii ani de după războiul mondial. Anxietatea ei atinsese în acea perioadă un punct culminant. Ne claustra în grădina noastră cu o strictețe pe potrivă. O dată – cu o singură ocazie, pe care am savurat-o din plin – m-am pomenit acolo nesupravegheat de nimeni. Sora mea avea lecții în casă și nici măcar Cassandra nu era prin apropiere. Mă jucam cu o minge deosebit de frumoasă, pictată cu scene de circ, primită de ziua mea. În urma unei lansări nefericite, mingea a ieșit printre gratiile porții de la intrarea în grădină... și afară era un băiat mai mare decât mine care mi se

părea seducător de inițiat în ștregării. Iar el a ridicat mînea. L-am rugat zadarnic să mi-o înapoieze prin gratiile porții. „Vino afară să ți-o iei”, mi-a spus. „Să ne jucăm împreună.”

Propunerea era inimaginabilă: să părăsesc grădina, să ies în stradă și să mă joc acolo cu un băiat necunoscut, neîngrijit, în mod evident ireverențios! Fără îndoială că jocurile lui aveau să fie incomparabil mai sălbatice – și mai ademenitor de aventuroase – decât topăiala mea bine educată după o minge de cauciuc multicoloră. Dar să cedez acestei tentații ar fi însemnat nu numai încălcarea unei interdicții stricte; ar fi însemnat o răzvrătire față de repudierea nelegiuită a autorității care guverna legea universală. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul.

În ochii băiatului s-a aprins o scânteie batjocoritoare văzându-mi ezitățile. Nu mă credea capabil de atâta curaj. Nesocotind toate îndoielile și rezervele, m-am strecurat afară. În clipa aceea, el a trântit mînea de pământ și i-a dat un șut, astfel că ea s-a rostogolit pe stradă, departe de noi. Am alergat după ea. Firește că el a ajuns înainte și i-a dat iar un șut, iar mînea a zburat și mai încolo; când eu – iarăși la câțiva timp după el – l-am ajuns din urmă, mă aștepta în dreptul ei, dar i-a dat un șut chiar sub nasul meu, așa că mînea a zburat încă mai departe. Ne-am jucat în felul acesta – dacă putem numi *joc* faptul că mă ducea de nas cu toată cruzimea – până am ajuns la marginea orașului și am intrat pe niște străzi cu circulație mai intensă. Băiatul și-a continuat jocul, iar eu l-am pierdut în curând din ochi. Am alergat, disperat, drept înainte. Îmi iubeam mînea; scenele colorate, cu clovni și căței dresați, dansatoare pe sârmă și jongleri îmi incitau fantezia și, în plus, primisem mînea cadou de la mama de ziua mea, nu voiam s-o pierd. Aproape și mai dureroasă era decepția că mă lăsașem înșelat în mod rușinos – pentru prima dată în viață și ca un fel de pedeapsă fiindcă fusesem neascultător. În zadar am încercat să-l descopăr printre oameni și vehicule pe tovarășul

de joacă trădător. M-am trezit deodată în inima orașului, în piață, cu sufletul plin de amărăciune: mahnire din cauza mingii pierdute, conștiința păcatului comis și teama că m-am rătăcit definitiv.

Probabil că arătam jalnic. Buclele mele lungi și hăinuța de catifea cu guler de dantelă, care, pe vremea aceea, reprezenta îmbrăcămîntea mea zilnică, detestată, și pe deasupra lacrimile nu puteau rămâne neobservate printre evreii în caftan, vizitii tolăniți în birje, ofițerii români care zornăiau din pinteni, țărâncile îmbrăcate în portul lor multicolor, ținând coșuri cu ouă pe cap, rabinii și cetățenii germani zeloși care – potrivit modei locale de atunci – purtau cămăși cu guler tare, pantaloni bufanți și pălării tiroleze. Cernăuțiul era un oraș unde toată lumea cunoștea aproape pe toată lumea. Un domn care observase căt de pierdut eram, m-a cules, m-a întrebat cine sunt, m-a urcat într-o birjă și m-a expediat acasă.

Depus acolo, am găsit grădina goală și casa încuiată. Nici o mișcare, nici un semn de viață. Am ciocănit, am bătut la ușa de la intrare, am zgâlțâit-o, zadarnic; am alergat de mai multe ori în jurul casei: toate ușile erau închise, toate obloanele trase la ferestre, jaluzelele verandei coborâte. M-am oprit în fața fiecărei ferestre, ținând. O clipă, mi s-a părut că zăresc printre jaluzele mutra luminoasă a surorii mele; dar a dispărut de îndată, fusese probabil o iluzie optică. Le-am strigat cu disperare pe mama, pe Cassandra, pe doamna Hofmann și pe subrete, chiar și pe căinele meu, Rauf. Nici un răspuns. Eram scaldat în sudoare și mă cuprinsese panica. Vecinii erau departe. Nu cunoșteam decât familia unui chirurg polonez numit Dr. Buraczinsky. Mi se permisesese la un moment dat să mă joc cu fiul lor, dar o jucărie ne învrăjbise: un crucișător de tinichea, pe rotile. Faptul că un vehicul care era făcut pentru apă circula pe uscat cu ajutorul unor roți ascunse, de parcă ar fi plutit pe mare, mi se păruse pervers, mai rău decât o impostură. Miroszju – așa se

numele Buraczinsky junior – mi-a spus că sunt doar invidios. Această divergență de opinii ne dusesse la ceartă și de atunci nu ne mai voruserăm.

Da, îl invidiam, dar nu din cauza vaporului mincinos, ci a libertății de care se bucura. Îi era permis să se joace cu băieții de vârsta lui, în grădinile din cartierul nostru, fără teama că lumea se va duce la fund din cauza asta. Era însă bine educat și nu se îndepărta niciodată prea mult de casă. Seara, doamna Buraczinsky își scotea capul pe fereastra mansardei mică lor vile și striga, în lumina de asfințit, crepusculară, învăluită în fum, a cerului de vară cu irizații turcoaz, cu voce târâgănată: „Miroostju!”, și primea imediat un răspuns disciplinat, de la oarecare distanță: „Prostju!” [Da, vă rog], care trezea în mine, în singurătate, reverberații pline de nostalgie. Răspunsul obedient dat chemării din fiecare seară de a se întoarce acasă părea să spună că obligațiile zilei fuseseră îndeplinite. Îl percepeam din perspectiva celui osândit la trândăvie, a celui exclus din lumea activităților care creau legături și a relațiilor pline de afecțiune ce își găseau expresia în interacțiunea dintre un nume și ecoul său. Iată ce mi-a trecut prin minte în acele clipe de ananghie. Am alergat la familia doctorului, am trecut pe lângă doamna Buraczinsky, am urcat la mansardă, mi-am scos capul pe fereastră și am zăbierat, disperat, înșirând toate numele familiei mele pierdute. Știam, firește, că dispariția lor este o înscenare. Dar teama că ar putea fi totuși altceva la mijloc era și mai mare: se putea și ca ei să fi părăsit, toți, casa, orașul și țara, uitându-mă aici. În fond, aveam doar cinci ani.

Starea mea de spirit era probabil cutremurătoare. Madame Buraczinsky m-a luat de mână, m-a dus înapoi acasă, a apăsat energic butonul soneriei de la intrare, iar când i s-a deschis m-a predat, cu recomandarea către mama de a renunța la asemenea glume cu un copil.

Nu era o glumă, era o pedeapsă cu care mama voise să-mi dea o lecție de neuitat. Și-a atins scopul – cu câteva efecte se-

cundare, probabil, care s-au infiltrat insidios în sistemul meu nervos. Tata n-a aflat niciodată despre acest episod. Dacă ar fi aflat, probabil că n-ar mai fi privit măsurile pedagogice ale mamei cu umorul cu care obișnuia să le taxeze.

Mama s-a despărțit de el în 1922, după o căsnicie de treisprezece ani. Lucrurile s-au petrecut destul de precipitat. Într-o bună zi și-a făcut bagajele, ne-a împachetat și pe noi și am plecat cu toții la Viena. Ne-au însoțit persoanele care oricum doreau să plece din gospodăria noastră: Strausserl și doamna Hofmann, menajera, care din motive de vârstă dorea să se întoarcă în Boemia, de unde se trăgea. A rămas acasă Cassandra: mama voia să mă aibă de-acum înainte doar pentru ea.

Tata ne-a lăsat să plecăm fără să bănuiască nimic. Se aștepta să ne întoarcem după câteva săptămâni de odihnă la lacurile din Carintia și de refacere în urma contactului cu rudele din Viena. Dar se înșela. Corul rubedeniilor mamei, care furnizase dintotdeauna, ca în tragedii, zgomotul de fond pentru situația ei supusă atâtor pericole („exilata ținută în jug, ca o sclavă”), a jubilat. Surorile ei erau adolescente când mama se căsătorise; războiul și anii postbelici dificili le maturizaseră și deveniseră independente. Deși împărtășeau concepțiile colective ale familiei, se adaptaseră retoricii noii epoci. (Spiritul timpului clocește încă de pe atunci majoritatea lozincilor la care apelează și feministe din ziua de astăzi.)

Mama considerase războiul, anii postbelici nesiguri, dezintegrarea lumii vechi și apariția celei noi (din care se simțise până atunci exclusă) un șir de pedepse în plus, care-i înăspreau închisoarea reprezentată de căsnicie; prin urmare, a perceput adierea aceasta a noului spirit al timpului venită dinspre surorile ei mai mici ca pe un far care semnaliza începutul unei ere a libertății.

Viața surorilor mai mici se asemăna pentru ea cu zborul unui stol de ciocârlii spre soare. Faptul că sora cea mai mică, de-abia ajunsă la vârsta adultă, voia să se specializeze în artă

decorativă, urmând cursurile Școlii de Artă aplicată din Viena, i se părea un pas la fel de curajos și înălțător ca orientarea celei de-a doua surori spre teozofie, a celei de-a treia spre studiul drepturilor femeilor și a celei de-a patra (care fusese totdeauna o intelectuală mai excentrică) spre ideologia social-democrată.

Toate aceste voci proaspete, năucitoare suflau acum, reu-nindu-și forțele, în trompeta emancipării, susținând în special eliberarea de sub jugul căsniciei impuse. O femeie sensibilă, generoasă, vulnerabilă fizic fusese împiedicată să se realizeze în viața emoțională și să participe la viața de societate – ea, o mamă atât de devotată, dispusă oricând să se sacrifice; și cine o împiedicase? Un egoist, un om brutal, mânat doar de instincte, fără indoială un nebun (căciula de lână!), un monomaniac (vânătoarea!) și un amoral (lipsa de respect față de socrul lui!).

Bunica mea a redus, ce-i drept, polemica ideologică înaripată a fiicelor ei mai mici contra monstrului care-i ținea în captivitate fiica mai mare la esența semantică, spunând că nici ea nu-și simpatizase de la început ginerele, dar că, fiind crescută în tradiție catolică, e de părere că divorțul este exclus. În schimb, bunicul nostru, care pe vremea aceea luase deja obiceiul de a-și spune părerea asupra evenimentelor exterioare pe un ton lătrat, cu capul decrepit sprijinit de mână care strângea spasmodic mâciulia bastonului, a constatat cu amărăciune că, ținând seama de proletarizarea continuă a lumii și de decăderea generală a moravurilor și a moralei, oricum „e tot un drac”, așa că fiecare să facă exact ceea ce pofteste și crede de cuviință. Având în felul acesta spatele acoperit, mama a înaintat acțiunea de divorț împotriva tatei. Acesta a făcut tot ce-i stătea în puteri ca să ușureze procedura. Căsătoria a fost desfăcută cu o condiție: ca ambele părți să aibă aceleași drepturi asupra noastră, a copiilor. Sora mea și cu mine am făcut față dărutei pe care avea s-o provoace, în viitor, această clauză cu răbdarea unor oameni multîncercați și, din când în când, cu accese spasmodice de răs neputincios.

Normal ar fi fost ca mama să profite de libertatea în fine dobândită rămânând la Viena și începând o viață cu totul nouă, pe cât posibil activă. Dar în acei ani Viena era dezolantă; și poate că mama a presimțit de atunci ceea ce, peste douăzeci de ani, va deveni evident – și anume că memorabila coeziune a familiei era doar o figură retorică și că o conviețuire a tuturor sub același acoperiș nu putea fi atât de pașnică precum ar fi fost de așteptat din partea unor rude însuflețite de aceleași idei și întru totul solidare – dacă ne luăm după declarațiile lor. Aproape fiecare membru al familiei moștenise – sau cel puțin preluase, prin imitație – inflexibilitatea șefului clanului; mama, fiica cea mai vârstnică, îi semăna cel mai mult în această privință. Deși chinuită mereu de conștiința că nu făcuse față în mod onorabil cerințelor, mama își condusesese totuși aproape un deceniu și jumătate propria gospodărie; era prin urmare greu de imaginat că – mai ales în privința creșterii și educației noastre – se va supune obiceiurilor și exigențelor încă mai convenționale (sau poate chiar celor radicale, la modă în epocă!) ale membrilor familiei. În schimb, tot atât de exclus era să trăiască singură. Era ceva firesc ca toate fetele necăsătorite să se afle sub oblăduirea familiei, locuind în aceeași casă; or, în urma divorțului, mama ajunsese din nou să fie necăsătorită. Independența unei femei tinere divorțate – mama avea treizeci și doi de ani – era însă rău famată, ba chiar scandaluasă. Mama a rezolvat dilema întorcându-se în Bucovina. Un admirator – și anume bărbatul care, peste ani, mi-a vorbit despre farmecul ei – i-a pus la dispoziție o casă țărănească veche, dar aranjată cu gust, într-un peisaj natural superb, la distanță de o oră cu trăsura de Cernăuți. Casa adăpostea o colecție frumusică de artă populară românească – multă ceramică și pielărie, broderii colorate, tacâmuri de lemn sculptat, covoare țesute aspre – și era total lipsită de confort; simt și astăzi în oase paturile tari, iar în nări mirosul usturător al fumului din sobă și al lutului plin de funingine din care era făcută vatra deschisă: grăsime râncețită de oaie, cimbru pârilit și usturoi;

amintirea neplăcută a scândurii găurite, înconjurată de roiuri de muște, de deasupra haznalei e încă vie. În schimb, pentru mama se prea poate ca această căsuță cu acoperiș gros de paie, cu ziduri strâmbe de chirpici văruiți, și obiectele țărănești din cele trei camere să fi avut farmecul naiv al unei ambianțe de basm – ba poate și o boare de emancipare manifestată în gustul pentru folclor și arta aplicată.

S-ar fi putut muta și la „Odaia”, proprietatea rurală moștenită de la străbunica fanariotă, care ne aparținea nouă tuturor – mamei și mamei ei, surorilor ei și nouă, strănepoților –, prin urmare nici unuia cu adevărat; și care, fiind prea departe și prea izolată pentru a ne aproviziona cu produse agricole, în afară de câțiva miei de Paște, în fiecare an, și de câțiva crași pescuiți, la Crăciun, dintr-un iaz înămolit, era considerată de toată lumea drept lipsită de valoare, întreținerea ei fiind prea costisitoare. În orice caz, pe acest pământ se afla o casă care îi fusese atribuită în 1909 mamei, pentru noua familie, și de unde fuseserăm nevoiți în 1914 să ne refugiem din calea rușilor. „Odaie” înseamnă în românește „cameră”, dar nu am reușit niciodată să descopăr din ce cauză casa, destul de spațioasă, și gospodăria din jur primiseră acest nume. E posibil să fi fost o denumire de uz familial, a cărei origine nu mai poate fi depistată; în orice caz, anonimitatea dovedea că nimănui nu simțea vibrând în el mândria posesorului atunci când venea vorba despre această bucată de pământ de pe malul stâng al Prutului și despre casă. Nici măcar tata nu punea mare preț pe ea; ca parte din zestrea soției sale, o considerase, la vremea aceea, aproape o ofensă, deși nu-i displacea să vâneze iepuri și rațe în luncile Prutului. Mama o detesta pe față. Reprezenta locul exilului ei, scena tuturor spaimelor primilor ani de căsnicie, când căuta cât mai des și pentru timp cât mai îndelungat refugiu în Elveția și în Egipt. Nici atunci nu considerase că merită efortul să se ocupe de aranjamentul interior.

În ziua de astăzi, arhitecții de interioare au adeseori ambiția să amenajeze șoproane vechi, poduri de case și depozite de mărfuri. Dar în 1923 moda aceasta nu exista încă, după cum nu existase nici în 1909. Chiar și acum, când nu avea alt adăpost, mama n-a văzut în „Odaia” o posibilă casă de locuit. Complexul, conceput inițial ca mănăstire și apoi restructurat ca un conac rural, era așezat, amenințător ca o fortăreață, pe un teren plat ca de stepă, adăpostind sub același acoperiș grajduri, arii de treierat, grânare, șoproane pentru trăsuri și căruțe. Înaintea noastră locuiseră acolo generații întregi de administratori hrăpăreți, proprietarilor fiindu-le rezervate doar puține încăperi. Mobilierul fusese probabil la modă pe vremea lui Cuza Vodă; între timp însă, în plușurile cu ciucuri își făcuseră cuib șoarecii. Roiuri de molii se ridicau din tafa-taua decolorată a perdelelor; în florile artificiale care stăteau, în mănunchiuri lipsite de culoare, în vase uriașe din perioada dinastiei Manchu, ferecate în bronz ca în epoca rococo, intrase praful; oglinzile erau oarbe, gravurile de pe pereți pătate, iar de pe portretele unor strămoși greu de identificat genealogic vopseaua de ulei, de calitate proastă, se coșcovea. Nu exista nici un confort, nici măcar apă curentă; se făcea baie în vane de zinc în care se turna, cu găleata, apă de fântână încălzită în prealabil, iar nevoile și le făceai într-un fel de nișe lipite de zidul exterior, ca niște cuiburi de rândunică, legate printr-un sistem de țevi direct la groapa de gunoi din grajd. Este ușor de înțeles că în 1919, după reîntoarcerea în Bucovina, mama preferase acestei lipse de comodități o casă de oraș; și toată lumea a înțeles și acum de ce nu se simțea tentată să se mute în casa aceea. Dar, pe de altă parte, era proprietatea ei și părea de mirare că trecea peste mândrie – zonă, la ea, foarte sensibilă – și accepta un adăpost și mai primitiv, oferit de prieteni binevoitori.

A fost doar primul dintr-o serie de gesturi surprinzătoare, luate la cunoștință cu descumpănire și o uimire mai mult sau

mai puțin ironică de către tata și alți cunoscuți care îi voiau binele (și tata îi voia în continuare binele, cu aceeași sinceritate), deși substratul gesturilor mamei nu era greu de priceput: toate însemnau tentative de a se elibera, în fine; încercări de a se desprinde din cătușele impuse de o serie de prejudecăți moștenite și de a-și trăi viața în conformitate cu propriile idei. Faptul că aceste idei nu-i aparțineau cu adevărat, că noile concepții nu și le formase ea, ci le preluase pe toate de la alții – fiind cele mai uzuale din acea perioadă, adică cele mai banale – i-a diminuat în curând elanul. În același timp, gesturile ei disimulau câteva manevre cu intenție clară. Era evident că urmărirea să se debaraseze atât de sora mea, cât și – în ceea ce mă privea – de Cassandra. Fără ca tata să se împotrivescă (fiindcă și el era adeptul educației în limba germană), pe sora mea a trimis-o la un pension din Viena, unde a și rămas. Eu urma să merg la finele vacanței de vară la gimnaziul de limbă germană „Honterus” din Brașov, în Transilvania. În felul acesta ieșeam de sub oblăduirea Cassandrei, dar rămâneam relativ aproape de mama.

Ajuns la Brașov, m-a cuprins un dor de casă ucigător. Am fost predat socrului unui preot protestant, și anume al parohului orașului, dr. Viktor Glondys, care va deveni mai târziu episcopul sașilor transilvăneni. Amfitrionul meu, consilierul aulic Meyer, era un omuleț vânjos de vreo șaptezeci de ani care semăna ca două picături de apă cu Joseph Conrad; drept ca o lumânare, scump la vorbă ca un spartan și de o severitate patriarhală. N-am scăpat toată viața de melancolia orelor nemăsurate petrecute între zidurile groase și cenușii ale casei parohiale masive, situate vizavi de Biserica Neagră, în timp ce dascălul Honterus, înveșmântat în talar și având pe cap un acoperământ la Luther, întindea acuzator spre mine un deget de bronz, de pe soclul înalt al monumentului său.

Orășelul format din case patriarhale, ca de turtă dulce, înconjurat de ziduri de apărare medievale, părea scos dintr-o cutie

cu jucării – o enclavă germană ca din basme în ținutul autohton românesc; deasupra lui se boltea clopotul unui firmament pe al cărui albastru nețărnut se roteau rândunelele și șoimii.

Mama a venit să mă viziteze la Crăciun. Renunțase la casa părească, dar nu mi-a dat amănunte privind noul domiciliu și condițiile în care se instalase. Cu ajutorul unui pom de Crăciun pliabil, din sârmă lăcuită în verde și cu ace de hârtie verde lipite pe ramuri, împodobit cu numeroase lumânările și o risipă de betelă, și, firește, cu cele mai colosale cadouri, a reușit să-mi pregătească în camera de la hotel o seară de ajun care a adâncit în mine, în mod dureros, nostalgia atmosferei festive a Crăciunului de altădată, de acasă. Spunea că va veni iar la Paști, dar a apărut mai repede, însoțită de un domn cu un păr blond pieptănat corect, cu cărare, extrem de politicos, care manifesta față de ea o solitudine plină de tandrețe. Întrebând-o, suspicios, ce rol îi rezervase în viața noastră, mi-a mărturisit că se recăsătorise și că trebuia să-l privesc ca pe tatăl meu vitreg.

S-a întâmplat ceva ciudat. De câte ori venise vorba până atunci despre sentimente familiale și solidaritate tribală, fuseseră în joc doar rubedeniile mamei. Tata era chiar și pentru noi, copiii, un outsider iubit, atașat doar de sora mea și de mine. Acum, solidaritatea cu el a izbucnit în noi cu o vehemență la care mama probabil că nu se așteptase – cu atât mai puțin din partea mea.

Că sora mea se va situa fără rezerve de partea tatei era previzibil; dar și reacția mea a fost la fel de hotărâtă. Aș fi fost mai degrabă dispus să sar la beregata însoțitorului străin al mamei decât să-i cedez cel mai mic drept asupra mea, care îi revenea de fapt tatălui meu. Am refuzat să mă adresez lui altfel decât cu numele de familie, i-am spus consecvent „dumneavoastră”, m-am făcut că nu-i aud dorințele – exprimate totdeauna cu multă politețe și nici măcar o dată pe ton poruncitor –, dându-le urmare doar după ce mi le transmitea mama. N-am dat atenție nici uneia din manifestările lui de amicie – cu atât

mai puțin celor de dragoste aproape plină de venerație față de mama, care mă includeau și pe mine, presupun că din dorința de a-i fi ei pe plac. Mi-am dat seama abia cu timpul cât de nedrept am fost. În orice caz, au trecut ani mulți până să simt o afecțiune sinceră pentru el, deși admiteam că nimeni n-ar fi putut fi mai răbdător, mai corect, mai plin de tact și mai bun decât fusese el, fără excepție, în toată perioada conviețuirii noastre. Când Cassandra mi-a spus, la un moment dat – venisem acasă în vacanță –, cu malițiozitatea unui spiriduș, că poate voi avea în curând parte de un frățior, sau chiar de o surioară, m-a cuprins un acces de furie. Mama a aflat despre toată povestea și mă tem că asta n-a avut deloc o influență benefică asupra disponibilității ei de a veni, în a doua căsnicie, în întâmpinarea speranțelor nutrite de urmașul tatălui meu.

Era un om înstărit, bine văzut și din multe puncte de vedere diametral opus tatei: rezervat, în timp ce tata era expansiv; sec, în timp ce tata era plin de umor; cumpănit și calculat, în timp ce tata era nesăbuit, spontan și dur. O iubea pe mama cu o venerație timidă care n-a degenerat în amărăciune, ci și-a pierdut doar strălucirea, ca să spunem așa, adică a devenit tot mai crepusculară pe măsură ce el trebuia să constate că duritatea asprește surâsul ei eteric și poetic, că din stările ei de reverie interiorizată poate izbucni violența, că vulnerabilitatea ei ascunde o aroganță jignitoare. Dar în prima perioadă mama s-a trezit într-adevăr la o nouă viață sub efectul devoțiunii lui; începutul celei de-a doua căsnicii părea să stea sub auspicii incomparabil mai bune decât ale celei dintâi. Chiar dacă nu-mi plăcea, trebuia să admit că pe mama o învăluia o transfigurare nupțială: era siguranța de sine care înfrumusețază orice femeie când se știe iubită, dorită și – nu în ultimul rând! – asigurată din punct de vedere financiar. A doua perioadă de înflorire n-avea să fie însă de lungă durată.

Ne aflam încă în mult-lăudații ani douăzeci. Bucovina noastră și alte meleaguri pe care foșneau frunzele de cucuruz și țipau uliii erau mai puțin preocupate de înflorirea, în artă, a curentului dadaist și a expresionismului, sau, în muzică, a dodecafoniei, cât de intrarea triumfală a modului de viață american în lumea veche. În ținuturile melancolice dintre Siret, Prut și Nistru pătrundeau mai degrabă sunetele saxofonului și coafurile băiețești decât interesul pentru *Der blaue Reiter*. Cinematograful s-a dovedit o instituție de primă importanță pentru răspândirea culturii, iar filfizonii care reprezentau *la jeunesse dorée* din Cernăuți, Rădăuți, Suceava și Sadagura se îmbrăcau încă de pe atunci – când moda masculină nu era încă parodică, așa cum este astăzi – ca gangsterii din Chicago, pe care-i vedeau pe ecran, la cinema. Cu borul pălăriei tras mult peste ochi, cu costume în dungi, la două rânduri – umeri ascuțiți, pantaloni largi, cămăși negre și cravate roz sau verde deschis –, ei contribuiau la introducerea adevăratului spirit al secolului douăzeci în viața idilică a ciobanilor de la munte, care cântau din fluier, a ofițerilor de operetă scăldați în parfum, dar și în miros de usturoi, și a evreilor desprinși parcă dintr-o pânză de Chagall. În casa în care mama s-a instalat cu al doilea ei soț (o clădire așezată într-una din ultimele grădini mari din mijlocul orașului, înconjurată de cireși bătrâni, noduroși ca stejarii), exista primul aparat de radio în proprietate particulară; fusese necesară obținerea unei aprobări din partea autorităților militare românești pentru a-l putea achiziționa. Printre părăiturile, fluierăturile și trosnetele care tulburau sincopale, a avut loc prima mea întâlnire de dragoste cu ceea ce, zece ani mai târziu, va fi considerat o manifestare a „artei degenerate” sub denumirea disprețuitoare de „muzică a negrilor” – anume cu jazzul.

Începea să se facă simțită influența mijloacelor de comunicare, mai ales a filmului și a revistelor ilustrate. După exemplul americanilor, cărora nu le păsa de prohibiție, lumea bea

cocteiluri; bărbații care le mixau, îmbrăcați în smoching, își puneau mici coifuri albe pe frizurile linse, date cu briantină. Orașe de vis, în stilul futurist, evocau imaginea unui viitor de aur, într-o metropolă de anvergură universală, în care domnea libertatea religioasă și egalitatea între rase, precum și dreptatea socială. Lumea era optimistă în anii aceia, la scurt timp după prima vărsare de sânge sinucigașă, iar de dincolo de ocean adia iarăși – ca un vânt proaspăt de tinerețe – promisiunea unui paradis pe pământ și a unui nou Ierusalim. Stilul de viață american era pe atât de încurajator pe cât era de optimist mitul american care-l generase. Oamenii încercau, fără nici un fel de scrupule, să câștige bani mulți. Nemaținând seama de ierarhiile depășite, tradiționale, semenul era considerat, cu toată franchețea, fie un „partener”, fie un „găgăuță”. Fetele își scurtau părul și fustele. Se dansa charleston pe melodia „Bat în lemn, nevasta mea / mi-e fidelă, doar a mea”, se specula la bursă și se întrețineau relații cu evreii.

Mama a urmat doar cu rezerve moda timpului. Ce-i drept, sosise momentul mult așteptat când și-ar fi putut deschide casa unei vieți de societate mai mondene – sau ceea ce înțelege provincialul prin asta, adică: lumânări aprinse, doamne în rochii decoltate, răsete melodioase, zângănitul ușor al paharelor cu șampanie și așa mai departe –, fără a trebui să se teamă că, spre consternarea musafirilor, tata va străbate la un moment dat încăperile festive înconjurat de o haită de câini gălăgioși, târând după el un mistreț proaspăt împușcat și repetând fără încetare: „Vă rog, nu vă deranjați!”, pentru a intra apoi în camera lui și a arunca vânatul pe fereastră. Mama era acum cu adevărat stăpâna respectată a casei, chiar dacă a unei case incomparabil mai modeste; și într-adevăr și-a deschis casa – trebuind să constate câtă dreptate avusese tata când refuzase s-o deschidă pe a lui pentru asemenea divertismente.

În orice caz, conștiința obligațiilor ei sociale o împingea în direcția trasată de surorile emancipate de la Viena. O doamnă din cercurile germane ale Cernăuțiului activa ca propagandistă a drepturilor femeilor, iar mama i s-a alăturat. Dar activitatea acestor sufragete întârziate n-a trecut dincolo de niște întruniri cu tovarășe de crez din străinătate – la un ceai cu felii subțiri de lămâie, rom în sticlute de cristal și fursecuri – și de discursuri electrizante. În schimb, mamei i s-a făcut onoarea de a fi trimisă împreună cu o delegație a doamnelor din Cernăuți la un congres ținut la Rupea, un orașel idilic din Transilvania. A profitat de ocazie și s-a oprit în drum la Brașov, luându-mă cu ea pe durata celor trei zile ale congresului; astfel că le datorez precursorilor feminismului una dintre cele mai frumoase amintiri ale vieții mele.

În timp ce amazoanele erau la congres, mi s-a găsit un camarad de joacă în persoana fiului medicului din localitate, dacă îmi amintesc bine. Numele i l-am uitat, deși îl consider unul dintre cei mai buni prieteni din pleiada nu prea numeroasă a amicilor din copilărie; fusese una din acele fericite întâlniri a doi băieți care au simțit din prima clipă o dragoste curată unul pentru altul – timpul scurt petrecut împreună împiedicând apariția obișnuitelor conflicte copilărești care ar fi putut distruge relația. El m-a condus la ruinele unei cetăți de pe un deal de lângă oraș, de unde aveai o panoramă minunată asupra frumosului ținut: mai bogat, mai bine lucrat, oarecum mai german decât Bucovina mea, dar la fel de vast sub bolta albastră a cerului estival românesc. În jurul frontoanelor orașelului de la picioarele noastre zburau stoluri de porumbei. Deasupra capetelor noastre se roteau șoimii în vântul care împrăstia norii și încovoia ierburile înalte de pe povârnișul dealului. Am mestecat lujere mustoase în timp ce stăteam amândoi întinși în iarbă, cu brațele încrucișate sub cap, privind în sus, spre nori, și povestind; apoi am sărit în picioare, am alergat până când

ni s-au îmbujorat obraji, ne-am cățărât pe resturile de zid ale cetății și ne-am alimentat fantezia cu imagini dintr-un trecut agitat de lupte... am savurat sentimentul unei libertăți pe care n-o mai cunoscusem până atunci. La despărțire, noul meu prieten mi-a dăruit o colecție de ouă de pasăre, de la prepeliță până la erete, de la toți cintezoii și pițigoi până la cuc, coșofană și huhurez – o colecție minunată de completă. Goale pe dinăuntru, lipsite de greutate și fragile, oușoarele cenușiu-verzui, pestrițe, cafenii sau de culoarea fildeşului erau așezate, într-un nisip foarte fin, în trei cutii frumușele de lemn suprapuse. Le-am păstrat cu multă dragoste ani în șir, până au căzut în mâinile rușilor, împreună cu multe alte lucruri. Mama s-a scuzat de repetate ori că, din cauza fragilității lor, nu reușise să le găsească un loc în bagajul de refugiați și strămutați.

Nici că ar fi putut exista o declarație mai relevantă! Îi oglindea sentimentul principal de culpă și totodată empatia poetică și puterea iubirii în pofida manifestărilor ocazionale de intoleranță și duritate. Dar atunci, la Rupea, a mai ieșit la iveală ceva fundamental, și anume egocentrismul ei. Emanciparea femeilor nu fusese o sarcină care să-i fi fost dictată de o experiență generală și de o convingere personală. Impulsul era alimentat de dezamăgirile provocate de prima ei căsnicie (în curând și de a doua), fiind însă raportat prea individual la „păcătosul” cu pricina pentru a putea dobândi un impact ideologic general. Că bărbații erau despoți, iar femeile oprimăte i se părea un lucru arhicunoscut, un loc comun care nici nu mai trebuia scos în mod special în evidență. Emanciparea sexuală a femeii o importuna; judecând după tovarășele ei de luptă, nu i s-ar fi părut exclusă o inversare a relațiilor. Dreptul femeilor însemna pentru ea dreptul matern, așa cum îl înțelegea, de exemplu, autoarea ei preferată, Sir Galahad; și, cum la Rupea nu s-a discutat această problemă, ea n-a deschis gura. Strângea mâinile care i se întindeau cu zâmbetul unei femei mondene, dădea din cap când auzea numele colegelor care-i

erau prezentate, răspundea la formulele de politețe și asculta cu ochi strălucitori conferințele și cuvântările. Congresul avea loc în aula nu mai știu cărei clădiri publice; la ultima întrunire m-am strecurat înăuntru și eu împreună cu dragul meu prieten. Mama ședea în același rând cu celelalte conducătoare de delegație, într-o tribună vizavi de asistență. Doamnele aveau priviri dârze sub borurile pălăriilor împodobite cu aripi de pasăre sau ciorchini de fructe – și, printre ele, „oala” modernă a mamei părea, în mod paradoxal, frivolă, în timp ce una din vorbitoare țintuia la stâlpul infamiei tirania exercitată de bărbați. Era o femeie slăbuță, semănând cu pleiada de profesoare de pian total neatrăgătoare care-i dăduseră – fără succes – lecții de pian surorii mele. În momentele dramatice, vocea vorbitoarei se dădea peste cap, devenind pițigăiată. Câțiva reprezentanți masculini, mai corpolenți, ai notabilităților orașului luaseră loc în ultimul rând, unde ședeam și noi. Își înăbușeau cu greu amuzamentul și, cum nu știau ai cui copii suntem, nu s-au jenat, începând să le foarfece, una după alta, pe combatantele prezente. Când au ajuns la mama, unul din ei a spus: „Dacă încerc să mi-o imaginez pe cea de colo, în mantou de blană, cum oprește mașina în fața unei colibe țărănești, ca să le predice femeilor nesupunere față de soții lor... dar arată mai degrabă de parcă ar uita pe drum de ce a venit, fiindcă se gândește la cu totul altceva.” Ce perspicacitate demnă de admirat! Activitatea mamei în calitate de feministă a luat sfârșit după călătoria la Rupea; și cu asta s-a pus capăt oricărei alte activități sociale a ei.

Relațiile mamei cu rudele celui de-al doilea soț au rămas glaciiale. Câțiva prieteni din tinerețe, ironizați mereu de tata, însă rămași fideli ei, i-au părut acum și mamei tot atât de banali pe cât îi zugrăvisse tata cândva. Curând, a ajuns să trăiască în aceeași izolare ca înainte – dar nu ca o prizonieră romantică ținută captivă de un monstru, ci ca o femeie dificilă, cu faima de a fi arogantă și capricioasă.

Singurii față de care se putea manifesta ca atare fără a-și aduce vreun prejudiciu eram noi, copiii. Doar *noi* acceptam – adeseori oftând, dar și mai des zguduiți de un râs neputincios care ne făcea viața suportabilă – găunoșenia ei lăuntrică nevriconă și obosită, bătută doar de indeletnicirea cu presupusele noastre nevoi; i-o suportam cu resemnarea considerată pe atunci un lucru firesc în relațiile cu părinții. Bineînțeles că nu eram lipsiți de simț critic. Trebuia să constatăm uneori, cu invidie, că mamele altor copii de vârsta noastră manifestau față de dorințele, visurile și angoasele lor o înțelegere deplină, devenind prietene care îi ajutau în momente de ananghie, și nu călăi care puneau în aplicare un program nutrițional sau pedagogic. Dar omiteam elementul hotărâtor: acela că mama era exclusă din lumea inconjurătoare. Nimic nu o lega cu adevărat de Philipp, al doilea soț al ei. Acceptase, măgulită, adorația lui până când i se domolise furia împotriva primului soț și se obișnuise cu devoțiunea; dar iritarea ei a devenit, în curând, din nou preponderentă. Obligațiile materne militante îl excludeau pe Philipp din viața ei afectivă. Activitatea lui profesională n-o interesa. Conform concepției ei despre atribuirea rolurilor – o concepție pe care ideile privind emanciparea n-o zdruncinaseră deloc –, femeile nu trebuiau să se amestece în afacerile bărbaților. Mama se mulțumea cu certitudinea că, în felul acesta, subzistența ei – și a noastră – erau asigurate fără nici o restricție. (În ochii ei, tata era un risipitor iresponsabil, lipsit de mijloace; în anii primei ei căsnicii fusese mereu terorizată de spectrul pauperizării, deși, la nevoie, salariul tatei ar fi fost de ajuns ca să ne salveze de la moartea prin înfometare.) Philipp nu părea să aibă interese spirituale, iar dacă le-ar fi avut ar fi dorit ca ea să aibă inițiativa în această privință: căci o considerase totdeauna superioară tocmai în domeniul cultural. În schimb, ea nu era în stare să organizeze un salon literar sau seri muzicale la ei acasă (deși, datorită severității tatălui ei, cânta frumusețea la pian, chiar dacă interpretarea era puțin prea tra-

gică). Prin urmare, mama se anchiloza tot mai mult, retrăgându-se în cochilia caracterului ei inabordabil.

Curând și-a încheiat și rolul de mamă. Noi, copiii, eram în cea mai mare parte a anului departe de ea. După câteva fărâdelegi juvenile, care-l determinaseră pe consilierul aulic Meyer – îmbătrânea și el – să le scrie părinților mei o scrisoare, recomandându-le să mă dea pe mâna unui educator mai energic, am ajuns de la Brașov la Viena, într-un internat. Orele fericite petrecute împreună cu mama, ca doi îndrăgostiți, în confortul discret și luxos al hotelului Zur Krone, aparțineau trecutului. (Când mergeam la cafenea să luăm o ciocolată, pe care eu o savuram cu nesațul unui copil de unsprezece ani, prim-violonistul orchestrei de țigani care concerta acolo după-amiaza cânta la intrarea noastră, cu un zâmbet plin de înțelegere pe buzele vineții, romanța sentimentală „Ay, ay, ay!” – chipurile, un cântec de leagăn sud-american; în sala de mese eram serviți de *maitre d'hôtel* în persoană, ajutat de un alai de chelneri și piccolo; *maitre d'hôtel* îmi cerea, în schimb, una din caricaturile pe care le făceam neîncetat, pornind de la toți și toate; băieții de serviciu de pe holuri, cu părul lins și toca fixată cu o curelușă sub bărbie, cu mânușile albe prinse, militărește, într-o gaică de pe umăr, nu îndrăzneau să răspundă la glumele mele; doar când mama se prefăcea că nu vede renunțau la autocontrolul stilizat strict, trădând înțelegere pentru un băiat de aproape aceeași vârstă.) Toate acestea aparțineau acum trecutului. Sora mea împlinea în curând șaisprezece ani, intra deci în rândul oamenilor adulți. Când veneam acasă, în vacanță, făceam naveta între domiciliile celor doi părinți ai noștri, divorțați acum. Vilegiaturile la lacurile din Carintia erau organizate de mama, probabil și cu intenția ascunsă de a ne avea un timp – deși scurt – doar pentru ea. Dar abia acolo îi scăpam cu adevărat din mână. Școlile spărseseră cochilia în care fuseserăm claustrați. Aveam prieteni de

care ne simțeam mult mai apropiați decât fuseserăm vreodată de ea. Puteam să-i demonstrăm prin exemplul altor copii de aceeași vârstă că grija ei anxioasă era exagerată până la absurd – întocmai ca pretenția ce decurgea de aici de a i ne subordona necondiționat. A trebuit să constate, tot mai neputincioasă, că ne cuceream independența.

Dar mama n-a depus chiar atât de ușor armele. Când nu eram împreună, încerca – din păcate, de cele mai multe ori unilateral – să mențină un contact strâns cu noi prin corespondență, bombardându-ne cu avertismente și indicații privind îmbrăcămintea, cu sfaturi igienice, cerându-ne să-i dăm socoteală despre tot ce făceam, mobilizând, chiar de la distanță, supraveghetori, spioni și informatori. Această grijă cu totul abstractă era la fel de inutilă și chinuitoare cum fusese odinioară, la Marea Neagră, încercarea ei neputincioasă de a ne ține sub control în timp ce înotam în mare, ea aflându-se de parte, pe plajă.

Cu cât deveneam mai independenți, cu atât ne dovedeam mai abili în a ne sustrage tutelei ei teleghidate. Mama trebuia să recurgă la fantezie, iar fantezia ei fusese dintotdeauna panicardă și catastrofică. Pericolele cărora le eram expuși se înmulțiseră. Nimic nu mai putea fi rezolvat cu permanganat și formamint. Depășiserăm faza în care bacilii scarlatinei și virusii paraliziei infantile trebuiau ținuti la distanță. Ne amenința un flagel mult mai grav: sifilisul. Sora mea părea mai puțin periclitată ca mine. Teoretic, fetele tinere educate la Sacré-Coeur erau caste și imune la ideile libertine, precum cele ale oftalmoloagei ru-soaice, având în vedere că exista obligația spovedaniei. Iar transmiterea bolii prin pahare și colacul closetului rămânea destul de rară. În schimb, eu intram în anii critici, prin urmare în zona nemijlocită a tentațiilor sexuale. Găseam tot mai des în cutia poștală sau pe noptieră broșuri instructive care îndemneau la abstenență ca unică măsură de prevenire a bolilor venereice mortale și pledau contra masturbării, care provoca orbirea. („Tineri, bucurați-vă de testiculele voastre sănătoase!”) În rea-

litate, puteam fi infectat de mult fără să știu. (În anii când fața este acoperită de coșuri, faza primară rămâne adeseori neobservată.) Ca să afle dacă doar flirtasem cu o subretă sau dacă relația fusese mai intimă, mama mi-a spus că a trebuit s-o concedieze, căci fata era contaminată din cap până-n picioare. Eu n-am manifestat semne de spaimă, iar mama a rămas cufundată în incertitudine. Avea aceeași stare de neputință și când era vorba despre bronhiile sau despre picioarele noastre plate, despre relațiile pe care le întrețineam și viciile ce ne pândeau din partea corupătorilor de minori de meserie. În timp ce ne urmărea peste jumătate de continent cu grija ei pentru lenjeria noastră de lână, propria-i viață se scurgea atât de lipsită de conținut de parcă ar fi trăit într-o închisoare.

Aureola martirajului mamei s-a îmbogățit cu încă un cerc. Nu-și iubea nici casa nouă în care locuia acum; fasonul ei meschin, mic-burghez, îi dădea un sentiment de declasare. Își adusese cu ea cea mai mare parte a mobilierului, până și galionul blond al patului în stil Second Empire, de asemenea comodele în stil baroc și scaunele Art Nouveau. Dar camerele în care urma să fie adăpostită această zestre reciclată erau mici. Ferestrele înguste, foarte joase, îți ajungeau la piept când stăteai în grădină. („Dacă ingenunchezi”, spunea sora mea, „îți poți băga capul în casă.”) Mama nu găsea nici o consolare în faptul că suprafața grădinii era suficient de mare pentru a putea da casei aspectul unui *cottage* acoperit de iederă și trandafiri sălbatici, în stil englezesc, așa cum vedeam pe cutiile de cacao și în puzzle-urile din copilăria noastră. Din păcate, casa nu era așezată în Cotswold, ci în inima Cernăuțiului, fiind un vestigiu din anii în care fusese înființat orașul, în urmă cu ceva mai mult de un secol.

Acest Cernăuți urbanizat în epoca lui Iosif II se dezvoltase rapid, devenind o metropolă de provincie. În jurul complexului conceput inițial ca o fermă se înălțaseră blocuri cu cinci sau șase etaje. Grădina cu frumoși pomi fructiferi și salcâmi uriași

era acum închisă pe trei părți între calcane cenușii. Un gard de scânduri mai înalt decât un stat de om o separa de strada din față; pe gard erau lipite tot felul de afișe care anunțau spectacole de circ, întruniri și meciuri de fotbal, sau conțineau manifeste politice, apeluri, ordonanțe ale autorităților orașenești, necroloage, reclame pentru croitorii și pentru brutării care fabricau pâscă evreiască. La poartă era o gheretă ca un chioșc, prin a cărei porțiță, permanent deschisă, o bătrână – doamna Daniliuc – îi supraveghea pe toți cei care intrau și ieșeau. Peste drum se găsea așa-numitul „Fieleshof”: un complex de clădiri scunde, strâns lipite una de alta, în care în timpurile vechi, chezero-crăiești – de neînchipuit acum –, funcționase o școală de dans pentru *la jeunesse dorée* din Cernăuți. Complexul era legat printr-un pasaj de artera principală de circulație, Calea Transilvaniei. Toate clădirile – inclusiv blocurile din jur – erau locuite de evrei; una din ele adăpostea o casă de rugăciune mozaică, unde vineri seara vedeai evrei habotnici, cu perciuni lungi ieșind de sub pălăriile negre și ștergere de rugăciune albe cu margini negre în jurul umerilor osoși sau masivi, acoperiți de caftane negre; se grăbeau cu toții, vrând să înceapă Sabatul odată cu apariția primei stele pe cer. În celelalte zile, curtea era invadată de hoarde de pisici bălțate care se cuibăreau în toate ungherele, răspândind în tot cartierul duhoare de urină. Se combina cu nenumărate alte mirosuri, cum ar fi emanațiile balegii proaspete de cal de pe pavajul cu hârtoape, aburii de ceapă din bucătăriile cușer, izul condimentelor, al îngrășămintelor naturale din grajduri și al turmelor de oi de la târgul de fân. Toate acestea formau un amestec debordând de o vitalitate încărcată de miasme, în care ciripitul miriadelor de vrăbii dădea expresie sonoră mișunatului tăcut al păduchilor din șubele de oaie ale țăranilor veniți de la mare depărtare la târg.

Deși acest peisaj se găsea la doar câteva sute de pași de centrul orașului – adică piața cu primăria, șirul de birje cu vizitii pe jumătate adormiți din fața „Monumentului eliberării”

în care zimbrul din stema Bucovinei își pune copita dinainte în pieptul unui vultur cu două capete doborât, simbol al dominației habsburgice înfrântă; apoi hotelul care se numea în continuare, netulburat, *Zum schwarzen Adler* (La vulturul negru), cupola bizantină a mării sinagogi și vreo jumătate de duzină de prăvălii cu un sortiment nu prea bogat de mărfuri, care aduseseră în oraș o adiere de lux occidental – deci cu toate acestea peisajul amintit avea un aspect delăsă, înapoiat, plin de nostalgia apăsătoare și lipsită de orice perspectivă a unei țări animându-i situate între cultura occidentală și cea orientală. Când se interesa de mama, tata nu omitea niciodată să întrebe cu malițiozitate: „Și chiar se simte bine în orașelul jidovesc?”

Ea era prea mândră să admită că se simțea exilată fără nici o speranță, lipsită de orice posibilitate de a participa la ceea ce în altă parte părea să însemne încă – sau poate iarăși, și chiar într-o ipostază mai seducătoare – viața „adevărată”: aceea viață plină de realizări inefabile, pentru care amintirile tot mai palide despre Montreux și Luxor și reportajele cu poze din rubricile de „viață mondenă” ale revistelor ilustrate primite de ea erau doar un substitut – adjuvantul unei fantezii deficitare, care trebuie să recurgă la elemente de atmosferă mondenă pentru ceea ce în *Muntele vrăjtit* al lui Thomas Mann, de exemplu, reprezenta visul tânărului Hans Castorp în zăpadă: o versiune în stil Art Nouveau a unei existențe superioare a omenirii, ce reunea în sine toate visurile burgheze despre o contopire a societății de la curte din fostele stătuțe germane insignifiante cu conștiința de sine supradimensionată a burgheziei de la finele secolului al nouăsprezecelea, în costumul clasic al Isadorei Duncan. Surogatele americane puteau fi fabricate până și la Cernăuți, chiar dacă într-o variantă mai puțin reușită; dar mama era prea dezamăgită, poate și prea resemnată pentru a transpune aceste idealuri într-un „ca și cum” trăit deja, așa cum procedau cei care, cu ocazia sărbătoririi Revelionului, dansau ca niște somnambuli în ritmul unei coregrafii a „vieții în stil

mare", înconjurați de baloane și serpentine multicolore și euforizați de șampanie. Mama nu ținea pasul cu moda. Se îngărase puțin, ținuta ei devenise mai de matroană, mai așezată, ca să spunem așa. Atenția exclusivă acordată bunăstării noastre fizice a conferit curând tuturor acțiunilor ei trăsăturile unei obsesii cât se poate de concrete pentru amănunte prozaice și ale unui interes maniacal pentru trivial.

Întocmai cum, mai demult, ne ținuse *pe noi* prizonieri în grădina copilăriei noastre, acum s-a exilat chiar *pe ea* în rezervația dintre calcanele blocurilor locuite de evrei, unde trandafirii și daliile ei îi creau iluzia amăgitoare că lumea exterioară – atât de plină de promisiuni irealizabile și amenințări nedefinite – ar putea fi exclusă, pentru ca ea să-și asigure aici un fel de cuib ocrotit, iar Cernăuțiul să fie alungat, cel puțin din raza vizuală imediată, astfel ca noi să fim scutiți de vederea lui. Aproape că nu mai ieșea pe strada din fața zăplazului acoperit cu tot felul de afișe. Locuitorii caselor din jur, în schimb, o priveau cu respect și venerație. Avusese dintotdeauna – poate dintr-un simț al datoriei, dar și din compasiune sinceră – o inimă generoasă, chiar dacă severă, pentru cei aflați în suferință, iar oamenii sărmani mișunau în jurul ei. Cerșetorii sau bolnavii despre ale căror necazuri avea cunoștință nu plecaseră niciodată de la ea cu mâna goală. Iar faptul că nu făcea nici o deosebire între naționalitățile și religiile celor lipsiți era foarte apreciat mai ales de evreii din vecinătate, fiind o virtute rară într-un oraș în care conflictele dintre grupurile etnice și religioase se ascuțeau văzând cu ochii.

Văd încă în fața mea capetele cu bărbii albe, acoperite cu pălăria de rabin roșie, tivită cu blană de vulpe, care spun, cu multă apreciere, legănându-se de la dreapta la stânga și cu ochii pe jumătate închiși: „Da, doamna mamă, *emmes*, este o doamnă extrem de bună, Dumnezeu s-o aibă în paza Sa!” Faptul că activitatea ei caritabilă era organizată după modelul Armatei Salvării nu deranja pe nimeni. (Supe calde și pâine pentru

beți notorii care ar fi preferat să-și cumpere cu câțiva bani un rachiu și să aibă astfel parte de un moment de euforie; obiecte de îmbrăcăminte ieșite din uz pentru vânzătoarele, camuflate cu haine vechi, care o mințeau că au acasă jumătate de duzină de copii care mor de frig, trebuind îngrijiți; împărțirea pomelor doar în anumite zile și la anumite ore, milostenia fiind totdeauna însoțită de îndemnul de a-și căuta o ocupație mai onorabilă decât cerșitul.) La Fieleshof era privită ca o sfântă. Primul care profita de pe urma acestei faime era Bonzo, cățelul ei francez care nu scăpa nici o ocazie de a se strecura prin ușa grădinii pentru a lătra la sutele de pisici, a se ghiftui cu delicatose preparate *cușer* și, spre fericirea altor posesori de câini („Ioi, ce cățeluș frumos, ca aurul!”), a fericii cățelele din vecinătate cu urmași bălțați („Domnișorul poate că nu mă recunoaște, dar eu am o micuță Fifi și sunt, așa-zicând, tata-socru al cățelului doamnei mame.”).

Sfârșitul anilor douăzeci și începutul anilor treizeci, cu toate turbulențele generate de marele crah al bursei din America – după care s-a declanșat o criză economică mondială – și de evenimentele politice din vestul Europei (din care cea mai importantă a fost preluarea puterii de către național-socialiști în Germania, având ca urmare o scindare profundă a spiritelor), au trecut pe lângă mama fără ca momentele acestea fatale să-i fi abătut atenția de la obligațiile ei imediate privind bunăstarea noastră fizică (de exemplu, căciuli de lână pentru gerurile iernii, suporturi inutile contra piciorului plat, interdicția neîncetată, repetată oral și în scris, de a frecventa băile publice – adevărată pepinieră de afecțiuni dermatologice. Iar pentru cetele de cerșetori: distribuirea de arpacaș, șorici și căpețele de cârnat, dacă nu contraveneau regulilor impuse de religie). Mama trăia ca un păianjen sub apă în acest cocon format din cele mai prozaice interese generate de niște obligații materne greșit înțelese și de acte de caritate meschine, prinsă în

plasa concepției ei despre datorie, a grijilor și angoaselor ei. Și la fel și-a trăit suprema tragedie personală. În 1931 s-a întâmplat lucrul de care se temuse totdeauna cel mai mult, deci la care se așteptase: sora mea s-a îmbolnăvit de o limfogranulomatoză malignă și a murit după un an de suferințe. S-a încercat tot ce putea oferi medicina de atunci pentru a o salva. Prin mijlocirea mătușilor noastre active în domeniul teozofiei și spiritismului (Wiener Werkstätte și ideile socialiste se extinseseră și asupra transcendentalului), s-a recurs și la tot felul de mijloace oculte, dar nici acestea n-au ajutat la nimic. Pentru biata mea soră, moartea a însemnat mântuirea de suferințe.

Mama noastră a fost ca orbită. Mănată de cea mai fierbinte devoțiune, nu și-a lăsat nici o clipă singur copilul bolnav. Toate forțele ei fizice, psihice și, din păcate, intelectuale s-au epuizat. A devenit stranie și inabordabilă. Oficia un fel de slujbă religioasă în fiecare seară în fața fotografiei fiicei moarte și reacționa cu cele mai vehemente izbucniri de furie dacă cineva o deranja în timpul acesta. Conștiința ei nu era apăsată de remușcări fiindcă li dăduse de înțeles surorii mele, în timpul vieții, că nu este copilul ei preferat. Ispășise această vină în anul de îngrijiri acordate cu un devotament de-a dreptul medieval. În schimb, înăuntrul ei s-a petrecut un proces în cursul căruia a transfigurat-o pe defunctă, transformând-o într-un inger; iar astfel corecția adusă relației dintre mamă și fiică a depășit cu mult realitatea concretă.

Eu am ajuns, din punct de vedere etic, într-o situație ambiguă. Căci nu eu, copilul problematic predestinat, fusesem cel care o transformase pe mama cu adevărat într-o *mater dolorosa*: ființa angelică, oarecum lipsită de orice vină, a cărei fotografie o mângâia acum, de parcă i-ar mai fi putut alina durerile, se sacrificase în acest scop. Când își ridica privirile pentru a le așinti asupra mea prin vălul de lacrimi, mama mă vedea robust și sănătos, într-o stare fizică ce putea părea o batjocură la adresa solicitudinii ei, o dovadă sardonice a caracte-

rului aleator al străduințelor ei de o viață și a tuturor măsurilor de precauție luate pentru a ne feri de tot ce este rău. Întruchipam nedreptatea strigătoare la cer, cinismul destinului care nu poate fi influențat; iar furia mamei se sublima într-o cerință mereu reînnoită, adresată mie – în mod explicit, în rugămintea de a nu-i distruge și mai rău „viața ratată” prin insubordonarea mea; subliminal însă probabil mă îndemna să-mi aduc și eu contribuția, ajutând-o să devină pe deplin o *mater dolorosa*. Din păcate, am dezamăgit-o la primul punct, nu însă și la al doilea.

Între timp, a eșuat și a doua ei căsnicie. Deși Philipp o trata cu multă sollicitudine și delicatețe, a început să nutrească împotriva lui o animozitate care a degenerat în ură fățișă la prima ocazie concretă. Aceasta a apărut în urma unei inițiative spontane de-a ei, care îl va determina pe tata să scuture mereu, descumpănit, din cap – deși mama îl părăsise de azi pe mâine –, chiar dacă fusese și el amestecat oarecum, fără voia lui, în toată povestea.

De data asta era vorba despre o afacere, și anume despre proiectul de a înființa un sanatoriu la munte. Tatei i se propusese să avanseze banii necesari – o idee de-a dreptul grotescă, având în vedere nu numai că el n-avea bani, ci și că, dacă i-ar fi avut, s-ar fi priceput în cel mai bun caz să-i cheltuiască, în nici un caz să-i fructifice. Tata a refuzat însă și din multe alte motive. Mama aflase între timp de tot proiectul – probabil de la noi, copiii – și se năpustise asupra presupusei afaceri cu elanul insuflat de spiritul timpului, deși, în pofida emancipării, era inadmisibil de rămasă în urmă în probleme economice.

Ce-i drept, și Philipp, om foarte prudent, o deconsiliase la început, dar, ca de obicei, se supusese apoi voinței ei, contribuind cu partea leului la suma investită – pentru mama era, oricum, ultimul rest din avere. Afacerea s-a sfârșit catastrofal din punct de vedere financiar; dar și spectaculos, cu o crimă. O voi

povești în capitolul consacrat surorii mele, căci toată istoria are de-a face cu una din cauzele urii nutrite de ea împotriva a ceea ce numea „originea noastră balcanică” și poate că a contribuit într-o măsură la moartea ei – dacă anumite experiențe de-ale mele referitoare la influența psihicului asupra bolilor nu mă înșală.

Controversele dintre mama noastră și Philipp – cea mai dezolantă consecință a acestei tranzacții jalnice – o chinuieră pe sora mea cât timp trăise. După moartea ei, disensiunile au continuat cu o înverșunare crescândă, de care îmi este și astăzi rușine pentru noi toți. Apăruse întrebarea dacă n-ar trebui vândută „Odaia” pentru a compensa pierderile suferite. Dar iată că această hardughie de pe Prut, așezată într-un punct unde râul curgea extrem de leneș printre copacii desfrunziți și fantomatic de albi din cauza excrementelor miilor de bătlani care cuibăreau acolo în mari colonii – râul fiind și de netrecut deoarece urzicile se înălțau, din pătura de guano, până la înălțimea unui stat de om –, iată deci că această proprietate a dobândit dintr-o dată o importanță atât de mare, de parcă ar fi fost vorba despre reședința unei stirpe istorice. Vânzarea ar fi fost dificilă fie și numai din cauză că ar fi necesitat asentimentul tuturor membrilor familiei, antrenând tratative interminabile și penibile asupra cotei de despăgubire ce i-ar fi revenit fiecăruia. Eu, în calitate de unic reprezentant masculin al familiei – în acel moment –, am fost somat să apăr moștenirea noastră, a tuturor, împotriva lui Philipp.

Intervenția mea militantă a fost extrem de anemică. Am avut de-a lungul întregii vieți un simț al proprietății foarte nedevelopat, iar Philipp nu mi-a dat deloc posibilitatea de a-l consolida. Era greu de imaginat că cineva ar fi putut avea o atitudine mai generoasă decât el, mai ales atunci când am ajuns la concluzia că nu pot susține cu toată convingerea cauza mamei; pe de altă parte, loialitatea datorată ei mă împiedica să trec de partea lui. Philipp a manifestat o înțelegere plină de tact, care face parte din cele mai înălțătoare experiențe ale vieții

mele; a fost revelația dimensiunii unei omenii pline de generozitate, în cea mai discretă formă – așa cum nu mai întâlnisem până atunci, sau poate că nu avusesem antenele necesare pentru așa ceva. Mama n-a fost deloc receptivă. Eu, care rămăsesem acum într-adevăr unicul ei copil, nu mai eram aliatul ei. Devenisem adversarul, inamicul ei. Tragedia insidioasă a înstrăinării începuse.

Între timp, în lume aveau loc evenimente dramatice și în afara sferei private. Adolf Hitler preluase puterea în Germania – un episod care-i făcuse probabil pe cei din Fieleshof să înalțe, din păcate, în zadar, multe rugăciuni spre cer. *Atunci* nu ne-am alăturat și noi. Din perspectiva noastră, cele întâmplate în Germania erau bine-venite: imaginea sănătoasă și încurajatoare a unui tineret plin de vigoare, care promitea să construiască un viitor luminos, venea în întâmpinarea propriei noastre stări de spirit politice. Căci ne irita și pe noi disprețul manifestat demonstrativ, cu orice ocazie, față de noi, germanofonii; de parcă dominația vechii Austriei ar fi fost aceea a unui popor teutonic barbar asupra unor popoare cu o cultură veche – cehii, sârbii, slovacii și valahii; și de parcă acestea s-ar fi eliberat, în fine, de un jug apăsător în numele unei etici civilizatoare. Ne rodea încă amărăciunea înfrângerii suferite împreună cu Germania și ne făcea bine să vedem că acolo ia naștere o nouă conștiință de sine, care nu voia să accepte că învinșii trebuie să fie și disprețuiți. În același timp, părea că în felul acesta se elimină pericolul amenințător (ba chiar criminal!) al socialismului, pe care noi îl vedeam doar în imaginea schimonosită a bolșevismului. „Roșii” erau dușmanii tuturor, iar Germania bravelor cămăși brune înălța o pavază, apărându-ne pe toți de bolșevici. Cuvântul „socialist” din denumirea Partidului Muncitoresc Național-Socialist German nu ne înspăimânta deloc. Obiectivele orientate spre binele public ale mișcării național-socialiste nu se pierdeau, abstract, într-o ideologie care – credeam

noi – ajungea în Internaționala marxistă la o dezintegrare generală a valorilor, ci unea națiunea în vederea realizării bunăstării întregului popor – ceea ce însemna, în același timp, a individului. În locul egalitarismului distructiv din materialismul exclusiv, individualitățile diferite se puteau uni în conștiința poporului într-un ideal comun. Iar în ce privește antisemitismul celui de-al Treilea Reich, aflat acum în ascensiune, neevreii din Bucovina de atunci considerau că – în ciuda toleranței și a relațiilor adeseori foarte strânse cu evreii – ar fi cât se poate de firesc și de salutar ca „evreimii prepotente” să i se pună frână. Că această „frână” va însemna în cele din urmă uciderea a șase milioane de oameni nu putea bănuși pe vremea aceea absolut nimeni.

Pe scurt: ascensiunea acelei Germanii străbătute de coloane care mărșăluiau zgomotos și populate de fete blonde ca spicul de grâu nu ne-a alarmat nici pe departe în aceeași măsură ca abdicarea regelui Angliei – la scurt timp după încoronare – pentru a se căsători cu Mrs. Simpson. Și nici chiar în acel gest aproape nimeni nu a văzut, pe atunci, mai mult decât simbolul decăderii valorilor tradiționale; aproape nimeni nu și-a dat seama că ar putea prevesti declinul definitiv al Occidentului așa cum îl cunoscuserăm noi – un declin ce urma să fie petrecut peste nouă ani de o altă căsătorie, și anume a lui Adolf Hitler cu domnișoara Eva Braun în buncărul Căminului Reichului, într-un Berlin muribund.

Anii de pace amăgitoare dintre 1919 și 1939 au trecut pe nesimțite; s-au dovedit a fi o perioadă de armistițiu între două faze ale sinuciderii Europei. La izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, România rămăsese deocamdată neutră; dar intrarea ei în război era doar o problemă de timp; în 1940, Bucovina de nord și Basarabia fuseseră cedate rușilor ca recompensă pentru Pactul de neagresiune germano-rus; românii nutreau speranța de a recuceri aceste două provincii bogate – în mod paradoxal, de data aceasta luptând *alături* de germanii care

violaseră tratatul și din cauza cărora își pierduseră provinciile. Dar în acele timpuri agitate paradoxul era la ordinea zilei.

Mă afluam într-un cinematograful din Viena când am aflat că Bucovina a fost ocupată de ruși; în rândul din spatele meu, o doamnă venită cu întârziere la spectacol i-a șoptit vecinului ei noutatea tocmai comunicată la radio, ținându-și mâna la gură și chicotind cu cinism – așa cum se obișnuia pe atunci să transmiți vești catastrofale. Nu știam că se convenise ca germanofonii din ținuturile cedate să fie repatriați „acasă, în Reich”, în calitate de etnici germani. De asemenea, nu exista, după părerea mea, nici un motiv ca rușii din 1940 să aibă față de „burjui” altă atitudine decât o avuseseră bolșevicii în 1917. Pe tata îl știam în siguranță. Presimțise probabil că se va întâmpla ceva și se stabilise, cu trei ani în urmă, în Transilvania. Dar mama era la Cernăuți. Am aflat abia mai târziu că foștii austrieci (acum etnici germani, căci în 1938 ceea ce rămăsese din Austria devenise provincie a celui de-al Treilea Reich, sub numele „Marca de Est”) fuseseră lăsați nevătămați, urmând să fie expediați „acasă”. Pentru mama asta însemna totuși că trebuia, întocmai ca în 1914, să-și părăsească atât casa, cât și patria în care se obișnuise să trăiască – de data aceasta pentru totdeauna.

Încercam să-mi imaginez cum se va despărți de toate. Trebuie să fi înțeles că își ia rămas-bun de la întreaga ei viață de până atunci. Chiar dacă ea o considerase ratată, fusese totuși o viață comodă. În viitor avea să trăiască într-o țară străină, în nesiguranță și sărăcie, ducând o existență de refugiat incomparabil mai rea decât pe vremea Primului Război Mondial. N-am reușit să-i simt sentimentele. În fantezia mea persista o imagine ca de vis: mama stătea în fața uneia din acele orori de acasă pe care, în adolescența noastră avangardistă, sora mea și cu mine o consideram cel mai pur kitsch, bun de aruncat la gunoi: pe o coloană de marmură roșie de înălțimea unui stat de om, o reproducere de două palme a statuii Nike din Samotrace. În închipuirea mea, mama contempla acea operă

de artă *fin-de-siècle* cu aceeași privire inexpressivă de fericire pierdută cu care obișnuia să se uite la fotografia răposatei mele surori. Îmi dădeam foarte bine seama că totul era doar o plăsmuire a imaginației mele; cu toate acestea, mi se părea că situația avea conotații simbolice cât se poate de pertinente; de parcă mișcarea mimată a aripilor zeiței victoriei de la Luvru ar fi întruchipat toate visurile și idealurile, toate așteptările și speranțele din tinerețea mamei, pe care acum trebuia să le dea definitiv uitării.

„Strămutarea” a dus-o pe mama mai întâi într-un lagăr din Silezia de Sus. În calitate de reprezentantă a rasei superioare, ar fi trebuit să devină „fermieră de apărare în Estul german”, în provincia Warta. (Menajera ei poloneză, Valerka, și-a descoperit dintr-odată originea germană – deși rasial mai puțin nobilă – și a ajuns la Nürnberg, unde a murit la scurt timp după aceea; pentru Cassandra nu era, din păcate, nimic de făcut: talmeș-balmeșul etnic atât de pestrîț din care era compusă și limbajul ei nu permiteau vreo încadrare etnică și rasială, deci nici o strămutare.) În lagăr, mama a trebuit să împartă cu Philipp o cămăruță minusculă dintr-o baracă. A fost probabil un adevărat infern, în care și ultimul rest de relație interumană s-a prefăcut în praf și pulbere – cel puțin în sufletul ei. Nici nu mai vorbeau unul cu altul. S-au despărțit definitiv după ce am reușit s-o scap de soarta de „fermieră de apărare” și s-o scot din lagăr – ceea ce a fost posibil doar cu o condiție, și anume că își va da obolul în alt fel în vederea obținerii victoriei finale. A ajuns, într-un birou al aviației militare din Viena, până la gradul de sublocotenent administrator. Philipp a revăzut-o o singură dată, cu totul întâmplător, la un oficiu poștal. Mama mi-a povestit cu o expresie de satisfacție – un produs al resentimentelor combinate cu conștiința culpabilă a propriei ei inadecvări – că trebuise să se întoarcă spre el, fiindcă privirea lui Philipp se așintise cu o venerație atât de caldă și de timidă asupra ei, încât o simțise de-a dreptul fizic în timp

ce stătea la rând – ce situație simbolică! – în fața unui ghișeu. Când mi-am exprimat speranța că l-a îmbrățișat pentru a șterge o dată pentru totdeauna orice gust amar dintre ei, mama a scuturat vehement din cap. Faptul că „Odaia”, mărul discordiei dintre ei, era acum la fel de departe ca Luna de Pământ nu avea nici o importanță. Philipp fusese adversarul ei în afacerea aceea, deci un inamic, și rămăsese un inamic. Așa că atunci își întorsese capul.

Nu putea să le ierte nici rudelor proprii faptul că revenirea ei în sânul familiei nu reușise să creeze acea stare de beatitudine permanentă pe care, în anii când fusese despărțită de cei dragi – adică în anii căsniciei nefericite cu tata –, și-o imaginase ea, ca rezultat râvnit al unei reunificări foarte improbabile. În aceeași locuință cu bunica mea, acum văduvă, mai trăiau două surori de-ale mamei – una de asemenea văduvă, cealaltă necăsătorită –, dar cele trei surori aveau un caracter prea diferit și se asemănau prea mult în izbucnirile temperamentale ca să poată conviețui pe termen lung. Evenimentele istorice s-au precipitat, și ele, în curând. Au început bombardamentele asupra Vienei – contrar așteptărilor acelor austrieci care considerau, retroactiv, că alipirea la al Treilea Reich fusese o greșeală nu numai acceptată, ci și încurajată de puterile occidentale, deci o greșeală ce nu i se putea imputa Austriei. Biroul în care mama își aducea contribuția la victoria finală a fost mutat în Boemia; obligațiile de serviciu au silit-o și pe ea să plece. Nu peste mult timp, au năvălit trupele în retragere ale armatei germane de rășărit înfrânte pe front. Cehii au început să facă expediții de jaf. Biroul unde lucra mama a căzut pradă acestor expediții, iar ea abia a scăpat să fie împușcată. S-a refugiat spre vest. Un fost portar al hotelului Pupp din Karlsbad, care o cunoștea de când era fată tânără și venea cu regularitate acolo la cură, împreună cu părinții (casa părintească a bunicului meu se găsea în apropiere de Karlsbad), a cules-o de pe stradă, adăpostind-o câteva

zile. Când și el a trebuit să fugă împreună cu familia sa, mama a luat-o din loc, pe jos. În timpul nopții a ajuns-o din urmă un vehicul militar american plin cu soldați negri. Unul din ei a ridicat-o în camion prinzând-o de rucsac – „ca pe un câțel pe care-l apuci de pielea cefei”, ne-a povestit mama mai târziu.

Come on, old girl, îi spusese soldatul, *we're all the same underdogs*¹. Deși în comparație cu Valerka era de rasă superioară, a aterizat și ea la Nürnberg – mai bine zis, printre ruinele rămase din Nürnberg.

Este aproape un miracol că în haoticii ani 1945–1946 mama a reușit să descopere unde ajunsesem: am pornit din Silezia, trecând prin Berlin și Hamburg, apoi m-am oprit în ținutul Lüneburgen Heide. În peisajul plin de cratere al orașelor bombardate, în pădurile răvășite și pe ogoarele răscolite de tancuri, deasupra cărora firele telegrafice atârnavă, ca sfoara unui bici, de pe stâlpii strâmbi, în timp ce șinele de cale ferată deveniseră ghemuri contorsionate, poșta germană funcționa încă. Într-o zi de iarnă a anului 1946, am primit vestea că mama supraviețuise războiului. Ne-am scris povestindu-ne întâmplările prin care trecuserăm. Între timp mă căsătorisem și eram tată a doi copii, iar al treilea urma să se nască. Ea a interpretat de îndată această veste ca un apel la obligațiile ei maternelle. Eu însă ezitam să-i acord libertate de acțiune și să-i permit să-și aplice ideile și metodele pedagogice și asupra copiilor mei. Dar soția mea de atunci avea nevoie de un ajutor în casă. Ne-am reîntâlnit după o despărțire de mulți ani. Timpul ne marcase pe amândoi. Dar nu el ridicase un zid despărțitor între noi. Înstrăinarea era de natură esențială, mai profundă.

Nimic nu reușește să explice exhaustiv sfârșitul unei povești de dragoste (de altfel, de cele mai multe ori, nici începutul ei) – iar în cazul nostru fusese într-adevăr vorba despre o poveste

de dragoste. Dragostea ei maternă față de mine și dragostea mea de copil față de ea fuseseră, în pasionalitatea lor capricioasă, mai degrabă o relație amoroasă decât contopirea sufletească firească dintre o mamă și copilul ei. Între noi s-a interpus de la bun început Cassandra, care mi-a oferit, cu totul independent de mama, plăcerea căldurii animalice a unei cloști; în felul acesta a îndepărtat-o pe mama de sfera simțurilor nemijlocite, transpunând-o în aceea a experienței intelectuale, unde farmecul și seducția, mândria și vulnerabilitatea, duritatea, capriciile, obsesiile și marotele ei s-au combinat, conturând imaginea incitantă – și probabil denaturată – a eternului feminin. Eram mereu în gardă în prezența ei – mai mult decât în prezența oricăror alte femei din viața mea. Chiar și în cele mai fericite, cele mai dragăstoase momente ale noastre – când venea să mă vadă la Brașov –, o iubeam oarecum de la distanță, sub rezerva posibilei treziri la realitate și în lumina ambiguă a criticii la adresa felului de a fi total diferit, niciodată întru totul comprehensibil, propriu, după părerea mea, oricărei femei. Și cred că nu greșesc presupunând că și ea vedea în obiectul dragostei numit „copil”, ce îi fusese repartizat ca mamă, cred deci că ea vedea deja în el pe bărbatul care, datorită solitudinii ei maternelle, va crește, asemenea lui Baldur – dezvoltând însă concomitent și acele trăsături pe care le detesta, din principiu, la bărbați. Atitudinea ei maternă avusese prea des caracterul unui viol, iar acest viol exprimase vehemența unei furii. Acum însă se simțea neputincioasă în fața unui bărbat adult care avea și el copii. Iar eu n-am fost suficient de înțelegător ca să o iert că nu fusese niciodată o mamă și că nu mai era iubita mea.

Mama a pus stăpânire pe căminul nostru jalnic și pe copiii mei cu acea energie caracteristică ei, disimulată de fațada unei obediențe necunoscute până atunci. Trăiam în condiții mai mult decât strâmtorâte, mizeria era pe vremea aceea un fenomen generalizat în Germania; și dacă n-am fi primit uneori ajutoare de la una din surorile mamei, de peste ocean (socialista,

¹ „Hai, bătrânico, suntem cu toții niște victime” (engl.). (N.t.)

care se măritase cu un evreu și fusese repudiată de familie din cauza asta, emigrase în America și, drept recunoștință, ne ajuta să supraviețuim trimițându-ne pachete CARE), cred că am fi murit de foame, ca mulți alții. Mama își rupea până și ultima bucățică de la gură, cedându-ne-o nouă. Lua asupra ei cele mai umile munci din casă, de parcă ar fi trebuit să plătească pentru că o toleram – pentru că avea dreptul să trăiască pe această lume. Prezența ei nu era totdeauna benefică. Felul ei de a fi împrăștiat și distrat, anxietatea exagerată și izbucnirile ocazionale de furie, modul în care se pierdea uneori în meditații serbede, din care se trezea speriată, de parcă cineva ar fi chemat-o la ordine, nu aveau un efect liniștitor asupra nervilor noștri, oricum suprasolicitați. Părea mereu hăituită, se abținea de la mâncare, croind apoi din ultima ei pătură paltonașe pentru copii, făcea rost, din surse necunoscute, de mărfuri la negru, trecând prin umilințe indescritibile, precum și de cartele pentru mărfurile raționalizate, cedându-ni-le nouă cu un spirit de sacrificiu febril, ca un om care, când fuge din calea unui pericol, se debarasează de toate, ca să-și ușureze fuga și să-l îmblânzească pe urmăritor. Dar era o fugă în care voia să ne târască și pe noi – o fugă îmboldită de o forță demonică, în care sentimentul de culpă ce o chinuise o viață întreagă o împingea acum spre autodistrugere. Solicitudinea și bunătatea, precum și spiritul ei de sacrificiu erau deopotrivă autoritare și obediente, slugarnice. Obsecviozitatea mâniașă afișată în mod tot mai vizibil a devenit încetul cu încetul o forță cu care ne șantaja îngrozitor. Pentru a-mi proteja copiii de ea, le-am povestit istorioara despre călărețul lui Sindbad. Despre bătrânul insetat de pe o insulă, care îl roagă pe Sindbad, pripășit din întâmplare acolo, să-l ducă la o fântână; dar, odată suit pe umerii acestuia, îl strânge atât de tare în menghina genunchilor săi puternici, încât aproape îl omoară. Situația nu se potrivea întru totul, deoarece ea era aceea care ne luase pe umerii ei, lăsându-se exploatată; cu toate acestea, parabola arăta ce sabie cu două tăișuri este iubirea pentru aproapele tău.

N-am spus și sfârșitul povestirii: Sindbad nu se poate des-cotorosi de bătrânul malefic decât trecând cu el, în galop, pe sub crengile groase ale unui arbore, care îl decapitează. Iată un echivalent plastic mult mai potrivit al atitudinii mele față de mama – dar nu mă pot lăuda cu el. Multitudinea haotică a evenimentelor istorice care trecuseră peste noi acoperea prea puțin suferințele particulare. Nici trecutul nu oferea o consolare. Pierderea patriei și a averii de-acolo o dureau pe mama mai puțin decât nenumăratele ofense mărunte de care avusese parte în perioade mai fericite și care-i lezaseră într-atât mândria și vanitatea. Nu se întâmpla aproape niciodată ca formula „Îți mai amintești de...?” să nu trezească în ea o imagine distorsionată de o picătură de amărăciune – sau de ironia care atenua puțin durerea. Nu accepta decât amintirile care frizau ridicolul, relevante pentru situații absurde. De exemplu, povestea despre prima ocupare, pașnică, a Bucovinei de către ruși în 1940. Colonelul încartiruit la ea avusese un comportament exemplar. Crușase lenjeria de pat, temându-se că „ar putea-o murdări”; în fiecare dimineață o găsea împăturită frumos alături de pat. După câteva săptămâni a sosit și familia lui: soția, o femeie masivă, și o fiică de nouăsprezece ani de același gabarit. Cele două doamne îmbrăcate foarte estival, în bluze de bumbac prin a căror țesătură subțire se vedeau mame-loanele de culoare închisă, mari ca niște farfurioare, au pornit imediat în expediție prin oraș, în căutarea unor mărfuri care să nu fi dispărut încă din magazinele și prăvăliile orașului ocupat. S-au întors acasă cu niște bonețele ciudate din tul subțire, căptușite cu un material pufos, trandafiriu, și legate sub bărbie cu două panglicuțe. Erau bandaje igienice pentru femei, a căror întrebuintare le era necunoscută.

Dar chiar și în asemenea anecdote idilice, din faza finală de transformare a lumii vechi și de pregătire a terenului pentru o lume nouă, ieșea la iveală caracterul colțuros al mamei. Astfel, mi-a povestit că, într-o zi, s-a prezentat la ea un bărbat în floarea vârstei care semăna uimitor cu tata. Și, de fapt, s-a dovedit

că este fructul unei idile amoroase cu o fată din partea locului – pauza plăcută a unei partide de vânătoare, cu urmări prezizibile, dar nesăbuite. Fata era ruteană. Bastardul – om deja căsătorit, care avea chiar și copii mici – ar fi dorit să trăiască mai degrabă în Germania decât în Rusia Sovietică, așa încât a rugat-o pe mama să-i ateste superioritatea rasială, făcându-le posibilă în felul acesta strămutarea.

Mama i-a îndeplinit dorința, „firește, de dragul copiilor lui”, a spus pe un ton aspru; și îmi puteam imagina cu ce aroganță glacială se comportase. Strămutarea s-a realizat, dar mama mi-a ascuns cu încăpățănare unde a ajuns băiatul și care-i era numele. Așa încât nu știu nimic nici despre el, nici despre nepoții și nepoatele mele. Am încercat zadarnic să-i explic mamei că am un sentiment de culpă față de acest frate vitreg. Îi furasem dreptul la primogenitură; oarecum ca fiului Casandrei, căruia îi furasem laptele matern.

Nici conviețuirea cu noi – cu mine, soția și copiii mei – nu a durat mult. Și căsnicia mea s-a desfăcut. Mama uitase în acei ani că eram *fiul* ei, și nu *soțul* lipsit de orice scrupule – mi se adresa cu prenumele lui, invocându-i escapadele ca motiv al eșecului vieții noastre familiale. Se identifică total cu soția mea de atunci, ținându-i predici despre dreptul femeii de a se emancipa și a se descătușa din sclavia căsniciei și a obligațiilor impuse unei gospodine și unei mame – și o făcea cu o aferare pe care n-o manifestase la Rupea, cu ocazia congresului feminis-telor. Cuvintele ei au căzut pe un sol fertil. Fosta mea soție a plecat în Africa. Eu am părăsit Germania, iar copiii au ajuns la internat. Mama a rămas singură, trăind în condiții mizere, pe care le-aș fi putut ameliora. Dar n-am făcut-o. Puțină con-solare și poate și câteva momente de fericire i-a oferit, se pare, dragostea față de fiul meu cel mai mic. În preajma lui, toată poezia și capacitatea ei de a iubi, curățată de orice elemente triviale, au reînflorit într-o formă impresionantă. Cu siguranță că băiatul a păstrat în suflet o amintire caldă despre bunica lui, asemănătoare celei din propria mea copilărie. Înainte ca

totul să se năruiască, am văzut-o și eu – o singură dată însă – redevenind pentru o clipă ea însăși, de parcă s-ar fi desprins din vraja aruncată asupra-i de mânia ascunsă care îi germinase toată viața în suflet. Era, probabil, pe la începutul anilor cincizeci; trăiam atunci – familia era încă intactă – într-un sat de lângă Rothenburg ob der Tauben. Ea ne aștepta în acest orașel asemănător unei cutii cu jucării pe coama unei străzi care urca spre Primărie printre turnulețe și căsuțe cu frontoane. În jurul ei se agitau numeroși vizitatori estivali; ea privea pe deasupra capetelor lor, așteptând să ne zărească... și am văzut-o ridicându-și capul, desprinsă de realitate și uimită, uitându-se peste mulțimea de oameni – întocmai ca o nimfă care vrea să iasă din apă și scrutează, printre trestii, lumea necunoscută a oamenilor, ca să vadă dacă nu apare cumva, din mijlocul lor, cineva care ar putea-o elibera cu o formulă magică... Avea pe cap una din acele pălării în formă de tort cu care doamnele mai în vârstă din generația ei încercau să-și manifeste, prin vestimentație, fidelitatea față de principesele domnitoare, în frunte cu regina Mary a Angliei; ochii albaștri-deschis de sub sprâncenele arcuite nu exprimau în acel moment dezorientarea obișnuită, în așteptarea înspăimântată, panicată, a unor noi catastrofe, ci o distanțare hotărâtă față de lumea înconjurătoare – știa că se deosebește profund de mulțimea care nu era de seama ei. Numai că în clipa când ne-a zărit în ochii ei a reapărut o pălpăire nervoasă, ca și cum ar fi fost asaltată de pretenții cărora nu le putea face față, dar care-i fuseseră impuse de destin, spre furia ei neputincioasă. Capul s-a cufundat între umeri de parcă l-ar fi apăsă o povară; mișcările au devenit rigide, a început să vorbească dezlănat. Timp de o secundă îmi apăruse însă ca un ecou al eului ei pierdut: frumoasă, delicată, cu toată grația dintr-o existență încă neatinsă de bagheta magică.

Și, în fine, după alte două decenii, la vârsta de optzeci și șase de ani, și-a regăsit întru totul sinele. Am vizitat-o la căminul de la Starnberg, unde ducea o viață vegetativă. Era foarte

fragilă, albă ca varul, ca o sepie aruncată de valuri la țarm. În rețeaua de riduri minuscule de pe fața ei se cuibărise un zâmbet blând. M-am simțit vinovat. O ocolisem ani în șir cu o inflexibilitate care – ca să fiu răutăcios – era pesemne moștenită de la ea. M-a îmbrățișat ca pe fiul pierdut. Ne-am dus să luăm masa într-un restaurant de pe țărmul lacului; dar n-a reușit să mănânce aproape nimic din păstrăvul comandat, a pus furculița pe farfurie și mi-a spus, privind-mă: „De ce nu mor odată? Nu mai pot mânca, abia mă mai târâsc, dorm cu mare greutate; și, partea cea mai gravă: simt că mă tâmpesc!” După care a izbucnit într-un râs la fel de degajat și eliberator ca atunci, în urmă cu cincizeci de ani, când frumoasa machetă a vaporului se cufundase în mare sub ochii noștri.

La puține săptămâni după aceea a intrat în comă. O ambulanță cu girofar și sirenă a transportat-o la secția de reanimare a spitalului, unde a fost racordată la multe tuburi și canule și menținută apoi, încă o jumătate de an, în viață, deși era aproape tot timpul inconștientă. Am vizitat-o pentru ultima dată cu câteva zile înainte să moară. Sub părul încă destul de des – dar mai subțire, mai puțin vital decât al Cassandrei: nu mă înfășurase niciodată în el, ca să mă protejeze, și nici eu nu dorisem s-o facă – oasele feței erau deja descărnate, pielea capului acoperea osatura delicată a craniului ca o hârtie șifonată. În jurul buzelor înguste, strânse aproape tot timpul, rămăsese un zâmbet uitat, vag. Când i-am luat mâna – o mână gingașă, aproape topită, sub pielea căreia ieșeau în evidență vinele albastrui – pleoapele i-au zvâcnit, de parcă ar fi vrut să se ridice, să mai poată privi. Dar nu mai reușeau, doar zâmbetul ei s-a accentuat. Mă recunoscuse. „Mulțumesc!” a șoptit aproape fără glas. „Mulțumesc!”

Tata

Arborii doborâți de vânt sunt atât de vechi, încât poți trece prin ei. Resturile se fărâmițează, devenind iască; doar pătura deasă de mușchi ce i-a năpădit îi mai ține laolaltă, dându-le pe alocuri formă de trunchi. Printre ei, plante preistorice: ferigi și coada-calului; brădișorul, căruia îi trebuie decenii ca să se îngroașe cu un țol, se târâște peste tot pe pământ. Din molizii uriași care au rămas în picioare atârnă licheni lungi, de un cenușiu-deschis, întocmai ca bărbile unor moșnegi. Vulturii au aici două capete, dar n-au cuib. Domnește o liniște mormântală, nu se aude decât țâcănitul ciocănitorelor provocând un ecou fantomatic. Pașii furișați ai vânătorului par a fi pașii unui ucigaș.

Dacă ar trebui să precizez care dintre trăsături mi se părea în cel mai înalt grad definitorie în cazul tatei, aş numi mai întâi temperamentul lui luminos. Am întrebuinţat cuvântul „luminos” deoarece dispoziţia sa nu era totdeauna senină, şi nici bună. Dar, chiar dacă era prost dispus, supărat, mânios, rece, inclinat spre dramatizare, ofensator, iar uneori, din nepăsare, distructiv, totul era ca o furtună abătută peste Neapole. Deasupra păturii de nori acumulaţi şi a descărcării lor ocazionale, se boltea un firmament al cărui azur îşi redobândea curând transparenţa dinainte. Dacă nu intervenea nimic care să-l indisponă, tata cânta dimineaţa tare şi fals un potpuriu de arii de operă, melodii populare, cuplete şi cântece studenţeşti din anii tinereţii. Temperamentul său era luminos. De când am aflat ce importanţă decisivă le revine, în alchimia convieţuirii, unor asemenea predispoziţii fiziologice, pot înţelege furia cărcotaşă a mamei împotriva lui. Ceea ce îi putea ea reproşa pe plan moral şi caracterial se referea în fond la buna lui dispoziţie funciară.

Era în joc antipatia omului bolnăvicios (chiar dacă ipohondru) faţă de cel sănătos; al celui, chipurile, mai slab faţă de cel robust. Tata însuşi obişnuia să spună: „În fond, totul este de natură chimică.”

La un moment sau altul, cântecele lui din zorii zilei au trezit în fiecare din noi animozitate şi revoltă neputincioasă. După separarea lui de mama, mă instalasem în fosta ei cameră, despărţită de a lui prin baia dintre ele – am petrecut în casa lui un an fericit, între două şcoli străine. Aşteptam de la ora cinci

dimineaţa, îmbufnat şi pe jumătate adormit între perne, să începă ritualul cotidian declanşat de momentul când el lua în stăpânire, voios, lumea întreagă. Totul se derula cu regularitatea unui ceasornic, doar că între programul de vară şi cel de iarnă era o diferenţă de o jumătate de oră; adică, în loc de ora cinci, ca de obicei, în timpul iernii uşa băii se deschidea brusc abia la cinci jumătate, iar pijamaua lui făcută mototol îmi zbura în cap. Deşi aşteptam gestul, ştiind că ziua începută în acest fel îmi rezervă multe momente vesele (era rău dacă mă trezea în alt fel, mai puţin bine dispus!), nu reuşeam niciodată să depăşesc de îndată iritarea involuntară provocată de primul şoc.

Da, era expresia afecţiunii sale şi a bucuriei că suntem împreună – şi semăna cu felul în care-şi trata căţei (care îl divinizau din cauza asta); iar el aştepta să-i răspund cu aceeaşi dispoziţie plină de voioşie. Trebuie să recunosc că nu mi-a reuşit totdeauna s-o arăt. Au existat momente – de exemplu, într-o perioadă mai turbulentă a adolescenţei mele, în care aş fi preferat să lenevesc toată dimineaţa în pat ascultând discuri la gramofon şi pierzându-mă în reverii despre marile promisiuni ale vieţii – când ceremonia matinală mi s-a părut agasantă, deşi era dezarmant de nostimă. Totuşi nu i-am luat-o niciodată în nume de rău. Aş fi dorit însă ca această bună dispoziţie matinală să fie mai puţin zgomotoasă, fără să trebuiască să mă tem că el e prost dispus. Sunt convins că n-a îndrăznit niciodată s-o trezească şi pe mama în acest fel (probabil că ea şinea deja, din alte motive, zăvorâtă uşa de comunicare de la baie). Pot totuşi să-mi imaginez că asemenea manifestări viguroase de tandreţe au prejudiciat în mare măsură sistemul ei nervos.

Nu începea să cânte imediat după ce-mi azvârlise în cap pijamaua. Următoarea fază – care îmi dădea răgazul necesar să depăşesc somnolenţa omului trezit prea brusc – era însoţită de alte sunete. În baie se deschideau robinetele. Urmau zgomotul apei curgând, pleoscăituri şi vâjăitul duşului. Se auzeau un fel de urlete în tonalitate falsă, ca ale lupilor din Carpaţi care urlau

iarna la lună: era tata, care stătea zece minute sub un duș rece ca gheața. Și-abia apoi își făcea apariția în carne și oase: înalt de unu nouăzeci, corpulent, înfășurat într-un halat de baie care-i ajungea până la călcăie, cu glugă pe cap, semănând cu un călugăr dintr-un ordin războinic. Își freca halatul de piele cu ambele mâini, când ici, când colo, când la dreapta, când la stânga, când sus, când jos, când în față, când în spate, de parcă fusese atacat de un roi de viespi, iar el își masa acum împunsăturile. Se fricționa până se usca; ochii lui de un albastru intens mă controlau între timp, să vadă dacă nu cumva adormisem iarăși.

Cu o mișcare a capului, își arunca apoi pe spate gluga. Capul rotund se ivea, bronzat și lucios: era aproape complet pleșuv; cununa firavă din spate și-o rădea. Pielea netedă după dușul rece și înroșită în urma fricționării părea extrem de curată și sănătoasă. Tata plesnea de sănătate, ca un cazac dintr-un tablou de Repin.

În timp ce se concentra asupra procedurii complicate a bărbieritului, vorbea fără încetare. Visele îl făceau comunicativ. Scottea în evidență momentele grotești, drastice, comice din vise. Acestea erau pline de fantezie și nostime, având inteligență și reată cu care își însușea chiar el realitatea, cu toate simțurile treze și „luminoase” – nici de data asta nu-mi vine în minte alt cuvânt. Este adevărat că această luminozitate se întuneca uneori, transformându-se în proastă dispoziție, iritare, ba chiar în izbucniri necontrolate de mânie. Umorile lui erau foarte clare, niciodată ambigue. Mi se pare puțin probabil să fi avut și el vise diurne, ca mama. Pentru așa ceva era prea deplin ancorat în momentul prezent – deși nu părea niciodată prozaic. Dar poezia lui era de altă factură decât poezia ei, mai dionisiacă, în termenii lui Nietzsche – în care tata vedea, de altfel, un suflet congener. (Dar se înșela în această privință, se înșela totdeauna în privința lui însuși.)

Visele lui erau pline de animație, multicolore, de cele mai multe ori amuzante. Nici măcar coșmarurile ocazionale nu

păreau să-l înspăimânte sau să-l apese. Vorbea despre ele ca despre niște spectacole la care asistase. Poate că fuseseră incitante, dar în ultimă instanță rămăneau totuși fantasmagorice. Mult mai mult decât vreun eveniment apocaliptic îl preocupa faptul că fosta noastră guvernantă, domnișoara Lina Strauss, îi apăruse în vis ca bărbat, deși, în realitate, se îmbrăca totdeauna cu multă demnitate și foarte feminin, ca o matroană de la finele secolului al nouăsprezecelea. Pentru a verifica adevăratul ei sex, tata îi aruncase, în vis, un măr în poală: „Căci bărbății își strâng genunchii dacă vor să prindă un obiect care li se aruncă, pentru ca acesta să nu cadă printre genunchi. În schimb, femeile își depărtează genunchii, pentru ca obiectul să le cadă în fustă.”

În timp ce povestea asemenea vise, bătea cu pământul de bărbierit, într-o cupă de lemn, vâlătuci pufoși de spumă din săpunul de ras englezesc, după care și-i aplica într-un strat gros, cu mișcări abile și atente, pe obraji, bărbie, gât și între nas și buze. Am regretat o viață întreagă că, pe lângă altele, n-am moștenit de la el și buzele pline. Ale mele seamănă cu ale strămoșilor mamei mele: înguste, manifestând mai ales la bătrânețe tendința de a se face pungă. Într-o fotografie din ultimul an înainte de moartea lui – tata își lăsase la sfârșit o barbă scurtă, cenușie ca viezurele –, buzele îi sunt tot atât de pline ca în acele zile îndepărtate, când apăreau din spuma albă ca zăpada a săpunului de bărbierit: cărnose, senzuale, ferme fără a fi îndârjite, strânse într-o expresie de virilitate care inspira încredere.

Îmi făcea plăcere să urmăresc schimbarea acestei expresii în timp ce el rădea, cu briciul, punctele mai sensibile de deasupra buzei superioare, de la colțurile gurii, din gropița bărbiei și de dedesubtul ei, de pe gât și beregată. Vedeam nu numai registrul complet al mimicii lui, ci și manifestarea elocvenței gurii mute – de la expresia veseliei destrăbălate la cea de fericire, bunătațe blândă, liniște, umilință, aroganță, ironie, dispreț, mânie, groază și până la dezamăgirea amară și mâhnirea profundă – toate acestea trezite în mod reflex, ca prin vrajă, sub

amenințarea ascuțișului briciului, într-o alternanță rapidă, variată, cu schimbări ușoare, ca într-un joc de umbre.

Bărbieritul din fiecare dimineață era executat – ca tot ce obișnuia el să întreprindă – cu o regularitate rituală pe care ai fi putut-o numi maniacală dacă aspectul jucăuș n-ar fi ieșit în mod clar la iveală. Totul începea cu selectarea briciurilor. Aveau șapte bucăți într-o cutie de piele procurată de la Londra – în conformitate cu anglofilia epocii – și pe fiecare era gravat numele zilei în care îi venea rândul: *Monday, Tuesday, Wednesday* și așa mai departe până la *Sunday*, fiecare cu mânerul și partea din spate aurite. Deși alegerea nu era deloc dificilă, el verifica mai întâi, cu degetul, tăișul diferitelor lame, înainte de a scoate din patul căptușit cu catifea violetă briciul prevăzut pentru ziua respectivă, pe care-l ascuțea încă o dată, trăgându-l, cu mișcări rapide, de-a lungul unei curele. Lamele briciului erau șlefuite concav, dinspre spate spre tăiș: un oțel mat, periculos de tăios, pe care n-aveam voie să-l ating în copilărie. N-aș putea spune ce mi-a rămas mai pregnant întipărit în minte: amestecul de mirosuri diferite, cum ar fi cel de săpun, de piele, izul vag de mușcal al catifelei din cutie, mirosul pătrunzător al pietrei de alaun și al esențelor aromatice cu care tata își fricționa obrazul după bărbierit, sau zgomotul spumos și scrâșnit – dovadă atât a bărbii lui aspre, cât și a tăișului ascuțit – cu care briciul, aplicat mai întâi încet și tras apoi cu o mișcare decisă în jos, dezvelea, din abundența albă ca zăpada a spumei de săpun, fașile curate de piele bronzată, virilă, rezistentă.

El strângea pe degetul arătător al mâinii stângi spuma adunată pe lama briciului, oferind-o apoi câinilor din jur. Deși se scuturau de scârbă, ei lungeau spuma până la ultima picătură – o așteptau cu nesaț în fiecare dimineață, se încăierau pentru a apuca cea mai mare îmbucătură amestecată cu tulle de barbă. Nici o altă ipostază în care l-am văzut vreodată pe tata nu mi l-a arătat într-o măsură atât de mare în plinătatea felului său de-a fi. Râdea din inimă văzând câinii care se cutremurau

de scârbă, dar râdea și mai tare când ei se încăierau de dragul spumei. Și ar fi râs cu cea mai mare poftă dacă – din cauza lăcomiei, a nerăbdării și a furiei – vreunul din câini ar fi dat uitării adorația de sclav față de stăpân și l-ar fi atacat pe el; probabil că n-ar fi ezitat să-i taie beregata, cu sânge-rece. Dispoziția lui era luminoasă ca cerul de deasupra orașului Neapole; dar, la fel cum firicelul de fum care se înălța din vulcanul Vezuviu își atrăgea atenția asupra unor forțe primitive, primordiale, gata să se dezlănțuie cu urmări mai devastatoare decât o furtună întâmplătoare, tot așa, în cazul tatei, anumite semne te făceau să crezi că și în el clocotesc forțe ce puteau să-i scape de sub control. Nu reușeam să dau complet uitării acest lucru când eram împreună cu el. Căci firicelul de fum amenințător străbătea și seninătatea desăvârșită a orelor matinale.

Îlșeam acum și eu dintre perne, intrând în baie. În timp ce manevram robinetele vanei, reglând, încă adormit, temperatura apei pentru baie, fulgerele albastre ale privirilor lui se îndreptau spre mine din oglinda concavă în care se uita când se bărbierea. Doar un ochi apărea – supradimensionat, ca ochiul unui ciclop – în oglindă atunci când își apropia diferitele porțiuni ale feței de concavitatea magică, pentru a se convinge că nu mai rămăsese nici un firicel de barbă neras; și fără îndoială că acest ochi uriaș căuta firisoarele de păr fără să mă vadă și pe mine. Mie însă mi se părea că văd ochiul unui locuitor din Brobdingnag uitându-se ironic, printr-o gaură, în cutia în care e închis Gulliver, vrând să examineze jucăria aceasta asemănătoare unui pitic.

Tata începea să cânte abia când își îndrepta atenția spre mulțimea celorlalte jucării ale sale. După ce își ștergea fața, cu un burete mare, de ultimele resturi de spumă și și-o fricționa cu loțiunile lui cu miros pătrunzător, senzația de tihnă oferită de trupul înviorat îl îmboldea să treacă la activități benefice sufletului. Acestea erau numeroase și foarte variate, începând cu exerciții de tragere cu pistolul (după care, cu siguranță,

nimeni din casă nu mai putea dormi), apoi floricultura, acuarelă, umplerea cartuşelor, gravură, lucrări fotografice în camera obscură, până la mixarea unor substanţe toxice şi dresarea câinilor tineri. Nu exista nici un sistem, nici un ritm regulat în selectarea acestor indeletniciri. Trecea de la una la alta, sau o întrerupea pe una continuând-o în ziua următoare, iar între timp erau începute, sau reluate, multe altele. În fond, avea suficient timp la dispoziţie. Era ora şase jumătate: avea un avans de câteva ore faţă de oamenii care îşi începeau ziua de-abia la ora nouă sau zece. Cântecul lui umplea casa până în orele târzii ale dimineţii.

După mutarea mamei în oraş, casa luase altă înfăţişare. Grădina se sălbăticea văzând cu ochii, devenind, în schimb, tot mai romantică. Aşa-numitele camere destinate primirii şi seratelor, care avuseseră parte de sindrofii atât de puţine, au devenit depozite pentru trofee şi uneltele de vânătoare. Mama detestase pereţii împodobiţi cu coarne de cerb şi cocoşi de munte împăiaţi. Acum, atât pe mobile, cât şi printre ele se îngrămădeau cornişe, coarne, cuţite vânătoareşti, pene de cocoş de munte, cutii cu cartuşe, stîngii pentru colivii, lese pentru câini, capcane pentru păsări, curse, ustensile de curăţat armele. Fostele camere ale copiilor deveniseră terenul lui de activitate. Pe şevalete erau fixate pânze şi hârtie pentru acuarelă, pe care tata îşi picta imaginile fioroase de la vânătoare, precum şi studiile – cu nimic mai valoroase din punct de vedere artistic – de arhitectură. M-a mirat lipsa lui de simţ autocritic până când am înţeles, la un moment dat, că îl interesa mai mult indeletnicirea în sine decât rezultatul ei. Îşi aranja cu mâna lui pânza în ramă şi lipea cu multă îndemânare hârtia japoneză pe planşetă. Am admirat totdeauna arta cu care îşi ascuţea creioanele; cred că ar fi preferat să-şi fabrice personal şi culorile. Nu se poate spune că avea o pasiune pentru bricolaj, dar ţinea mult ca orice meşteşug să fie făcut temeinic şi corect şi ca materia primă să fie de cea mai bună calitate. Avea un

simţ riguros pentru calitate în tot ce făcea şi, la fel cum îşi procura flintele de la Purdy şi puştile de vânătoare, prin execuţie specială, de la Mauser, tot aşa îşi achiziţiona pensulele, culorile şi hârtia de la cele mai scumpe firme din Paris şi Londra – ceea ce o exasperase pe mama. În plus, cumpăra totul în cantităţi mari, de parcă s-ar fi temut că într-un ținut atât de îndepărtat cum era Bucovina se putea întâmpla în orice clipă să-i fie blocat accesul la sursele de aprovizionare.

Se tot adunau cutii cu creioane pastel moi, grase, foarte potrivite pentru tablourile delicate care te duceau cu gândul la secolul al optsprezecelea; avea mănunchiuri cu câte o duzină de pensule pentru pictura în ulei; cu ajutorul unor clame metalice, perişorii lor erau uimitor de bine fixaţi de coada subţire, aplatizată sus; apoi pensule pentru acuarelă, al căror pământ din păr de jder – la bază mai abundent, în formă de inimă, iar la vârf subţiat ca un fir de păr – era atât de frumos strâns cu fire de mătase lăcuite în roşu şi vârat în tija unei pene, încât ghiceai mâna maeştrilor chinezi. Printre, lângă şi peste vrafurile de tot felul, cu sorturi de hârtie fabricată manual, se găseau cadre de lemn extrem de meticuloase lucrate, căptuşite cu postav verde, subţire, în care îşi expunea la lumină plăcile fotografice pentru a face copii. Era un fotograf pasionat, iar în copilăria noastră ne ţinuse adeseori nemişcaţi la şedinţe de fotografiat chinuitoare. În schimb, găseam o compensare în atmosfera mistică a camerei obscure, în al cărei întineric cu reflexe roşii ca sângele, într-o vană dreptunghiulară din care se înălţau mirosuri acide şi bazice, sub mâinile uşor legănate ale tatei, stratul gălbui de pe plăcile de sticlă începea să se întunece, iar din profunzimile – care se separau tot mai clar – ale nuanţelor cenuşii mai luminoase sau mai întunecate se înfiripa, în mod magic, imaginea.

Instrumentarul lui foarte variat denota mult meşteşug medieval. Plăcile de cupru pentru gravurile pe care le făcea (din păcate, destul de diletante) absorbeau lumina solară care odinioară

cădea pe păpușile și ursuleții noștri, iar sticlele cu substanțe acide, valțurile, răzuitoarele și spatulele zăceau împrăștiate peste tot, ca odinioară cuburile de construit sau soldățeii mei de plumb. Doar că echipamentul înclinațiilor lui ludice era învăluit în aura solemnă a meșteșugului artei, sau – cazul armelor și ustensilelor variate legate de vânătoare – era martorul unei indeletniciri caracteristice adulților, ce trebuia luată și mai în serios; iar abundența sculelor cumpărate cu topul sau cu duzina impunea venerație și respect. Atmosfera boemă a atelierului de artist primea un plus de valoare datorită costurilor ridicate ale materialelor. Toate obiectele păreau selecte, ca niște bibelouri. De mobile se putea lipsi, în măsura în care finalitatea lor nu era evidentă; totuși tatei îi plăceau fotoliile adânci, de piele. Îngrijea și stropea plantele din ghivece cu o pasiune maniacală. Aceste plante înfloreau foarte rar, dar părțile lor verzi erau cu atât mai luxuriante. Rămurelele asparagusului depășeau bordurile etajerelor și se întindeau până jos; cactușii se dezvoltau luând proporțiile unor monștri țepoși.

Tata se dedica indeletnicirilor lui matinale înainte de a se îmbrăca, doar cu un prosop înfășurat în jurul coapselor. Își luase această libertate după plecarea mamei. La un moment dat, când Paul H., colegul de breaslă și prietenul său credincios, care venea în fiecare dimineață să-l ia de acasă, i-a spus către ora zece: „Dar îmbracă-te odată!”, tata și-a pus spăsit pe cap un fel de cască ce stătea neutilizată pe un șevalet, de pe vremea când o vizitase pe mama, în Egipt. Iar după ce ajungea să fie, în fine (în pofida numeroaselor întreruperi), gata, complet îmbrăcat, urma plecarea ceremonioasă la reședința arhiepiscopală de la celălalt capăt al orașului, unde se găsea biroul lui. Așa-numitul Fond Religios îl preluase, ca arhitect și istoric de artă, de la fostul serviciu de stat austriac la această instituție care administra bunurile Bisericii Ortodoxe, având ca domeniu principal de activitate întreținerea mănăstirilor din Bucovina.

N-am aflat niciodată în ce consta activitatea sa din biroul reședinței. Fără îndoială, probleme birocratice; dar nu înțe-

legeam cum și când le desfășura. Masa lui de scris era acoperită cu fotografii, desene, reviste, acuarele, broșuri despre negustori de arme și fabricanți de echipamente pentru safari – dar n-am văzut niciodată vreun dosar cu acte. Cred că ar fi fost greu să găsești pe cineva mai nepotrivit decât el pentru munci birocratice. Se pare însă că îndeplinea cu succes și această parte a activității sale zilnice. Se bucura de stimă în cadrul ierarhiei ecleziastice a administrației bunurilor bisericești, având rangul de consilier consistorial. Cu siguranță nu era iubit – mai degrabă temut din cauza limbii ascuțite și a lipsei totale de respect față de orice autoritate: cu atât mai puțin față de cea clamată de reprezentanții lui Dumnezeu pe pământ. Pe care îi numea, fără jenă, „vulturi în sutană”, neezitând nici o clipă să demaște oficial până și cel mai ascuns și mușamalizat neajuns din acel stat în stat. Am totuși impresia că își dezarmase adversarii printr-un simț al datoriei infailibil, dezvoltat încă din vremea monarhiei chezaro-crăiești. Faptul că mergea zilnic la reședința arhiepiscopală era un fel de acțiune demonstrativă.

Noi toți trebuia să-l însoțim până acolo: colegul Paul, sora mea, eu și toți câinii, într-o procesiune solemnă. Câinii însă erau trimiși acasă – cu un gest larg, poruncitor, al mâinii – în clipa când ajungeam la intrarea în oraș. Nu voi uita niciodată scena în care, în urma gestului mut, dar cu atât mai autoritar, coada lor, agitată până atunci cu voioșie, cobora între picioare, iar ei se întorceau mânăniți, luând-o spre casă. Nimic nu ilustra mai elocvent și schimbarea dispoziției noastre când tata își făcea bagajul, dispărând apoi din viața noastră pentru zile sau săptămâni întregi.

Oficial, această dispariție era întovărășită de explicația: „Trebuie să plec la comisie!” Cuvintele nu lăsau nici un dubiu asupra importanței activității care urma, aceasta fiind consacrată prin însuși caracterul obligațiilor profesionale. „Comisiile” însemnau călătorii de inspecție la mănăstirile istorice ale Bucovinei și ale Moldovei de nord, unde tata trebuia să supravegheze starea construcțiilor și întreținerea lor. Motivul pentru

care își lua cu el și flintele și puștile era un secret public. Fondul Religios avea în proprietate terenuri forestiere uriașe. Tata, care întreținea relații la fel de bune cu stareții mănăstirilor și cu administratorii silvici, avea dreptul nelimitat de a vâna pe sutele de mii de hectare ale pădurilor carpatine, cele mai multe neumblate.

Când am mai crescut, ajungând la vârsta la care am început să înțeleg câte ceva din vânătoare, să mânuiesc rezonabil armele, să am o relație normală cu câinii și să fac doar rareori greșeli în limba vânătoarească, am primit permisiunea să-l însoțesc și eu la asemenea „comisii”. Pe vremea aceea călătoriile de acest tip erau complicate: cu trenul, cu automobilul, cu căruța trasă de cai, uneori cu trenulețele forestiere cu ecartament îngust, cu care pătrundeam adânc în pădurile izolate de lume. Chiar și în ziua de astăzi mănăstirile din Moldova – în care intră acum și partea rămasă românească a Bucovinei – sunt niște insule izolate în mijlocul civilizației noastre barbare. În spațiul vast al pădurilor scăldate în aroma rășinii, se deschid, sub bolta cerească și în foșnetul vânturilor, luminișuri verzi în mijlocul cărora se înalță, strălucitoare în armonia culorilor lor vii, bisericile mănăstirești înconjurată de ziduri. Șase din ele au nu numai picturi interioare, ci și picturi murale exterioare, pe care vedem cele mai frumoase fresce în stil bizantin. Îl admiram și-l invidiam pe tata, care se pricepea să interpreteze fără nici un efort pictografia scenelor din cer și din iad, simbolica imaginilor cu martiri și a adorației citorilor, citind atât de fluent inscripțiile chirilice în slavonă veche bisericească, de parcă ar fi fost vorba despre ziarul de dimineață. Bărbatul în costum de vânătoare, de obicei ironic, mereu binedispus și cu o înclinație ludică spre glume, manifesta deodată seriozitatea și demnitatea savantului. De fapt, ar trebui mai degrabă să spun: nu el le manifesta (așa cum își afișa, nu lipsit de vanitate, alte talente – printre ele, din păcate, picturile dile-

tante), ci ele se manifestau fără intervenția lui specială. Seriozitatea profundă a rutinei sale profesionale avea ceva din firescul modest al funcționarului de stat chezaro-crăiesc de altădată. Nu el își alesese profesia – în realitate, ar fi dorit să studieze chimia.

Mi-a trecut de multe ori prin minte că pasiunea lui devorantă pentru vânătoare a fost poate o abatere, un refugiu din calea gândului că își ratase adevărata vocație. Eram îndreptățit să cred așa ceva văzând că acceptă, fără să opună nici o rezistență, ca vânătoarea să-l absoarbă totalmente. Ajungeam la concluzia că el se gândește, în fond, doar la vânătoare, că rareori mai vorbește și despre altceva; toate umorile lui erau determinate de ea. Fără doar și poate, luase decizia de a renunța la o carieră mai strălucită în serviciul de stat, de a rămâne în Bucovina și a intra în slujba Bisericii Ortodoxe Române ținând seama de extraordinarele posibilități de a vâna oferite de acest ținut. Pasiunea cinegetică pusese stăpânire pe ființa lui multilaterală, infiltrându-se în toate celelalte interese și marote. Căci desena și picta cu obstinție scene din realitatea cinegetică, deși n-avea deloc talent pentru așa ceva; cunoștințele de matematică îl ajutau la calculele balistice, cele de chimie – la combinarea diferitelor soiuri de praf de pușcă și uleiuri pentru arme. Întreținea o corespondență asiduă cu vânători și scriitori cinegetici renumiți, cu zoologi și ornitologi; apoi cu botaniști, despre probleme legate de pășunatul animalelor sălbatice; scria el însuși articole, expunându-și considerațiile proprii asupra vânatului și publicându-le în reviste de specialitate cum erau *Wild und Hund*, *Der deutsche Jäger* și *Chasse et pêche* din Luxemburg; purta aproape în permanență haine de vânătoare.

Fiind, prin însăși natura ei, integrată în mod ciclic în alternanța anotimpurilor și ritualizată prin tradiție în forme baroce stricte, vânătoarea devenise pentru el un fel de cult; i se dedicase cu o pasiune aproape religioasă. De parcă și-ar fi dat seama că

multitudinea talentelor sale mărunte, din care nici unul nu era cu adevărat mare și creator, îl risipea în prea multe direcții, le înmănușește pe toate într-un joc pasionat. Cei care-l cunoșteau mai bine bănuiau că la originea fixației lui se găsea o reacție de dărzenie.

Dărzenia străbate ca un fir roșu puținul pe care-l știu despre copilăria, adolescența și tinerețea tatei (știm înfiorător de puține despre cei care ne-au fost apropiați, ajutându-ne să devenim ceea ce suntem). Una din mătușile mele – Bettina, sora lui mai mică, o femeie de o voioșie inepuizabilă și cu o atitudine extrem de curajoasă în viață – mi-a povestit un episod foarte ilustrativ din tinerețea lor comună. Tata, cealaltă soră, Sophie, și cu ea frecventau aceeași școală de dans la Graz, unde bunicii mei trăiseră înainte de finele secolului al nouăsprezecelea. Cele două fete erau frumoase și răsfățate de mama lor. În vederea cursului de dans, care avea loc în timpul iernii, primiseră paltoane noi cu blăniță de nărcă. Un asemenea lux părea inadecvat pentru un băiat; lui i s-a confecționat un paltonaș având croi militar, sobru. El l-a detestat în asemenea măsură, încât s-a comportat imposibil la cursul de dans, fiind trimis acasă. N-a mai dansat niciodată după aceea – nici măcar un pas. A evitat tot restul vieții balurile și alte serate dansante. Dacă ar fi știut că pe fata cu care urma să se însoare o obsedase toată viața ideea că soarta ei de femeie condamnată să renunțe mereu fusese hotărâtă pe ringul de dans, ar fi crezut că totul este o farsă a spiritului universal.

Dărzenia i-a distrus și relația cu mama sa – o femeie foarte severă. A înfruntat dispozițiile și pedepsele ei cu o îndărătnicie care o făcea să recurgă la măsuri pedagogice draconice. Ea a fost cea care l-a împiedicat să studieze chimia. Din cauza ei și-a căutat un loc de muncă în serviciul de stat, dar nu în apropierea Ministerului de Interne, unde lucra tatăl său, ci cât mai departe în vastitatea monarhiei austro-ungare. Când mama lui a murit, tata se găsea în îndepărtata Bosnie și n-a vărsat nici

o lacrimă după ea. Nici față de noi, copiii, nu a amintit-o nici odată – cu nici un cuvânt. Cu atât mai bucurios vorbea despre tatăl său, deși anumite tensiuni au existat și între ei doi.

Am o miniatură cu străstrăbunicul meu, un daghereotip cu străbunicul meu și o fotografie-portret a bunicului meu, pe care am decupat-o dintr-o revistă apărută la finele secolului al nouăsprezecelea, fiind publicată cu ocazia inaugurării uneia din clădirile sale. Corectitudinea redingotei îl face să pară un frate al cuscrului său, adică al bunicului meu din partea mamei; cu excepția barbișonului scurt și a aroganței afișate de acesta din urmă, descifrăm aceeași demnitate bărbătească – subliniată de plastron și cămașa scrobă – tipică pentru epoca imperială târzie din Europa Occidentală, atât pentru cea victoriană, cât și pentru cea habsburgică. Nu cred că trăsătura hâtră de pe fața lui este o închipuire de-a mea. În orice caz, șiretenia voioasă cuibărită la coada ochilor nu poate fi disimulată de disciplina funcționarului de stat care a urcat pe scara ierarhică de la rangul de funcționar superior la cel de consilier aulic, apoi șef de secție, ajungând în cele din urmă consilier ministerial.

Fără îndoială că bunicul meu și-ar fi dorit și pentru fiul său o carieră asemănătoare, dacă nu și mai strălucită. Dar fiul părea să aibă un temperament rebel, potrivnic unor asemenea speranțe. Diverse pozne de tinerețe (de exemplu, și-a pictat cu piatra-iadului o mustață care n-a mai putut fi ștersă luni de zile) sunt, în orice caz, mai degrabă expresia spiritului timpului decât a unor caracteristici individuale; sfârșitul secolului al nouăsprezecelea consemnează o întreagă literatură în acest sens.

Mult mai serioase sunt conflictele care au avut loc între tată și fiu în ultimii ani de studenție ai acestuia.

În conformitate cu rangul și demnitățile sale, bunicul meu era un susținător necondiționat al împăratului – ceea ce nu contravenea originii italienești a familiei, evidențiată de el cu mândrie, fiind chiar întărită, prin tradiție, de ea. Numele Rezzi provine de la o feudă din Sicilia, care, înainte de venirea

Bourbonilor, aparținuse Imperiului Roman de Națiune Germană. Noi am fost totdeauna de partea împăratului. După ce un strămoș sărac, dar ambițios, numit Ambrogio, s-a stabilit în 1750 la Viena – trecând în prealabil prin Lombardia, aliată și ea a împăratului –, procesul de austriacizare a progresat rapid: fiul lui Ambrogio se numea încă Giovanni Battista, dar fiul acestuia era deja Johann Nepomuk. Iar fiul lui Johann Nepomuk a fost Wilhelm, bunicul meu. Deși îi plăcea să fie numit ocazional Guglielmo și își petrecea la Marea Adriatică fiecare clipă liberă pe care i-o oferea serviciul, era habsburgic până-n măduva oaselor. În schimb, fiul său Hugo – tatăl meu – era fascinat de „furtuna și avântul”¹ mișcării pangermane.

Era o „furtună și avânt” de mână a doua, dezlănțuită de vânturile cele mai malefice ale spiritului aceluși timp. Când, peste mulți ani, devenind cel puțin la fel de conservator ca părintele său, tata vitupera împotriva consecințelor catastrofale ale marii Revoluții Franceze, el nu-și mai amintea probabil că tocmai această revoluție și unul din avortonii ei, adică războaiele napoleoniene, generaseră acea mișcare naționalistă funestă căreia i se devotase el în anii tinereții, ajungând la un antisemitism obtuz. Interacțiunea ciudată dintre spiritul benefic și cel malefic al entuziasmului, care devine mult prea des fanatism, transformând sămburele inițial pur al marilor idei în porniri dăunătoare (sau invers: filtrează voința și tendința pură din ceea ce este corupt, punându-le în slujba diavolului), apare cu destulă regularitate odată cu schimbarea generațiilor: și nimic nu pare mai dificil pentru un tânăr decât să se sustragă stării de spirit a timpului său. Fidelitatea absolută față de împărat a bunicului meu nu avea argumente valabile împotriva nebuniei colective a tineretului unei generații întregi. Ea era, prin urmare, sortită să provoace spiritul de contradicție și intransigență fiului său.

¹ În original *Sturm und Drang*. (N.T.)

S-a ajuns la conflicte. Faptul că tata fusese dat afară de la masă fiindcă, anticipând ironia lui Musil, susținuse în prezența unor oaspeți că Franz Joseph nu era modelul tuturor portarilor care purtau bărbi identice cu barba împăratului, ci că, dimpotrivă, el era acela care îi imita pe portari, în calitatea sa de prim-slujitor al statului – iată unul din cele mai inofensive motive de ciocnire între cei doi. Mai grav a fost că tata s-a alăturat mișcării de „desprindere de Roma”, dezicându-se de Biserica Catolică. Ruptura a devenit inevitabilă după ce a participat și el la turbulențele din timpul guvernului Badeni, fiind arestat, iar apoi, în calitate de admirator fervent al lui Georg von Schönerer, a provocat la duel un înalt funcționar de la poliție, ocazie cu care a avut loc un schimb de focuri. În consecință, rangul de ofițer de rezervă, obținut cu scurt timp înainte, i-a fost retras, ceea ce a distrus toate speranțele nutrite de bunicul meu pentru fiul său.

Tata ar fi dorit din tot sufletul să studieze chimia, a oscilat la Universitate între chimie și matematică, iar pe urmă s-a decis pentru construcții civile supra- și subterane. Ceea ce îl determinase să facă această alegere fusese mai puțin convingerea că era mai avantajos să vină în întâmpinarea idealului de carieră imaginat încă și pe atunci de tatăl său pentru el, decât să se confrunte cu imprevizibilul unei profesiuni așa-zis libere; rolul hotărâtor l-a jucat șansa de a pleca cât mai departe de mama sa și de ambianța funcționărimii ministeriale, care i se părea prăfuită și meschină. Monarhia chezară-crăiască se întindea până departe în sud-estul Europei, fiind, de fapt, un imperiu colonial ale cărui colonii se aflau pe același continent. Puteau fi deci realizate și fantezii mai aventuroase. S-a dus să lucreze la un proiect de construcții feroviare din Herțegovina, o provincie de curând alipită monarhiei, care pe vremea aceea era tot atât de depărtată de civilizație ca sălbaticul Kurdistan al lui Karl May. După ce s-a evidențiat acolo în domeniul administrației, dobândind primii lauri, iar devierile sale rebele

au început să fie date uitării, bunicul meu a făcut uz de relațiile lui. Odată cu numirea unui nou guvernator al provinciei Bucovina, tata a primit transferul acolo. Angajarea la Fondul Religios nu era decât o sinecură.

Tata juca foarte bine tenis; cu ocazia asta a cunoscut-o pe mama, logodindu-se cu ea. Mama era ceea ce pe atunci se numea „o partidă bună” – nu numai la tenis. Deci totul părea să fi intrat, în fine, pe făgașul normal al unui mod de viață reglementat. Dar, cu mult înainte ca izbucnirea Primului Război Mondial să pună capăt unei epoci istorice, dând total peste cap vechile orânduirii, se va dovedi că tata, care nu mai era la prima tinerețe, nu-și avea defel locul în acest ansamblu de relații încă nedecantate. Era și el anacronic, deși în alt mod decât mama. În timp ce ea rămânea marcată în întregime de un trecut depășit, el prefigura un tip de om care în acea perioadă aparținea încă viitorului, fiind deja în mare măsură „omul artistic” anticipat de Nietzsche, filozoful atât de admirat de el. Iar aici intrau toate trăsăturile definitorii ale caracterului său: nonconformismul, revolta contra orânduirii burgheze, fărâmițarea multiplelor lui talente mai mari sau mai mărunte, setea de libertate. El se vedea pe sine, firește, mai degrabă ca un reprezentant întârziat al barocului.

Se îndeletnicea cu vânătoarea cu o conștiințiozitate științifică, ce ținea seama de toate aspectele ei; în același timp, manifesta un respect cultic față de toate acele amănunte cerute de darinile și ceremoniile cinegetice tradiționale, care îi confereau o demnitate plină de poezie. Pe mine voia să mă educe în spiritul riguros al celor trei faze medievale, de la „îngrijitor al câinilor de vânătoare” la „ajutor de vânător” și apoi la „maestru vânător”, ceea ce, din păcate, i-a reușit doar pe jumătate (ca toate celelalte intenții pedagogice). În orice caz, din clipa în care am fost în stare să țin o armă în mână, relația dintre noi s-a schimbat fundamental. În copilărie nutream pentru el mai degrabă sentimente de teamă decât de dragoste. Când aplica

pedepse, în momente de mânie, nu prea își alegea metodele: puneam mâna pe primul bici pentru câini pe care-l vedea. Nu mă puteam autoamăgi: era clar că o iubea mai mult pe sora mea. Dar ea făcea parte din categoria feminină a speciei zoologice numite „umană”, deci era diametral opusă elementului masculin – prin urmare și vânătorii. Faptul că zeitatea antică a vânătorii fusese o femeie – Diana sau Artemis, cum prefera tata s-o numească dintr-o pornire de pedanterie umanistă – nu reprezenta în ochii lui o contradicție. Îi plăcea să filozofeze pe marginea acestui subiect: Artemis nu era de fapt o femeie, ci o *virago* – un spirit masculin într-un trup femeiesc, aflat deasupra oricărei sexualități și trăind într-o stare de virginitate permanentă. Din suita nimfelor ei făcuse la un moment dat parte și o muritoare, Atalanta, copilul alungat al regelui Oinois din Arcadia – un mare vânător care, dorindu-și un fiu, își repudiase fiica. Atalanta a fost abandonată în pădure, unde a descoperit-o o ursoaică: aceasta a alăptat-o. După ce a crescut, Artemis a primit-o în rândul tovarășelor ei de vânătoare. La vârsta nubilă, Atalanta a trebuit să revină în lumea muritorilor, adică să părăsească puritatea divină pentru mediul sumbru al sexualității. Nu că tata ar fi disprețuit acest domeniu al naturii umane. Trăia carnalitatea din plin, cu toată vitalitatea sa. Dar prefera să-și știe propria fiică imună la așa ceva. Ar fi dorit ca ea să fie o nimfă, ca Atalanta, care, odată revenită acasă, devenise cea mai desăvârșită tovarășă de vânătoare a tatălui ei, Oinois. Și, cum sora mea n-a manifestat nici cea mai vagă înclinație spre vânătoare, tata și-a căutat în mine tovarășul ideal; un tovarăș căruia să-i poată transmite și încredința tot ce iubea și știa el.

Din acea clipă n-am mai fost pentru el un copil (tata detesta copiii). Deși eram încă un băiat, devenisem în ochii lui un mic bărbat. Ca bărbat aveam o onoare care nu trebuia lezată; tata nu m-a mai bătut niciodată. Rușinea unei lovituri nu putea fi spălată decât cu sânge – și aștepta de la mine să înțeleg atâta

lucru. Sanționa cu severitate orice neglijență în mânăuirea armelor și cea mai mărunță greșeală în utilizarea limbajului cinegetic. N-aveam nici doisprezece ani, dar nu-mi mai puteam permite să fac confuzii când vorbeam despre cornițele căpriorului sau coarnele cerbului, despre rut sau împerechere, despre coada vulpii sau coada unui alt animal; sau, în cazul păsărilor, despre picioroange, gheare (la păsările răpitoare), membrană (la păsările acvatică) sau, în mod excepțional, despre picioare (la păsările de mlaștină, cocoșul de munte, ieruncă). În comparație cu asemenea cerințe ale limbajului de specialitate, talmeș-balmeșul Casandrei era o colecție de idioteții, o schimonosire a limbii, așa încât mă feream să recurg la el.

Tata manifesta o profundă și intransigentă seriozitate în toate problemele legate de vânătoare. Dispoziția lui jucăușă dispărea în pădure, fiind înlocuită cu o veghe ascuțită a tuturor simțurilor, mai concentrate decât ar fi impus orice disciplină, având însă drept rezultat o disciplină strictă. Nu admitea nici o neglijență în îmbrăcăminte. Un guler desfăcut la cămașă era interzis chiar și în zilele cele mai toride de vară; iar cea mai vagă văicăreală din cauza căldurii, a foamei, setei sau oboselii trezea nemulțumirea sa profundă. Datorită lui m-am obișnuit să dorm în aer liber, pe pământ, la fel de bine ca pe o saltea de puf, chiar și când mă trezeam pătruns de ploaie, dacă nu chiar acoperit de zăpadă – primăvara, în timpul jocurilor nuptiale ale cocoșilor, sau iarna, după perioada de împerechere a cerbilor. Dacă plecam, în august, cu mama la lacurile din Carintia, îmi era adeseori rușine să-mi dezvelesc, la baie, picioarele pline de împunsăturile roiurilor de țânțari din perioada de împerechere a țapilor, precum și de cicatrici și cruste de zgârieturi. De când fusesem obligat să văd insecte nesătule ghiftuindu-se cu sângele meu, fără ca eu să am voie să mă mișc și să le alung (în timpul pânzei trebuie să rămâi imobil), pișcăturile de țânțar mă lăsau rece. Iarna mă întorceam uneori acasă cu niște picioare care se umflau atât de tare când mă descălțam, încât nu mai încăpeau în nici un papuc.

Odată, când tata a descoperit că adormisem pașnic în căruța hodorogită a unui țăran care mă luase o bucată de drum, a fluierat atât de strident, încât urechile au început să-mi țiuiască; așa ceva nu se cuvenea.

Sensibilitatea și delicatețea lui se manifestau când mă lăuda. Ca orice băiat care avusese de-a face cu arme pneumatice și puști de calibru mic de când reușise să le țină în mână, trăgeam cu o precizie ucigătoare. Nici dacă mi s-ar fi cerut să ținuesc de perete o muscă nu mi s-ar fi părut că mi se cere imposibilul. După ce am primit permisiunea să-l însoțesc când ieșea să vâneze rațe, prepelițe sau iepuri, tata îmi dădea câteodată flinta lui, încurajându-mă să încerc câte o împușcătură. Firește că eram mult prea agitat ca să nimeresc ceva cu arma mare și grea. Tata și-a dat curând seama de asta. Printre puștile din casă exista una pe care o admirasem dintotdeauna cu ardoare. La un moment dat, tata i-o dăruise mamei, care însă nu-l însoțise niciodată la vânătoare, așa că arma stătea neîntrebuințată în dulap: era o armă franțuzească din al doilea imperiu, de la Lebrun din Paris, Lefauchaux calibru 24, pentru cartușe cu ac – o armă care deja pe atunci era foarte rară. Astăzi ar fi o piesă de muzeu. Ușoară și elegantă, cu cocoșul splendid, forjat de mână, și țevele damaschinate, mă cucerise total și definitiv; m-am simțit mai mult decât fericit în ziua în care tata mi-a dat-o mie, luându-mă cu el la vânătoare. Cu această ocazie s-a petrecut miracolul mult așteptat: am împușcat un iepure cu toată precizia; s-a dat peste cap, așa cum scrie la carte, și a murit pe loc. Câinele care l-a găsit mi l-a adus foarte corect. Tata s-a dus la stejarul cel mai apropiat, a rupt o rămurică și mi-a oferit-o. Obiceiul este ca o crenguță de molid sau stejar să se înmoaie solemn în sângele din orificiul de pătrundere a cartușului, în gura și anusul animalului doborât și apoi să se înmâneze vânătorului; acesta și-o prinde la pălărie ca trofeu al acelei zile de vânătoare. Pentru vânatul mic nu se acordă nici o rămurică – doar în situații excepționale, din curtoazie, pentru primul animal împușcat de un vânător foarte tânăr. În orice caz, eu am fost

nu numai fericit, ci și uimit. „Nu este doar primul tău iepure”, mi-a spus tata, „ci și primul animal împușcat cu arma ta”.

Zilele pe care le-am putut petrece cu tata însoțindu-l la vânătoare fac parte din cele – nu prea numeroase – întru totul fericite ale vieții mele. Păstrez în amintire imagini și episoade de o inegalabilă splendoare. Frumusețea peisajului carpatin a jucat un rol la fel de important ca pitorescul populației. Am avut posibilitatea să-l însoțesc pe tata și la mânăstirile în împrejurimile cărora se desfășurau partidele lui de vânătoare. Nu mai știu la care dintre acele mici bijuterii s-a petrecut o serie de scene care mi s-au întipărit în memorie: Putna, Dragomirna, Sucevița, Voroneț...? Suntem oaspeții stareșului. Acesta îmi arată, cu o bunăvoință patriarhală, manuscrite înluminate din secolul al cincisprezecelea, fiecare în scoarțe de argint cizelat, în timp ce razele soarelui pătrund prin fereastră, în fascicule străbătute de fire de praf, în biblioteca învăluită în semiîntuneric; în molizii de-afară, gaițele se sfâdesc, iar nostalgiile mele se îndreaptă spre splendoarea pădurilor îmbrăcate în nuanțele toamnei, multicolore ca imaginile immortalizate pe zidurile bisericii. Sunt mândru de tatăl meu, care se întreține cu stareșul, dând dovadă de uimitoare cunoștințe de specialitate. Invidios, dar și măhnit, trebuie să-mi spun că nu voi ajunge probabil niciodată la un asemenea nivel de competență – în nici o știință. Puțin mai târziu, plecăm însoțiți de un călugăr cam zurliu care pare să știe mai multe despre animalele sălbatice decât pădurarul pus la dispoziție de administrația silvică. Intrăm în pădure. Călugărul cu sutană neagră și potcap pe părul lătos și zbârlit știe că îi lipsește o doagă; dar se bucură de faima de croitor genial, care se pricepe să confecționeze haine preotești și odăjdii, așa încât este trimis la arhimandriți și mitropoliți să-i îmbrace. Pălăvrăgește tot timpul mergând alături de noi, ceea ce-l agasează pe tata, care păstrează tăcerea când este în pădure. Dar călugărul se oprește deodată în loc, ca bătut în cuie: în ramificația unei crengi ruginii de fag apăruse un luciu auriu, dispă-

rând în clipa următoare. Pentru o frântură de secundă îl zărisem pe cel mai tainic locuitor al pădurii. E o ocazie rarisimă să vezi într-un domeniu de vânătoare neîngrădit un râs în carne și oase. Călugărul zâmbește naiv și enigmatic. Scoate câteva fluierături dintr-un fir de iarbă ținut între degetele mari și în câteva minute apare un căprior. Apoi sporovăiește mai departe. Își petrece cea mai mare parte a timpului în pădure, până când vreunul din înalții prelați îi comandă iar o haină nouă. Îl întreb dacă n-are o soră; ar fi putut să fie fratele Cassandrei.

Tata considera ocazia de a face câte o partidă de vânătoare în paralel cu activitatea sa (de altfel, foarte justificată profesional) la „comisie” – activitate care se extindea asupra întregii Bucovine, până în Moldova – un privilegiu ce i se cuvenea. Lucrul acesta îmi dădea sentimentul unei libertăți neîngrădite. Eram întâmpinați peste tot ca niște oaspeți respectați. Cu adevărat acasă mă simțeam însă în pădurea pe care tata și-o alesese cu multă chibzuială și pe baza cunoașterii precise a ținutului; aceasta se situa în inima Carpaților Bucovinei, între localitățile izolate Cârlibaba și Rușii-Moldoviței, la câteva zeci de mile de Pasul Bârgăului, unde – după părerea autorului Bram Stoker – se găsea cândva castelul lui Dracula. Cu mult timp înainte de nașterea mea, tata își construise acolo o casă de vânătoare de lemn, care, cu trecerea anilor, devenise cenușie. Cabana fusese înălțată într-un luminiș înclinat spre o cădere rapidă de apă: un pârâu de munte rece ca gheața. În ochiurile de apă adâncă de sub cascadele numeroase, care-și urmau una alteia, ca pe un sul cu desene japoneze, păstrăvii stăteau nemișcați, doar adierea ușoară a branhiilor arăta că în ei pălpâie viața. Pe rășanul acoperit de arbuști de pe maluri, vidrele își construiau toboganele. Cu excepția câtorva colibe locuite de huțulii care-și pășteau oile pe versanții muntelui, nu exista nici o așezare omenească pe o rază de mai multe mile. Până la satul Cârlibaba era o distanță de o oră călare. Pădurea din jur părea aproape neatinsă de mâna omului – rareori trecea pe-acolo câte un păstor sau

câte un huțul care bracona. Pentru a dibui locul unde erau cerbii, petreceam de multe ori săptămâni în șir în aer liber.

S-ar fi putut crede că și tata se simțea acolo la fel de fericit ca mine. Dar atitudinea lui serioasă față de vânatoare se combina cu o umbră de melancolie: presimțea că aceste condiții paradisiace vor lua sfârșit în viitorul nu prea îndepărtat. La finele unei zile de vânatoare, mi-a spus: „Să nu uiți ziua asta. N-ai să mai poți vedea curând, în decurs de numai câteva ore, o pereche de corbi *Corvus corax*, doi vulturi imperiali, un vultur hultan și un șoim migrator.” Și avea dreptate. Nu mi s-a mai întâmplat nici ca, la câteva sute de metri în spatele casei, să pot ademeni până la picioarele mele ieruncile trebuincioase la bucătărie; sau să stau culcat, cu ochii ațintiți spre cerul înstelat, urmărind zborul scurt al scânteilor țâșnite dintr-un foc în aer liber, în timp ce de pe versanții munților înconjurători răsună ecoul mugetelor cerbilor. Într-una din acele nopți petrecute în jurul focului – n-aveam încă șaptesprezece ani și mă înfoiam tot de mândrie fiindcă depistasem turma al cărei cerb-conducător reușise să se ascundă mai bine ca toți ceilalți în perioada de îngrășare –, stăteam amândoi fără să spunem nimic, trăgând doar cu urechea la vocile naturii, când am simțit deodată mâna tatei strecurându-mi ceva. Era inelul cu sigiliu purtat de patru generații înaintea lui.

De o asemenea apreciere am mai avut parte o singură dată, peste mai mulți ani, și nu din partea lui. Eram cu niște prieteni în Transilvania, vrând să studiem, în bisericile fortificate din micile comune, covoarele oferite de turci șoltuzului iubitor de pace atunci când luau în stăpânire, fără vărsare de sânge, acea localitate; pe unele covoare se putea încă vedea inscripția cu dedicația, trecută pe așa-numitul „appendice” (adică pe porțiunea lipsită de noduri de la capăt). Era primăvară, în perioada cireșilor în floare; în jurul tângușorului minuscul, cu căsuțe cu fronton, în care poposiserăm, coroanele sferice, ca acoperite de zăpadă, ale pomilor înfloriți urcau colina care ducea la biserică

fortificată. De jur-împrejur vedeai ogoare ce începeau să înverzească; frunzișul verde-deschis licărea deasupra trunchiurilor de mesteacăn, pătate în alb și negru. Convolutul baroc al unui nor alb, mare, stătea nemișcat pe cerul de un albastru profund. Ne instalaserăm într-o bodegă din piața care te ducea cu gândul la secolul al optsprezecelea, savurând vinul autohton greu și dulce – veseli și plini de antren, fiindcă hangiul se ambiționa să ne aducă din pivniță mostre din recolte tot mai bune. Un cioban român bătrân, așezat într-un colț al încăperii, se uita la noi zâmbind. Era îmbrăcat în portul românesc – portul vechilor daci, așa cum îl vedem pe columna lui Traian din Roma: o cămașă din pânză groasă, țesută în casă, pantalonii strâmți de pânză, cu o cingătoare roșie în jurul mijlocului, un cojoc din blană de oaie întoarsă, brodat în culori vii, iar în picioare opinci. Pe părul care îi cădea în șuvițe argintii până pe umeri stătea cușma neagră, înaltă, din blană de miel. Fața lui nerasă exprima un interes sincer. L-am invitat la masa noastră, să bea un pahar împreună cu noi. A acceptat; aflând că venim din București, a dat afirmativ din cap, apoi a arătat spre mine, spunând: „Tu vii din pădure. Se vede pe tine. Este adevărat că porți haine de oraș, dar nu mă amăgești. Ai crescut în pădure.” Am râs toți, iar prietenii mi-au spus că și-au dat dintotdeauna seama că sunt un om al pădurilor; dar, rostite de un cioban, cuvintele îmi păruseră o diplomă de înnobilare; m-am înclinat mândru și recunoscător, gândindu-mă că tata s-ar fi bucurat să audă așa ceva.

Știu – și am știut mereu, chiar dacă uneori doar intuitiv – ce a însemnat pădurea în viața tatei. Cel care caută singurătatea este un om însingurat. Or, tata era un însingurat – aproape un melancolic. Doar dârzenia, componenta sa inițial rebelă, răzvrătită, și obiceiul de a-și respecta cu intransigență inflexibilă hotărârile odată luate sau aprecierile făcute – tocmai asta îi conferea o trăsătură etern juvenilă –, doar ele l-au împiedicat să dea frâu liber acestei înclinații spre melancolie. Totuși cele

două componente se condiționau una pe alta: melancolia genera dârzenie, iar dârzenia, melancolie. Uneori îți venea greu să înțelegi cum de o persoană atât de inteligentă ca el putea să se cramponeze de cele mai absurde idei fixe și prejudecăți. Imaginea lui despre lume era medievală, ca o gravură în lemn. Omenirea era compusă din două categorii: oamenii adevărați (vânătorii) și ceilalți, numiți de el „perieci”: indivizii marginali ai vieții. Aceștia formau o grămadă pestriță din care el putea selecta „curiozități” demne de a li se acorda ocazional atenție; de exemplu, farmacistii, deoarece știau câte ceva despre prepararea otrăvurilor. Îi admira pe pictorii tradiționaliști, cum ar fi Rudolf von Alt sau portretistul Ferdinand von Raissky, și firește pe pictorii animalieri (probabil și ei vânători) ca Ernst von Dombrowski – de altfel și pe Rubens (pentru maniera în care reda carnația femeilor). Detesta muzica în genere, deși îi plăcea atât de mult să cânte dimineața, în zori; singura excepție era Richard Wagner, ca ideolog al pangermanismului. Totul denota mediocritatea dezarmantă a gustului său. Acest deficit de rafinament cultural era însă compensat de precizia alegerii și aprecierii – o dovadă a inteligenței, dar și a obsesiilor lui. De când își pierduse rangul de sublocotenent în rezervă ura tot ce avea legătură cu armata. Deși după aceea, în timpul războiului din 1914–1918, urcase până la gradul de căpitan, tot ce ținea de militarie îi provoca oroare. Erau inacceptabili în societate cei ce se ocupau de comerț și era demn de cel mai profund dispreț oricine avea de-a face cu banii.

Această ierarhizare – care, în treacăt fie spus, n-a fost benefică pentru felul lui de a mânui banii – va avea uneori efecte deplorabile. Înainte ca eu să pot prelua funcția de tovarăș de vânătoare și ucenic al său, tata prinsese simpatie pentru un tânăr – ce-i drept, fiul unui fost medic-maior în armata chezarocrâiască, deci a unui intelectual cu titlu academic care trecuse în mod rușinos de partea militarilor – dar purtând numele germanic Ingolf și evidențiindu-se, înainte de orice, printr-o pa-

siune cinegetică arzătoare. Câtva timp, tânărul acesta a devenit favoritul tatei, însoțindu-l la toate vânătorile, primind de la el – spre furia mea – arme cadou și fiind peste măsură de laudat. Dar băiatul trebuia să se gândească și la viitorul său, așa încât s-a angajat la o bancă. După care tata n-a mai vrut să știe de el, de-abia răspunzându-i la salut.

Dacă atitudinea asta friza deja sminteala, antisemitismul tatei era de proporții de-a dreptul patologice. Această formă de nebunie s-a infiltrat până și în articolele scrise pentru revistele cinegetice. Rămâne un mister ce avea de-a face poporul ales cu constatarea că sitarilor le place să se plimbe de-a lungul pădurilor defrișate, fiind atrași de fum; cu toate astea, tata izbutea să stabilească o legătură, de exemplu că nici o momeală nu are efect dacă în dimineața dinaintea vânătorii și-a ieșit în cale un evreu; sau că în ziua de astăzi evreii au impertinența de a merge și ei la vânătoare de sitari. Revistele germane din anii treizeci publicau cu plăcere asemenea articole. Totuși asta nu însemna că tata era un adept al național-socialismului. Este adevărat că elementul naționalist din ideea despre o Germanie mare îl atrăgea; în schimb, detesta componenta socialistă – din motive mai degrabă sociologice decât ideologice. Tata împărtășea părerea lordului Russell că trebuie să fi un mare gentleman ca să poți fi un bun socialist. Cel care nu e un gentleman ar face mai bine să se țină la distanță de politică, dacă nu voia să fie pus sub supraveghere polițienească în calitate de anarhist. Când Adolf Hitler a ajuns cancelar al Reichului, tata mi-a arătat câteva reviste ilustrate pe a căror pagină de titlu era fotografia noului Führer al viitorului Reich al Germaniei mari. „Totul e bine și frumos”, mi-a spus, „Germania se ridică iar. Dar uită-te la individul ăsta! Nu l-aș angaja nici măcar ca grăjdar!”

Nu era dispus să conceadă noului regim din Germania nici măcar antisemitismul, considerându-l un privilegiu al său și al celor de-o seamă cu el. „Firește că evreii sunt lipitori”, spunea

el, „dar acesta nu-i un motiv să fie și *ei* tâlhăriți”. Că evreii trebuiau să suporte lucruri mult mai grave nu voia să admită. „Știu că în Rusia au existat pogromuri – și probabil că mai există și astăzi. Dar germanii sunt un popor civilizat.” (Din el se ridicaseră un Nietzsche și un Richard Wagner.) Când auzea că adepții lui A.C. Cuza, conducătorul antisemiților români, luaseră la bătaie evrei, era dispus să închidă ochii fiindcă, la țară, evreii îi exploatau pe țărani. Condamna moral tot ce avea legătură cu banii și se făcea de dragul banilor; or, după cum știa toată lumea, evreii se îndeletniceau în primul rând cu banii.

Pe mine m-a pus la un moment dat într-o situație atât de delicată cu aceste concepții ale lui, încât am început să mă îndoiesc de infailibilitatea lor. Era înainte de Marea Criză din 1929, aveam abia cincisprezece ani, tata mă trata de la egal la egal, ca tovarăș de vânătoare, pentru mama eram încă puiul mamei, în timp ce eu însumi mă vedeam pe undeva la mijloc între cele două ipostaze (care aveau probabil ambele un sâmbure de adevăr). Ca băiețuș, mă jucam încă de-a cowboy-ii și pieile-roșii; ca adolescent visător, mă vedeam deja în rolul unui tânăr monden și cuceritor, al cărui model îl găseam în filmele cu Rudolf Valentino, Douglas Fairbanks și Lionel Barrymore – nu-mi rămânea decât să aleg, în funcție de starea de spirit. Figurile feminine ideale se numeau Lia de Putti, Louise Brooks și Greta Garbo. Când scăpam de supravegherea tatei, îmi dădeam părul cu briantină și-mi puneam pantofii albi cu maro și pantalonii largi Oxford. Printre fetele de care eram îndrăgostit se găsea și o campioană locală de tenis. Pe vremea aceea nu se juca încă tenis în costum de baie. Rochia albă ce se oprea deasupra genunchilor și banda de pe frunte gen Suzanne Lenglen le confereau chiar și fetelor tinere o feminitate care ne obliga pe noi, partenerii masculini, să ne comportăm ca niște cavaleri, iar acest comportament părea cu atât mai corect, cu cât era precoce.

Președintele clubului de tenis era un bancher evreu – bărbatul elegant prin definiție al orașului. Cunoștea familia mamei

din tinerețe și mă trata cu o evidentă sollicitudine și curtoazie. Se putea presupune că era și el vânător, căci aproape nu exista sport pe care să nu-l practice. Că pentru tatăl meu vânătoarea nu însemna un sport, ci o îndeletnicire sacră – era altă problemă. În orice caz, cei doi vânători nu se întâlneau încă niciodată pe vreun teren de vânătoare. S-a întâmplat însă să se organizeze la un moment dat o mare vânătoare cu gonaci, la care tata m-a luat și pe mine. Când am ajuns la punctul de întâlnire și am coborât din mașină, tata a încremenit: printre participanții sosiți deja se găsea și bancherul evreu.

Tata s-a întors spre mine și mi-a spus cu o voce tăioasă: „Cred că n-am ajuns în locul potrivit. Trebuia să venim la o vânătoare, nu la Bursă.” A făcut stânga-mprejur și s-a întors la mașină. Înainte să-l pot urma, bancherul a venit la mine, mi-a dat mâna cu multă amabilitate și mi-a spus: „Sper să ne vedem în curând la tenis.” M-am înclinat cu o expresie chinuită și m-am grăbit să-l ajung pe tata din urmă. În drum spre casă și în zilele următoare nu mi-a adresat nici un cuvânt.

E clar că asemenea exagerări nu erau de natură să-i aducă multe prietenii. Toleranța locuitorilor unui ținut atât de eterogen din punct de vedere etnic ca Bucovina – unde fiecare îl cunoștea pe fiecare în aspectele sale specifice, privindu-l cu un rânjet ironic sau acceptându-l cu indiferență așa cum era – acorda, firește, excentricilor de acest tip un fel de libertate a bufonului. Probabil însă că doar puțini oameni l-au apreciat cu adevărat. Tata nu făcea un secret din faptul că-i considera pe români (alături de unguri și cehi) niște jefuitori ai cadavrului monarhiei prăbușite. Rușii, polonezii și rutenii erau popoare coloniale. El însuși se simțea un funcționar supraviețuitor al unei colonii abandonate. „Noi am fost lăsați aici ca îngurășmânt cultural” era una din formulele lui preferate. În același timp respingea cu toată tăria orice identificare cu populația autohtonă de etnie germană din Bucovina. Teutonomania negru-roșu-aurie a acesteia, care mergea mână în mână cu adaptarea la condițiile

românești, i se părea la fel de grandilocventă ca antisemitismul filistinilor din Reichul german. Entuziasmul pentru rasa ariană și ura contra evreilor nu erau cătuși de puțin privilegii ale aristocrației; chiar dimpotrivă: în tinerețea lui fuseseră caracteristici relevante ale clasei burgheze parvenite. Tata însă nu voia nici să renunțe la ele, nici să le cedeze burghezilor. Intuia pericolul fanatismului mic-burghez: „Asemenea oameni exagerează totdeauna”, obișnuia să spună.

În orice caz, pe vremea aceea putea încă spera să trezească oarecare înțelegere pentru opiniile sale; dar nu și din partea mamei. Comentariul ei obișnuit, când afla despre nesăbuițele și excentricitățile tatei, era: „Cineva are iarăși mintea foarte odihnită” – una din puținele observații ironice ale mamei. În genere, îl considera pe tata nebun, având impresia că nebunia lui se îndreaptă, cu răutate, împotriva ei. Și o revolta faptul că existau femei pe care așa ceva le amuza. În realitate, îl ura atâta pe tata, încât nu putea fi geloasă. Totuși se simțea batjocorită de complicitatea plină de veselie cu care acele femei râdeau împreună cu el, afișând bună-dispoziție și răsfaț. În timpul conviețuirii lor, mama îl suspectase – probabil pe drept cuvânt – că nu toate „comisiile” lui frecvente se terminau cu partide de vânătoare, ci că tata își petrecea o parte din timp pe moșiile din vecinătate, unde prietenia lui cu amfitrioanele era cel puțin la fel de strânsă – dacă nu și mai strânsă – ca prietenia cu moșierii. Faptul că el n-a arătat niciodată nici cea mai vagă intenție de a o duce și pe ea la asemenea întruniri mondene i se părea un afront social pe care-l imputa în mai mare măsură gazdelor decât tatei.

Nu cred că tata investea multă pasiune în escapadele lui. Poate o oarecare curiozitate la început. Era o fire senzuală, dar lipsită de sentimentalism față de femei. Părea uneori chiar artificial. Dar cei care-l cunoșteau mai bine știau că era în stare să manifeste și o afecțiune fără rezerve. Poate că dârzenia lui juca un rol important și în această privință. Avusese și el parte

de o iubire romantică în tinerețe, iubire neîmplinită, pentru o tânără foarte muzicală, pe nume Olga, care a rămas tot restul vieții în legătură cu noi. Pe el iubirea neîmplinită – cu alte cuvinte, care nu se materializase într-o căsătorie – îl decepționase, iar urmarea fusese o atitudine disprețuitoare față de toate celelalte femei. Această răceală aparentă cădea sporadic în extrema cealaltă, a unei înflăcărări subite.

În orice caz, tendința spre autoironie putea induce în eroare. Uneori își trâmbița atât de zgomotos peste tot relațiile amoroase, încât nu le puteai lua în serios, chiar dacă, în realitate, erau serioase. Își slăvea aleasa inimii din acel moment în cântecele matinale, lăudându-i cu voce tare frumusețea și virtuțile, o îneca în flori, sălbăticiuni împușcate de el și produsele dezastruoase ale activității lui de pictor, simțindu-se jignit dacă ea nu-și împodobește toate camerele cu imaginile cocoșilor de munte care făceau dragoste la revărsatul zorilor, sau a cerbilor mânați de dorul împerecherii în cețurile toamnei. Nu toate femeile erau dispuse să fie tovarășele de joacă pe care și le-ar fi dorit el; iar când una sau alta se preta la așa ceva, tata împingea în curând jocul atât de departe, încât femeia era cea nevoită să rupă relația dacă nu voia să se compromită definitiv în fața întregii lumi.

Îmi amintesc de un episod semnificativ din copilărie. Una din surorile de la Viena ale mamei mele venise în vizită. Ea, adică mult iubita mea mătușă Paula, mama noastră și noi, copiii – sora mea însoțită de guvernanta englezoaică – sau franțuzoaică? –, eu, ținut de mână de Cassandra, am făcut o plimbare cuviincioasă în Grădina publică. Pe una din alei ne iese în cale tata împreună cu o doamnă. Adulții schimbă un salut glacial. Nu știu care e cauza, observ însă că tata și doamna sunt îmbrăcați la fel, în port austriac, care pe vremea aceea putea fi văzut tot mai rar în Bucovina, dar apărea din când în când, purtat mai ales de vânători. Sunt încă prea mic ca să pot bănuia altceva decât o costumație nostimă când constat coincidența

vestimentației celor doi, adică a hainei cu revere verzi, ornamentată cu nasturi din corn de cerb și cu trese; în consecință, trâmbițez încântat că până și nasturii de la manșetă sunt identici: caninii superiori ai cerbului, montați în aur. Mama ne smulge, fără să spună un cuvânt, din mâinile însoțitoarelor noastre, se întoarce și o ia din loc cu o expresie maiestuoasă, urmată de mătușa noastră, foarte stânjenită, de guvernanta șocată și de Cassandra care nu înțelege nimic, dar pare că se distrează.

Este adevărat, în anii următori tata s-a arătat mai discret, dar a fost probabil așa din considerație față de sora mea, care se apropia de adolescență. Căci dacă admitem că există ceva ce se numește „unica și marea iubire a vieții”, aceasta a fost, pentru tata, cu siguranță, sora mea. Probabil că a iubit-o și pe mama în maniera lui lipsită de romantism, și poate că ar fi reușit să dea manifestărilor sale afective o formă mai tandră dacă ea i-ar fi venit cât de cât în întâmpinare. De fapt, șarmul ei nu-l lăsa indiferent, dovadă darurile pe care i le făcea, cărți trimise chiar și după ce se despărțiseră; de exemplu, în mod surprinzător – oarecum ca o contrapondere literară la cocoșii de munte care făceau dragoste și la cerbii mânaiți de dorul împerecherii –, *Sonetele către Ead* de Anton Wildgans. Dar, odată cu ele, i-a trimis, ca un fel de antidot, și jurnalele scandaloase ale Franciscăi von Reventlow. Din păcate, tata nu era în stare să-și țină sub control pornirile hazlii; o copleșise pe mama și în timpul căsniciei cu vitalitatea lui debordantă, provocându-i astfel împotrivirea plină de spaimă; apoi duritatea și, în cele din urmă, furia. Cu greu ar fi putut exista o alăturare mai nefericită de temperamente ca în cazul lor; iar când tata spunea: „Totul este de natură chimică”, dădea expresie unei înțelepciuni sfâșietoare.

În schimb, chimia era întru totul compatibilă în cazul surorii mele: ea era sânge din sângele lui – chiar dacă atenuat puțin prin combinația cu sângele mai subțire al mamei – și strunit, poate, de o inteligență la fel de vie ca a sa, dar mai disciplinată. Dragostea ei pentru tata era necondiționată – și senină. Este

adevărat că rămânea uneori și ea descumpănită din cauza lui, dar o făcea râzând. Urmărea, amuzată, evoluția grotescă a ideilor lui, știind perfect ce fusese spus în glumă și ce trebuia luat în serios. Avea o atitudine plină de indulgență maternă și față de escapadele lui, iar dacă depășea măsura sora mea își exhiba nemulțumirea în crizele de răs care ne apucau pe amândoi atunci când vorbeam despre viața noastră de familie. A murit la douăzeci și doi de ani.

Tata n-a mai văzut-o în ultimul ei an de viață, petrecut în parte la Viena, cu moralul nezdruincinat în pofida străduințelor chinuitoare și zadarnice ale medicilor să-i oprească degradarea continuă, și în parte – în ultima fază – vegetând într-un sanatoriu din Hall, în Tirol. Iubea Alpii tirolezi, dar exista și alt motiv pentru această alegere. Despre depărtarea la care se afla de tata, sora mea s-a pronunțat o singură dată, cu ocazia ultimei mele vizite. Mi-a spus atunci: „Dacă *el* ar fi fost aici, mi-ar fi dat de mult ceva, să mă mântuiască de această descompunere lentă, de vie. Cu atât mai bine că nu mă vede.” De parcă amândoi, el și ea, perfect conștienți de înrudirea lor spirituală, s-ar fi pus tacit de acord să se cruțe fiecare de prezența celuilalt la momentul decesului. Tata n-a vizitat-o nici în ultimele ei luni de viață petrecute în Tirol. I-a respectat disciplina actului morții – aceeași pe care a manifestat-o și el la sfârșitul vieții. Iar aceasta se baza pe convingerea foarte realistă că moartea e o problemă strict privată, pe care n-o putem împărtăși cu nimeni, și că ar fi foarte dureros să le permitem să fie martori la această ultimă – dar atât de clară – manifestare a însingurării noastre ancestrale tocmai celor a căror dragoste a reușit să ne amăgească o vreme asupra caracterului ei inevitabil.

În pofida dragostei mele pentru tata, care n-a fost prejudiciată niciodată, nici măcar pentru o clipă, de conflictul obișnuit, chipurile ineluctabil, dintre tată și fiu, această amăgire nu mi-a reușit. N-am fost nici eu în stare să-l eliberez din această însingurare ancestrală.

Cu excepția bucuriilor oferite de orele petrecute împreună la vânătoare – pe care fiecare din noi le-ar fi putut savura tot atât de bine și în compania altui prieten –, ne-am lăsat unul pe celălalt destul de singuri. Nici unul din noi nu fusese înzestrat cu darul de a-și comunica ușor sentimentele. Desigur, tata și-a manifestat în repetate rânduri în mod emoționant afecțiunea pentru mine. Nu ne simțeam ca doi străini și nu păstram vreo distanță între noi; dimpotrivă: eram, cum se spune, apropiați – dar de o manieră neangajantă. Între noi doi n-a existat niciodată acea apropiere care a existat între sora mea și el. Numeroasele experiențe pe care le-am avut și cu propria-mi progenitură mă fac să cred că mult lăudata iubire pentru părinți se formează în anii când odrasla evoluează de la stadiul neputinței la primele manifestări de dezvoltare independentă. Firește, sufletul unui tată este impresionat mai profund dacă vede că în ochii fiicei sale nou-născute el începe să strălucească precum o stea, pe care ea o recunoaște de la o zi la alta tot mai ușor și căreia îi zâmbește cu o bucurie tot mai evidentă, decât dacă la prima întâlnire cu fiul său are de-a face cu un băiat de aproape cinci ani care se uită cu ochi mari la el și se întoarce repede, căutând adăpost în brațele dădacei. Se mai adaugă, firește, și „chimia“. Reprezentanții școlilor de psihologie vor trebui să arunce la coș multe din teoriile lor după ce vor fi fost investigate mai îndeaproape acțiunea adversă și interacțiunea aurelor și emanațiilor, condiționate strict fizic, ale oamenilor.

În orice caz, tata a manifestat înțelegere și dragoste față de mine și în perioada primei copilării. Aveam obiceiul ca, de îndată ce eram culcat, să mă vâd complet sub pătură. Ghemuit ca un embrion într-o cavitate uterină, îmi ticluiram tot felul de povești – mai bine zis îmi imaginam situații la fel de elocvente ca cele din basme. Fără îndoială, erau de natură erotică precoce – simt încă și astăzi pe dinăuntru căldura cu care, în timp ce-mi imaginam cele mai tandre episoade, îmi apăsam de obraz dosul mâinii stângi cu mâna dreaptă, de parcă acesta ar fi fost

o iubită care voia să fie mângâiată. De câte ori îmi trăgeau brusc pătura de pe cap ca să vadă ce fac, mă găseau în această poziție inocentă; fie și acest unic lucru ar fi trebuit să înlăture suspiciunea că mă masturbam pe întuneric. Dar mama mea atât de grijulie nu era liniștită. Cassandrei i s-a atras sever atenția să nu mă mai lase să mă ascund așa sub pătură. S-a pus în discuție chiar și posibilitatea de a mă lega împreună cu pătura, astfel încât să nu mai am nici o libertate de mișcare – un pat de copil transformat în cămașă de forță. Tata a aflat toată povestea și a interzis o asemenea absurditate. A venit la mine, s-a așezat pe marginea patului și m-a întrebat, într-o doară, ce fac sub pătură. „Jocuri sub pătură“, i-am răspuns degajat. „De exemplu?“ I-am spus că unul din ele se numește „Cu mâinile goale și sabie“. Așa, așa, și mai departe? Altul se numește „Trandafirul de aur“, iar altul „Cununa“. Foarte mulțumit, tata le-a explicat celor interesați că fantezia mea de copil era însuflețită de imagini ale simbolicii cavaleresti din perioada Evului Mediu timpuriu. Nu trebuia să ne gândim imediat la metempsihoză; fiecare din noi poartă în sine vestigiile unei moșteniri care aparține întregii omeniri și vine de foarte departe; aceste vestigii se găsesc de obicei în străfundul sufletului și nu sunt luate în seamă, fiind descoperite doar când una sau alta se ridică temporar la suprafață, în visuri sau viziuni. Tata a dat dispoziții să nu mă deranjeze nimeni în timpul acestui proces de culegere a rămășițelor care plutesc în suflet. Teoriile lui C.G. Jung nu erau încă prea cunoscute la Cernăuți pe vremea aceea. Mama a ajuns la concluzia că nebunia tatei progresase atât de mult, încât era momentul să fie pus sub tutelă.

Tata s-a arătat mai puțin înțelegător însă în chestiunile privind școlarizarea mea. Alternanța continuă a educatoarelor noastre – în realitate au fost, în afară de Strausserl, numai cinci în cei patru ani pe care i-am putut petrece acasă: două Miss, una din Gibraltar, despre care tata susținea sus și tare că nu e englezoaică, ci evreică; între cele două, o franțuzoaică, și după

aceea încă două, toate trei foarte urâte, ceea ce îl dezamăgise pe tata; fiecare a rămas la noi doar câteva luni, deci pe aceste fapte nefericite care-l urau, tremurând în fața lui și trebuind să-i înghită sarcasmele tăioase, le-a lichidat cu o mișcare indiferentă a umerilor. Camera copiilor era feuda mamei noastre, iar el intervenea doar când voia s-o scoată de acolo pe sora mea, ca să facă lungi plimbări împreună, ocazie cu care îi ținea, afectuos, adevărate lecții de botanică, sau ca s-o aprovizioneze cu cărți: de fapt, cărți pentru băieți, cum ar fi *Ekkehard* și *Kater Hiddigeigei* (*Motanul Hiddigeigei*) de Viktor von Scheffel, întreaga operă a lui Walter Scott, întreaga operă a lui Rudyard Kipling și Mark Twain, dar și cărți de Brentano, Storm și Fontane; cărțile pentru copii, de exemplu *Alice în Țara Minunilor* sau *Pinocchio*, proveneau din vremuri preistorice, adică dinaintea nașterii mele, sau de imediat după. De mine tata nu se ocupa, manifestându-și doar, la un moment dat, consternarea că am învățat atât de târziu să scriu și să citesc. Când am ajuns la gimnaziul din Brașov, mi s-a adresat – după primul an – în latină, fiind revoltat că n-am fost în stare să-i răspund în aceeași limbă, pe care el o vorbea cursiv. „Dar bine, măgarule, cum vrei să te faci înțeles dacă ajungi vreodată în China?” m-a întrebat. „Nu cunoști o iotă de chineză. Singura posibilitate este să vorbești în latină cu un preot catolic de-acolo.”

În genere, urmarea cu mult scepticism procesul meu de instruire. Din cauza controverselor continue dintre el și mama, m-au scos de la școala din Brașov și m-au înscris la Gimnaziul German din Cernăuți, de unde am fost curând eliminat în urma unei fărâdelegi oarecare. Timp de un an fericit am avut parte de școlarizare „particulară”, mergând de la un profesor la altul. Am învățat astfel mai mult decât în toți ceilalți ani de școală la un loc. Se luase însă decizia ca după aceea să plec în Austria, ceea ce a trezit interesul tatei, așa că și-a asumat el alegerea instituției de învățământ. Academia Theresiană i se părea prea elitistă, contaminată de spiritul afectat din înalta societate

austriacă și de snobismul fostei aristocrații a monarhiei che-zaro-craiești, care persistase în mod penibil și în noua Austrie. Pentru Școala eclesiastică scoțiană din Viena mă socotea prea prost (și cred că nu greșesc dacă presupun că sora mea i-a întărit această convingere). La Kalksburg se practica onania, iar la Stella Matutina din Feldkirch pederastia. Nici Waidhofen de pe Ybbs și Waidhofen de pe Thaya nu corespundeau. Cu ocazia corespondenței duse cu directorii diferitelor școli, tata a dat la un moment dat de unul care era ginerele unui personaj foarte admirat de el: profesorul Valtinitsch, autorul unui volum clasic, de șase sute de pagini, despre potârniche. Și iată cum am ajuns în cele din urmă într-un fel de casă de corecție din Fürstenfeld, în estul provinciei Stiria.

Dar nici acolo n-am rămas mult. După alți câțiva ani de chinuri și agitație, am reușit să-mi iau bacalaureatul la Viena; la aflarea veștii, tata mi-a trimis o telegramă cu un singur cuvânt: „Ahi!” – o exclamație care în Bucovina exprimă culmea stupefacției.

Marea mea pasiune în acea vreme era desenul. Talentul meu era incontestabil. Tata insista însă ca, înainte de a mă dedica întru totul graficii, să studiez și altceva, indiferent ce. În felul acesta am pierdut anii cei mai productivi pentru perfecționarea artistică, plimbându-mă de la Institutul de Mine din Leoben la Institutul Tehnic din Viena, unde am studiat arhitectura, după care am făcut și o scurtă escapadă în medicină, aterizând în cele din urmă la secția de scenografie a Institutului de Artă Aplicată din Viena. Apoi a trebuit să mă întorc în România ca să-mi satisfac serviciul militar. Iar cu această ocazie am aflat că bacalaureatul pe care-l luasem în Austria nu era recunoscut în România – pe drept cuvânt în cazul meu: eram un mare ignorant. Ca să nu trebuiască să fac pe soldatul timp de trei ani, ci doar unul, ca aspirant la rangul de ofițer, am dat examenele de diferență pentru echivalarea bacalaureatului. Și abia atunci, la vârsta de douăzeci de ani, am făcut cunoștință

cu istoria țării în care mă născusem și al cărei cetățean eram și am descoperit comorile limbii și literaturii române. N-am ezitat să-mi manifest în varii feluri entuziasmul pentru ele și l-am asaltat pe tata cu tot felul de întrebări legate de constructorii mănăstirilor pe care el le cunoștea atât de bine – dar m-am izbit de o reacție destul de glacială. Interpreta neașteptată mea sete de cunoaștere ca semn al desprinderii de Europa Occidentală, poate chiar ca trădare la adresa persoanei lui. Credea probabil că noua trezită mea mândrie de a avea o străbunică fanariotă însemna că trec de partea familiei mamei și, odată cu asta, de partea originii mele românești. N-aveam voie să apar în fața ochilor lui în uniformă militară românească. Iar când am plecat la București, ca să lucrez în secția de reclame a unui concern de produse cosmetice, m-a considerat definitiv pierdut.

Dar am anticipat. Deocamdată pendulam între șederi confuze la Viena, dedicate celor mai diferite îndeletniciri și divertismente, și mult mai puțin studiilor serioase, urmate de vacanțe bogate în evenimente cinegetice și erotice în Carpați și la Cernăuți, fiind mult mai preocupat de căpriori, modele de cravată și aventuri amoroase decât de intenția de a-mi însuși cunoștințe utile; eram un june fante cu o cărare ireproșabilă chiar și în ținută de vânătoare sau dichisit în vestimentație urbană, cu costume la două rânduri, cu dungi albe pe fond gri-deschis, și pantofi de antilopă – absorbit total de experiențele triviale din baruri și de pe ringurile de dans din saloanele unor demimondene și din hotelurile pentru întâlniri amoroase. Pentru ultimele, tata manifesta o înțelegere plină de indulgență.

Când i-am declarat însă că vreau să renunț definitiv la orice alte studii, a făcut o ultimă încercare – deși anemică – să mă împingă să fac ceea ce ratase el la vremea sa: să studiez chimia. După aceea s-a resemnat. Era prea târziu să mai scoată din mine un om de cultură așa cum și-l imagina el. M-a considerat de

atunci încolo un ignorant, un consumator de reviste, un mesager al barbariei pe care o vedea cuprinzând întreaga Europă.

După părerea lui, această barbarie venea din două direcții: dinspre Rusia „bolșevicilor”, dar și dinspre America cea preocupată doar de dansul în jurul vițelului de aur. „Pentru a-i transforma pe urmașii pelerinilor de odinioară în americani din ziua de astăzi, le-am trimis peste ocean drojdia societății noastre”, obișnuia tata să spună. „America lui Jefferson a fost înghițită de valurile de deșeuri umane revărsate de pe insula Ellis asupra continentului. Odată cu cucerirea Vestului de către vulgul imigrant, goana după posesiuni a devenit epidemie. Orice violență, orice escrocherie, orice minciună sfruntată este bine-venită în goana după bani, după succes, după putere. Iar noi ne molipsim de la ei.” Cuvinte profetice într-o perioadă în care America reprezenta steaua în ascensiune a tuturor speranțelor de viitor. Mama le respingea cu aceeași consternare cu care respingea toate celelalte păreri ale tatei, considerându-le exaltări.

În ceea ce-i privește pe ruși, orice comentariu era de prisos. Ei rămăneau ucigașii familiei țarului, călăii elitei proprii națiuni. Nu numai că dăduseră plebei din lumea întreagă un exemplu îngrozitor, dar îi trasaseră și un șel politic – mult mai bestial, mult mai potrivnic vieții, mult mai utopic și desprins de realitate decât fusese cel al nefericitei Revoluții Franceze. În plus, rușii erau mult prea aproape. Granița cu Uniunea Sovietică se găsea la doar câteva zeci de kilometri spre răsărit, dincolo de Nistru, la o azvârlitură de băț pentru o armată motorizată. Mai devreme sau mai târziu, expediția în țara vecină avea să se producă, tata prevedea acest lucru. Un lanț de evenimente din viața sa personală l-au determinat să tragă consecințele. Primul din ele, cel mai personal, l-a lovit în modul cel mai dureros.

Sora mea își încheiase studiile și, conform tradiției, îl întâlnește cu această ocazie pe „bărbatul vieții ei” – cu adevărat, din păcate, primul și ultimul. Era exclus să fie vorba doar de un

nevinovat flirt de tinerețe. Tânărul avea intenții foarte serioase, ea de asemenea. Și nici nu puteai obiecta nimic împotriva lui. Se trăgea dintr-o familie austriacă impecabilă, urma să moștenească o proprietate în Stiria și alta în Galiția și se pregătise, întocmai ca ea, pentru serviciul diplomatic. Nu se gândeau să se căsătorească imediat; el trebuia, după terminarea Academiei Consulare, să-și ia doctoratul în drept și să petreacă un an la un colegiu din America; bunica lui era americană. Tata nu s-a împiedicat de acest amănunt – bunica provenea din statele sudice și mai era și bogată, ceea ce era suficient ca s-o facă „acceptabilă” în ochii săi. Cu toate acestea, a reacționat de parcă un proxenet libanez ar fi încercat să-i răpească fata. Și s-a purtat în mod corespunzător cu pețitorul prezumtiv când acesta ne-a făcut o vizită pentru a se prezenta.

Sora mea s-a simțit profund jignită. Îi venea greu să accepte că tatăl ei mult iubit era atât de neînțelegător, atât de înămolit în concepții victoriene; și mi-a luat-o *mie* în nume de rău că tata i-a întors spatele în maniera lui inflexibilă, de om lipsit de maturitate, îndreptându-și toată atenția spre mine, tovarășul – acum competent – de vânătoare. A fost o vară foarte neplăcută, pe care am petrecut-o parțial la Iacobeni, pe noua proprietate a mamei, care urma să fie transformată într-un sanatoriu, și parțial – eu singur – la „Odaia” pustie, într-o încordare dramatică. Încă înainte de a se termina vara a survenit al doilea și, curând după aceea, al treilea eveniment – și toate l-au determinat pe tata să se despartă mai ușor de Bucovina.

Instanța supremă a Bisericii Ortodoxe a emis o dispoziție conform căreia funcționarii administrativi care nu făceau parte din cler puteau fi pensionați după treizeci și cinci de ani de serviciu, și nu după patruzeci, cum se obișnuia. O dispoziție foarte arbitrară, despre care tata susținea că fusese emisă doar ca să scape de el. Cu siguranță că nu era *el* singurul avut în vedere, ci toți colegii care fuseseră preluați, odată cu el, de la serviciul de stat chezaro-crăiesc. România Mare, născută în

urma tratatului de la Trianon din 1919, ajunsese la apogeul conștiinței sale naționale; nu-i plăcea să i se aducă aminte că, împreună cu minoritățile, preluase și o oarecare moștenire culturală. Tata nu scăpase nici o ocazie de a-și trâmbița aceste opinii, intrând la un moment dat într-o polemică tăioasă cu cel mai mare istoric român, profesorul Iorga, iar acest gest echivala cu o crimă de lezmaiestate și cu pângărirea drapelului național. Prin urmare, presupunerea lui că încercarea de a curăța Fondul Religios de elemente străine îl viza în primul rând pe *el* nu era, poate, chiar atât de lipsită de temeii.

Oricare ar fi fost realitatea, eliberarea înainte de termen din serviciu putea fi un motiv de bucurie; tata avea acum posibilitatea să se dedice fără nici o restricție pasiunii cinegetice. Din păcate, toată afacerea avea un clenci. Și anume, „vulturii în sutană” aduceau argumentul că tata fusese doar unsprezece ani, adică din 1919 până în 1930, în serviciul lor, deci nu putea primi pensie decât pentru anii aceștia. Pentru ceilalți douăzeci și patru, din 1895 până în 1919, să binevoiască să ceară pensie de la austrieci. Această afirmație contravenea flagrant convenției garantate prin acordul de stat încheiat în momentul preluării foștilor funcționari de stat. Dar chiar dacă statul român ar fi preluat obligația de a-i da pensie și pe această perioadă, pentru tata ar fi însemnat o diminuare considerabilă a veniturilor. Căci unsprezece ani de aici plus douăzeci și patru de acolo nu echivalau cu o pensie întreagă pentru treizeci și cinci de ani de serviciu – cu atât mai puțin dacă acești treizeci și cinci de ani aveau să-i reprezinte pe cei patruzeci obișnuiți. Deci tata s-a declarat dispus să se adreseze direct instanțelor de judecată, și ar fi obținut câștig de cauză dacă ar fi fost sprijinit cât de cât și de colegii vizați ca și el de această nedreptate. Dar nici unul n-a mișcat un deget. Erau angajați de ani mai puțini, aveau rang mai mic și mizau pe un aranjament oarecare în viitor.

În timp ce se duceau tratative pe marginea acestei afaceri, pe tata l-a lovit altă nenorocire. Își luase deja de mulți ani

angajamentul de a ridica drepturile bănești ale unor colegi pensionați înaintea lui și întorși în Austria, și de a le expedia apoi suma. Procura dată tatei îi scutea de osteneala de a veni an de an de departe ca să-și încaseze banii. Era o sumă considerabilă, fiind vorba de încasările anuale a mai mulți colegi bine remunerați; tata a pus portofelul cu toți banii lângă el, pe măsura ghișeului, pentru a completa formularele de expediție. Când a terminat, și-a dat seama că portofelul dispăruse. A trebuit deci să avanseze toată suma din propriul buzunar. Tata trăise totdeauna peste posibilitățile sale și era îndatorat la bancă. Banca a procedat așa cum obișnuiesc să procedeze băncile: i-a acordat creditul, punând însă poprire pe tot ce mai avea tata. Iluzia frumoasă că se va putea de-acum înaintea retrage în pădure, dedicându-se exclusiv pasiunii sale, s-a risipit.

Nu era omul care să se tânguiească din cauza unor asemenea lovituri ale sorții. Dispoziția lui cobora, căpătând o tonalitate minoră, doar când vorbea despre posibilitățile tot mai mici de a vâna din cauza „blestematei de exploatare a naturii lui Dumnezeu de către plebea tot mai numeroasă, tot mai avidă, în frunte cu bogătașii evrei”. Ce altă soluție avea un vânător decât să meargă în pădurea cea mai îndepărtată și necălcă de picior de om pentru a trage un ultim foc, după care avea să se audă câinele jelind cu urlete prelungi moartea stăpânului?... Dar tata nu voia să se grăbească, avea încă timp să facă și acest pas. Har Domnului, Carpații continuau să fie acoperiți de păduri pline de sălbăticiuni, iar inima oricărui vânător putea sălta de bucurie la acest gând. Dacă trebuia să renunțe la acest vis frumos aici, în Bucovina, nu însemna că n-avea să-l poată realiza în altă parte și în alt fel. Pădurea deasă era unica și adevărata lui patrie, iar vânatul devenise acum unica lui meserie. Contele Mikes din Zabola avea în Transilvania proprietăți silvice uriașe și căuta un manager care să organizeze partide de vânătoare pentru oaspeți din străinătate – aceștia plăteau bani grei pentru participare. Tata s-a angajat la el.

Aici, la Zabola, a primit vestea morții surorii mele. El, care nu era cătuși de puțin superstițios, povestea ceva ciudat. Cică înnoptase în pădure, în aer liber, și îl trezise o adiere sau o mângâiere foarte ușoară pe obraz. Nu se îndoise nici o clipă că fusese salutul fiicei lui muribunde, chiar dacă încerca să se convingă că un fluture de noapte i se așezase pe obraz – dar oare la începutul lui martie existau asemenea fluturi de noapte în pădurile din creierii munților? Un liliac? Aripa unei mici cucuvele?... Oricum ar fi fost, a știut că sora mea murise, s-a ridicat și a coborât în sat, să ia în primire telegrama care anunța decesul ei. Contesa Hanna Mikes povestea cum ședea tata pe o bancă din fața castelului, cu telegrama în mână, nemișcat, cu lacrimile curgându-i pe obraji. Apoi s-a ridicat și s-a întors în pădure.

Tata n-a rămas mult timp la Zabola. S-a certat cu contele deoarece acesta voia să vândă efective de cerbi care – după părerea tatei – nu erau confirmate și nu puteau fi adunate. Cei doi s-au despărțit certați. Plin de arțag, tata a scris imediat un articol în care atrăgea atenția asupra promisiunilor amăgitoare privind efectivele de vânat din România. O revistă cinegetică germană a publicat, triumfătoare, articolul. Litigiul a ajuns în fața unui tribunal de onoare al Uniunii Vânătorilor Români. Verdictul îi dădea, cu glorie, dreptate tatei, în toate punctele, fiind lăudate curajul și bărbăția cu care demascase o pată rușinoasă pe onoarea națională, contribuind la înlăturarea ei. I s-a predat, ca dar, un cuțit de vânătoare onorific. El l-a pus într-un colț al dulapului de arme, cu cuvintele: „Ticăloșii ăștia ar fi în stare să mi-l înfigă în spinare.”

Tata s-a mutat la Sibiu, în inima Transilvaniei. N-a vărsat nici o lacrimă după casa în care își petrecuse viața – casa copilăriei noastre, de la marginea orașului Cernăuți. Și-a luat cu el doar armele, ustensilele de pictat și pe cățelușa de vânătoare Trixy. I-a venit și mai ușor să se despartă de „orașul evreiesc” și de „bucovinenii negru-roșu-aurii” atât de prefăcuți, de „vulturii

în sutană", de „rusnaci și poleaci". Pe sașii transilvăneni îi iubea, căci aceștia, deși înghesuiți, ca într-o menghină, între unguri, turci, valahi și polonezi, își păstrasera germanitatea de opt sute de ani, împotrivindu-se tuturor vicisitudinilor istoriei est-europene – și anume o germanitate așa cum o concepea el, adică pre-bismarckiană, ba chiar pre-fredericiană, dar și pre-theresiană, de fapt antiaustriacă: o versiune a ideii de Reich gen maeștrii cântăreți, pe care a altoit-o pe patosul wartburghez al perioadei sale de Sturm und Drang din tinerețe. Inutil să mai subliniez că ea se deosebea prea puțin de „teutomania falsă negru-roșu-aurie a bucovinenilor", pe care o disprețuia.

Dacă nu altceva, atunci dialectul, coloritul germanei vorbite în Bucovina – un dialect urât în realitate – și faptul că acolo oamenii se înțelegeau, în genere, bine cu evreii i-ar fi putut oferi un indiciu că sentimentele naționalist-germane ale „șvabilor" bucovineni erau lipsite de temeii. Deși faptul că un om atât de inteligent, cultivat și superior ca tata s-a putut preta la asemenea gândire sucită ar trebui să ne mire mai puțin dacă ne gândim la spiritul timpului de atunci. În acea perioadă, romanticismul nebulos al germanității care crea o aură mistică în jurul ideii Reichului devenise o infecție spirituală ce se răspândea ca o epidemie printre germanofoni – nici chiar sașii transilvăneni nu s-au dovedit a fi imuni cu toții față de ea; dar ei se bucurau, în orice caz, de mai multă stabilitate datorită identității lor inatacabile. Ei erau în primul rând transilvăneni, ce-i drept de origine și limbă germană, dar întru totul autonomi – rămăneau ei înșiși, autohtoni, adânc înrădăcinați într-o țară care era a lor de aproape un mileniu, bucurându-se de sentimentul de siguranță dat de o cultură pe care ei o creaseră (în treacăt fie spus: o cultură căreia etniile în mijlocul cărora trăiau – atât maghiarii, cât și românii – îi datorau multe elemente valoroase). Ce-i drept, se simțeau legați de spațiul german de obârșie, fără să-i fie însă mai devotați decât, de exemplu, elvețienii germanofoni. Când au dat uitării acest aspect și s-au

lăsat ademeniți de chemarea mistică a ideii Reichului în forma vulgarizată a celui de-al Treilea Reich, au pierdut totul: țara, cultura, identitatea.

Până atunci, va mai trece însă câțva timp. De fapt, nu mai mult de jumătate de deceniu; dar timpul pare scurt doar privit retrospectiv. Tata a înflorit în Transilvania. De parcă în lumea solidă și stabilă a sașilor ar fi descoperit un spalier de care se putea crampona cu toate nevoile sale psihice, și pe care se putea baza. Aici nu mai trebuia să joace rolul ingrât și obositor al stăpânului colonial abandonat. Ce-i drept, românii erau și în Transilvania populația suverană, dar se comportau mai discret. Problemele de conviețuire și acomodare fuseseră deja tranșate și soluționate cu mult înainte. Sibiul era un oraș german, grupat frumos în jurul bisericii episcopale – o lume diferită de Cernăuțiul lipsit de tradiție, „orașul de stepă" al galițienilor. Casele burgheze idilice se înșirau una lângă alta, formând ulițe și străzi ce inspirau o demnitate patriarhală. Frontoanele moștenite din Renașterea germană târzie evocau, de fapt, atmosfera Meistersängerilor; fațadele baroce și clasiciste purtau pecetea vechii Austrii. Sașii erau un popor solid, integru; dialectul lor lăbărat amintea de limba vorbită în ținuturile baltice, cu care tata se simțea înrudit sufletește. El îi iubea și pe unguri, făcuse armata la un regiment de husari și vorbea mai bine maghiara decât româna. Ținutul din jur era splendid, pădurile mari se aflau în apropiere, coarnele țăpilor erau mult mai bune calitativ decât în alte părți. Așadar, ce să-și mai dorească?

Nici nu-i trecea prin minte să se considere un om ruinat financiar. În mod ciudat, a reușit să câștige bani frumoși cu picturile lui. Firește, nu mai picta cocoși de munte care făceau dragoste și nici cerbi în perioada de împerechere. Se axase pe acuarele delicate înfățișând bisericile mănăstirești din Moldova și Bucovina, pe care le cunoștea ca nimeni altcineva. Imaginile cu Voroneț, Dragomirna, Sucevița și toate celelalte erau cumpărate de prietenii amatori de artă cu amprentă folclorică. Aici,

la Sibiu, avea și prieteni. Nu refuza contactul cu populația autohtonă, așa cum făcuse în Bucovina, exceptând câteva – puține – cunoștințe. Unul din vechii săi prieteni era dr. Viktor Glondys, acum episcopul sașilor; altul era mareșalul regal român colonelul von Spiess, care răspundea pe atunci de sectorul cinematic – figură coborâtă parcă dintr-un roman de Ganghofer, cu o pelerină largă ce flutura în bătaia vântului, aripi de vultur pe o pălărie Lettow-Vorbeck și un veston cu gulerul desfăcut, un veston care, prin ornamentele bogate din corn de cerb și frunze de stejar, combina fastul uniformei de mareșal cu dragostea de natură afișată de ucenicul unui pădurar; eleganța lui ar fi putut trezi atât invidia împăratului Wilhelm II, cât și a lui Hermann Göring. Domnul von Spiess avea o liotă de fiice încântătoare pe care tatăl meu le aduna în jurul lui ca o ghirlandă de flori. Toți acești oameni, pe care îi iubea, erau o cheazășie că se putea simți bine-venit în noua ambianță aleasă de el, unde i se răspundea cu aceeași căldură.

Locuia în condiții modeste, într-o casă mică, împreună cu menajera sa, doamna Agnete, care – după cum se va dovedi mai târziu – știa foarte bine să profite de pe urma lui. Firește că din bunăstarea de odinioară nu mai rămăsese mare lucru. În afară de câteva reminiscențe ale obiceiurilor lui costisitoare de mai demult – impuse de simțul infailibil pentru calitate –, nimic din stilul său de viață nu denota schimbarea drastică a condiției lui. Trăise totdeauna cumpătat, cu picioarele pe pământ; îi plăcea un vin bun, dar îl bea cu măsură, fuma de-a lungul zilei patru, cinci țigări pe care și le răsuca singur. Unul din buzunarele jachetelor sale era căptușit cu piele de căprioară, și acolo își păstra tutunul macedonean blond, cu fibra lungă, și foița de țigară foarte fină. N-am reușit niciodată să-mi înăbuș nerăbdarea invidioasă care mă cuprindea când vedeam cum își bagă o mână în buzunar, urmărind cu o expresie gânditoare mișcările ei invizibile până când scotea, după doar câteva secunde, o țigară perfect răsucită: trebuia doar să umezească foița

cu vârful limbii ca s-o lipească, apoi s-o aprindă. Toate strădaniile mele de a imita această performanță de prestidigitator n-au dus decât la un respingător amestec de foițe motorolite și firămițe de tutun, pe care nu le mai puteam în veci scoate din cusături, oricât le-aș fi periat; iar dacă-l întrebam, disperat, cum de-i reușește o asemenea jonglerie, îmi răspundea scuturând nedumerit din cap, așa cum făcea ori de câte ori se mira de neputința mea: „Cum să procedez altfel când sunt călare pe cal și am o singură mână liberă, căci cu cealaltă trebuie să țin hățurile?” Rămânea să chibzuiesc eu dacă un preot catolic din China mi-ar fi putut da explicații mai relevante în latină. Măinile tatei erau niște adevărate labe, aspre și roșii din cauza arșiței soarelui și a gerului mușcător; unghiile, în schimb, îi erau îngrijite în mod regulat de o manichiuristă foarte drăgălașă.

Nu știu dacă motivul trebuie căutat în faptul că se simțea bine în orașul idilic, liniștit – dar nu și închistat în orizonturi spirituale înguste –, sau dacă patina bătrâneții îi îmblânzise trăsăturile dure (probabil și una, și alta), dar mi se pare că în anii aceia a fost mai amabil, mai puțin crispat și agresiv și mai puțin exaltat. Apariția sa a ajuns în curând să facă parte din peisajul Sibiului; avea tabieturi fixe care-l duceau în fiecare zi, la aceleași ore, pe aceleași ulițe – le numea „trecătorile” sale; putea fi recunoscut de la distanță după statura înaltă, îmbrăcămintea de țară, pălăria vânătoarească veche; umbla încet, cu pași măsurati și picioarele răsucite puțin în afară (reminiscență a gârgăunilor cavalerilor afectați de la finele secolului al nouăsprezecelea), încălțat în pantofi făcuți la comandă, înguști, lustruiți ca oglinzi, care făceau parte din cele mai costisitoare achiziții în vremurile de odinioară, și urmat, ca de umbra sa, de cățelușa Trixy. Faptul că purta acum o bărbie scurtă, cenușie, nu-i altera cu nimic prospețimea sănătoasă a obrazilor. Ochii albaștri te fulgerau deasupra pomeților străbătuți de o rețea fină de vinișoare roșii, care le dădeau aspectul unor mere rumene. Când își ridica pălăria să salute – o făcea totdeauna cu o mișcare amplă, ironică –

țeasta îi strălucea ca o bilă de biliard de culoare cafenie. Aveai totdeauna impresia că ieșise tocmai atunci din baie, cu circulația înviorată de dușul rece ca gheața, după care se ștersese bine cu prosoape aspre și se fricționase cu esențe aromatice. Emană un miros discret, dar foarte distinct și personal: mirosul de om extrem de curat, în care se îmbinau urme de săpun bun, de pielărie și de lenjerie curată – scoasă dintr-un dulap unde păstra și niște pene de bătlan, o cutie cu medicamente (printre ele și unele foarte toxice) și câteva pistoale cu un iz ușor de ulei pentru arme și de praf de pușcă. Nu mai făcea exerciții de tragere la primele ore ale dimineții; locuința actuală era prea mică pentru așa ceva. Dar se amuza aducându-și vizitatorii la fereastră și rugându-i să-și aleagă o nucă verde din pomul aflat în grădinița vecinului, pe care o doboră cu o precizie infailibilă.

Firește că nu renunțase total la vechile lui marote, absurdități și paradoxuri. Orice discuție cu el risca să ajungă într-o fundătură din cauza vreunei pedanterii. Nu rareori dispărea în toiul unei conversații generale, întorcându-se apoi cu un teanc de lexicoane și enciclopedii sub braț, pentru a lămuri cu ajutorul lor un cuvânt controversat, o noțiune insuficient de bine definită sau un nume greșit. Lipsa lui de atitudine critică față de propriile picturi era dezarmantă; devenea însă de neiertat și agasantă atunci când privea cele mai inimaginabile prejudecăți și idei fixe. Firește că printre acestea se găseau și teorii pe care tot el le contrazicea în practică, mai ales când era vorba despre femei. Din punct de vedere filozofic clasifica femeile, în tradiția lui Nietzsche – mai degrabă naivă decât exactă filologic – (și, în măsura în care citise romane, în tradiția autorului său preferat, Peladan), într-o specie menită a fi supusă și subordonată; în momentul când ajungea însă față-n față cu o femeie, se transforma subit, devenind un Minnesänger și ridicându-și în slăvi aleasa inimii. Tendința de a repudia cu dârzenie tot ce nu corespundea așteptărilor sale nu contravenea înclinației

lui fundamentale spre un atașament plin de fidelitate. Nu m-am mirat auzindu-l că mă roagă să-i propun mamei să revină la el atunci când disensiunile dintre ea și Philipp deveniseră deja insuportabile.

Ea a întâmpinat propunerea cu un surâs sarcastic în jurul buzelor strânse, care au tresărit lăsându-se arogant în jos, și a pufnit într-un râs disprețuitor – de parcă ar fi vrut să spună că își dă prea bine seama de adevăratul motiv al acestor remușcări tardive: acum, la bătrânețe, ruinat și părăsit de „celelalte muieri”, voia să se întoarcă spăsit la ea. Nimic n-ar fi putut demonstra mai dezolant lipsa totală de înțelegere cu care îl apreciasse, greșit, o viață întreagă. Desigur, tata nu manifestase totdeauna față de ea considerația cuvenită – mai ales dacă ținem seama că nu se căsătorise cu o femeie înțelegătoare, maturizată de experiențele vieții, ci cu un copil visător, educat în spiritul retoricii uzuale, deci care gândea și acționa în funcție de aceasta, adică inocentă ca un mieluşel și prostuță ca o oaie. Mama n-a priceput de-a lungul întregii ei vieți că și tata simțea nevoia să fie izbăvit. În ceea ce-l privește, el ar fi vrut să-i deschidă ochii în acest sens, însă a procedat cu o lipsă totală de tact. Trăsăturile lui simpatice, dispoziția mereu voioasă, tendința de a nu lua lucrurile în serios – toate astea s-au prăvălit impetuos asupra ei, înspăimântând-o și strivind-o. Tot ce făcea el părea prea vijelios, fiind cumva cu un număr prea mare pentru ea. Semnificativă era indignarea morală pe care o manifesta mama, chiar și peste decenii, în legătură cu lipsa lui de înțelegere pentru repulsia ei față de apropierea lui fizică. Nu prea îi plăcea să vorbească despre asta, dar până la urmă o făcea, și anume cu cei pe care-i considera apropiați – pentru ea asta însemnând aliați; în asemenea momente, se exprima cu parcimonia adecvată unei teme mai delicate, care, pe scurt, se putea încadra în verdictul: „Într-un cuvânt, un om nestăpânit, mânat de instincte animale.” Și nu trebuise să înghită, la un moment dat, afrontul de a-și vedea soțul dispărând pentru câteva ore în camera

obscură împreună cu o verișoară de-a ei pe care el o instruia, chipurile, în arta fotografică – doar fiindcă ea respinsese o tentativă de-a lui de apropiere amoroasă? Dincolo de sfera intimă, mama împărtășea părerea care circula, se pare, la Cernăuți despre el: rece, cu nasul pe sus, vanitos și nebun – în primul rând nebun. O părere generalizată probabil când era vorba despre oamenii pe care prostia, mentalitatea provincială și atitudinea filistină a celorlalți îi împing la acte desperate, manifestate prin năzdrăvănii.

Tata nu și-a pierdut dispoziția luminoasă, voioasă. Vorbea despre fika lui defunctă fără urmă de sentimentalism, cu o seninătate tandră, de parcă ea era încă în viață, de parcă el relata un episod șarmant care scotea în evidență farmecul ei. Odată mi-a povestit și mie, foarte amănunțit, o scenă. Revenise pentru câteva zile în Bucovina, adus de problema pensionării timpurii și nedrepte de la Fondul Religios. Cearta dintre mama și Philipp din cauza „Odăii” ajunsese atât de departe, încât în cele din urmă am uzurpat *eu* vechea hardughie, considerându-mă proprietarul nenorocitei „țări a nimănu”. Mi s-a părut foarte nostim să-l invit de data aceasta *eu* pe tata la mine, la o vânătoare. E adevărat că n-aveam prea mult de oferit: câteva rațe, câțiva iepuri în luncile Prutului. Dar știam că tata ținea să revadă casa în care se născuse sora mea și își petrecuse primii patru ani ai vieții, mai mult sub oblăduirea *lui* caldă și tandră decât a mamei, care pe vremea aceea era plecată atât de mult de acasă. Cunoșteam amândoi sentimentele ambivalente ale surorii mele: ele oscilau între ura surdă, tot mai inversunată, împotriva naturii orientale, de margine a Europei, a Bucovinei, pe care ea (și nu numai ea) o numea „balcanică” – etichetare greșită nu doar din punct de vedere geografic, ci nepotrivită și prin disprețul implicit – și, pe de altă parte, dragostea refulată pentru meleagurile copilăriei ei: păduricea de brazi, fagi, mesteceni și sălcii din spatele conacului, ce reprezenta un fel de oază în ținutul destul de sterp; un iaz mic

și două, trei bănci așezate pe cărările amenajate cine știe când și sălbăticiute acum îi dădeau aspectul unui parc, deși grupul frumos de arbori continua, în curând, cu tufișuri ce se pierdeau în lanurile de porumb și, mai departe, în lunca Prutului. Gaițele, coșofenele, dumbrăvencele și păsărelele cântătoare își găseau adăpost în frunzișul copacilor, în care, la orele crepusculare, misterioase, ale serii, începeau să țipe cucuvelele și să-și cânte trilurile privighetorile. Ciocănitorele zburau de la un trunchi de copac la altul, cu aripile întinse sau strânse, însoțindu-și serpentinele suitoare și coborâtore ale traiectoriei cu game de răsset corespunzătoare; în frunzișul de sub tufișuri foșneau *aricii*, iar broaștele orăcăiau în stufărișul din jurul iazului, la malul căruia putrezea o barcă veche cu vâsle, cu o banchetă având ornamente întortocheate, de fier forjat. Unui copil căruia i s-a arătat și explicat, în plimbările făcute, de către un tată tandru, fiecare ciripit de pasăre sau foșnet al șoarecilor, căruia i s-a dăruit fiecare floare de *crocus* ieșită din pământul umed și fiecare alună desprinsă, toamna, din frunzulițele în formă de inimă ale inflorescenței – și care a trebuit apoi să părăsească precipitat toată această splendoare – peisajul trebuie să-i fi rămas întipărit în suflet pentru tot restul vieții, ca un tărâm de vis. Sora mea, care știa cât urăște mama noastră „Odaia”, a refuzat totdeauna să se mai întoarcă acolo, chiar și pentru scurt timp. Prefera să-și regăsească universul pierdut în basmul lui Brentano și în povestirea *Undine* a lui Fouqué.

Era o zi de toamnă senină și însorită a anului 1937 când am străbătut, împreună cu tata, lunca Prutului. Împușcaserăm câteva rațe, iar tata, spre bucuria lui, și o becață întârziată, câinii își făceau conștiincios datoria, cu coada ridicată, când un iepure a fâșnit deodată din desiș, tăindu-mi drumul; am tras la întâmplare – un foc care, dacă își nimerește ținta, te duce cu gândul la o intervenție divină. Iepurele s-a dat peste cap, foarte corect, și a rămas acolo, mort, când câinele a ajuns în dreptul lui, să-l aporțeze... Într-un moment de iluminare,

mi-am dat seama: acela era un punct de cotitură, sfârșitul unei epoci apuse definitiv. O asemenea zi n-avea să se repete nici odată pentru noi în acel ținut.

Am luat iepurele adus de câine și m-am uitat la tata: mi-am dat seama că simțise și el același lucru. Mi-a făcut un semn scurt din cap, am întrerupt vânătoarea și ne-am întors acasă. Pe drum, a dat semne de agitație. A trebuit să trecem prin colonia de bătlani, lumea părea fantomatică. Tata a refuzat cina pe care o comandasem pentru noi, insistând să fie dus înapoi în oraș. În timpul drumului mi-a vorbit despre sora mea. Dintre anecdotele care o prezentau într-o ipostază transfigurată, așa cum o vedea el în amintirile pline de tandrețe, una îl amuza în mod deosebit. Era cu puțin înainte ca ea să se îmbolnăvească; își începuse activitatea la Comisia de regularizare a cursului Dunării, din Galați, și îi trimisese de-acolo o telegramă: „Descoperire importantă: tescovina (un rachiu românesc tare) cu sifon aproape la fel de bună ca whisky!” N-ar fi putut aduce o dovadă mai pertinentă că este fiica lui, a spus tata. Dar a spus-o pentru prima dată așa, ca despre o moartă. Trăsese definitiv o linie sub o epocă a vieții sale. A fost de fapt ultima noastră întâlnire.

Odată cu anul 1938, evenimentele politice au început să se precipite. În momentul alipirii Austriei la Germania Mare eram la Viena și m-a mirat tonul foarte lucid cu care tata vorbea, într-o scrisoare, despre acest pas. În fond, nu se realizase, în fine, visul politic al tinereții sale? Germanii din Austria se uniseră iarăși cu frații lor, ca odinioară în Imperiul Roman de Națiune Germană. Un prieten din tinerețe din Germania, care se aflase în acele zile de martie la Sibiu, mi-a povestit mai târziu ceva ciudat. Se adunaseră în casa colonelului von Spiess și stăteau toți în jurul aparatului de radio, ca să asculte știrile din Viena. Anunțul triumfal al revenirii „Mărcii de Est” în Reich a fost imediat urmat de imnul german – după cum se știe, textul megaloman al lui Hoffmann von Fallersleben fusese

transpus, prin impostură, pe melodia lui Haydn *Gott erhalte unsern Kaiser*. Tata a făcut cu mâna o mișcare defensivă involuntară auzind primele sunete ale imnului care acum nu mai era interpretat într-un tempo solemn, imperial, ci în tempo de marș, la intensitate maximă; apoi s-a ridicat nervos de pe scaun, și-a luat rămas-bun și a plecat. În casa unui fost colonel chezaro-crăiesc orice explicație ar fi fost de prisos.

În curând, n-a mai fost nevoie să justificăm scepticismul crescând manifestat de tata față de evoluția Reichului german prin bine cunoscuta sa înclinație spre paradox. Intrarea trupelor germane în Cehoslovacia l-a făcut să-mi scrie o scrisoare în care îmi demonstra că, de câte ori vârtejul evenimentelor istorice cuprinsese Boemia, consecințele fuseseră catastrofale. Poate că asocierea cu Sadowa înfierbânta din nou sufletul său austriac împotriva prusacizării vădite manifestate de germanii din Reich; în orice caz, în scris se arăta tot mai ostil față de această evoluție. Îi considerase dintotdeauna pe prusaci o minoritate penibil de prepotentă în spațiul germanofon, deși în realitate nici nu era germană, ci sorabă, adică slavă. Îi plăcea să-i sublinieze ridicolul cu ajutorul a două momente. Primul se referea la contingentul trimis de împăratul Wilhelm II în China, să ajute la înăbușirea revoltei boxerilor. Acest contingent a trecut prin Viena. Impresia remarcabilă făcută de precizia cu care trupa executa pasul de paradă a fost anihilată, devenind grotescă, din cauza echipamentului soldaților: pantaloni scurți, lăsând genunchii goi, dar moletiere, căști coloniale cu vârfuri metalice și văluri falfăitoare la ceafă, iar pe mâini mănuși albe până la cot, cu manșete late. Tata spunea că parcă-l vede pe comandantul suprem englez înăbușindu-și râsul când a comandat acestei adunături parcă de operetă: „Germani, înainte!”

A doua anecdotă care urma să ilustreze specificul prusac autentic era un episod trăit de el însuși în războiul din 1914–1918. În Galiția, împreună cu un camarad maghiar, a trebuit să accepte ca în aceeași cameră, oricum foarte mică, să se instaleze

și un camarad de arme german. Peste câteva zile, atât el, cât și ofițerul maghiar au constatat că, după stingerea luminii, prusacul se deda, fără nici o jenă, unor deprinderi foarte intime. Amănuntul era atât de agasant, încât au hotărât amândoi să-i ceară socoteală. Și, cum nici unul din ei nu dorea s-o facă, au tras la sorți; sarcina neplăcută i-a revenit ungurului. Acesta a atacat problema cu tact maghiar, întrebându-l pe camarad pe un ton aspru: „Domnule camarad, este adevărat că a trebuit să constatăm că domnul camarad se masturbează ca o mai-muță?” Răspunsul tăios, deloc jenat: „Seara, totdeauna!”

Trebuie să fii austriac ca să reduci la două scene de genul acesta Prusia lui Hegel, Fichte, Kleist sau a lui Scharnhorst și a ofițerilor lui Schill. De altfel, descrierea echipamentului contingentului german trimis să contribuie la înăbușirea revoltei boxerilor nu este întru totul exactă. Războinicii aveau pălării, dar nu purtau nici pantaloni scurți și nici mănuși până la cot. Asta doar în treacăt fie spus. În fond, tata nu voia să-și justifice decizia de pangermanismul negru-roșu-auriu prin ridicolul comportamentului militaros rigid al prusacilor – comportament care atrăsese atenția nu numai austriecilor. „Prusia”, obișnuia să peroreze tata, „este un stat tipic de parveniți. Una din fostele colonii de pe continent ale imperiului, care s-a desprins de metropolă și s-a înălțat grație slăbiciunii acesteia din urmă. Și imperiul cezarilor s-a prăbușit la vremea sa din motive similare. Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, a cărui coroană imperială a fost purtată, în deplină legalitate, timp de șase sute de ani, de Habsburgi, a primit o lovitură mortală de la Frederic II al Prusiei. Apoi reprezentanții dinastiei Hohenzollern, în frunte cu Wilhelm II, au transformat în catastrofă prejudiciul adus astfel germanității. O fostă colonie menține spiritul în care a fost întemeiată și administrată. Concepția statală prusacă, în baza căreia fiecare cetățean este obligat să devină soldat, n-ar fi trebuit să se extindă niciodată asupra celorlalte țări vechi ale imperiului. Dar nu numai

nenorocitul de militarism wilhelmin face parte din moștenirea lăsată de Prusia...” și așa mai departe.

Rămâne de hotărât dacă tata a evaluat cu aceeași perspicacitate și evoluția ulterioară, și a văzut în cel de-al Treilea Reich al lui Hitler – pe care îl etichetase de la bun început ca „zugrav pripășit” – degenerarea definitivă a unui pseudospirit prusac, prin urmare trădarea idealului său, odinioară atât de drag, al unei Germanii mari. În scris nu s-ar fi putut exprima în această privință. Orice scrisoare din străinătate care intra în spațiul, tot mai extins pe continent, al Germaniei Mari era de pe atunci supusă cenzurii, iar aceasta n-ar fi admis niciodată asemenea erezii. În orice caz, există indicii care mă fac să cred că tata a resimțit național-socialismul ca pe o profanare a ideilor inițial atât de pure și de electrizante și că l-a durut pervertirea lor în continuare. Înclinația lui spre donchijotism l-a îndemnat la acțiune. Când nebunia celui de-al Treilea Reich hitlerist i-a molipsit și pe sașii transilvăneni, „Führerul” lor, un anume domn Roth, sub presiunea exercitată de guvernul german asupra celui român, a obținut dreptul de a acorda germanofonilor din România pașapoarte speciale. Tata a refuzat, cu mulțumiri, eliberarea unui asemenea pașaport. El era cetățean al regatului României, a spus, și intenționa să rămână loial acestui stat. Din păcate, în momentul acela românii nu mai apreciau o asemenea atitudine. Prin urmare, tata a rămas fără pașaport. Oricum, n-avea intenția să plece din țară.

Între timp – în 1939 – izbucnise războiul. Ocuparea, deocamdată pașnică, a Basarabiei și a Bucovinei de nord de către ruși a avut loc în 1940. Tratatul care a făcut posibil acest act nu l-a surprins pe tata, dar nici nu l-a amăgit. „Rămâi acolo unde ești”, mi-a scris la Viena. „Trebuie să ne punem la adăpost.” A rămas și el unde era. Câteodată mai mergea la vânatoare, cultiva o prietenie specială cu o prințesă Sayn-Wittgenstein, născută Nabokova, dintr-o familie cu care am avut multe relații de prietenie, independente unele de altele. Apoi a început

să bolească. Ironia sorții l-a făcut să cadă victimă tocmai acelei boli de care mama își imaginase, până la vârsta de optzeci și șase de ani, că suferă ea: și anume o afecțiune renală. În cazul său, sursa bolii nu era greu de găsit. Luase scarlatină de la copiii unor prieteni pe care-i vizitase. Este oricum un miracol că a supraviețuit acestei boli la vârsta lui. Fără să aștepte să se vindece complet, a sărit într-o zi geroasă de iarnă într-un râu, ca să scoată o sălbăticiune pe care o împușcase – voise să-și cruțe cățelușa de apa rece. În septembrie 1943 a căzut la pat cu uremie. N-a admis să fiu anunțat. Moartea e o problemă cât se poate de privată. Observând că orbește, a recurs la unul din leacurile „puternice” aflate în cutia cu medicamente din dulapul său.

Prietenul său, episcopul dr. Viktor Glondys, l-a vizitat cu o zi înainte. L-a întrebat dacă nu dorește totuși să-mi transmită ceva, și tata a răspuns: „Da, spune-i te rog că regret enorm că mor într-un an în care vinul din Transilvania promite să fie atât de bun.”

Sora

Câteva file cu picturi făcute de o mână de copil: flori mari, de o culoare întunecată, miraculoasă, care plutesc deasupra pământului, fără lujere, ca în imaginația orbilor; o bufniță cu ochelari de citit pe ochii ei rotunzi – o glumă studențească; și un stilet fin cizelat, foarte ascuțit. Totul este încadrat de o cunună din rămurele de vâsc, împletite în stil Jugend, și inscripționat cu un nume, formând un ex-libris. Numele are o rezonanță neoromantică, de parcă ar fi fost luat dintr-o nuvelă cavaleriească de la finele secolului: Ilse.

Acum, când aștern pe hârtie aceste rânduri, s-au împlinit cincizeci și șase de ani de la moartea ei, dar n-a trecut nici o zi în care să n-o fi simțit aproape – nu ca prezența abstractă a unei amintiri păstrate cu drag, ci ca o existență de-a dreptul fizică, pe care uneori n-o doresc. Indiferent ce fac sau ce nu fac, indiferent ce mi se întâmplă, ea este fără încetare prezentă în fața mea, lângă mine, în spatele meu, ținându-mă sub observație; sau o chem eu, rugând-o să se uite la mine. De cincizeci și șase de ani – de o viață de om –, pentru mine nu există o clipă fericită sau nefericită, nu există o reușită sau un eșec, nu există un eveniment semnificativ sau cât de cât remarcabil față de care ea să nu fi luat o atitudine critică. Tace, dar este prezentă. Viața mea reprezintă un dialog neîntrerupt, deși fără cuvinte, dus cu ea; pentru că rămâne impasibilă, monologhez în fața ei. În succesiunea de imagini din existența mea în care mă regăsesc pe mine însumi, ea e prezentă în fiecare situație luată în parte, întocmai ca filigranul de pe fila de hârtie a unui desen: cu fizionomia fetei de douăzeci de ani, cu ochii de culoare deschisă ațintiți, amuzați, asupra mea, cu una din sprâncene ridicată în semn de scepticism, cu colțul buzelor pline, moștenite de la tata, lăsat puțin în jos, într-o expresie ironică.

Nu știu unde, în mine, ar trebui să caut evenimentul-cheie care a declanșat această obsesie – și nici cum l-aș putea descoperi. Cu metode psihanalitice? Nu prea cred în ele. La Viena aș fi avut încă posibilitatea, spre finele anilor treizeci, să mă adresez profesorului Sigmund Freud în persoană; dar m-a împiedicat lectura cazului „Omul cu lupi” prezentat de el. Nu-mi puteam explica de ce tulburarea și dezorientarea unui om –

descendentul unei familii cu sinucigași, văduv după ce se sinucisese și soția sa, un milionar pe care revoluția rusă l-a alungat în exil sărac lipit, chinuit de o mamă isterică și bolnavă care nu voia să moară și bântuit de un florilegiu de nevroze, așadar, nu-mi puteam explica de ce confuzia unui asemenea individ nenorocit a putut fi generată exclusiv de faptul că, în prima copilărie, fusese martorul unui *coitus a tergo* între părinții săi. Până în ziua de astăzi îmi vine greu să depășesc scepticismul pe care l-am nutrit atunci față de o asemenea dezvăluire științifică, mai ales dacă cineva încearcă să mă convingă că în felul acesta s-a inițiat deja procesul vindecării pacientului (ceea ce, fie vorba între noi, în cazul „Omului cu lupi” nu s-a întâmplat).

Totuși, concesiile făcute spiritului timpului m-au determinat să întreprind investigații și în această direcție – probabil însă nesatisfăcătoare, fiindcă le-am făcut pe cont propriu și într-o manieră lipsită de subtilitate. Am trecut foarte minuțios în revistă, până în cele mai mici amănunte, copilăria noastră comună și anii adolescenței petrecuți departe de sora mea, până la moartea ei, la vârsta de douăzeci și doi de ani – eu aveam optsprezece când a murit –, și, dacă aș sta întins pe o canapea acoperită cu mușama, n-aș putea decât să-mi exprim recunoștința că părinții mei, deși nu erau milionari (firește, nici ruși), amplasaseră camera noastră, a copiilor, la distanță suficient de mare de scena activității lor sexuale, probabil foarte sporadică, astfel că am fost scutiți de asemenea traume în copilărie. Dar, chiar dacă situația ar fi fost alta, aș fi urmărit aceste activități cu aceeași atenție cu care le urmăream, ținut de mână de Cassandra, la căței, pisici, iepuri de casă și alte animale, fără ca ele să-mi provoace vreun șoc cu repercusiuni asupra restului vieții. Ar mai trebui să adaug că tensiunile din afara vieții conjugale, existente între părinții noștri și exhibate mereu, fără nici o jenă, și în prezența noastră, a copiilor, ne-au impresionat suficient ca să poată genera și în noi o colecție întreagă de nevroze. Încercarea de a o scoate la capăt cu ele pe cont propriu și fără o răscolire, competent ghidată, a haldelor subconștientului a dus

la o colosală îmbogățire a existenței mele. În ce o privește pe sora mea, s-ar putea ca unele elemente de acest tip să fi contribuit la moartea ei mult prea timpurie.

Că sora mea avea ceva ieșit din comun mi s-a spus din toate părțile cu atâta insistență, încât nu mai există nici un dubiu. Și n-a fost vorba, ca în cazul mamei, despre legendara transfigurare a unei persoane decedate prea timpuriu. Impresia există și în timpul vieții ei, neputând fi contestată, dar nici definită și circumscrisă. Nimeni nu reușea să exprime în cuvinte în ce consta acel „ceva” inefabil ce o deosebea de alții; nu puteai ilustra această impresie cu ajutorul unor însușiri neobișnuite. Era inteligentă, moștenise firea luminoasă a tatălui nostru, îi plăcea să rădă, era spirituală, bine educată, dădea dovadă de bun-gust în tot ce iubea, respingea, spunea, purta și făcea. Asta era tot – și totuși nu era totul. Se maturizase la o vârstă foarte precoce, fără ca acest proces să pară nefiresc. Când a împlinit optsprezece ani – eu aveam paisprezece –, m-am gândit să-i fac un cadou foarte somptuos: o mapă de corespondență din marochin verde, fiecare filă de hârtie fiind împodobită cu o monogramă foarte ornamentată. N-a folosit-o niciodată pentru corespondență, dar a păstrat-o cu pietate – mapa este și astăzi la mine. După moartea ei, am descoperit că își făcuse însemnări de jurnal pe câteva pagini. Liste de cărți pe care voia să le citească, situații cu banii ei de buzunar, caracterizări ale unor persoane din cercul ei de cunoștințe; în mod ciudat: un eseu despre gelozie. Peste douăzeci de ani am arătat filele unui prieten care se pricepea la grafologie. A rămas uimit: „E de necrezut că acesta e scrisul de mână al unei fete de optsprezece, nouăsprezece, douăzeci de ani. Este mai degrabă grafia complet formată a unui adult. Ar putea fi scrisul unei femei de patruzeci de ani cu o bogată experiență de viață.”

Pe amatorii de chiromanție (de ce nu? din moment ce vorbim oricum despre științele oculte) i-ar putea interesa faptul că pe palmele ei nu se distingeau decât linia inimii și linia vieții, iar aceasta din urmă nici măcar nu părea prea scurtă. Rămâne

de hotărât dacă un asemenea aspect este concludent pentru natura ei ieșită din comun. În orice caz însă, natura aceasta pare să fi atras atenția tuturor. O doamnă foarte realistă, cu multă experiență de viață, și anume mătușa tânărului cu care sora mea intenționase să se căsătorească, mi-a mărturisit ulterior că o uimise de fiecare dată efectul provocat de prezența surorii mele: „Oriunde apărea: o fată tânără foarte manierată, dragălașă, dar nu de o frumusețe remarcabilă, foarte grațioasă, foarte îngrijită, fără să fie cine știe ce elegantă, cu pantofii, pălăria, mănușile și celelalte accesorii bine asortate, nimic extravagant, cu un comportament foarte firesc – și iată că atenția tuturor celor prezenți se îndrepta instantaneu spre ea, fără ca ea să fi făcut absolut nimic pentru a o capta; chiar și oamenii bătrâni, ca mine, îi resimțeau de îndată fascinația.”

Așa trăiește și în amintirile mele – vreau să spun: aceasta e imaginea despre ea, gravată de cincizeci și șase de ani, cu o transparență de filigran, în rețeaua de imagini a trăirilor mele. În plus, aș mai putea evoca o multitudine de alte scene care au supraviețuit în mine, și anume în funcție de punctul unde opresc filmul vieții mele atunci când îl derulez, înainte și înapoi, pe porțiunea perioadei în care ea nu devenise încă o nălucă. De exemplu: o zi din prima copilărie, trebuie să fi fost în timpul primului nostru refugiu în Austria, în anii celui dintâi război mondial; eu nu reușesc încă să mă cațăr peste gardul din scânduri încrucișate din jurul grădinii, deși acesta este doar cu puțin mai înalt decât tufele de coacăz care se întind de-a lungul lui; ea a trecut de partea cealaltă a gardului și culege flori pe o pajiște: o fetiță de șapte ani, cu picioare lungi și grația ușor stângace a unui mânz. Poartă o rochiță tiroleză dintr-un material înflorat, un șorțuleț și o fundă mare în păr; observând efortul meu zadarnic de a ajunge pe partea cealaltă, în libertatea pajiștii, îmi scoate limba cu o expresie răutăcioasă.

Alt instantaneu: sora mea are zece sau unsprezece ani, eu cel mult șapte, stăm la fereastră camerei copiilor din casa noastră din Cernăuți. Îmi place să mă cuibăresc în nișa de acolo, este

un punct de plecare pentru multe reverii sentimentale, privirile mele zboară peste coroanele copacilor din Grădina publică, spre alea cu plop și șoselei, care se pierde, în linie dreaptă, în depărtările albastrii, până dincolo de dunga formată de pădurile întunecate și munții învăluiți într-o lumină crepusculară. Sora mea s-a plantat în fața mea, se uită spre cer și poruncește: „Soare, întoarce-te! Lună, oprește-te-n loc!” E o formulă lipsită de sens, știu foarte bine; și mai știu și că ea nu dispune de puterea de a da ordine astrelor, din care cauză aroganța ei mă revoltă cu atât mai mult; tremur de furie, dar nu mă pot reperi la ea, căci tata este, și el, de față, savurând furia mea neputincioasă – e unul din jocurile cu care tata o distrează pe socoteala mea. Pe el nu-l pot urî, căci este tatăl meu. Pe ea n-o pot urî, căci este sora mea. Sunt încătușat.

Altă imagine: am dificultăți cu nodurile, nu sunt în stare să-mi leg singur șireturile de la pantofi. Ea se oprește în fața unei oglinzi, își desfăce funda din păr, o leagă iar repede și perfect, cu mișcări ușoare, îmi aruncă din oglindă o privire batjocoritoare și pleacă țopăind.

Episoade frustrante, fără îndoială. Fac parte dintr-o serie întreagă de umilințe: de exemplu, în anii războiului și imediat după terminarea lui, era penurie de îmbrăcăminte pentru copii și moștenisem lenjeria surorii mele – printre alte piese și chiloșii dantelați cu sliț în spate, nu în față; mai târziu, mama voia să apărem peste tot în îmbrăcăminte identică, iar eu trebuia să mă supun și să accept să fim vârați amândoi în paltonașe absolut la fel: scurte, de culoare deschisă, cu gulerașe de catifea, iar în jos să purtăm jambiere care trebuiau încheiate cu nasturi până deasupra genunchilor; pe capul tuns scurt – aveam și eu o pieptănătură de fetiță, ceea ce pe atunci nu era obișnuit la băieții din Cernăuți –, o pălărie detestată: rotundă, à la Christopher Robin, prinsă sub bărbie cu elastic. Îmi este imposibil să descriu dispararea cu care încercam să

trag în jos, pe o parte, borul acestui exemplu de lipsă totală de înțelegere a mamei pentru psihologia unui băiat, în speranța că în felul acesta va semăna cu o pălărie-safari sau cu pălăria de cowboy a lui Buffalo Bill; din păcate, simțeam de fiecare dată cum un deget de guvernantă ridică iarăși borul rigid, cu un ciocănit ușor. Sora mea observă gestul și poartă cu o satisfacție ostentativă această costumație care pe ea o face să pară mai băiețoasă, în timp ce eu mă simt ca o fetiță.

Iar ca încheiere, încă un medalion: suntem amândoi în baie, în pielea goală. Sora mea se uită cu o grimasă scârbită la chestia pe care o am eu între picioare.

Dar nu vă grăbiți, domnilor experți în psihologie abisală! Au existat și momente de înțelegere și armonie fraternă care ne arată într-o ipostază de apropiere sufletească. Era cu ani în urmă, încă în Austria, prin 1917. Fuseserăm în vizită la niște cunoscuți dintr-o localitate învecinată; ne întoarcem acasă și povestim cu entuziasm despre minunatul lor closet cald. Cei din jur nu reușesc să-și dea seama despre ce vorbim. Dar amfitrionii noștri se arată ofensați, nu mai dau nici un semn de viață săptămâni în șir, nu-și trimit nici copii să ne întoarcă vizita, așa cum promisese. Când li se cer explicații, dezvăluie fapta noastră nelegiuită: făcuserăm caca în lada-termos! (Lăzile-termos erau niște articole casnice cubice, căptușite cu pâslă, în care, în timpul războiului, era pusă mâncarea să se pătrundă și să se păstreze caldă, pentru a face economie de combustibil. Noi văzuserăm la Viena, în casa bunicilor, o *chaise percée* care arăta asemănător și interpretaserăm greșit destinația acelei invenții de uz culinar.)

Și încă o imagine, de data aceasta din Bucovina de după 1919. Am dispărut de multă vreme amândoi, nimeni nu știe unde suntem, ne caută toți în întreaga casă; în cele din urmă apărem de undeva, vorbim alandala, râdem fără motiv, apoi cădem în

genunchi în fața sobei din camera copiilor și îl rugăm, plângând, pe Dumnezeu să ne ferească de prăbușirea sobei, ca să nu murim de frig la iarnă. Suntem culcați, ni se pune termometrul, dar n-avem febră, adormim imediat și ne revenim abia în dimineața următoare. De data aceasta vorbim extaziați despre un compot delicios pe care-l descoperiserăm în biroul tatei și-l mâncaserăm aproape tot. Era compotul cu rom pregătit de tatăl nostru în fiecare an, conservând, în zahăr și rom, diferite fructe coapte și nuci verzi.

Lista ar putea continua. Important este că în toate aceste episoade din copilăria noastră – chiar și în cele în care reacționez cu neputință la batjocura ei – îmi simțeam sora ca pe o componentă firească a mea, întocmai ca picioarele sau brațele. Nu ne desparte încă nimic. Încă nu explodează cu perfidie superioritatea conferită ei de diferența de vârstă dintre noi – așa cum se va întâmpla mai târziu. Ce-i drept, îi face plăcere să mă ducă uneori de nas, iar eu am un bun pretext să mă plâng Cassandreii sau mamei că mă „tachinează” sau mă „săcăie” (două cuvinte tot mai rar întrebuințate¹ – chiar și în Austria).

Dar totul se petrece în limite normale; relațiile dintre noi nu erau mai tumultuoase decât cele dintre alți frați. Caut în zadar incidente care să corespundă relației frate-soră descrise de Krafft-Ebing: *Patient Baron F. corpore superiorum partim nudavit et puellas trans pectus suum et collum et os radere inbit et poscit, ut transgredientes summa caleibus permerent.*² Nimic asemănător. Sora mea nu m-a torturat niciodată fizic. Dacă a simțit vreo invidie provocată de micul meu penis, probabil că și-a înăbușit-o fără nici un efort. De altfel, presupun că avu-

¹ În original verbele *frotzeln* și *ickkieren*. (N.t.)

² Pacientul Baron F. și-a dezgolit partea de sus a trupului și poruncește imperios ca fetele să-i radă pieptul, gâtul și mustața, pentru ca, trecând prin toate acestea, să ajungă la părțile înfierbântate (lat.). (N.t.)

sese ocazia – cândva, cumva – și înainte de apariția mea în existența ei – să constate care e deosebirea dintre fete și băieți și să sufere din cauza asta. Oricât m-aș strădui, nu-mi amintesc de vreo tentativă de-a ei de a mă lipsi de el cu ajutorul unui cuțit sau al unor foarfeci.

Un lucru era însă cert: apariția mea nu a bucurat-o deloc. Am fost un ghimpe în inima ei. Trăise patru ani scăldată în lumina iradiată de iubirea tatei și destul de nestânjenită de manifestările afective labile ale mamei, în ambianța stabilă, strălucitoare și sigură – chiar dacă amăgitoare – a epocii imperiale. Într-o bună zi am apărut eu – iar strălucirea lumii s-a stins: tatăl a dispărut din viața ei, casa care-i aparținuse exclusiv, grădina care fusese feuda ei, jucăriile, animalele ei, oamenii care o îngrijeau au ajuns să fie amenințați; a trebuit să părăsească totul precipitat, plecând într-un refugiu aventuros, a aterizat într-un mediu străin, meschin, apăsător și a intrat în vârtejul panicii nervoase a mamei noastre, care n-avea ochi decât pentru mine, nou-născutul, își îndrepta toată solitudinea spre mine, împingând-o pe ea pe planul al doilea, cu impa-ciență, aplicându-i pedepse exagerate – astfel că a fost pusă în situația de a stabili o legătură între toate aceste vicisitudini și apariția mea. Cu un cuvânt: m-a făcut pe mine răspunzător de Primul Război Mondial și mi-a dat de înțeles acest lucru mereu de-a lungul scurtei ei vieți. Dar, desigur, de multe ori într-o manieră atât de subtilă, încât orice acuză ar părea absurdă.

Malițiozitățile ei sofisticate și fine ca pânza de păianjen s-au manifestat în mod vizibil doar după ce am revenit în Bucovina, la finele războiului. Împrejurările i-au favorizat, poate, dezvoltarea caracterului ușor ranchiunos – probabil și în urma restrângerii supărătoare și plictisitoare a libertății noastre.

Trăiam oarecum într-o stare de provizorat, de suspensie între diferite realități, iar acest fapt ne paraliza în multe privințe, excluzându-ne din viața concretă. Casa și grădina așezate

la marginea oraşului nu ţineau integral nici de un spaţiu, nici de celălalt. Zona era numită „cartierul de vile”, dar grădinile de aici se învecinau direct cu islazul comunal şi cu lanurile de porumb – pe vremea aceea oraşele neavând încă o centură de terenuri de construcţie părăginite, de întreprinderi mici, garaje, ateliere mecanice şi barăci cu depozite de tot felul; imediat după ultimele case începea câmpul. Cu toate astea, nu puteam zburda în voie acolo. Eram închişi în grădina noastră ca într-o rezervaţie – tot atât de izolaţi de oraş ca de acele paşişti şi ogoare care nu ne aparţineau, părându-i-se mamei sălbătice şi periculoase. Trăiam în mijlocul lor ca pe o insulă. Ținut continental era doar terenul înconjurat de barele de fier ale gardului grădinii noastre. În afara lui se întindea terenul necunoscut în care oamenii mai aventuroşi se puteau eventual descurca, nu însă noi, cei total lipsiţi de experienţă.

Duceam o existenţă insulară şi pe plan social. Ne consideram reprezentanţii unei pături stăpânitoare ce nu mai era la putere, fiind înlocuită de alta, faţă de care ne simţeam superiori, dar care ne trata ca pe o populaţie de rangul al doilea, fiindcă eram minoritate naţională. Rezultatul: am redus la minimum contactele cu lumea exterioară. Simţeam că suntem excluşi, dar, pe de altă parte, izolarea ne dădea senzaţia că reprezentăm ceva extraordinar, ba chiar că aparţinem unei elite. Mitul bogăţiei de odinioară – pierdute acum – ne chinuia, dar ne făcea, în acelaşi timp, să fim aroganţi. Toate eforturile noastre se îndreptau spre încercarea de a nu părea decలాsaţi. În felul acesta, nimic nu era lipsit de oarecare ambiguitate. Adică nimic nu era ceea ce era în realitate. Totul rămânea învăluit într-o aură de incertitudine. Existenţa noastră evolua într-un spaţiu oarecum ireal – şi, chiar dacă această irealitate avea o doză de poezie, ea se datora anomaliei situaţiei şi anomaliei părinţilor noştri –, un lucru pe care noi îl ştiam prea bine. Căci adevărul este că amândoi erau nebuni, fiecare în felul său; fiecare îşi avea aiureala proprie, a cărei origine trebuia căutată în situaţia

paradoxală a unei lumi ieşite din tâtani. Obsesiile lor – furia plină de anxietatea de a-şi îndeplini îndatoririle materne a mamei şi refugiul maniacal al tatei în plăcerile cinegetice – reprezentau modalitatea specială în care încercau amândoi să facă faţă unor situaţii incompatibile atât cu educaţia, concepţiile lor de viaţă şi speranţele nutrite în trecut, cât şi cu predispoziţiile lor individuale. Poate că tocmai asta dovedea mai clar ca orice altceva că noi trăiam în Bucovina ca nişte epave ale luptei de clasă europene – căci în fond acesta a fost nucleul celor două mari războaie mondiale. Copilăria noastră a evoluat în mijlocul unor oameni dislocaţi pe plan social din poziţia lor iniţială şi într-o perioadă dislocată şi ea din punct de vedere istoric şi plină de turbulenţe de tot felul; iar acolo unde turbulenţele generează suferinţă, iar suferinţa o tânguie răcută – acolo înfloreşte poezia.

Printre teoriile pe care le-am dezvoltat în decursul anilor despre moartea timpurie a surorii mele se găseşte una conform căreia pierderea treptată a poeziei – sau mai bine zis renunţarea la ea – a contribuit la pregătirea terenului psihosomatic al morţii. Dar nu mă refer la pierderea obişnuită a poeziei copilăriei în genere, nici la profanarea progresivă ce se instalează odată cu conştientizarea degradării calităţii prezentului în epoca noastră; adică odată cu percepţia tot mai acută a nivelării şi vulgarizării vieţii (e greu s-o înfăţişezi fără a te expune reproşului că mitizezi şi transfigurezi în mod nostalgic trecutul). Adevărul este că n-am putea spune, în esenţă, în ce măsură secolul nostru a deteriorat şi aplatizat nu numai calitatea vieţii păturilor privilegiate, ci şi pe aceea a celor odinioară defavorizate. Ceea ce poate fi constatat la modul concret – distrugerea naturii, creşterea haotică şi hibridă a oraşelor, inundarea lumii cu rebuturi şi pornografie, dezorientarea oamenilor – a fost citat cu prisosinţă până acum; dar nu rezumă pierderea de substanţă în esenţa ei. În 1919, când am revenit

în Bucovina după anii de refugiu petrecuți în Italia și Austria, ne-a înspăimântat spectrul bolșevismului aflat atât de aproape de noi. Ceea ce se petrecea, după revoluția din 1917, la doar câteva zeci de mile spre răsărit, dincolo de Nistru, părea să fie îndeajuns de grav ca să ne facă să ne temem de posibilitatea unor mutații înfrigorante în viața de zi cu zi. Dacă acestea urmau să ajungă și la noi – se va fi terminat cu toate. Nu numai că puteam fi torturați, jefuiți și în cele din urmă executați; aproape că mai mult ne temeam de existența cenușie care ne aștepta dacă supraviețuiam – adică de uriașul azil pentru săraci în care se transformase o lume atât de colorată și animată cum fusese Rusia țaristă și în care avea să se transforme rapid și lumea noastră – deocamdată încă acceptabilă. Dacă aș fi adormit atunci și m-aș fi trezit de-abia în ziua de astăzi – asemenea unui nou Rip van Winkle –, cred însă că cele mai grave temeri ale noastre din acea vreme mi s-ar fi părut puerile în comparație cu prezentul cel real, care e mult mai cenușiu, mai trist, mai înspăimântător, mai dezolant decât ni l-am fi putut imagina atunci. Deși trebuie să admit și că schimbările din lumea înconjurătoare au ținut pasul cu schimbările substanțiale din mine însumi. Nu fiindcă eu m-aș fi adaptat, vrând-nevrând, la mersul evenimentelor, ci invers: fiindcă, fiind un copil al timpului meu, determin și eu calitatea epocii noastre împreună cu cei de un leat cu mine. Noi, cei de astăzi, suntem o speță de oameni diferită de cea care am fost cu cincizeci de ani în urmă; purtam însă chiar și atunci în noi nucleul a ceea ce am devenit astăzi – iată un truism care nu poate fi aprofundat destul.

Dar nu asta înțeleg prin pierderea poeziei – mai bine zis prin renunțarea la poezie – din cauza căreia a murit sora mea. Trebuie să mă întorc și mai departe în trecut. Câteodată mă întreb în ce măsură e posibil să te sustragi impactului mutațiilor universale din spiritul timpului – și ce preț trebuie să plătești dacă încerci s-o faci totuși. Uneori dau încă de oameni

care descind, în aparență neatinși, din lumea cea veche, străbătând prezentul ca niște dinozauri ciudați; dar, dacă îi analizez mai îndeaproape, constat că sunt oarecum lipsiți de conținut, găunoși – fără îndoială personalități, adică întru totul *personae*: măști create după un model stereotip, dictat de o epocă anumită. Crusta exterioară formată în jurul personalității care a rezistat timpului a consumat tot conținutul individual. În pofida trăsăturilor personale, ceea ce a rămas nu mai reprezintă decât un document, mai mult sau mai puțin anacronic, despre o epocă.

Mă întreb dacă, spre sfârșitul vieții, tata n-a fost, și el, în aceeași situație. Plasarea lui, aparent suverană, deasupra epocilor avea în mai mică măsură aspectul unui anacronism – cum îl numesc eu –, deoarece, în locul unei măști stereotipe, de epocă, el și-o puse pe cea fenotipică, eternă, a vânătorului. Aceasta nu disimula componenta individuală, ci mai degrabă o scotea în evidență. Prețul plătit era însă obstinția în monomanie, deci însingurarea. Individualistul devenit tip se izolează de lume și în felul acesta se sustrage în mare măsură schimbărilor suferite de ea.

Mama reprezintă un caz total diferit: ea este un exemplu tipic de adaptare ratată. Docilitatea pioasă și irascibilă cu care a încercat toată viața „să țină pasul cu timpul” – mai întâi respectând cu strictețe toate regulile și prescripțiile epocii victoriene, apoi preluând în mod necritic cele mai plate idei novatoare, tendințe reformatoare și eforturi de emancipare din prima treime a secolului douăzeci, mergând mereu pe căi bătătorite, mereu doar pe jumătate convinsă, și totuși cu foarte multă abnegație – toate acestea au dus-o la o depoetizare, la o prozaizare crescândă a vieții, la o cramponare tot mai rigidă de cotidianul uzual, de locurile comune, la înglodarea tot mai limitată în câte un rol abstract, determinând-o să renunțe la orice poezie a vieții în favoarea a ceea ce este, chipurile, necesar, util – în cele din urmă în favoarea componentei exclusiv

materiale; până când ultimele două treimi ale vieții ei au anihilat toate urmele primei treimi – care purtase încă pecetea epocii –, desființându-le, negându-le, așa încât din ființa ei n-a mai rămas nimic care să fi păstrat amintirea tinereții: nici un conținut accesibil și nici o formă identificabilă; nici ea însăși și nici vreun document (fie și uzat) al timpului și vieții ei.

Despre sora mea știu că a murit de timpuriu fiindcă n-a reușit să-și transpună timpul ei în timpul prezent – ca să recurg la un joc de cuvinte ce-ar trebui explicat. Dar nu pătrunderea brutală a unei realități schimbate din temelii în idila primilor ani ai copilăriei a distrus poezia acestora și, prin urmare, vitalitatea ei. Dimpotrivă: casa și grădina din „Odaia”, de care trebuise să se despartă atât de precipitat la izbucnirea războiului, au devenit în sufletul ei mitul unei existențe pierdute, mult mai nobile și mai adecvate pentru ea – un mit care îi conferea sentimentul unei aure elitiste secrete. Și-a petrecut adolescența, până la dezagregarea familiei noastre, admonestată de mama și exagerat de răsfățată de tata care, din păcate, era prea rar acasă, marcată de conștiința că este o prințesă îmbrăcată în zdrențe. De-abia când împrejurările, din nou schimbate, au obligat-o să-și dea seama că se lăsase amăgită de o iluzie, s-a acomodat și ea la realitatea prozaică a vieții. Dar asta a distrus-o. A încercat să se adapteze, chiar cu mai mult eroism decât mama noastră – și, din păcate, cu mai multă luciditate și cu tot mai puține iluzii.

Dar nici una din realitățile care-i stăteau la îndemână n-a putut substitui sau compensa ceea ce pierduse.

Momentele frumoase ale trecutului pot fi conservate în propriul eu ca o bijuterie ținută ascunsă; sau le poți târî după tine ca bila de fier care îngreunează lanțul ce ține încătușat un deținut. Pentru naturile hipersensibile, cele două variante sunt foarte apropiate. Dacă între sora mea și mine poate fi constatată o asemănare, ea se referă în primul rând la simțul innă-

cut pentru valoarea și esența renunțării. Dezvoltarea noastră spirituală s-a înscris pe traiectorii total diferite. A ei a fost alimentată de cărți, a mea de reverii. Ea a fost instruită mai mult sau mai puțin sistematic de educatoare mai mult sau mai puțin calificate; eu țopăiam zadarnic pe urmele lecțiilor predate, nevrând să mă mulțumesc cu ce mi se oferea (adaptat, chipurile, vârstei mele), fiindcă, în comparație cu cunoștințele precocce ale surorii mele impertinente mi se părea că am de-a face doar cu firimiturile rămase de la masa bogatului (și, de fapt, chiar ea le minimaliza cu malițiozitate – în spatele persoanelor care ne supravegheau –, spunând că tot ce învăț eu este complet lipsit de importanță). De aceea mă refugiam cu și mai mult nesaț în basmele și anecdotele rustice și povestirile picarești ale Cassandrei. Sora mea mai mare afișa atitudinea de automulțumire a celui privilegiat din naștere. Eu, în schimb, eram cel născut mai târziu, copilul postum, progenitura unei perioade lipsite de strălucire, turbulentă, vulgară. O invidiam pe sora mea fiindcă era preferata tatălui nostru; ea disprețuia iubirea oarbă a mamei pentru mine, suportând nedreptățile ei cu o mândrie tăcută și devalorizând în felul acesta favorurile pe care mi le acorda mie mama. Ea era deja o fetiță drăguță pe vremea când eu eram încă un mic neghiob; ea era o domnișoară precocce și desăvârșită pe vremea când eu treceam prin anii ingrați ai pubertății. Există un singur punct în care ne simțeam egali și înrudiți: în atitudinea înțelegătoare față de pierderile inevitabile. Cunoșteam sursa care alimenta poezia vieții noastre. Cunoșteam valoarea miturilor în care transformam realitățile pierdute. Doar că sora mea nu a avut puterea să rămână până la capăt în universul lor.

Un exemplu: am ajuns la școala din Brașov simțindu-mă ca un orfan, adică așa cum se poate simți un copil de nouă ani pe care-l chinuie dorul de casă când este expedit din căminul părintesc și ajunge printre străini; am avut însă fericirea de a

mă bucura de prietenia unui băiat de optsprezece ani. Trebuie să atrag atenția și de data asta, de la bun început, că prietenia noastră n-avea nici cea mai vagă conotație sexuală. Nimic nu ni s-ar fi putut părea – mie și prietenului meu protector – mai absurd, mai ridicol și mai jignitor decât asemenea suspiciuni. Oricum, nouă nici nu ne-ar fi trecut prin minte o asemenea posibilitate. Eram prieteni așa cum obișnuiesc să fie băieții de aceeași vârstă – nimic mai mult. Ceea ce se petrecea între noi era un lucru simplu: el mă trata cât se poate de firesc, ca pe un băiat de aceeași vârstă cu el, de la egal la egal. Stăteam de povești în pauze, în curtea școlii, parcurgeam împreună drumul spre casă, o dată l-am însoțit în oraș, unde el și-a cumpărat o pereche de pantofi de gimnastică, o dată am fost împreună la cinema și am râs cu lacrimi la un film cu Fatty Arbuckle, o dată m-a dus cu el la un antrenament de box, o dată în aulă, la o prelegere de filozofie din care n-am înțeles absolut nimic. Chiar dacă toate acestea erau foarte firești și deloc ieșite din comun, tremuram de emoție înaintea fiecărei întâlniri, așa cum n-am tremurat niciodată înaintea întâlnirilor, de mai târziu, cu o iubită. Repartizarea rolurilor în casa părintească îmi arătase că distanța dintre mine și adulți, chiar și dintre mine și sora mea, este insurmontabilă, așa că mi se părea că am de-a face cu un miracol. Prietenul meu cel mare se pregătea pentru bacalaureat și vorbea cu mine despre materiile la care se simțea mai slab, explicându-mi în ce consta dificultatea lor, de parcă ar fi vorbit cu un tovarăș de suferință. Nimeni nu vedea nimic anormal în prietenia noastră. Când eram împreună cu el, nu simțeam deloc prăpastia care, în ierarhia strictă a adolescenților, îl desparte pe un puști de-abia ieșit din școala primară de un absolvent de gimnaziu. Mama a venit la Brașov să mă vadă, eu i-am vorbit cu entuziasm despre el, iar mama l-a invitat la cină, la hotel, împreună cu mine. Băiatul s-a comportat exemplar, făcând cea mai bună impresie. Anul școlar s-a terminat, el și-a dat bacalaureatul, eu am plecat acasă, în vacanță (mai

bine zis, am început naveta între casa tatei și cea a mamei, care se despărțise de el între timp). Peste câteva săptămâni, am primit de la prietenul meu o carte poștală: multe salutări, el era pe punctul să plece la Paris, unde își începea studiile, adresa lui de acolo era... Mama m-a îndemnat să-i scriu imediat. „Niciodată”, am ripostat. „Nu vreau să-l mai văd niciodată.” Mama s-a arătat indignată de o asemenea încăpățănare, pe care n-o putea înțelege. Dar sora mea a spus: „Are dreptate.” Avea treisprezece ani și știa la fel de bine ca mine că, dacă vrei să păstrezi o amintire frumoasă despre un lucru, trebuie să renunți la el la momentul oportun. Aș fi dorit să nu-și fi schimbat niciodată părerea.

Această identitate de vederi m-a făcut să înțeleg din ce cauză, în anii de după întoarcerea noastră în Bucovina, sora mea a refuzat să-și revadă casa natală, „Odaia”. Conacul garanta supraviețuirea, în amintire, a anilor petrecuți acolo ca prințesă. Uneori pretexta chiar că este bolnavă, doar ca să nu meargă acolo; iar mai târziu refuza pe față și cu obstinație orice vizită – fiind sprijinită de tata, care părea să intuiască motivul atitudinii ei. Oricum, nu trebuia să opună o rezistență îndârjită, deoarece nici mama nu simțea nevoia să revină la locul impregnat – din punctul ei de vedere – cu amintirea primilor ei ani de căsnicie. Drumul până la „Odaia” era anevoios, nu exista o legătură feroviară, iar în timpul iernii – cu atât mai mult când se topeau zăpezile și o perioadă îndelungată după aceea – șoselele erau impracticabile pentru mașini: te împotmoleai în noroaie; în schimb, vara te sufoca praful. Ca să parcurgi cu trăsura cei optzeci de kilometri, aveai nevoie de două zile, fără nici o posibilitate de a înnopta undeva. Iar șederea acolo nu era plăcută. N-aveai nici o distracție, peisajul nu te prea invita să faci plimbări, parcul se sălbăticiise, casa era părăginită, gospodăria delăsată și nerentabilă, apăreau conflicte cu administratorul și manifestări de nesupunere din partea argașilor, a căror simbric

cel dintâi o fura. Cât timp părinții noștri fuseseră împreună, tata pleca din când în când la „Odaia” să vâneze în luncile Prutului – iar uneori mă lua și pe mine. Așteptam aceste excursii rare cu aceeași emoție ca întâlnirile cu prietenul din Brașov. Iubeam „Odaia”. Ceea ce mă atrăgea era în special misterul perioadei în care sora mea exista deja, însă eu nu apărusem încă pe lume.

Acest mister devenise pentru mine cu atât mai impenetrabil – deci atrăgător – cu cât, după mutarea noastră în oraș, sora mea n-a mai vorbit deloc despre acei ani. Mai înainte, adică spre finele perioadei de refugiu în Austria, când se putea înțelege deja suficient de bine cu mine ca să mă „necăjească”, nu contenea să-mi servească legenda despre splendoarea timpurilor imemorabile petrecute de ea acolo. Nu trecea o zi fără să-mi amintească ce multe păpuși avea, ce mulți cai se aflau în grajd, ce agitație era când bunicii noștri veneau în vizită. Nici măcar Cassandra nu mă putea proteja de asemenea povești, căci nici ea nu apăruse încă atunci „pe lume” – în orice caz, nu pe lumea noastră. Dar aceste fanfaronade au încetat după ce ne-am întors în Bucovina și nu ne-am instalat la „Odaia”. Refuzul surorii mele de a face vreun drum până acolo, tăcerea ei, răspunsurile monosilabice, adeseori chiar tăioase când îi ceream informații și mai multe amănunte trezeau în mine un sentiment de gelozie. Îmi dădeam seama care sunt motivele reținerii ei: ascundea ceva de care voia să mă lipsească. Făceam deci tot ce-mi stătea în puteri ca să dau de urma mitului ei secret.

Când mergeam împreună cu tata la „Odaia”, scotoceam prin toate ungherele în căutarea punctului de plecare menit să-mi deschidă drumul spre lumea magică pe care – așa credeam – sora mea o păstra doar pentru sine. Fantezia nu mă ajuta să reconstitui trecutul la care nu fusesem și eu părtaș. Mă încuiam ore întregi în camerele prăfuite, în care perdelele și tapiseria mobilelor putrezeau, în timp ce din marile vase chinezești lipsite de gust se înălțau flori de siminoc și de pipirig palide,

aduse parcă dintr-un osuar. Mă străduiam să mi-o imaginez pe sora mea în mișcare, jucându-se, sau înconjurată de bunicii noștri și de surorile, atunci încă tinere, ale mamei; mă zgâiam la tablourile de pe care uleiul începuse deja să se coșcovească, la figurile bărbaților mustăcioși cu căciuli din blană de castor și jachete de catifea, la femeile cu pieptănături înalte, pudrate, sau la copiii îmbrăcați festiv – fuseseră, toți, strămoșii noștri – și ascultam liniștea care, atunci când nu era întreruptă de larma stăncuțelor din arborii parcului sau de scârțâitul vreunei căruțe, se amplifică, ajungând să te înspăimânte... iar la un moment dat trebuia s-o iau la fugă, trebuia să ies afară, în lumina stridentă a zilei. Curtea era goală, gunoiul din grajd împrăștiat peste tot, cele câteva vite duse la pășunat, iar cei doi cai bătrâni, pe care-i iubeam, trăgeau căruța ce-l ducea încet pe tatăl meu – cu armele și câinii lui – la vânatoare prin lunci. Nu vedeam nici urmă de servitori ori servitoare. Fugeam în grădina din spatele casei, unde în straturile neîngrijite varza putrezea pe cocean. Era cotidianul rural atemporal – nimic mai mult. Și nimic din toate astea nu-mi oferea un cât de mic indiciu care să mă ducă măcar cu un pas mai aproape de elucidarea tainei surorii mele. Nimic din jur nu-mi vorbea despre perioada în care ea existase deja pe lumea aceasta, dar eu încă nu.

Și n-am găsit nimic nici în așa-zisul parc, care se întindea în spatele fâșiei de pământ cultivate cu legume, într-o sălbăcie nestăpânită. Doar bărcuța cu vâsle, pe jumătate putrezită, de la marginea iazului – și din ea doar ornamentul contorsionat al spetezei de fier a banchetei – amintea încă, probabil, de atmosfera acelor zile... și cu atâta intensitate, încât de câte ori mă aflam acolo mă străbătea un curent electric. Era o senzație indescriptibilă. Tremuram de nerăbdare la gândul că un simplu obiect poate fi încărcat – întocmai ca o butelie de Leyda – cu esența unei epoci și că, după ce se va fi descărcat prin mine, nu-mi va fi totuși dat să exprim în cuvinte necunoscutul recunoscut

atât de brusc și să spun ce coardă atinsese în mine, ce sfere ale cunoașterii – transmise în mod misterios sau moștenite – fuseseră afectate și răscolite, ca în urma contactului cu ceva de mult cunoscut, dar pierdut pentru totdeauna.

Odată cu despărțirea părinților, în existența noastră au pătruns atâtea elemente noi și străine, încât tot ce ținea de trecut a fost împins într-un fundal părănd aproape legendar. În timp ce eu, chinuit de dorul de casă, căutam în ambianța provincială asemănătoare unei cutii cu jucării – totuși foarte vitală și stabilă – a Brașovului o cheie care să-mi ușureze accesul spre sine, sora mea părea să înfrunte, la Viena, noile condiții de viață cu o vigoare și o prospețime pe cât de lucidă, pe atât de increzătoare. Evoluția ulterioară va arăta în mod dramatic cât de amăgitoare era această impresie. Deocamdată însă, superioritatea în ceea ce privește vitalitatea îi revenea ei. Nu ne-am văzut mai mult de un an – exact anul în care eu am ieșit din faza copilăriei, intrând într-o adolescență recalcitrantă și sumbră, pe când ea a făcut aproape un salt de la adolescență la faza de domnișoară pe cale să devină adultă. Mi-am dat seama de această schimbare în clipa în care, revenit acasă, în vacanța de vară, m-am repezit la ea s-o îmbrățișez, împins de bucuria vije-lioasă a revederii. Dar ea m-a oprit, spunând: „La asta vom renunța de acum înainte.” Ca domnișoară devenise intangibilă.

A fost mai mult decât o admonestare care m-a impresionat neplăcut, arătându-mi că între noi există o deosebire de sex nu numai în constituția fizică (acest lucru îl aflasem de mult, în pofida candorii mele), ci și în privința semnificației sociale a funcționării organelor ce ne deosebeau. Momentul era poate ilustrativ totuși pentru acea lovitură menită să elimine micul meu penis de băiețuș, iar lovitura fusese executată, după toate regulile, cu arma tabuului. Astfel a distrus, firește, și sursa care alimenta cele mai frumoase tabuuri ale copilăriei. M-a făcut să-mi dau seama că, odată cu începutul procesului meu de matu-

rizare, începuse și acela de despărțire de lumea visurilor în care doamnele lipsite de apărare sunt salvate de cavaleri ocrotitori.

Din întâmplările episodice care ne legaseră până acum ca pe doi frați, îmi amintesc bine de una. Suntem în vara anului 1919, românii ocupaseră ținutul cu puțin înainte. Ne plimbam prin Grădina publică, duși de mână de persoanele care ne aveau în grijă.

Un băiat puțin mai mare decât mine – fiul unui colonel român încartiruit nu departe de casa noastră –, însoțit de un soldat, probabil ordonanța tatălui, se îndreaptă spre sora mea, îi desprinde cu o mișcare rapidă funda din păr, o aruncă pe jos, scuipă pe ea și o calcă în picioare, după care vrea să se întoarcă, spunând pe un ton disprețuitor: „Nemțoaică ordinară!” Am sărit la el. Promisem cadou de la mama (pe furiș, căci tata, care ura tot ce avea legătură cu milităria, nu trebuia să știe) o sabie de jucărie – un jalnic substitut al sabiei veritabile și periculoase purtate de cavaleristul infidel al Cassandrei –, pe care o iubeam însă enorm; i-am ars cu ea tipului una peste cap. A început să i se prelingă sânge pe frunte. Ordonanța a vrut să sară la mine, dar l-a împiedicat, cu țipete puternice, escorta noastră feminină; după câteva încleștări vijelioase, tumultul s-a potolit și toată lumea a plecat spre casă – băiatul urlând și cu capul înfășurat într-o batistă care se colora în roșu. Inutil să spun ce pedeapsă mi s-a aplicat. Mi s-a explicat că aș fi putut nenoroci întreaga familie dacă acel colonel român avea să se răzbune. Firește că sabia mea de jucărie a dispărut definitiv, ceea ce m-a durut mai tare ca orice. Dar eram mulțumit de mine însumi. Mă arătasem demn de viitorul meu de bărbat: ca un cavaler având în paza sa specia fragilă, vulnerabilă, a femeilor.

Și iată că sora mea tăgăduia deodată această ipostază. Mă repudiasse. N-avea nevoie de mine, devenise independentă, se simțea mai în siguranță de una singură decât împreună cu mine. Nu mai eram frate și soră decât prin numele de familie. Dar, în lumea noastră, numele reprezenta un program. Ca

„soră mai mare a unui adolescent“, ea dobândeas asupra mea o autoritate care depășea cu mult diferența reală de vârstă dintre noi. Este adevărat că și comportamentul meu justifica o asemenea apreciere diferențiată. Evoluția ei la școală progrese incomparabil mai lin și se bucura de mult mai mult succes ca a mea. Copilul model care fusese dintotdeauna devenise o studentă model; precocitatea impertinentă fusese înlocuită de un comportament ponderat, și totuși plin de franchețe. Se înrădăcinase adânc în lumea adulților. Eu, în schimb, eram tot mai neascultător, tot mai recalcitrant, cu un cuvânt: tot mai copilăros. Schimbam școlile – adică *trebuia* să le schimb – așa cum la noi acasă se schimbau slujnicele din cauza exigențelor nevrigoase ale mamei. Că s-a întâmplat un miracol și am ajuns-o din urmă cu doi ani pe sora mea aflată înaintea mea cu patru ani a rămas total neobservat. N-a atras atenția nimănui nici faptul că, în final, ea a ales studiul pe care-l alesesem eu – atunci când mi s-a interzis să merg la Academia de Arte –, și anume Academia Consulară din Viena. Făcusem această descoperire cu mulți ani înainte, mă cucerise denumirea inițială, mai veche, „Academia pentru limbi orientale“; mă vedeam deja dragoman al Înaltei Porți la curtea Împăratului Păunilor și călătoream pe urmele lui Stanley și Livingstone la izvoarele Nilului. Dar aceste fantezii romantice mi-au fost în curând spulberate de considerentul foarte realist că, dată fiind apartenența la o minoritate națională, aveam prea puține șanse să fac carieră în serviciul diplomatic românesc; sora mea, în schimb, a avut de la bun început un proiect concret: voia să ajungă secretară într-o comisie internațională, dacă se poate la Liga Națiunilor din Geneva. De nu s-ar fi abătut asupra ei acea boală periculoasă, și-ar fi atins cu siguranță obiectivul. Primul pas îl făcuse deja. Fiind de departe cea mai bună absolventă din anul ei, fusese angajată, aproape imediat după terminarea Academiei Consulare, la Comisia internațională de regularizare a cursului Dunării, din Galați.

În timp ce sora mea era încă studentă la Viena, eu chiu-
leam atât de sistematic la lecțiile ținute într-o instituție din Hietzing care oferea ultima șansă celor eșuați la școală, încât n-am putut aduce ca scuză decât boala. O suferință ușor de simulat este criza de apendicită. Am reușit să-mi joc rolul atât de convingător, încât conducerea instituției a crezut de cuviință că e cazul să-mi înștiințeze familia. Părinții trăiau în îndepărtata Românie. Cea mai apropiată rudă din Viena era sora mea. A dovedit atâta aplomb, încât nimeni nu s-ar fi îndoit de capacitatea ei de a lua decizii. Pe mine nici nu m-a lăsat să deschid gura. „Îți dau timp de gândire până mâine-dimineață. Dacă nu-ți trece, trebuie să mergi la operație.“ Aș fi preferat să mi se amputeze ambele picioare decât să recunosc în fața ei că simulasem. În dimineața următoare am ajuns la spital, fiind în curând absorbit de desfășurarea procedurii medicale. M-am trezit peste câteva ore de sub narcoză simțindu-mă mizerabil. Auzindu-l pe medicul de secție afirmând că apendicele meu fusese în stare de inflamație cronică și că operația avusese loc în ultimul moment, am avut o senzație de satisfacție – chiar dacă ușor funestă –, dar în același timp acest amănunt a pecetluit în mine, pentru tot restul vieții, o atitudine sceptică față de infailibilitatea medicinei. Nici sora mea n-a prea fost impresionată de această justificare pe cât de neașteptată, pe atât de miraculoasă. Sub pretextul că în următoarele zile va trebui oricum să stau în pat, deci nu voi avea nevoie de bani de buzunar, a cules tot ce a găsit pe noptieră, printre termometru, cutii cu medicamente, ceasul de mână și ploscă, și a băgat banii în buzunar.

La Academia Consulară l-a cunoscut pe „bărbatul vieții“ ei. Era student, la fel ca ea. Un băiat înalt, delicat, cu părul lins, de culoare închisă și ochi negri, foarte expresivi, părând mai mari din cauza ochelarilor cu rame de baga, cu buzele blând arcuite, prea puțin masculinizate de mustața scurtă, tipică

pentru aristocratul austriac – o apariție ce nu corespundea deloc tipului de bărbat imaginat de mine ca pețitor al ei. Ce-i drept, aveam încredere în gustul ei, așa încât nu mă așteptam să-și dăruiască inima unei combinații de Rudolf Valentino și Douglas Fairbanks senior; prin urmare, probabil că era un om care avea asupra ei același ascendent pe care-l avea ea asupra mea. Acest tinerel bine educat arăta ca un coleg de școală ceva mai în vârstă de-al meu, așa că nu înțelegeam cum de vedea ea în el mai mult – adică pe bărbatul vieții ei. La început părea într-adevăr să nici nu fie altceva decât un coleg de studii, la fel de ambițios, de serios, de silitor și conștiincios ca ea.

N-am văzut-o pe sora mea prea des în acea perioadă. Dacă nu ne întâlneam, în zilele de sărbătoare, în casa bunicii noastre din Wickenburggasse, o puteam găsi în mod sigur într-o cafenea mică de lângă Biserica Salezienilor, împreună cu alesul inimii ei: toceau amândoi. Erau atât de uniți prin studiu, încât mă simțeam un intrus, așa că, după ce schimbam câteva cuvinte despre lucruri lipsite de importanță, mă grăbeam să plec, lăsându-i cu ocupațiile lor.

Doar mesele luate duminicile sau în alte zile de sărbătoare în casa bunicii noastre ne apropiam, pe sora mea și pe mine, într-o înțelegere reciprocă și malițioasă. Ne iubeam rudele din partea mamei, deși moderat și nu fără rezerve. Atitudinea lor necondiționat lipsită de obiectivitate față de tata ne transformase automat în aliații lui. Îi purtam numele cu o mândrie distantă, care, în ochii rudelor noastre, ne făcea pasibili de atitudinea lor critică manifestată la adresa lui toată viața. Noi reacționam pe potrivă, adică agresiv. Surorile mamei nu erau atât de vârstnice încât să le acceptăm tutela autoritară; însă și-o arogau uneori – mai puțin față de sora mea, pe care o considerau aproape adultă, întocmai ca ele, cât față de mine. Dar nu țineau seama de perspicacitatea cu care sesizam slăbiciunile omenești, trăsăturile și însușirile groțeste, situațiile absurde și tot ce este comic – pe scurt: toate lipsurile pe care copiii le des-

coperă la educatorii aroganți și nu neapărat exemplari. De multă vreme sora mea și cu mine ne descărcam tensiunea nervoasă la care fuseserăm supuși în casa părintească prin accese nestăpânite de râs; rudele din Viena alimentau din plin aceste izbucniri. Studiile de canto îndelungate, dar lipsite de orice perspectivă ale mătușii Paula, având ca rezultat doar dezvoltarea anormală a pieptului ei, în timp ce vocea țâșnea, tot mai slabă, din acea masă uriașă; fanatismul politic nesăbuit al mătușii Martha, care se dedicase cauzei extremei stângi; spiritismul practicat cu un suprapământean surâs atotștiutor de către mătușa Hermina, care făcea mobilele să scârțâie, lustrele să zângăne, iar pe cățelul familiei să latre mânios spre colțurile goale ale camerei; pasiunea pentru produse de artă aplicată înfiorător de banale și plate a mătușii Helene; și, nu în ultimul rând, uimitoarea prostie a frumosului nostru unchi Rudolf – toate acestea făceau ca obligația de a ne înființa în fiecare duminică, la ora amiezii, la prânzul familial din casa bunicii să fie mai ușor de digerat. Cel mai mărunț prilej – la care se adăugau aspectele comice acumulate în situațiile anterioare – ne declanșa hohote de râs spasmodice. Dar și după asemenea momente de relaxare a musculaturii abdominale ne despărțeam fără nici o pornire afectivă; *eu* mă întorceam la stabilimentul meu auster după ce hoinăream fără noimă, toată după-amiaza, pe străzile duminicale ale orașului pustiu; *ea* se ducea probabil la cafeneaua cea mică de lângă Biserica Salezienilor, unde o aștepta Fritz al ei cu tratatele de drept constituțional, bilanțurile comerciale ale marilor și micilor puteri, sau analiza comparativă a metodelor diplomatice utilizate de Talleyrand și Metternich.

Mărturisesc că în acei ani – sfârșitul deceniului al treilea și începutul celui de-al patrulea – eram foarte însingurat. Faptul că respingeam orice disciplină școlară mă distanța și de camarazii de clasă. N-aveam nici un prieten – și cu atât mai

puțin o prietenă – cu care să pot petrece în bună înțelegere o oră de liniște și mulțumire sufletească în vreo cafenea sau în altă parte, având satisfacția că mi-am îndeplinit conștiincios sarcinile vieții mele de atunci. Vagabondam prin oraș nu doar duminica după-amiaza. Ce-i drept, erau ani plini de speranță, de așteptare, privind nu numai viitorul meu – care poate avea să ajungă, la un moment dat, ca zborul unui fluture multicolor, la o împlinire multiformă –, ci și un viitor mai frumos al omenirii în genere. În ciuda amenințărilor care planau și atunci asupra lumii, oamenii trăiau încrezători în viitor – fie sub auspiciile unui spirit vizionar sau apocaliptic, fie mânați de speranțe critice sau fataliste. Pesimismul plin de perspicacitate și optimismul visător mergeau mână în mână – dar atât unul, cât și celălalt priveau spre viitor. Lumea își imagina spaimele unui posibil al Doilea Război Mondial – primul abia se terminase de puțin mai mult de un deceniu – într-o manieră foarte vie, ca pe un eveniment iminent al viitorului apropiat, așteptând în același timp de la evoluția tehnicii eliberarea copiilor lui Adam de blestemul muncii, iar de la socialism instaurarea paradisului pe pământ. Un evantai de ideologii strălucite, de proveniență mai veche sau mai nouă, sute de proiecte reformiste – mergând de la încălțăminte contra piciorului plat până la extazul mistic –, care voiau, toate, să ridice calitatea vieții, promiteau o viață nouă, o formă superioară de existență pentru toată lumea. Visători utopici proiectau orașe, cum ar fi Metropolis, pentru un viitor în care masele asuprite se vor fi eliberat de sub jugul sclaviei proletare. Prejudecățile și hainele erau lepădate în aceeași măsură și se făcea gimnastică în pielea goală pe pajiștile din munți. Unchiul unuia din colegii mei de școală din Brașov, fiul unui stomatolog pe nume Oberth, făcea experiențe cu rachete, gândindu-se la o călătorie pe Lună pe care geniul lui Jules Verne o anticipase în fantezie cu o jumătate de secol în urmă. Aveam

șaisprezece, șaptesprezece ani și purtam toate acestea în mine, ca o angoasă nedefinită. Dar nu le trăiam eu însumi, eram trăit de ele.

Eram trăit și de angoasa sexualității. Nu este locul potrivit să fac confesiuni despre momentul și modul în care mi-am pierdut așa-zisa inocență – în orice caz, pe plan spiritual evenimentul s-a produs cu mult înainte de actul fizic jalnic și dezamăgitor. Ca să-mi salvez inocența pentru mai mult timp n-ar fi trebuit să trăiesc la Cernăuți; și s-ar putea ca simțul cinic – mai bine zis incoruptibil – al realității, care este apanajul celor ce au trecut prin școala vieții unei țări est-europene, să-mi fi marcat atitudinea față de relația dintre „bărbat și femeie”, conferindu-i o tentă și mai prozaică decât îmi era dată, oricum, prin structură. Și asta chiar și în lipsa aforismelor doar precar impregnate cu umor ale tatei. Pornind de la naturalismul viguros al Cassandreii, trecând la manifestările de tandrețe labile ale mamei, care alternau cu izbucniri de furie și penalizări pline de cruzime, și până la distanțarea tot mai glacială a surorii mele, nimic n-a fost de natură să dezvolte în mine un spirit amoros romantic și înflăcărat. Cu toate astea, în calitate de vlăstar docil al ariei culturale occidentale, am încercat și în această privință să vin în întâmpinarea normelor acceptate, străduindu-mă să fac tot ce-mi stătea în puteri, chiar dacă performanțele mele n-au fost totdeauna optime. Iubirea era un mit de care fiecare se crampona cu atât mai multă obstinație cu cât avea motive mai puternice să-l suspecteze. Realitatea vieții era cea rezumată în textele șlagărelor: „Ce păcat că iubirea este un basm...” Indiferent cine mi-a oferit mărul cunoașterii, îndemnându-mă să mușc din el, eu l-am mestecat o viață întreagă cu un sentiment de satisfacție la gândul că paradisul pe care l-am pierdut în felul acesta fusese doar un ținut utopic, populat de fantome. Cu excepția instituțiilor pedagogice

spartane prin care am trecut, cu băncile lor tari și cearșafurile pătate, impregnate de atmosfera pubertății, am fost și în perioada adolescenței înconjurat de femei, de rochii femeiești, de parfum de femeie, de articole de toaletă femeiești, contracarate în insuficientă măsură de armele, zgărzile pentru câini și capcanele pentru sălbăticiuni ale tatei. Aveam fantezii febrile. Ce-i drept, fusesem scutit – har Domnului! – de șocuri traumatice precoce, ca acela al „Omului cu lupi”, iar incertitudinea chinătoare privind modul în care Cassandrei și cavaleristului ei le reușise „să se cace pe jos” fără a lăsa urme aparținerea unui trecut foarte îndepărtat. Cu toate acestea, cerințele fizice rămăseseră nesatisfăcute – atât înainte, cât și după căderea în păcat. Căci nu numai trupul în sine ademenea, îmboldea, tenta sau respingea; în spatele actului propriu-zis continua să viețuiască ceva enigmatic, ceva ce se cerea elucidat odată cu săvârșirea lui. Iar acest „ceva” n-avea nimic de-a face cu iubirea. Viața din textele șlagărelor evolua la suprafață, în subsidiar; trupul își avea sfera proprie, chiar și în iubire. În timp ce sora mea neprihănită tocea împreună cu Fritz al ei în cafeneaua mică de lângă Biserica Salezienilor, în vederea trecerii cu glorie a examenului de absolvire, eu vagabondam prin Viena încercând să dau de urma tainei carnalității.

Anumite experiențe ar fi trebuit să-mi arate că această căutare va fi zadarnică. Una din ele aparținea trecutului îndepărtat.

Țineam mult la bunica mea. Nu fiindcă mi-ar fi arătat o afecțiune deosebită, ba chiar dimpotrivă; fiindcă era mai lucidă și mai realistă, mai puțin retorică și mai frivolă decât toți ceilalți membri ai familiei din partea mamei – începând cu acel cap de familie divinizat care fusese bunicul meu cel tiranic și până la caricatura lui, adică la fiul său mai mic, cel extraordinar de frumos, închipuit și mărginit, unchiul Rudolf, cu nasul mușcat de câinii tatei. Împreună cu cele cinci fiice certărețe, situate între ei doi – toate cinci marcate de convingeri de nezdruccinat și idei aiurite –, formau, cu toții, un clan

impulsiv și autoritar care nu admitea nimic din ce nu se încadra în tiparele cele mai înguste ale convenționalului sau ale locurilor celor mai comune ale momentului. În schimb ea, bunica, provenea dintr-un mediu mai aerisit, cele două treimi de sânge străin îl fluidizaseră puțin pe al ei. Mică și delicată, cu trăsături extrem de fine și un păr superb, arogantă și vanitoasă, fusese o viață întreagă obiectul unei admirații extaziate, în consecință participa destul de puțin la destinul celorlalți, fiind, în schimb, cu atât mai preocupată de al ei.

Avea toate motivele să fie mulțumită de acest destin. În afară de ceea ce ea numea „sărăcirea lor totală”, spre sfârșitul vieții, adică reducerea evidentă și drastică a mijloacelor de trai în urma evenimentelor istoriei, bunica avusese parte de o existență lipsită de orice grijă materială. Își îndeplinise în mod exemplar îndatoririle, fusese o soție devotată necondiționat, preocupată mai ales de problemele legate de ținuta corespunzătoare în societate și stăpâna unei gospodării administrate cu multă larghețe; în plus, născuse, neobosită, opt copii – doi dintre ei muriseră de timpuriu –, dar era suficient de indiferentă pentru a lăsa celor șase supraviețuitori impresia că este o mamă la fel de iubitoare față de toți, fără nici o părtinire, și o pedagogă severă, care i-a crescut cu multă grijă. Dincolo de asta n-o mai preocupă nimic în afară de revistele de modă, iar, mai târziu, cărțile de joc cu care făcea pasiențe – toate acestea având șarmul unui comportament cât se poate de degajat și firesc. Găseai încă în ea reminiscențe din secolul al optsprezecelea. Îmi plăcea iscusința șireată cu care se pricepea să-și disimuleze – fără ostentație – frivolitatea în spatele fațadei de mamă exemplară.

Observațiile ei lipsite de orice sentimentalism, care, în comparație cu suficiența moralizatoare a restului familiei, păreau să aducă o adiere de aer proaspăt, mă bucurau profund. Și mă amuzau atât vanitatea, cât și micile ei malițiozități bine camuflate. Sunt sigur că își declara cu un sentiment de satisfacție tainică, nemărturisită, că făcuse mai bine față cerințelor vieții decât fiica

ei cea mai mare, adică mama mea, deși se alătura și ea uneori, cu mici săgeți, corului ce deplângea destinul ei nemilos, făcându-l pe tata răspunzător de toate. Mi-am dat mult mai târziu seama că sora mea moștenise multe din trăsăturile bunicii.

Dar, așa cum se întâmplă de multe ori, faptul că am intuit ambiguitățile caracterului ei a fost în mai mică măsură rezultatul unor observații de decenii și al unor impresii culese și verificate sistematic, cât revelația concludentă a unei singure clipe. Odată – probabil cam la un an după ce părinții noștri se despărțiseră și mă despărțisem și eu de sora mea – am sosit într-o dimineață neanunțat în casa bunicii din Viena și am dat buzna direct în budoar. Am găsit-o îmbrăcată doar în lenjeria de corp, ca o vinieta erotică din secolul al nouăsprezecelea: corset strâns pe talie, pantalonași bufanți legați sub genunchi cu o panglică de mătase roz cu fundulițe, de sub manșeta tivită cu dantelă ieșind la iveală picioarele frumoase, în ciorapi de mătase neagră și pantofi cu tocuri înalte, cu cataramă. Bunica și-a întors spre mine – cu surprindere, dar fără jenă – capul frumos coafat, iar părul ei bogat, cărunt, strâns sub o bonetică transparentă, părea blond în lumina care intra printre șipșurile jaluzelelor rărite. Prin fereastra deschisă pătrundeau diversele zgomote matinale ale orașului: strigătele melodioase ale negustorilor ambulanți, tropotul de cai al birjelor și alte semne ale trezirii la viață a unui oraș – care pe vremea aceea puteau fi încă distinse individual –, cum ar fi hurelul motorului vreunui automobil sau clopoșelul tramvaiului. Toate acestea au avut un efect electrizant asupra mea, băiatul descins, cu așteptări uriașe, din Bucovina rurală în metropolă. Frumusețea Babilonului se întindea la picioarele mele în toată nelegiuirea ei, eram avid s-o cunosc. Am rămas cu atât mai consternat. Sunt convins că nu m-am înșelat când mi s-a părut că în întrebarea tăioasă a bunicii – dacă nu m-a învățat nimeni să bat la ușă – vibrase și o nuanță de cochetărie, care-l viza pe viitorul bărbat

disimulat încă în nepotul ei. În orice caz, privirea pe care am schimbat-o – eu, un ștrengar răutăcios care surprinsese un moment picant, și ea, femeia de șaizeci de ani, frivolă ca un desen de Félicien Rops – sugera că fiecare înțelesese gândurile ascunse ale celuilalt.

Am recunoscut-o foarte clar pe seducătoarea incorigibilă, dispusă să se lase sedusă; iar faptul că nici măcar dublul tabu, al diferenței de vârstă și al incestului, n-o împiedica să admită acest lucru mi se părea atât tulburător, cât și comic. Peste ani, o întâmplare similară cu Strausserl avea să mă convingă încă o dată că trupul nu renunță niciodată la dominația sa și nici nu-și trădează niciodată total tainele – dar, despre asta, la momentul potrivit.

Aceasta a fost doar o pietricică în mozaicul experiențelor mele erotice, iar ea reprezenta – întocmai ca în tablourile lui Klimt – doar fundalul în fața căruia se va derula apoi drama (tragedia, comedia, piesa de proastă calitate) a aventurilor mele erotice propriu-zise, care mă vor tulbura și mă vor înstrăina definitiv de sora mea. Căci odată cu gestul plin de răceală cu care mă respinsese când mă repezisem s-o îmbrățișez după prima noastră despărțire, sora mea se plasase oarecum într-o enclavă de intangibilitate nu doar pentru mine, ci pentru toată lumea. Nu mai eram în stare să mi-o imaginez în vreo relație erotică, ea rămânând pentru mine personificarea feminității asexuate, un ideal romantic fără nici o tangență cu realitatea. Dar din cauza asta mi-am pierdut echilibrul și în propria-mi realitate. În anii care urmau să fie ultimii ei ani de viață, sentimentul de irealitate, de neverosimil al propriei mele existențe – și poate a noastră, a tuturor – m-a împins la tot felul de extravagante de cea mai ciudată natură. Pe psihologi ar putea să-i intereseze că eram obsedat, în primul rând, într-un mod cu ade-vărat magic, de problema vestimentației. Dar împărtășeam această obsesie cu mulți alții, ea reprezentând un fel de nevroză colectivă a epocii.

Însă dezvoltasem în paralel o tendință spre un oarecare „ca și cum” în întregul meu stil de viață – de parcă totul se întâmpla și se întreprindea doar de formă, în aparență. Iar în timp ce-mi jucam față de mine însumi și față de toți ceilalți rolul (real sau imaginar) de filfizon, sora mea strălucea în plenitudinea tinerească a vieții ei: proaspătă, senină și inteligentă, urmărindu-și cu perseverență scopul – cu un cuvânt: o fată admirabilă, în comparație cu care scliviseala mea de dandy mucos părea ridicolă.

Și a venit vara anului 1930. Sora mea absolvise cu brio Academia Consulară, dovedindu-se competentă în probleme de drept constituțional și în științe politice și economice, cu o diplomă pentru traduceri simultane în engleză, franceză și italiană, urmată imediat, pe locul al doilea, de colegul ei de studii Fritz, pe care voia să-l prezinte acum, ca bărbat al vieții ei și viitor soț, părinților noștri din Bucovina. Am povestit deja cât de nereușită a fost întâlnirea cu tatăl nostru. Mama a manifestat mai multă înțelegere. Am plecat toți la Iacobeni, la prezumtivul sanatoriu al mamei, să ne delectăm cu mirisme de conifere și băi sulfuroase. Vilegiaturistii amatori de cură nu se înființaseră încă. Încrezători că vor apărea totuși într-o bună zi, trăiau acolo – din împrumuturi – medicul sanatoriului și totodată asociatul mamei, dr. Z., cu soția sa, precum și un moșier, domnul von L., puțin senil și aproape orb, binecuvântat cu un fiu scrofulos care presta servicii de contabilitate (amândoi au părăsit întreprinderea la scurt timp după aceea, rămânând probabil neremunerați). În speranța că sanatoriul se va umple curând cu oaspeți plătitori, am fost cazați într-o casă țărănească din apropiere, refăcută de mama după modelul acelei căsuțe ca din basme, în stil folcloric, în care locuise ea câțva timp după separarea de tata, până la încheierea celei de-a doua căsătorii. O văd pe sora mea stând pe pajiștea de munte luxuriantă din fața casei, cu brațele pline de albăstrele, firuțe și margarete, zâmbindu-i fericită lui Fritz,

care se uită la ea cu ochi mirați, blânzi și serioși, îmbrăcat în pantaloni de piele, cu picioarele lui subțiri, de aristocrat, în ciorapi albi până la genunchi, expuse fără nici o protecție mușcăturilor viperelor ce mișunau pe acolo. Cum se spune, cei doi erau un trup și un suflet. Eu nu existam pentru ei.

Cu puțin timp înainte, școala mea din Viena îmi azvârlise, ca pomană și cu un oftat de ușurare, nota de trecere la examenul de bacalaureat. Știam că o datorez unei inspirații fericite; și anume, întrebând fiind ce aș dori să studiez în continuare, răspunsesem: Academia de Mine din Leoben (Stiria). Această instituție venerabilă, adăpostită într-un edificiu proiectat de bunicul meu, risca să fie închisă din lipsă de studenți, astfel că și un element atât de rău famat în școală ca mine era încurajat să se înscrie la Leoben. Ca să demonstrez că am intenții serioase, am hotărât să fac în prealabil un stagiul de practică în mină. Nu trebuia să merg prea departe. Iacobeni este (sau mai bine zis *era*; astăzi, tovarășul Ceaușescu a avut grijă să curețe complet țara de minorități naționale) o localitate minieră populată de mineri țipțeri. O mină de mangan foarte veche era încă în exploatare nu departe de noi. N-am întâmpinat nici o dificultate să fiu primit acolo pentru practică.

Aici, în inima Carpaților acoperiți de păduri de fag, sentimentele mele germane au atins apogeul. Pădurea prin care urcam dis-de-diminează, în fiecare zi, până la mină era pădurea deasă a lui Adalbert Stifter, străbătută de adierea zefirului, sub bolta turcoaz a cerului care prindea contur, înfripându-se din noapte; era pădurea de molizi a lui Caspar David Friedrich, lumina sa înnebunitoare fiind încă învăluită în pâcle albicioase, liniștea ei întreruptă de susurul misterios al izvoarelor, iar tăcerea – de zgomotul blând al căderii stropilor de rouă; picăturile de sânge ale fragilor sălbatici se profilau amăgitor de fin în verdele saturat al rămurelelor care ajungeau până aproape de pământ, până în frunzetul căzut și mucegăit, pătruns de

miros de ciuperci, din fața intrării în fortăreața balaurului lui Siegfried; de acolo putea țâșni în orice clipă monstrul solzos, scoțând flăcări pe nări, cu labelle și ghearele ridicate, gata să lovească, arătându-și pânțele galben, inelat, care se contorsiona deasupra oaselor și craniilor albite de timp, a lăncilor rupte ale cavalerilor răpuși, a raselor călugărești și a crucilor pustnicilor uciși.

Cred că îmi dau seama din ce cauză pădurea carpatină foarte românească din patria mea, în care mă simțeam mai acasă ca oriunde, se germanizase atât de halucinant. Cauza era acel tânăr cu părul lins frumos pieptănat, îmbrăcat în port stirian; tânărul de jos, din vale, care voia s-o răpească pe sora mea și s-o ducă în țara de obârșie a părinților noștri – acasă, în imperiul mitic, mistic, de basm al împăratului roman de națiune germană (mai bine zis în ruinele politice rămase din acest imperiu). Cauza era ușurința cu care sora mea se despărțea de patria noastră de aici, de care se desprinsese probabil încă de pe când își pierduse casa primei copilării, pentru a deveni din nou o fiică a lumii occidentale de obârșie, spre care tatăl nostru încercase dintotdeauna să ne orienteze. Trebuia să admit că eram gelos. Nu numai pe purtătorul de ochelari ușor îngâmfat, îmbrăcat în pantaloni de piele în care – în spatele prohabului – germina deja un șir de generații ce aveau să poarte un nume diferit de al nostru și s-o desprindă pe sora mea de neamul nostru. Eram invidios pe avansul pe care ea îl avea iarăși față de mine: legitimitatea apartenenței la Austria, la care voiam să mă afiliiez și eu, deși trebuia să-mi spun că adevăratele mele rădăcini erau aici, în această țară; căci, indiferent care era evoluția evenimentelor istorice și alternanța drapelurilor de stat, a limbilor oficiale și a tarifelor vamale, ea punea o amprentă cu totul specială, inconfundabilă și incontestabilă pe amestecul etnic statornicit pe teritoriul ei. Doar că actualii stăpânitori de aici vedeau în mine un venetic intrus, în timp ce colegii mei de școală din Austria mă considerau un

megan balcanic, descins în mijlocul lor din cel mai îndepărtat punct sud-estic. Germanitatea lui Hauff și a lui Schnorr von Carolsfeld nu-mi era acordată mie.

Tânjeam să mă întorc la mume. Când coboram în mină, pătrundeam adânc în sânul pământului care mă produsese. Doar o optime din sângele meu își avea sorgintea aici, dacă făceam abstracție de laptele matern al Cassandrei. Dar era pământul meu, iar legătura creată de el era mai puternică decât cântecul wagnerian – intonat de tata – din sufletul meu, mai puternică decât agresivitatea pangermanistă inoculată, pe vremea mea, în fiecare elev de școală din Austria prin „Uniunea școlilor germane”, mai puternică și decât universul seducător al basmelor și legendelor romantismului german, care nu se puteau compara cu mistica basmelor Cassandrei. Mina în care dădeam o mână de ajutor ba aici, ba acolo, fără să-mi fie trasată o sarcină anume, era veche și degradată, un labirint de galerii și puțuri, iar manganul se mai exploata doar în câteva. Cele mai multe abataje fuseseră abandonate și se degradau. Îmi plăcea și aici să vagabondez, riscând să mă aventurez în adâncimi periculoase – puțuri prăpăstioase devenite de mult nesigure în urma exploatării ilegale. Lămpașul meu cu carbid rătăcea printr-o pădure subterană de stâlpi și grinzi montate cu secole în urmă și care cu greu mai puteau susține rocile de deasupra, împiedicându-le să se prăbușească; erau invadate deja de bărbi albe de licheni arctici, strălucitori din cauza picăturilor de apă care se prelingeau de-a lungul lor, arătând ca o zăpadă apocaliptică îndreptată în jos, spre abisuri nestărușite, ca într-o viziune delirantă a lui Edgar Allan Poe. Mirosul de rocă se combina cu cel al carbidului care îmi alimenta lămpașul – un miros rece, de rocă, străbătut de infiltrațiile filoanelor de pucioasă. Puteau fi anticamerele sumbre din imperiul rubiniu al piticilor conduși de regele Laurin, sau fundul așa-numitului Mummelsee, lacul în care a coborât Simplizius Simplizissimus. Simțeam în mine poezia ancestrală

germană, adevărul mistic pe care-l conțineau toate. Dar, în ultimă instanță, pătrundeam aici în existența mea directă, nemijlocită, în patria mea, indiferent în ce limbă, în ce cadru emoțional, în ce sferă de mituri, legende și basme aș fi fost crescut. Mă simțeam atât de atașat de acest pământ, încât vedeam în sora mea – cea foarte dispusă să-l părăsească – o renegată, o trădătoare.

Căci era și ea o fiică a mamei noastre. *Era*, deși părea să fie atât de exclusiv fiica tatei, încât nu i-ar fi trecut nimănui prin minte s-o încadreze în familia din partea mamei. Este adevărat că printre noi, ceilalți, care aveam ochii albaștri, ea se evidenția prin culoarea verde a irisului – un verde deschis, ca al ochilor tuturor câinilor ei, în mod foarte ciudat; și toți, în afară de Troll, însoțitorul copilăriei, muriseră foarte tineri. Se spunea că are ochi irlandezi, moșteniți de la mama. Dar alții afirmau că în acest verde încercau să se impună ochii de culoare închisă ai strămoșilor noștri italieni din partea tatălui – și cine știe dacă în culoarea ochilor nu găseai și reminiscențe din vremurile foarte vechi, ale trecerii normanzilor sau goșilor spanioli prin îndepărtata Sicilie. În orice caz, luciul mat, mai întunecat, al pielii ei părea să vină de-acolo. Dar la fel de bine se putea ca ochii de pasăre de pradă și netezimea mai întunecată a pielii surorii mele să vină de la strămoșii noștri fanarioți – în orice caz, tenul ei era extrem de fin, aproape transparent, neavând nimic din vigoarea pielii rezistente a popoarelor mediteraneene. Numeroasele asemănări cu caracterul buncii noastre, luciditatea ei rece și – cineva și-a luat inima în dinți să-i spună pe nume – egoismul mi-au atras atenția abia după moartea ei.

Într-un cuvânt: sora mea moștenise mult mai multe trăsături de la familia mamei decât mine, prin urmare își avea și ea rădăcinile aici. Cu toate astea, se simțea tentată acum să se întoarcă „acasă” – mai degrabă, se lăsa de bunăvoie dusă înapoi, în lumea germanică propriu-zisă. De fapt, nu numai de

bunăvoie, ci cu un suspin de ușurare, de parcă i s-ar fi redat libertatea. Știu că sentimentele mele de atunci erau rodul fanteziei – sau poate invers: speculațiile mele erau rodul unor sentimente tumultuoase și ambigue. Astăzi îmi vine să cred că n-a fost o simplă coincidență faptul că legătura, fără îndoială potrivită, dintre sora mea – ea însăși de veche origine austriacă, deși avea pașaport românesc – și un austriac legitim tocmai atunci, în pragul erei funestului al Treilea Reich german, m-a determinat să caut în sufletul meu moșteniri genotipice și legături de „glie și sânge”, și să analizez filiația lor cu ideile mistice ale Reichului. În fond, pe vremea aceea nu-mi trăiam propria viață. Ea *era trăită* de epoca mea.

Vara a trecut. Fritz s-a întors acasă, în Stiria, și de acolo a plecat în America să-și desăvârșească studiile de drept. Era un lucru hotărât că după aceea se va căsători cu sora mea. Ea își depusese între timp candidatura pentru postul de secretară la Comisia internațională de regularizare a cursului Dunării; l-a obținut și a plecat la Galați, unde era reședința Comisiei. Eu m-am înscris la facultate la Leoben.

Tatăl nostru se retrăsese în pădure. Era o situație paradoxală: el, care ne ținuse din copilărie predici despre reîntoarcerea „în Occident” și apartenența noastră la germanitate; el, care nu renunțase nici o clipă să-și deplângă exilul în Bucovina și misiunea ingrată de „îngrășământ cultural în Balcani” – tocmai el se împotriva acum cu înverșunare și plin de resentimente plecării fiicei sale, invocând cele mai absurde motivații pentru gelozia lui. Ruptura dintre el și sora mea se desăvârșise. Și n-ar fi fost surmontată dacă sora mea nu s-ar fi îmbolnăvit mortal curând după aceea.

Revin cu obstinație la cauzele psihosomatice – firește, presupuse exclusiv de mine – ale bolii surorii mele. Deși ceea ce se va petrece la Iacobeni curând după acele zile de vară a fost atât de grotesc, încât te ducea cu gândul la o farsă – și a dezlănțuit

de repetate ori accese convulsive de râs între noi doi –, efectul distructiv asupra structurii oricum fragile a ceea ce pe atunci încă numeam familia noastră a fost mult mai profund decât am fi crezut. Mă refer la așa-zisul sanatoriu din Iacobenii, al cărui punct de plecare fusese un nefericit acces de spirit în-
treprinzător al mamei. Iar acesta își avea originea în prietenia tatălui nostru cu un medic, un oarecare dr. Z. Dr. Z. își avea cabinetul la Cârlibaba, un târgușor din inima pădurilor carpatine. Era acolo singurul medic pe o rază de sute de kilometri; huțulii – urmași de-ai dacilor, se spunea, vorbitori ai limbii rutene, rămași destul de neatinși de progresul lumii civilizate – ezitaseră ani mulți până se hotărâseră să-și trateze la el (și nu cu licori din ierburi, fierte de bătrânele satului) fracturile, mușcăturile de lup, limbricii și nasurile mâncate de sifilis; dar în cele din urmă au început să vină la cabinetul său, cu atât mai vârtos cu cât era medic în cadrul sistemului de asigurări sociale, deci, în afară de atențiile benevole – concretizate în brânză de oaie, fructe de pădure, păstrăvi braconți și ierunci –, nu trebuiau să-i plătească nimic.

Cârlibaba era un loc magnific. Ar fi putut să fie creat atât de Chagall, cât și de scenograful unui western. Într-o depre-
siune verde se înălța o mână de colibe de lemn grupate în ju-
rul unei bisericuțe de lemn acoperite cu șindrilă, un joagăr,
clădirea de lemn în care își avea sediul administrația silvică de
stat, trei prăvălii de lemn, ținute de negustori evrei, unde găseai
de toate, de la fișcă pentru bici, topoare, ferăstraie, funii de
câneapă, articole de piele, batiste și baticuri colorate, până la
oiști pentru căruțe și scrumbii în saramură – adică tot ce îți
trebuia în acest ținut atât de îndepărtat și de izolat. Centrul
localității nu era biserica, ci cârciuma de lemn, în care băr-
bații din sat, iar câteodată și ciobanii care coborau de la munte,
beau până se îmbătau. Aerul de munte cristalin și curat era sa-
turat de miresmele de lemn proaspăt. La câteva sute de pași

mai departe, în vale, apa rece ca gheața și verzuie ca teii a
Bistriței – curgând cu repeziciune peste pietrișul alb – era
oprită de un baraj de lemn; acesta se deschidea când se adu-
nau suficiente plute, care erau mânate apoi la vale, spre șes,
de curentul rapid. Picioarele plutașilor, prinse uneori și stri-
vite între trunchiurile de copaci ude și alunecoase, erau tratate
și vindecate de dr. Z.

Acesta era un om foarte agil, mai mărunțel, vânos, extrem
de vioi, plin de viață, dar puțin distrat, cu gândul în altă parte,
deși în același timp vigilent, de o inteligență remarcabilă, ui-
mitor de citit și bine informat în toate privințele. Locuia îm-
preună cu soția sa, Wanda, într-o casă de lemn foarte spațioasă,
la câteva sute de pași de localitate – gospodăria oferea adăpost
și unui mare număr de animale iubite și răsfățate: găini, găște,
câini, pisici, o pereche de castori în iazul din grădină, oi, vaci
și ponei huțuli, blânzi ca mieii. În spatele pajiștilor începea
pădurea întunecată. Acolo, cocoșii de munte făceau dragoste
primăvara, cerbii se împreunau toamna, lupii urlau iarna,
când brazii se înălțau din stratul gros de zăpadă ca niște
țurțuri de gheață.

Dar dr. Z. nu se mulțumea cu această idilă înmiresmată de
parfumul fânului și aromele rășinii. Odată cu topirea zăpezilor
își închidea în fiecare an cabinetul și pleca, împreună cu soția,
pentru două luni – din martie până în mai – spre metropolele
occidentale: Viena, Berlin, Paris, Londra, apoi se întorcea acasă
trecând prin Madrid sau Roma. Bani nu contau, câștiga foarte
bine și nu avea alte ocazii să-i cheltuiască. Încărcat cu polenul
culturii occidentale, revenea acasă și profesa iar zece luni ca
medic la Cârlibaba. La el am avut pentru prima dată ocazia
să iau în mână reviste de artă și să mă adâncesc, ca hipnotizat,
în contemplarea lucrărilor lui Mondrian și Modigliani, Braque
și Picasso, ale futuriștilor italieni, descoperind, printr-o absorb-
ție osmotică a stilului epocii, o concordanță între violența și
sarcasmul posterelor lui Maiakovski și viziunile inovatoare ale

lui Kupka. Nici în caietele *Studio*, nici în *Gazette du bon ton* pe care le vedeam în casele părinților mei nu exista încă așa ceva.

Sora mea nu mai fusese în Carpați din copilărie – surprinzător, mi se pare astăzi. Poate că tatei viața în pădure i se părea prea aspră pentru o fată tânără și cu atât mai mult pentru o domnișoară; sau poate nu voia s-o aibă lângă el acolo unde ea și-ar fi putut manifesta fără perdea repulsia față de vânătoare. În schimb, eu eram adeseori oaspetele doctorului. Când mergea la vânătoare, tata se abătea totdeauna și pe-acolo, nu numai fiindcă îi făcea plăcere compania șarmantei soții a doctorului, Wanda, ci și pentru că se întreținea cu el despre tot felul de lucruri. Mai ales despre otrăvuri. Era o temă ce reînvia vechea pasiune a tatei pentru chimie (și alchimie), iar doctorul avea cunoștințe uimitoare în domeniu. Toate discuțiile duceau, până la urmă, la întrebarea dacă este posibilă crima perfectă prin otrăvire, crima care să nu poată fi dovedită. Îmi amintesc foarte bine de una din aceste discuții. Avea loc într-o atmosferă caldă și intimă. În căminul pălăia focul, cei doi bărbați se așezaseră la un pahar cu vin, soția doctorului și cu mine sortam boabele necoapte dintr-un coș mare cu afine, iar discuția se învârtea în jurul posibilității de a dovedi existența cianurii de potasiu într-un cadavru. Apropierea spirituală de amfitrionii noștri ne învăluia într-un sentiment de tihnă, de încredere în imuabilitatea acelei case mari, gospodărită cu larghețe, și în mulțumirea sufletească a posesorilor ei. Dar, spre marea noastră stupefacție, dr. Z. s-a plâns de schizofrenia vieții sale și a soției, de modul în care își împărțeau existența între Cărlibaba și marile hoteluri din Europa. Trebuia să ia o hotărâre, a spus doctorul. În orice caz, el simțea nevoia unei schimbări. Pentru a-și realiza dorința, avea nevoie de mai mulți bani decât putea câștiga într-un an risipindu-i apoi în trei luni. Avea deja un plan și îl chibzuise până în cele mai mici amănunte, constatând că era pe cât de simplu, pe atât de fezabil. În valea Bistriței existau multe izvoare terapeutice, mai ales sulfuroase. Dar el, dr. Z. – și doar el singur –, știa și

unul cu conținut de arsen. Acesta rămăsese nedescoperit și țâșnea din pământ în apropierea unui fost cămin de odihnă pentru muncitorii feroviari, din perioada monarhiei chezarocrăiești; acest cămin era de ani și ani neîntrebuințat și putea fi achiziționat la un preț de nimic. Ce-ar fi să-l cumpere tata, care să-l angajeze pe el, dr. Z., ca medic al sanatoriului și să atragă un număr mare de vizitatori în vederea unor băi sulfuroase și împachetări cu arsen; de pe urma acestora, amândoi vor câștiga în scurt timp o adevărată avere.

Tatăl meu a refuzat imediat. Nu numai că nu intenționa să câștige averi cu cine știe ce întreprinderi – și cu atât mai puțin de pe urma vilegiaturistilor veniți la cură, care ar fi fost probabil, toți, evrei! Dar cunoștea foarte bine condițiile de viață de aici. Chiar și o localitate balneară cu un vechi renume, cum era Vatra Dornei, atrăgea, în puținele luni de vară, un număr tot mai mic de vilegiaturști. Căci pentru cei bogați nu era suficient de mondenă – lumea mergea la Biarritz sau Meran –, iar cei mai puțin bogați nu-și puteau permite nici măcar sejurul la Vatra Dornei. În plus, căminul de odihnă despre care vorbea dr. Z. era o hardughie absurdă, cam la jumătatea distanței dintre Iacobenii și Vatra Dornei, așezată la șosea, având un etaj în față și trei etaje în spate, pe un versant mai inclinat, în direcția Bistriței.

Instalația de băi se situa lângă râu, care în perioada când funcționa barajul era prea puțin adânc ca să te poți îmbăia în el, iar în timpul sezonului de plutărit devenea atât de rapid, încât reprezenta un adevărat pericol, fiind un loc ideal pentru candidații la sinucidere, din cauza plutelor care țâșneau spre vale. În ceea ce privește băile sulfuroase, pe acestea le găseai peste tot, iar în existența izvorului cu arsen tata pur și simplu nu credea. Viitorul avea să arate că el avusese dreptate.

Nu mai știu cum a aflat mama despre tot proiectul. Îl cunoștea și ea de ani mulți pe dr. Z., având mare încredere în el de când îl auzise odată vorbindu-mi, cu multă putere de convingere, despre răspândirea sifilisului printre huțuli – una

din fricile ei cele mai mari era că, din cauza lipsei de supraveghere (și poate și sub influența nefastă exercitată asupra mea de tata), cu ocazia vreuniei din vânătorile noastre împreună, aș fi în stare să păcătuiesc cu una din fetele indigene. Nimeni n-ar putea spune ce o făcuse pe mama să creadă că dr. Z. ar fi omul potrivit să devină șeful unui sanatoriu pentru băi termale. În orice caz, ea și-a strâns toți banii pe care îi mai avea și a achiziționat fosta casă de odihnă a muncitorilor feroviari. Dr. Z. era asociat al acestei întreprinderi în măsura în care își punea la dispoziție persoana proprie și puterea de muncă, precum și taina despre existența izvorului cu arsen. În acest scop, a renunțat la cabinetul medical din Cârlibaba, la casă și la viața sa bine organizată. Avertismentele insistente ale tatei au rămas zadarnice. Mama mi-a explicat mai târziu: având în vedere că aceste avertismente veneau prin intermediul nostru, al copiilor, ele nu fuseseră luate în serios. A presupus că tata urmărește doar s-o discrediteze pe ea în ochii noștri. Așa încât n-a mai cerut și sfatul altcuiva.

Achiziționarea fostei case de odihnă dărapănite a muncitorilor feroviari i-a înghițit toate fondurile. Sumele necesare renovării clădirii le-a avansat Philipp. Pentru a o transforma într-un sanatoriu de lux, a trebuit înnoit și aranjamentul interior, iar mama nu s-a zgărcit deloc. Dar a intrat în conflict cu Wanda, soția doctorului, în probleme legate de decorațiile de interior, s-au schimbat vorbe înveninate și și-au făcut, toți, sânge rău. A trecut un an până să ajungă în situația de-a putea primi vilegiaturisti. Dar n-a venit nimeni. Dr. Z., care nu mai încasa bani de nicăieri, rămânând în curând fără mijloace de subsistență, a făcut o ipotecă pe cota-parte care-i revenea, ca să aibă din ce trăi. A deschis și un cabinet medical, dar pacienții nu s-au înghesuit la el, deoarece un alt medic, dr. B., avea deja un vad bun la Iacobeni, ca el odinioară la Cârlibaba. Dr. Z. a urzit niște intrigi, încercând să-l lipsească pe dr. B. de dreptul de a lucra pentru Casa de Asigurări Sociale – dar în zadar. A venit iarna și, odată cu ea, sezonul mort. La topirea zăpezilor,

dr. Z. n-a mai avut răbdare să rămână la Iacobeni, unde vegeta de un an fără nici o activitate și fără nici un venit. A plecat la Paris împreună cu soția. În mai s-a întors. În iunie – sanatoriul de-abia se deschisese, ceea ce nu însemna, firește, că apăruse vreun vizitator –, mama a fost arestată la Cernăuți. Este adevărat că după un interogatoriu scurt la Prefectura Poliției a fost repusă în libertate, dar avea obligația să stea deocamdată la dispoziția autorităților. Dr. Z. comisese o crimă; fiind partenera lui de afaceri, mama se afla și ea în vizorul investigațiilor.

Modul în care fusese săvârșită crima era atât de neverosimil și incredibil, încât investigațiile au durat ani în șir.

Iată ce se petrecuse: dr. Z. se duse la rivalul său pe linie medicală, dr. B.: „Domnule coleg, fac niște cercetări pentru măsurarea capacității pulmonare. Ați vrea să inhalați conținutul acestei fiole?” Spunând aceste cuvinte, îi ținuse sub nas o fiolă desfăcută, iar dr. B., de bună-credință, inhalase adânc conținutul. În fiolă se găsea hidrogen sulfurat. Văzând că dr. B. se prăbușește, chipurile, mort, dr. Z. pusese fiola înapoi în geantă și se întorsese la sanatoriul pustiu.

Dar dr. B. nu murise încă. Deși orbise, se târâse până la masa de scris și mângălise, cu ultimele puteri, pe o fișuică: „Dr. Z. m-a omorât”, dându-și abia după aceea sufletul. Soția sa îl găsisese peste o oră; peste o oră jumătate, poliția a descoperit în cabinetul doctorului Z. toate substanțele necesare preparării hidrogenului sulfurat – fiola goală era încă în geanta lui.

Tata nu-și revenea din perplexitate. I se părea foarte puțin verosimil ca un om cu care se întreținuse ani în șir, ca specialist, despre crima perfectă prin otrăvire să recurgă la o metodă atât de primitivă – pe care o putea demasca până și un copil – pentru a omorî pe cineva. Cel puțin la fel de greu de înțeles era și ca un medic, chiar mai lipsit de experiență, să cadă victimă unui atentat comis cu atâta neghiobie. „Orice elev de gimnaziu știe din experiențele de laborator că trebuie s-o ia la fugă dacă simte putoare de ouă clocite”, a spus tata. „Pur și simplu,

povestea asta nu poate fi chiar atât de simplă. "Autoritățile care conduceau investigațiile îi împărtășeau părerea. De la dr. Z. nu se putea afla nimic, el păstra tăcerea – nici nu confirma, nici nu infirma nimic. Se căutau în special motivele crimei. Cele mai convingătoare erau cele profesionale, mai bine zis financiare. Sanatoriul de lux, care rămăsese virgin, fusese sigilat. Biata noastră mamă și inocentul Philipp erau tracasati cu tot felul de întrebări, mergând până la originea mijloacelor materiale cu care fusese achiziționată hardughia – urmarea fiind controale fiscale cât se poate de penibile. (Nimeni nu se gândise, de exemplu, că ar fi trebuit plătit impozit și pentru „Odaia“.)

Noi doi, adică sora mea și cu mine, am aflat despre toate cele întâmplate abia când am ajuns iar „acasă“ – indiferent ce am înțelege prin acest cuvânt. Ea venise pentru câteva zile de la Galați, iar eu de la Leoben, în vacanța de vară, pe care urma s-o petrec împreună cu tata, la vânătoare. Am luat-o pe sora mea de la gară și am condus-o în casa tatei – de cea a mamei hotărâseră să ne țină deocamdată la distanță, pentru a ne scuti de agitație și neplăceri. După sosire, i-am povestit ce se întâmplase. Ne-a apucat pe amândoi unul din accesele acelea nestăpânite de râs spasmodic – aproape că ne tăvăleam pe jos, cu lacrimile curgându-ne șiroaie. După ce și-a revenit și a reușit să se ridice, sora mea s-a dus însă la toaletă și a vomitat.

Ea s-a întors la Galați fără a-l fi întâlnit pe tata, care era la vânătoare. Eu am rămas doar câțva timp la el, restul vacanței petrecându-l la Cernăuți – a fost una din cele mai fericite veri din tinerețea mea: nesupravegheat de nimeni, lipsit de griji, jucând fără probleme tenis la „clubul jidovesc“ – cum îl numea tata –, îndrăgostit, dar nu cu pasiunea obsedantă obișnuită, scutit până și de disputele penibile dintre mama și Philipp, care dezvăluiau discrepante mai numeroase și mai profunde decât cele generate de catastrofa de la Iacobeni. La

începutul toamnei (ah, zilele albastre-aurii ale toamnelor acelor ani!) m-am întors la Leoben, fiind lipsit și acolo de griji și de probleme – în mod atât de absurd, încât mă gândesc și astăzi cu sentimente divizate la anii aceia de studiu. Într-o seară, pe care o petrecusem, ca de obicei, bând un pahar de vin cu colegii, am dat de o prezicătoare într-o magherniță de iarmaroc. Părea scoasă dintr-o carte cu poze: avea privirile pierdute în depărtări mistice, se învăluise într-o broboadă brodată cu semnele zodiacale, iar părul negru îi era lins și pieptănat sobru, cu cărare la mijloc; în jurul ei puteai vedea instrumentarul complet al profeților: globul de sticlă, cărțile de taroc, tabelele astrologice, iar pe peretele din spatele ei imaginea învăluită de un curcubeu a unui magician cu turban pe cap și ochi învăpăiați. M-am așezat, rânjind, în fața ei; mi-a luat mâna, s-a uitat în palmă și a spus: „O persoană care vă e foarte apropiată va muri în curând.“ Aș vrea să pot jura pe ceva suficient de credibil ca să conving pe toată lumea că spun adevărul. În clipa în care femeia a rostit aceste cuvinte, am văzut ochii verzi ai surorii mele. În dimineața următoare am primit o scrisoare de la ea: „Sunt puțin bolnavă.“ Nu corespundaserăm niciodată, cu atât mai puțin ca să ne comunicăm că avem guturai sau ne doare burta. Știam acum că ea va muri.

Și, de fapt, în curând a trebuit să renunțe la postul de la Galați și să vină la Cernăuți. O mică tumoare la o glandă din spatele urechii începuse să prolifereze. Mama s-a dus cu ea la Viena. Am văzut-o plecând – tata și cu mine eram pe peronul gării în care avuseseră loc atâtea sosiri și plecări dinspre și spre școlile noastre. Sora mea stătea la fereastra compartimentului, uitându-se, râzând, la noi; tata glumea cu multă exuberanță, așa cum făcea când era binedispus, fără să se sinchisească de părerea oamenilor străini din jur. Trenul s-a pus încet în mișcare, am schimbat un ultim salut, am făcut semn cu mâna, tata și-a scos pălăria, apoi s-a întors brusc spre mine și mi-a spus: „Am văzut-o pentru ultima dată.“

La Viena, sora mea a fost tratată de profesorul Sternberg; limfogranulomatoza – acesta era diagnosticul pus suferinței ei – se numea atunci și „boala lui Sternberg”. Dar nici eforturile acestei somități n-au reușit să-i oprească evoluția. Se topea văzând cu ochii; tumoarea a diseminat în curând, cuprinzându-i tot gâtul și trecând în umăr. La un moment dat, sora mea mi-a spus: „Dacă m-ar vedea tata, poate că m-ar ajuta.” Știam ce voia să spună.

Cu mama era cât se poate de tandră. Își dădea seama cât suferă. Uneori, când mama avea, din cauza ei, o ieșire dură față de mine, privirile noastre se întâlneau și nu ne puteam înăbuși un zâmbet. Am surprins-o odată uitându-se la mama într-o clipă când privirile acesteia se pierduseră – cum se întâmpla de multe ori – în depărtări nedefinite, sustrăgându-se prezentului imediat. Ne-am uitat iarăși unul la altul și am descoperit în privirile surorii mele o nuanță greu de pătruns: o expresie dură; se temuse totdeauna de pericolul de a se pierde în felul acesta în depărtări nedefinite – cum făcea mama cu regularitate – și detesta fenomenul. Să-și fi dat oare seama că acesta fusese motivul pentru care renunțase la poezia mitului despre copilăria ei la „Odaia”? S-a uitat la mine și a dat ușor din cap: era un avertisment.

Redeveniserăm frate și soră. Plecasem din Leoben și eram acum și eu la Viena, unde ea boala în casa bunicii noastre. M-am împrietenit sincer și cu Fritz al ei cel bun și blând, iar această prietenie s-a perpetuat și după moartea surorii mele, până la moartea lui, mulți ani mai târziu. Își dădeau seama cu toții că sora mea nu mai avea nici o șansă. Fiindcă iubea munții, au dus-o la un sanatoriu plasat într-un ținut frumos, lângă Hall, în Tirol. Purta numele ușor funest de Gnadewald [Pădurea milosteniei] – iar noi am lansat, pornind de la acest nume, o serie de glume macabre. Sora mea nu-și făcea iluzii asupra stării ei. Deși avea suferințe de proporții cu adevărat biblice, nu și-a pierdut curajul și disponibilitatea de a râde de

absurditatea lumii și a vieții. La ultima mea vizită, m-a tras mai aproape de ea și mi-a șoptit: „Să-ți povestesc ceva care o să te facă să râzi. Eu nu mai pot. Mă doare prea tare.” Tumoarea îi cuprinsese capul și umerii; părul îi căzuse; în timpul iradierilor i se provocase, din greșală, o arsură a laringelui; trupul îi era acoperit de o erupție care-i pricinuia mâncărimi. Relatarea ei făcea parte din categoria acelor care odinioară ar fi declanșat unul din accesele noastre de râs spasmodic. Mama nu voia să accepte ca îngrijirea surorii mele să fie preluată de personalul bine instruit și prietenos al sanatoriului. Sora mea nu mai putea dormi de săptămâni în șir, iar mama stătea de veghe alături de ea, odihnindu-se doar din când în când câte o oră. La un moment dat, sora mea a adormit, epuizată. Mama a vrut să se retragă, pe jumătate oarbă de oboseală, și să doarmă și ea puțin. Ridicându-se, a observat cu groază că, de pe tavan, un păianjen se lasă în jos pe un fir, exact deasupra capului fetei care abia ațipise. Mama a avut dintotdeauna oroare de păianjeni, nici o altă insectă nu-i provoca atâta scârbă. Văzându-l acum aici, deasupra copilului ei muribund, păianjenul a devenit în ochii ei o chintesență a tuturor nenorocirilor care o loviseră. Fără să se mai gândească, și-a scos un papuc din picior și a pocnit păianjenul, lipindu-l de perete – cu rezultatul că sora mea s-a trezit înspăimântată și și-a pierdut somnul pentru alte trei săptămâni.

S-a delectat văzându-mă că râd cu lacrimi. Mi-a șoptit apoi că i-ar plăcea și ei să se alăture râsetelor mele – nu-i așa că era unul din cele mai comice și ilustrative exemple pentru bunele intenții mereu ratate ale mamei noastre?

Peste doar câteva săptămâni am înmormântat-o la cimitirul din Hall, în Tirol.

Pe o camee montată ca broșă, un faun așezat sub un măslin cântă melancolic la nai; deasupra, cele trei pannașe, bogat împodobite cu pene, de pe coiful prinților de Wales cu deviza Ich dien. Totul într-o cutie căptușită cu catifea, în al cărei capac deschis se găsește mandatul de arestare a criminalului Landru – ucigașul atâtor femei. Flori de gheață pe geamurile ferestrelor; măsuta de marmură dintr-o cafenea vieneză, cu câteva ziare prinse în rama ținută de un bastonaș de bambus. Casiera șade în spate; are părul scurt, pieptănat pe frunte, și este îmbrăcată într-o rochie mulată pe talie; întocmai ca „femeia fără abdomen” dintr-o baracă a iarmarocului, i se vede doar jumătatea de sus a trupului. Ține în mână o lupă pe care o ascunde discret când îți îndrepti privirile spre ea.

Era originară din Stettin, Pomerania, și sublinia acest amănunt în maniera ei senină și sigură, cu ironica mândrie cu care ar fi vorbit despre o descendență întâmplător exotică, de pe o insulă cu populație creolă, de exemplu. Căci își petrecuse viața în multe alte locuri, dar *nu* la Stettin, în Pomerania – se poate să fi trăit temporar chiar și pe o insulă cu populație creolă; în orice caz, fusese ani mulți peste ocean, în America. Dar faptul că era originară din Pomerania însemna pentru ea garanția unei solidități speciale, a unei prospețimi și vigori rurale înăscute, atât a trupului, cât și a spiritului – pe care germanitatea bismarckiană era încântată să și-o revendice. Îmbrăcămintea ei a respectat toată viața moda timpului: o siluetă impozantă într-o rochie de culoare închisă, mulată pe talie – specifică doamnelor de companie –, lungă până la glezne, închisă până la gât, cu un mic jabou de dantelă și o bijuterie nepretențioasă: un ac sau o broșă.

În afara casei n-o vedeai niciodată fără mănuși negre de piele, în schimb vara umbla adeseori cu capul gol, cu părul – care și în copilăria mea era deja alb de tot – pieptănat în sus în dreptul tâmplor, astfel că era înălțat de ambele părți deasupra frunții bombate și apoi rulat spre interior, „ca flacăra unui arzător cu gaz”, spunea sora mea. Și fața mare, cu nasul scurt și gura aproape severă, dar de fapt adeseori zâmbitoare, avea o amprentă bismarckiană – trăsăturile sugerând un caracter decis și ferm; iar sprâncenele ridicate în mod ironic îi confereau o expresie inteligentă, prin urmare suveranitate. Așa ajunsese la finele secolului al nouăsprezecelea – în calitate de

guvernanta a mamei și a celorlalte surori – în casa bunicilor mei din Boemia, iar de acolo, împreună cu ei, la Cernăuți; după un deceniu în care se dedicase altor copii din alte părți, venise – din păcate doar pentru o scurtă perioadă – la noi, la sora mea și la mine; la începutul anilor cincizeci a murit, la Viena, în vârstă de aproape nouăzeci de ani; profund atașată de-a lungul întregii ei vieți de noi toți: de bunicii mei, de mama și de surorile ei, de sora mea și de mine – mai atașată de unii dintre noi (în primul rând de mine) decât eram atașați unii de alții noi, membrii familiei.

Însă tata avea față de ea o atitudine rezervată. Era singurul care nu i se adresa, ca noi toți, cu diminutivul plin de tandrețe „Strausserl”, ci cu formula oficială „domnișoara Strauss”; iar dacă vorbea despre ea, spunea „domnișoara Lina Strauss”. În felul acesta demonstra însă, în același timp, profundul respect pe care-l avea pentru ea. Strausserl era o persoană cu o cultură temeinică, fiind și foarte citită, foarte manierată, ca un om umblat prin lume, și știa să-și ocupe cu decență, demnitate și fermitate locul ce i se cuvenea.

Tata simțea probabil și că ea îi aprecia calitățile excepționale în mai mare măsură decât cei din jur, induși în eroare de furiile și marotele sale. Când schimba câteva cuvinte cu ea, totul se derula cu un anume ceremonial bazat pe respect reciproc, păstrând însă distanța, ca atunci când se salută doi scriperi. Tata nu se simțea obligat să-i acorde mai multă atenție de atât. S-a convins că sora mea făcuse progrese remarcabile la învățătură, a aflat că sub influența „noii” guvernante chiar și eu dădeam semne de domesticire și a plecat iar la „comisii” – adică la vânatoare.

Această atitudine rezervată era ușor de înțeles. Strausserl apăruse în casa noastră într-o perioadă dificilă, „în aer plutea iarăși o criză”, cum caracterizau, mai târziu, sora mea și cu mine, asemenea momente – referindu-ne la situații total ieșite din comun, care n-au reintrat însă pe făgașul normal nici după ce

Strausserl ne-a părăsit. În aer plutea o criză nu numai în privința căsniciei părinților noștri, ci și a aproape tuturor domeniilor de conviețuire în familie. Mama o scotea tot mai greu la capăt cu sora mea, care devenise o adolescentă încăpățănată. Eu începeam să mă sustrag atât autorității ei, cât și a Cassandrei, dezvoltând trăsături masculine care mamei i se păreau insuportabil de dure și prea diferite de grația băiețușului cu păr buclat care se lipea de ea cu multă tandrețe; căci i-ar fi plăcut să mă vadă în brațele ei, dacă nu chiar ca un îngeraș pictat de Rafael, cel puțin ca unul ieșit din penelul lui Romney sau Vigée Lebrun. Izolarea, însingurarea progresivă o apăsau. Situația noastră financiară era și ea precară. Zestrea mamei fusese consumată deja; resturile averii părinților ei, salvate din război, se topeau din cauza inflației, care ducea la proliferarea hibridă a zerourilor, până se ajungea la nimic. Salariul tatei era – după părerea ei – total incompatibil cu marotele lui costisitoare. Și situația politică rămânea încordată. De-abia acum, adică la începutul anilor douăzeci, noi, foștii austrieci fideli împăratului, începuserăm să ne dăm seama că am pierdut nu numai războiul, ci și propria identitate națională. Constatam că suntem puși în aceeași oală cu germanii; în schimb, tocmai acești germani ne tratau ca pe niște coloniști marginali, de mână a doua, cum spunea tata: niște „perieci poporani”. Mama nu se interesase niciodată de politică; acum însă, noua situație o înspăimânta. Având același respect față de autorități ca odinioară, se speria la simpla vedere a unui polițist. Întreaga casă vibra de nervozitatea ei. Era tocmai în perioada alternanței amețitoare de *mademoiselles* și *misses*, pe care imixtiunea pripită a mamei în metodele lor pedagogice le tulbura mult mai mult decât nesupunerea noastră, făcându-le recalcitrante.

Dar mama considera că răspunzător pentru toate acestea este, într-un fel sau altul, soțul ei (primul), care nu corespundea așteptărilor. Strausserl dăduse curs unui strigăt de ajutor lansat de ea, fiind delegată și de rudele noastre din Viena. Tata nu

avea de unde să știe că această fostă guvernantă atât de iubită și atașată de familie va fi nepărtinitoare față de el. Era mult mai plauzibil să creadă că fusese trimisă să-i acopere mamei spațele în toate privințele, să ne desprindă pe noi, copiii, de el și să ne atragă în tabăra familiei mamei. Dar până când, după o vreme, mama a evadat într-adevăr, luându-ne cu ea la Viena, Strausserl nu i-a dat tatei nici o ocazie să-i reproșeze că ar juca un rol ocult în cabala familială. Comportamentul ei era ireproșabil, urmărind, discret, echitatea când era vorba de situații ambigue și nemanifestând niciodată o neutralitate lașă. Ce-i drept, avea prea mult tact pentru a-i aminti mamei că odinioară fusese și guvernanta ei și a-și permite vreo observație critică sau dojenitoare; în momentele decisive, își arăta însă pe față dezacordul. În felul acesta a dobândit în curând o autoritate necontestată în casă, exercitând-o de o manieră care îi impunea tatei și o calma pe mama. Numai că, odată ce tata apuca să aibă idei preconcepționale în privința cuiva, nu și le schimba chiar atât de ușor. Și le-a manifestat în felul său, sugerând pe ocolite că Strauss este, de fapt, un nume evreiesc.

Dacă ar fi bănuie că Strausserl va sădi într-adevăr în noi „fermentul descompunerii” pe care el, în calitate de elev fidel al lui Houston Chamberlain, îl atribuia spiritului iudaic, ar fi fost mândru de intuiția sa vizionară. Cumsecădenia ei, tipică pentru locuitorii Pomeraniei, nu însemna câtuși de puțin o disimulare iudaică iscusită a unei origini semite. După 1938, Strausserl a adus dovada inatacabilă a ascendenței ei ariene. Între timp însă, adică în anii care au urmat scurtei ei șederi în casa noastră părintească, s-a întors la Viena, unde dădea unui număr mare de elevi particulari lecții de engleză, franceză, italiană și istoria artei; în toată această perioadă, sora mea și cu mine am menținut relații strânse cu ea, iar mulți din elevii ei au devenit prietenii noștri. Toți erau, fără excepție, evrei. Continuându-i misiunea de „descompunere”, ei ne-au des-

prins de gândirea provincială periculos de obtuză căreia i-am fi putut cădea victime dacă am fi rămas adepții bagajului de idei din mediul nostru.

Spre rușinea mea, trebuie să recunosc că nu mi-am dat seama imediat de această situație. Eram mândru să fiu fiul unui vânător, nu-mi doream nimic la fel de fierbinte decât să mă dedic și eu total acestei pasiuni, îl admiram pe tata și-i iubeam toate marotele, toate absurditățile, printre care și antisemitismul aproape patologic – spre norocul meu, nu l-am luat însă niciodată foarte în serios. În realitate, ne venea tot mai greu – firește, surorii mele în mai mică măsură – să luăm în serios ceea ce se petrecea în viața noastră de familie: probabil grație unui instinct de conservare trezit subit la nivelul intelectului, care n-ar fi reușit, altfel, să suporte toate aberațiile fără să fie prejudiciat; și au trecut ani mulți, plini de evenimente importante, până să ajung la concluzia că numeroase lucruri ar fi trebuit luate foarte în serios. În primele decenii ale vieții – sora mea a avut parte doar de puțin mai mult de două –, luam totul în derâdere, mai ales aspectele care ne făceau să suferim. Răsul reprezenta mecanismul cu ajutorul căruia reușeam să menținem incompatibilul la limita compatibilului. Pe mama o apreciam totdeauna cu o anumită *reservatio mentalis* ironică, fiind în același timp foarte convingși că prin ea ni s-a transmis tot ce poate fi mai valoros din ceea ce oferă o origine bună și o educație sănătoasă. La fel și cu tata: oricât ne-am fi îndoit de ceea ce făcea (scuturând din cap, resemnați, sau condamnându-i trăsăturile), rămâneam convingși de infailibilitatea lui. Rezervele noastre – în măsura în care ne dădeam seama de ele și nu le eludam fără să le analizăm mai profund – nu ne zdruncinau credința în legitimitatea justificată a universului nostru privat. Și deoarece – așa cum se întâmplă de multe ori – făceam din excentricitățile noastre o legendă familială, socotindu-le, în ultimă instanță, o distincție, am luat obiceiul să interpretăm și

de inacceptabil

să acceptăm neurasteniile, stupiditățile și aberațiile unor minți sucite ca pe dovada superiorității unei clase. Or, tocmai în această privință autoritatea lui Strausserl a acționat ca un factor de echilibru.

Mult mai târziu, când mi s-au deschis ochii asupra unor lucruri considerate la vremea lor firești, dar care s-au dovedit după aceea a nu fi câtuși de puțin firești, ba chiar dimpotrivă, într-un tot de neînțeles, m-am întrebat uimit cum de a fost posibil să ne complăcem o perioadă atât de lungă să rămânem, într-o lume expusă de la o zi la alta la cele mai profunde mutații, în sfera limitată a prejudecăților noastre. Iar asta se referea nu numai la modul în care ne amăgeam asupra situației noastre sociale și la aprecierile asupra semenilor și asupra noastră, ci la starea de lucruri în genere. Cernăuțiul însemna pentru noi centrul universului. Iar casa noastră era centrul acestui centru. Părerile încetățenite la noi reprezentau axiome ale vieții spirituale din lumea întreagă. Firește că ne-am petrecut copilăria închiși într-un cocon cultural din care ne-am putut desprinde de-abia încetul cu încetul, pe măsură ce dobândeam mai multe cunoștințe și un discernământ mai profund; astfel am înlăturat, strat cu strat, visele ce ne-au învăluit copilăria, depășind clișeele privind originea noastră, în care fuseserăm ambalați fără să ne dăm seama. Și firește că acest proces nu s-a desfășurat lin și pe nesimțite și n-a fost nici lipsit de suferință și împotrivire, ci a evoluat în salturi și cu șocuri, sau în dezvoltări insidioase, pe care le-am sesizat de-abia după ce își arătasera de mult efectele.

La scurt timp după ce Strausserl a venit la noi și ne-am apropiat într-un cârta de ea, ni s-a părut foarte ciudat să ne imaginăm că și pe mama tot ea o crescuse. Era clar că mama preluase de la această educatoare a ei toate normele de comportament, cunoștințele de limbi străine și cele de istoria artei, considerate indispensabile pentru viața spirituală a unor fete de condiție bună; dar nu își însușise nimic din umorul lui Strausserl, din

gândirea ei nesofisticată (care o apropia mai degrabă de tatăl nostru, atât de rezervat, deși nici el și nici ea n-ar fi admis bucuros această înrudire spirituală); și nu-și însușise nimic nici din atitudinea receptivă față de lume, din lipsa de prejudecăți și independența intelectuală a acestei femei extraordinare – ca să nu mai vorbim despre respectul ei plin de noblețe pentru orice trăsătură caracteristică a semenilor ei. Nici surorile mamei, care trecuseră și ele prin mâinile lui Strausserl, nu dădeau dovadă că ar fi preluat multe din aceste trăsături, iar puținul însușit era îngropat în prejudecăți idioate, de clasă, sau chiar în opinii colective, și mai grave. (Așa încât, în cele din urmă, am ajuns la concluzia că nu poți învăța nimic pe altcineva și nici nu-ți poți însuși cunoștințe de la o persoană dacă profesorul și elevul nu manifestă o afinitate sau identitate fiziologică – tatăl meu vorbea în acest context despre „concordanță chimică“.) Încetul cu încetul, am început să ne dăm seama că ciudățeniile din casa noastră reprezentau într-adevăr, în oarecare măsură, caracteristicile unei clase sociale, însă ale unei caste aflate în declin și în mare parte deja apusă; și că pentru noi nu exista altă soluție decât să ne desprindem de ea. Dacă acest proces nu s-a petrecut în mod violent, devastator, așa cum se va petrece în generația următoare, este meritul lui Strausserl, care ne-a călăuzit pașii cu multă înțelegere și multe menajamente.

Ea nu a dat de înțeles cu nici o silabă, cu nici un gest, cu nici o mișcare a pleoapelor, cu nici o privire că evoluția fostei ei eleve ar fi dezamăgit-o vreodată. O trata pe mama cu aceeași dragoste și delicatețe constantă cu care o tratase probabil odinioară; dar se adăuga acum și politețea plină de respect datorată stăpânei casei. În genere, odată cu sosirea lui Strausserl, în casa noastră s-a împământănit un ton mai civilizat, diferit de izbucnirile destul de necontrolate de mai înainte. Chiar și Cassandra avea o ținută mai fermă în uniformă ei sterilizată de doică, deoarece i se recunoscuse, în fine, o anumită demnitate,

pe care nu i-o putea contesta nici o așa-zisă englezoaică din Smirna cu pretenții de guvernantă, și nici vreo franțuzoaică dubioasă din Marsilia. Demnitatea lui Strausserl veghea asupra demnității noastre; în plus, ne simțeam mai degajați, râdeam mai des și fără răutate și reacționam cu mai multă indulgență la ceea ce continua să ne chinuiască și acum: adică, din păcate, la repetatele izbucniri temperamentale și la ideile fixe ale mamei. Și numai când o anumită îngustime de vederi degenera în meschinărie intervenția decisă a lui Strausserl ne atrăgea atenția asupra discrepanței fundamentale în materie de concepție de viață dintre oamenii civilizați și noi. Iar noi ne grăbeam să dăm curs recomandărilor ei indirecte.

Firește că toate acestea nu s-au petrecut cât ai bate din palme. În vara lui 1921, când Strausserl a ajuns la noi, venind de la Viena, am fost atât de intimidat, încât, pentru a-i fi prezentat, a trebuit să fiu scos aproape cu forța din camera Cassandrei, unde mă refugiasem. Auzisem de ea de când mă știam, în familie se vorbea despre ea ca despre o rudă momentan absentă, dar cu atât mai dragă; era prezentă în cele mai multe povestiri din tinerețea mamei – pentru mine o epocă mitică, încă mai pierdută în negura preistoriei decât acea perioadă, pe care n-o voi putea recupera niciodată, când sora mea exista deja „pe lume”, eu însă nu. Aș fi considerat-o o figură de basm dacă, la zilele de naștere, la Crăciun și Paști, n-am fi primit cu regularitate de la ea cărți poștale ilustrate, de obicei reproduceri ale unor tablouri pictate de maestri vechi, mai ales din Toscana – se spunea că Strausserl trăise mulți ani la Florența; iar fondul auriu al acelor Bune-Vestiri căptușise locșorul din sufletul meu unde era plasat numele ei. Ea trăia în mine cu mult înainte de a apărea posibilitatea să vină la noi; iar în ziua când ni s-a comunicat noutatea, mi s-a părut că am de-a face cu un miracol greu de crezut – aproape o profanare. Pe această martoră a gloriei pierdute a casei noastre, la care eu nu putusem fi

părtaș, pe această păstrătoare a unei perioade irecuperabile, a cărei prezență „pe lume” se situa și mai departe în trecutul misterios decât cea a surorii mele, aveam deci s-o văd în carne și oase; urma să prindă contururi concrete – ea, participanta la o realitate ce nu mai era reală, era poate doar o afirmație a celor care existaseră înaintea mea; ea, prezentă doar în fragmente, dar chiar și în ele o puteam intui doar în clipe trecătoare de inspirație – de fiecare dată numai o secundă și într-o formă specifică, în care recunoșteam ceva recunoscut (ca, de exemplu, în speteaza de fier forjat a banchetei din barca cu vâsle de la „Odaia...” –), deci urma acum să apar în fața ei și să mă prezint ca elev al ei, așa cum o făcusem în ultimii ani, tot mai recalitrant, înaintea acelor *misses* Fiala și Knowles sau a lui *mademoiselle* Derain (aceasta din urmă avea într-adevăr același nume ca pictorul), care apăreau și dispăreau ca niște meteoriți. Cassandra m-a spălat pe mâini și pe față, mi-a periat părul și m-a împins prin sala de studiu, iar apoi în salon. Acolo am zărit-o, tronând maiestuos, alături de mama: figura mitică a familiei mamei, domnișoara Lina Strauss, care tocmai sosise. Sora mea era lângă ea – familiarizată deja, se pare – și se uita curioasă la mine: am avut impresia că îmi aruncă o privire răutăcioasă.

Din fericire, era o zi de vară luminoasă, așa că, spre plăcuta mea surprindere, domnișoara Strauss nu era îmbrăcată în rochia neagră, sobră, după moda de la finele secolului, ca o pruncuigașă dintr-un cabinet cu figurine de ceară – așa cum mi-o imaginasem eu –, ci purta o rochie de voiaj albă și o jachetă scurtă de aceeași culoare; ce-i drept, rochia închisă până la gât avea un croi demodat, dar era măcar în ton cu vremea splendidă de afară, a cărei strălucire umplea camera. „Iată-l și pe el!” a exclamat ea de parcă ar fi salutat un vechi cunoscut, întinzându-mi ambele mâini îmbrăcate în mănuși negre; eu am luat una din ele și am sărutat-o, așa cum mi se spusese că trebuie să fac, cu toată politețea, când salutăm o doamnă; deși în aceeași clipă

mi-am dat seama că nu era potrivit să săruți mâna unei guvernante – și încă, în plus, o mână într-o mânășă neagră; în cazul lui *mademoiselle* Derain sau *miss* Knowles nici nu mi-ar fi trecut prin minte așa ceva. Fără să vreau, m-am uitat la sora mea. Dar făptura masivă în alb s-a interpus între noi. Domnișoara Lina Strauss a ingenuncheat în fața mea, m-a luat în brațe și m-a sărutat, spunând: „E prea politicos. Vom stabili mai târziu cu cine trebuie să fie amabil fără să exagereze.” Continuând să mă țină de mână și după ce s-a ridicat, și-a pus cealaltă mână pe umărul surorii mele și a adăugat: „Arătați-mi acum care este camera mea. Trebuie să mă odihnesc puțin după călătorie. Sunt de aproape două zile pe drum.” Am observat că mama asistase la această scenă ca la o piesă de teatru nostimă în care copiii ei reușiți se prezentaseră foarte bine – în orice caz, mult mai bine decât cu ocazia balurilor costumate organizate de ea în anii trecuți cu intenții atât de bune. În fine, ne comportaserăm cu grația dorită – ca într-un tablou de familie din epoca Biedermeier; iar ea savura momentul: satisfacția maternă – manifestată destul de rar – îi prilejuia unul din puținele momente în care se simțea relaxată, desprinsă de sine însăși și de obsesia îndeplinirii îndatoririlor ei și exonerată de sentimentele subliminale de vinovăție; o transpunea într-o dispoziție foarte diferită de rigurozitatea nervoasă și autoritară cu care le supraveghease pe predecesoarele lui Strausserl în relațiile cu noi. Era prima anticipare a efectelor benefice ale prezenței lui Strausserl în casa noastră.

Îmi amintesc că, în naivitatea mea, am stat la pândă să văd dacă apariția ei impunătoare îl va face și pe tata să-i sărute mâna, ca mine, în clipa când se va afla în fața ei. Nu numai că tata se lăsa greu convins să sărute mâna cuiva – cu excepția alesei inimii lui din acel moment –, dar el și „domnișoara Lina Strauss” se cunoșteau din acea perioadă legendară în care toți ceilalți erau deja „pe lume”, în afară de mine; iar comentariul lui după revedere, când îi dăduse un bună ziua foarte oficial, se limitase la observația seacă: „Nici asta n-a întinerit între timp.”

Pe atunci – mă refer la vara anului 1921 – Strausserl avea probabil peste șaiszeci de ani – n-am aflat niciodată vârsta ei exactă; în orice caz, era mult mai în vârstă decât tata, care se născuse în 1876. La mama venise în 1898, când ea avea opt ani, rămânând în familie până cu puțin înainte de căsătoria ei din 1909. Înseamnă că pe tata trebuie să-l fi cunoscut ca logodnic cu căciulă de lână pe cap, în vara anului 1908. Date magice! Mă nelinișteau fiindcă reprezentau un preludiv la nașterea surorii mele – adică la acea experiență de viață pe care ea o avea în plus față de mine. Iată-o, prin urmare, aici pe marea păstrătoare a sigiliului acestei comori – am început să urmăresc cu gelozie evoluția relației dintre ele două, vrând să văd dacă sora mea va încerca să stabilească o legătură tainică mai profundă cu noua noastră colocatară, atât de importantă din multe puncte de vedere... Dar s-a întâmplat ceva miraculos. Trecuseră de-abia câteva săptămâni, iar Strausserl a plecat doar cu mine la „Odaia”.

Trebuie să povestesc mai întâi cum mi-a câștigat încrederea. Spre deosebire de copiii din ziua de astăzi, noi nu am fost răsfățați cu cadouri. Darurile mamei de Crăciun și de ziua de naștere erau alese cu multă empatie și ne fereau, dar nu puteau fi câtuși de puțin numite luxoase. Legendara machetă a vaporului care se scufundase atât de rapid la Constanța a aparținut unei epoci mai târzii, când casa părintească se destrămase deja, iar mama voia să compenseze astfel trimiterea mea departe de ea, la școala din Brașov, unde mă chinuia dorul de casă. Cât timp trăiserăm cu toții laolaltă, noi, copiii, ne-am mulțumit însă cu câteva animale de cârpă, rămase din primii ani ai copilăriei – firește, pe lângă animalele adevărate: câinii noștri, câțva timp iepuri de casă și două sau trei păsări cu aripile rupte, găsite în grădină: o coțofană, un măcăleandru, un graur – până când mama a auzit de undeva că transmit meningită și tuberculoză. Păpușile surorii mele putrezeau la „Odaia”, ea nu mai voia să vadă nici una. „Fratele meu german” se

stricase; la puțin timp după ce soldatul român îl azvârlise în șanț, îi plesnise burta și din ea se scursese un amestec neapetisant de paie și rumeguș; nu mai rămăsese decât uniforma care spânzura pe el, confecționată dintr-o pâslă ce părea deodată de calitate foarte proastă; capul blond care se bălăbănea deasupra avea o expresie de prostănac și își pierduse șepcuța de recruta. Mingea cu scene de la circ mi-o șterpelișe băiatul care mă sedusesese să-mi părăsesc rezervația din grădină. Sabia de jucărie îmi fusese luată după ce rănisem cu ea un copil al noilor stăpâni ai țării, conjurând probabil în felul acesta spiritul lor vindicativ până la a șaptea spiță; iar cei câțiva soldați de plumb fuseseră ascunși de Cassandra într-o cutie ca să nu trezească animozitatea tatei – care, cum se știe, detesta tot ce avea legătură cu milităria. Adevăratul motiv era însă, și de data aceasta, faptul că reprezentau dragoni austrieci care puteau fi priviți de asemenea chiorăș de către români.

Deși apăruse și dispăruse atât de meteoric, Miss Knowles introdusese în casă jocuri de societate; le jucam șezând foarte civilizat la masă – de exemplu, *tiddlywinks*, care ne-a plictisit curând, după ce aproape că ne spărsesem unul altuia capul din cauza lui. Și mai proastă era situația cu „Moara” și „Nu te supăra, frate” – căci nici unul din noi nu era „bun la pagubă”, după cum spunea *miss* a noastră cea cu dinți mari, în maniera ei britanică optimistă. Îmi doream cu ardoare un trenuleț, dar nu l-am primit niciodată, deși cadourile cu care ne ferecea și mituia mama de Crăciun și la ziua de naștere au devenit cu timpul mai costisitoare. Dintr-un trecut foarte nebulos (lângă Trieste? în Austria Superioară?), îmi amintesc de un carton găurit în care niște bile de sticlă colorată puteau fi aranjate să formeze diferite modele – de-a lungul întregii mele vieți, anumite ornamente, reclame luminoase, iar mai nou unele fotografii recompuse sub formă de imagini computerizate au trezit în sufletul meu, cu o putere evocatoare aproape electrizantă, acea veche impresie optică. Fiecare obiect pe care-l puteam

considera proprietatea noastră personală ne capta pentru câțiva timp toate simțurile, senzația fiind intensificată de teama de a-l pierde iar – și poate că tocmai de aceea, în curând, îl și pierdeam adeseori, așa încât, în cele din urmă, după ce susceptibilitatea noastră a fost atât de des lezată, simțul proprietății ne-a slăbit foarte mult. (Se poate ca urmările să se fi arătat mai târziu și în relațiile amoroase.)

Strausserl mi-a făcut cadou cea mai frumoasă jucărie din copilăria mea. Mi-o adusese de la Viena și a scos-o dintr-o cutie mare – prima pe care a despachetat-o când am condus-o, după sosire, în camera ei și i s-au adus și geamantanele. „I-a aparținut unchiului tău Rudolf”, mi-a spus, scoțând cu grijă, din ambalajul de foiță, două cutii de lemn, din care una mai mare și mai ușoară, iar cealaltă mai mică și mai grea. Bucuria și nerăbdarea mea de a vedea ce conțin erau atât de mari, încât nu m-a interesat ce cadou primise sora mea – și, de fapt, am și uitat despre ce era vorba. Încurajat de femeia străină, cu părul alb, în rochie de voiaj și cu mânuși negre, care încă însemna o realitate mult prea copleșitoare ca s-o pot identifica total cu numele legendar „Strausserl”, am deschis cu precauție cele două cutii, una după alta. Capacul celei mai ușoare putea fi deșurubat și înșurubat; dacă îl apăsa ușor, se închidea peste vreo trei duzini de rânduri de fante cam de un centimetru adâncime, așezate paralel unul sub altul, ca într-un caiet dictando. Cutia mai grea avea două despărțituri; într-una se găsea un mic valț manual și câteva sticlute cu diferite tincturi colorate; cealaltă era plină până sus cu știfturi din plumb, în patru muchii. Luând unul în mână, am descoperit la un capăt, tăiată în relief, litera F; pe al doilea, un a. Erau literele unei mici prese tipografice pe măsura mea. Degetele înmănușate în piele neagră ale noii noastre educatoare mi-au luat cele două litere, le-au așezat într-unul din rânduri, au cules și alte litere din despărțitura cutiei, au înlăturat unele și au selectat altele, apoi au compus, literă cu literă, cuvântul „Familia”,

iar în continuare numele nostru. De-abia după aceea și-a scos mânușile, ca un om care își terminase o misiune. „Această mică presă tipografică este din America”, a spus ea. „Îți voi povesti la un moment dat de unde o am. Căci i-am dăruit-o, la vremea sa, unchiului tău Rudolf.” Apoi a adăugat în treacăt: „Nu s-a jucat prea des cu ea.” (Miss Knowles ar fi spus *We are not surprised!*¹) M-am uitat la rânduri și am spus: „Dar dacă pun acum o hârtie deasupra și trag o probă de tipar, numele nostru va apărea inversat, ca în oglindă.” Strausserl a ezitat o clipă, a rămas pe gânduri, a scos din cutie altă literă, s-a uitat la ea de aproape și a spus: „Ai dreptate. Literale sunt turnate greșit. Probabil că acesta e motivul pentru care unchiului Rudolf nu i-a plăcut să se joace cu presa tipografică. Ești foarte perspicace din moment ce ai observat totul atât de repede.”

Era mai mult decât o scuză pentru faptul că n-aveam să pot niciodată tipări cu acea minunată presă un text lizibil de la stânga la dreapta. O asemenea laudă, și încă rostită în fața suorii mele, însemna un triumf, un adevărat balsam pentru vanitatea mea rănită. Din acel moment am iubit-o pe doamna în alb și nu am mai numit-o decât Strausserl. Și pot afirma că și ea a răspuns dragostei mele. A devenit salvatoarea mea influentă, ajutându-mă în momentele de cumpănă din timpul adolescenței, întocmai cum mă ajutase Cassandra în timpul copilăriei.

Iată o dovadă a impresiei durabile pe care mi-a lăsat-o: Strausserl trăiește mai viu în memoria mea acustică decât în cea vizuală – iar amintirea acustică are un efect de profunzime pluridimensional, ce conferă unui motiv muzical de mult uitat, atunci când îl auzi din nou, puterea de a reactualiza esența unei epoci în măsură mai mare și în chip mai durabil decât în cazul obiectului memorat vizual. Există o serie de sunete cu impact asupra sufletului meu de-a lungul vieții – și când spun

¹ Asta nu ne surprinde! (engl.) (N.r.)

asta nu mă gândesc la marea muzică sau la clopotele de Paști, ci la trăirile auditive ultime ale biografiei mele sentimentale; aş putea umple cu ele o listă întreagă, compusă din banalități acustice eterogene, ce caracterizează această biografie tocmai fiindcă reprezintă locuri comune. De exemplu: clopoței saniei în timpul iernii sau detunăturile flintei în spatele frunzișului îngălbenit al mestecenilor, într-o zi senină de toamnă; cîrîpîtul mierlei pe o uliță laterală dintr-un mare oraș, în timpul serii; lătratul înălțat spre lună al unui câine și huruitul pierdut în depărtări al unei căruțe țărănești ce trece noaptea pe o șosea est-europeană, sub bolta cerească presărată cu stele; pârâitul ritmic al șeii și zgomotul făcut de caii care își mușcă zăbala în timpul unei plimbări călare, alături de cineva; sau, într-o după-amiază searbădă de duminică, clămpănitul la pian, mereu întrerupt și apoi reluat, al unui copil care exersează undeva, într-o casă din vecini, alternând din când în când cu crâmpiele, aduse de vânt, ale aclamațiilor spectatorilor de pe un stadion îndepărtat... Printre asemenea pietre de hotar acustice care tîvesc drumul vieții mele, evocarea vocii joase a lui Strausserl și a răsului ei plin de bunăvoință, gutural, ca uguitul porumbeilor, mi-o readuce în amintire în plenitudinea prezenței ei blajine, înțeleghătoare și inteligente – și în același timp retrăiesc și sentimentul de satisfacție pe care-l încerca mândria mea atunci când anumite însușiri ale mele se bucurau de aprecierea ei – însușiri care până atunci provocaseră doar răsul țărănos, neciopleit al Cassandrei sau admonestările membrilor familiei.

Strausserl a descoperit și a încurajat talentul meu de a observa și a descrie cu umor realitatea, atrăgându-le și celorlalți atenția asupra acestei înzestrări. Nu sunt însă foarte sigur că descoperirea ei a avut doar rezultate benefice pentru mine. Printre păcatele mele – chiar dacă foarte nevinovate – se găsește și tendința de a vrea să câștig simpatia celorlalți amuzându-i

cu ajutorul unor exagerări comice care ajung până la paradox și burlesc (deși n-am totdeauna succesul dorit). În orice caz însă, încurajările lui Strausserl au însemnat un adevărat balsam pentru mine în acele zile dificile când mă desprindeam definitiv de protecția oferită de statutul de copil și atingeam vârsta la care conștiința trezită îți dă ghes dezorientată, speriată de intuiții vizionare și în același timp oprimată de primele semne ale pubertății. Dar nu Strausserl, cu simțul ei pentru echilibru și măsură, m-a încurajat să mă cobor la maimuțările la care mă dedam când mă sustrăgeam supravegherii ei. Ea s-a limitat – încercând să mă influențeze în aceeași direcție – să cultive cu ponderație simțul meu pentru aspectele groțesti ale vieții. Iar asta se petrecea cu ajutorul unui schimb de priviri discret între noi doi, în momentele când situația amenința să alunece în absurd – ceea ce în casa noastră se întâmpla destul de des. Privirea era rapidă și discretă, reducându-se la clipa când ochii ni se întâlneau, după care rămânea fermă și oarecum indiferentă, de parcă această încrucișare a privirilor ar fi fost o pură întâmplare, și nu semnul concordanței în aprecierea celor văzute. În felul acesta, privirile nu expuneau pe nimeni și, în primul rând, nu se trădau. Nu denotau complicitate, ci doar constatau că două inteligențe situate pe aceeași lungime de undă ajunseseră la aceeași percepție.

Apropierea dintre noi a început odată cu rugămintea lui Strausserl de a-i „traduce” talmeș-balmeșul germano-româno-ucraineano-idiș vorbit de Cassandra. M-am grăbit să exagerez aspectele comice ale acestui limbaj și i-am prezentat și colecția de anecdote care se adunaseră în decursul anilor în jurul doicii mele exotice. Savuram amuzamentul lui Strausserl, dar mă bucura și mai mult să constat că, spre deosebire de *miss Fiala* sau *mademoiselle Derain*, ea n-o disprețuia din cauza asta pe „sălbatică”, uitându-se de sus la ea, ci, dimpotrivă, o trata cu mai multă considerație și cu o atenție plină de înțelegere. Cassandra s-a atașat de ea, ca un câțel părăsit care și-a găsit, în fine, stăpânul.

Strausserl a luat-o sub aripa ei ocrotitoare. Sunt convins că ea a fost aceea care a învățat-o o serie de lucruri utile pentru menaj, pe care Cassandra le-a valorificat mai târziu în gospodăria tatei, după ce el rămăsese singur. În ceea ce mă privește, m-am atașat și mai mult decât Cassandra de Strausserl; și am convingerea că și eu îi datorez domnișoarei Lina Strauss puținele virtuți de care am dat dovadă în decursul vieții. Se numără printre acestea și străduințele neîncetate de a combate o fatală indiferență – o îndolență înăscută a sufletului meu. Am avut totdeauna tendința – o am și acum – de a simula, față de mine și față de alții, niște sentimente care, în realitate, sunt cât se poate de anemice. Înaintea apariției lui Strausserl, singurul sentiment sincer pe care l-am avut, în toată copilăria mea, a fost cel de ură.

Căci era firesc să urăsc o soră care-mi întărâta la maximum irascibilitatea, cu aceeași măiestrie jucăușă cu care se pricepea să arunce conul dublu al jucăriei *diabolo*, prinzându-l apoi iar, fără nici un efort, de sfiorica întinsă între cele două bețișoare ținute în mâna ei îndemnatică. Uneori o uram din cauza asta cu o feroare de-a dreptul religioasă. Aș fi fost în stare s-o omor când își bătea joc de mine fiindcă își dădea seama că sunt îndrăgostit de o doamnă de pe vreo poză pe care o decupam dintr-o revistă de modă a mamei; sau când alegea dintre hăinuțele identice – în care mama încă ne îmbrăca –, în mod intenționat, tocmai pe cele despre care știa că nu le pot suferi din cauza aspectului lor feminin; sau când modifica pe furiș propoziția alcătuită de mine cu greutate în presa tipografică a lui Strausserl, astfel că textul imprimat – care oricum apărea invers, ca imagine în oglindă, fiind greu de citit – ajungea să fie plin de cuvinte ce-i denaturau conținutul și plin de greșeli ortografice pe care mi le băga apoi, sarcastică, sub nas când eu mă pregăteam, fără să bănuiesc nimic, să arăt și altora foaia, mândru de realizarea mea. Nu i-a trecut nimănui prin minte că acea cutie de culegere era incompletă și că ar fi trebuit să se

alcătuiască mai întâi matrice, și după aceasta să se imprime textele. Probabil că unchiul Rudolf le rătăcise pe undeva. Eu însă îmi tipăream mai departe, netulburat și cu toată pasiunea, textele cu imaginea inversată, ca în oglindă, și reacționeam cu sălbăticie la tentativa oricui de a interveni în jocul meu. Dar Strausserl a recurs la aceeași tactică la care recursese Cassandra odinioară, când exacerbase războiul nostru legat de oalele de noapte ducându-l până la limita grotescului și transformându-l în felul acesta în joc – prin urmare dezamorsându-l. Și anume, a dezvoltat modificările introduse de sora mea în text, alcătuiind fraze noi și comice, a dat greșelilor ortografice dimensiuni monstruoase, apoi ne-a sugerat să recompunem nonsensul creând palindromuri, care să rămână neafectate de citirea inversă, în oglindă. Și, înainte de a ne da seama ce se întâmplă, sora mea și cu mine ne-am trezit stând amândoi alături, cu obrajii îmbujorați, aplecați asupra cutiei de culegere.

Eu eram un copil prietenos, iar mai târziu am devenit un tânăr blajin. Într-o zi am surprins-o pe mama spunându-i cuiva care îmi lăuda paciența: „Nu este deloc răbdător. Are o inimă rece.” Și avea dreptate. Au existat puține sentimente și emoții – oricât de vijelioase în prima clipă – care să nu se fi stins în climatul rece al sinelui meu mai profund. Am fost la un moment dat pe punctul de a-i mărturisi lui Strausserl acest lucru. Era la ani mulți după ce plecase de la noi, în iarna lui 1937 – sora mea murise deja de cinci ani, copilăria se pierduse în negura unor depărtări mitice. După câțiva ani aventuroși petrecuți la București, mă întorsesem la Viena. Strausserl trăia acolo, dând lecții particulare – era o figură de cult pentru numeroșii ei elevi (majoritatea evrei). Nu ne mai văzuserăm de la moartea surorii mele, cu toate acestea ne simțeam la fel de apropiați ca odinioară și nu m-am jenat să-i povestesc despre conflictul lipsit de demnitate dintre mama și Philipp din cauza proprietății „Odaia”. I-am povestit și despre ultima mea partidă de vânătoare de acolo, împreună cu tata, spunându-i că

am considerat împușcătura mea întâmplătoare și plină de succes drept sfârșitul unei faze a vieții mele. „Poate că nu numai tu ai resimțit-o așa”, mi-a spus Strausserl. Atunci n-am dat prea mare importanță observației ei, care peste doar câteva luni, adică în martie 1938, avea să se dovedească foarte pertinentă. Dar m-am simțit tentat să vorbesc despre trecut, de parcă previziunile ei s-ar fi îndeplinit deja. Începutul de frază magic „Îți mai amintești, atunci...” avea acel substrat melancolic, ironic, cu care descopeream multiplele momente de orbire ce ne împiedicaseră să apreciem corect prezentul care trecuse. „Îți mai amintești...”, i-am spus bătrânei doamne în negru (în cei cincisprezece ani care trecuseră cu o repeziciune halucinantă de la perioada benefică petrecută de ea în casa mea părintească și până la acel ultim an de pace precară dintre cele două războaie mondiale cataclismice, n-o mai văzusem nici o singură dată în rochia albă de vară; în felul acesta, imaginea care îmi rămăsese în amintire despre apariția ei în Bucovina era legată, în sufletul meu, de viziunea involuntară a unei lumi însoțite, sub un cer albastru fără pic de nori; iar această imagine se deosebea foarte mult de toate suferințele și problemele reale ale tranziției de la copilărie la adolescență, care marcaseră în ochii mei acea epocă. Strausserl din perioada aceea rămăsese pentru mine o apariție tinerească, legată de vacanță, deși în jurul anului 1922 ea trebuie să fi fost deja o femeie de vârstă mijlocie. Matroana impozantă cu care stăteam de vorbă la începutul iernii cenușii a anului 1937, în camera plină de mobile și suvenire din casa unui protector de-al ei din Viena, aparținea perioadei agitate și confuze a anilor mei de formare, după care devenisem un tânăr cât de cât conștient de realitate, deși încă înspăimântător de desprins de lumea în care trăiam. Îmbrăcată ca o văduvă, cu *deux-pièces*-uri negre al căror croi părea acum și mai demodat decât odinioară, cu ținuta ei parcă și mai dreaptă și fruntea înaltă, ca a lui Ibsen, te ducea cu gândul la o epocă mult mai îndepărtată, care ajungea în era victoriană – atunci, în 1937, trebuie să fi

avut peste șaptezeci de ani; dar inteligența ei era la fel de vie și ascuțită ca mai demult, iar Strausserl era și acum dispusă să râdă în orice clipă).

„Îți mai amintești“, am început eu, „de prima noastră călătorie la «Odaia»? Eram numai noi doi. Tata ne-a dus până acolo, dar a plecat de îndată mai departe, iar în ziua următoare a revenit să ne ia. M-ai condus prin gospodărie, mi-ai arătat totul foarte amănunțit și mi-ai explicat cum fusese organizată viața pe vremea bunicilor mei și cum veneau mama și surorile ei aici vara, ca eleve ale tale; apoi, cum au fost exilați aici părinții mei – în concepția mamei; tata era mereu la „comisii“, mama petrecea cea mai mare parte a anului în Egipt sau în Elveția, iar sora mea rămăsese unica stăpână, împreună cu suita de dădace și slujitori: un copil lăsat mai mult singur, care creștea aproape într-o atmosferă de vrajă, și totuși un copil plin de poezie și fericit – dar, în ultimă instanță, doar un copil și atât; un copil al familiei noastre, cu nimic mai altfel decât eram eu... iar pentru mine asta a însemnat vindecarea de trauma cauzată de anii în care eu încă nu eram pe lume, ea, în schimb, da. N-aș putea explica nici cum și nici de ce. Dar gelozia mea în privința ei și-a pierdut amărăciunea. Mi-am dat deodată seama: cei patru ani plini de miracole pe care ea îi avea în plus față de mine nu-i aparțineau exclusiv. Fuseseră pe lume toți ceilalți odată cu ea; iar la acești „ceilalți“ m-am adăugat după aceea și eu; chiar dacă venisem cu întârziere, făceam parte dintre ei. Fusesem – nu știu cum să spun –, fusesem acceptat în fluxul timpului. Timpul netrăit de mine făcea și el parte din lumea în care existam. «Odaia» nu mai reprezenta un monument lipsit de viață, închinat surorii mele. Nu trebuia decât să șterg praful depus pe mobile ca încăperile să prindă din nou viață, stafiile care stăteau la pândă ca în muzee, în spatele obiectelor, să fie alungate. Porțiunea de viață plină de mister a surorii mele, pe care ea o păzea cu atâta strâșnicie și gelozie, îmi aparținea de-acum înainte și mie.“

„Da“, a confirmat Strausserl, „a devenit istorie, a încetat să mai fie un mit“.

„Dar oare nu din cauza asta a murit sora mea?“ am întrebat-o.

„Nu“, a spus Strausserl. „S-ar putea ca renunțarea la mit să-i fi slăbit forța vitală. Dar n-a avut încotro, a trebuit să procedeze așa. E periculos să te avânți prea adânc în lumea miturilor.“

„După cum este periculoasă și orice acțiune căreia nu i te abandonezi în totalitate. Am convingerea că un om care se prăbușește de pe un versant stâncos ar putea zbura dacă s-ar abandona total acestei prăbușiri.“

„Așa este“, a spus Strausserl. „Dar numai până la impactul cu solul.“

„Ceea ce-mi place la Pomerania este lipsa ei de fantezie.“

„Bine faci. Hai să mai vorbim despre «Odaia».“

„Da“, am răspuns. „Îți mai amintești cum ți-am povestit că am fost odată acolo cu mama mea și m-am certat cu ea? ...Fusesese unul din ceasurile pline de intimitate dintre noi... ne plimbam strâns îmbrățișați, mama și copilul, atât de legați unul de altul ca și în altă ocazie – mai înainte? după aceea? –, la Constanța, când vaporul meu minunat s-a scufundat readucându-ne la realitate, iar noi am început amândoi să râdem și ne-am dus să luăm o înghețată, ca o pereche de îndrăgostiți pe care nimic nu-i poate tulbura...“

Atunci, adică la «Odaia», armonia dintre noi a fost și mai desăvârșită, plecaserăm pe furiș, numai noi doi, nici măcar Cassandra nu se mai interpunea între noi; iar eu mi-am luat inima în dinți și am întrebat-o dacă n-aș putea primi un ponei, ar fi fost atât de simplu să-l ținem la «Odaia»; și dacă veneam aici doar o dată pe săptămână, sau măcar o dată pe lună – ar fi fost totuși poneiul meu. Dar mama a scuturat, indispusă, din cap – știi doar cum înlemnește dintr-odată când o cuprinde panica –, firește că am ghicit imediat motivul: se temea să mă lase să călăresc, aș fi putut cădea, mi-aș fi putut frânge gâtul, poneiul mă putea călca în picioare, ba chiar putea s-o ia din

loc cu mine în spinare și să dispărem pentru totdeauna – și Dumnezeu știe câte altele... Păi, am ripostat eu, nici n-ar trebui s-o pornesc călare, așa, de capul meu; doar puțin în jurul casei, prin curte și în parc, sau în ceea ce *noi* numeam parc; de altfel, am adăugat, aş putea să-l înham la trăsurica pe care a avut-o unchiul Rudolf pentru poneiul lui și care există încă în remiză. Dar mama a devenit de-a dreptul dură, spunând că nu, că este total exclus, că așa ceva nici nu intră în discuție. Iar pe mine m-a apucat o asemenea furie, încât am luat-o la fugă în livadă, unde ea nu avea să mă caute. O uram din suflet, atât din cauza refuzului categoric, cât și pentru că distrusesese acea oră frumoasă cu lipsa ei de înțelegere și angoasele exacerbate până la obsesie, până la patologic; o uram pentru duritatea obstinată și lipsită de scupule de care se lăsa acaparată când o cuprindea panica. O uram pentru acel moment de fericire ratat și pentru toate celelalte când ne înveninase viața cu maniile ei absurde, pentru fiecare pilulă de Formamint îndesată în gurile noastre. Îți mai amintești de minunatele mere din livada de la «Odaia», cu coaja lor subțire de un verzui deschis? Era cam singurul produs al gospodăriei de-acolo pe care-l primeam – în afară de crapii de la Crăciun și anghinarele tale; chiar și ele trebuiau spălate cu o soluție de permanganat înainte de-a avea voie să mușcăm din ele. Ei bine, după ce am abandonat-o pe mama, plin de ură, am găsit sub un pom un coș plin cu asemenea mere, dar, când am vrut să iau unul, din copac a sărit un bărbat uriaș, un fel de încrucișare între Rasputin și Tolstoi, în cizme solide, cu o cămașă rusească, cu un păr lăptos care-i cădea pe umeri și o barbă lungă până la buric; și a început să mă ocărăscă, să latre cu o voce de urs... Era unul din lipovenii care cumpărau, în Bucovina, recolta de fructe de la producători. Nu-l observasem în pom și nici nu știam că fructele noastre sunt deja vândute; văzându-l pogo-rându-se parcă din cer și auzindu-l cum mă suduie cu vorbe dure, m-am speriat de moarte, m-am simțit distrus, nu numai fiindcă fusesem surprins furând, ci – mai grav – fiindcă am

interpretat apariția lui intempestivă și demascarea mea ca o pedeapsă pentru că îmi uram mama – ca o adevărată pedeapsă a lui Dumnezeu. Îți mai amintești, Strausserl? Ți-am povestit acest episod atunci când am fost numai noi doi la «Odaia», iar tu m-ai întrebat în ce cred.

„Și?” a întrebat Strausserl. „Ce mi-ai răspuns?”

„Ce să-ți fi putut răspunde atunci? Și ce ți-aș putea răspunde astăzi? În ce cred? În totul și în nimic, întocmai ca atunci. Poate că astăzi ceva mai puțin în totul și – tot atât de conștient – ceva mai mult în nimic. Nu mă interesează. Doar știi mai bine ca alții care a fost educația noastră religioasă. Ne-ai numit totdeauna moștenitorii păgâni fericiți ai creștinismului.

Cassandra n-a scăpat nici o ocazie să mă care după ea prin biserici ortodoxe și am impresia că acolo m-am simțit cel mai bine, în coconul semiîntinericului mistic al lemnului brun-închis, tocit și viermănos, și al auriului și roșului coșcovit al iconografiei stereotipe: un firmament cu sfinți cu fețe înguste și nimb strălucitor în jurul capetelor frumos pieptănate; mă adormea fumul de tămâie și aroma de miere a lumânărilor de ceară de albine; mă legăna împletirea melodioasă a vocilor de bas, bariton și tenor, ieșite din gâtlejurile bărboase, care vibrau între potcapuri și rasele monahale slinoase. Dar cea mai lascivă evlavie – dacă îmi permiți să mă exprim așa – am simțit-o, firește, cu ocazia slujbelor catolice din luna mai în onoarea Fecioarei Maria (în pofida atmosferei de nuntă pisicească din jur), deoarece era vorba de religia mamei din copilăria ei – mai bine zis, *fosta* ei religie. Din ea n-a mai rămas decât o carte de rugăciuni legată în catifea roșie, pe care mama a deschis-o probabil pentru ultima dată la căsătoria ei, după care n-a mai pus mâna pe ea, precum și un rozariu tot atât de puțin folosit. Iar din cele zece porunci, poate că aceea care te îndeamnă să-ți cinstești tatăl și mama – dar l-a scos din ea pe tata. S-a adăugat indignarea ei trezită de lozincile antipapale din mișcarea de desprindere de Roma, mișcare din care făcuse parte tata în

anii revoluționari ai tinereții lui. În orice caz, m-am lăsat învăluit cu plăcere în azuriul profund al mantiei Fecioarei Maria, cu diadema ei înstelată, încercând să mă identific cu băiețașul din brațele ei. Dar am dat mereu de o incompatibilitate de vârstă: fie dulcele copil mi se părea prea mic și precoce, fie purta deja barbă, zăcând, mort, în brațele mamei sale... În orice caz, cum am mai spus, polifonia clopotelor trezea în mine emoții care mă îndemneau să mă abandonez inefabilului; și în bisericile catolice nimburi ale sfinților străluceau, iar îngerii păzitori își deschideau aripile albe, dispuși să mă ocrotească pe punțile cele mai înguste, ajutându-mă să trec cu bine peste tot felul de abisuri amețitoare. Înainte ca toate acestea să încremenească în pompa fastuoasă a bazilicilor gotice și a catedralelor baroce – care astăzi îmi trezesc venerația ca opere de artă –, ele confereau sufletului meu o atmosferă ce mă deosebea, în sens pozitiv, mai ales de evrei, chiar dacă n-aș fi în stare să precizez prin ce și în ce fel. La Brașov am cântat și eu în corul bisericesc evanghelic, ba chiar am cântat cu mult succes în «Pasiunea lui Matei». (Priviți-l. Pe cine? Pe mire. Priviți-l. Cum? Ca pe un miel. Păstorul cel bun sau mielul de pe umărul său? Mielul. Mielul de jertfă al lui Dumnezeu. O, cap plin de sânge și răni, plin de durere și batjocură, cine te-a chinuit așa cu cununa ta de spini?) Și, curând după aceea, observațiile lui Nietzsche despre un Dumnezeu care plânge... Dar nu ajunsesem încă atât de departe în acea toamnă... cu câți ani în urmă? – cu cincisprezece sau șaisprezece, părinții nu se despărțiseră încă, tu erai încă la noi, deci înainte ca eu să fi ajuns la Brașov, în casa celui care va deveni mai târziu episcopul protestant al Transilvaniei – un impresionant om al Domnului, neoplatonician, cu un măr al lui Adam dezvoltat și o voce baritonală, de predicator... Lumea sobră din jurul Bisericii Negre: haine bisericesti negre, închise cu agrafe de argint, ca niște mantii cavalierești; bareta sacerdotală și bărbuile filistine duble, pline de demnitate, strânse

în gulere încrețite... Și apoi iarăși cântul tăragănat și misterios al evreilor habotnici din casele de rugăciune de la Cernăuți, și capetele ca de «apostoli, cu păr alb și perciuni lungi sub pălăriile de rabin împodobite cu cozi de vulpe...

Cu siguranță că toate acestea n-au trecut peste mine fără să lase urme – deși lipsite de profunzime –, ca să nu mai vorbim despre amestecul de Platon, hinduism, cizmarul Böhme și magie șamanică, pe care mi l-a inoculat în creier cercul spiritist din jurul mătușii Hermina în anul morții surorii mele. Ceea ce m-a convins din toate astea – probabil fiindcă este o idee consolatoare – a fost doctrina despre metempsihoză. Ce distanță minunată creează față de existența prezentă... Și cu cât timp înainte s-au întâmplat toate? Doar cu vreo cinci ani de veșnicie... Și iată că eu îmi bat joc de toate astea, dar în taină îmi fac totuși cruce, rugându-l pe bunul Dumnezeu să-mi ierte ereziile; și, deși nu cred deloc în existența Lui, mă rog totuși Lui de câte ori ceva amenință să meargă aiurea sau de câte ori îmi doresc din toată inima ceva. Iată, mult iubită mea Strausserl, răspunsul meu la întrebarea ta faustiană, un răspuns pe care atunci nu ți l-am putut da.

„Dar putea fi foarte clar întrezărit încă de pe atunci“, a spus Strausserl. „În aceeași măsură ca toate celelalte simptome ale unui cinism tipic adolescentin.“

„Cu atât mai recunoscător îți sunt că nu ai intervenit. Pentru că – repet – nu mă privește deloc. Probabil că nu m-am debarasat încă de cinismul pubertății. Dar nu mă deranjează. Mă uit cu un zâmbet tandru la halda unde s-au descărcat deșeurile impresiilor religioase superficiale din sufletul meu. Stau toate, pașnic, una lângă alta, un talmeș-balmeș – și nu-mi vine să cred că aș putea fi deodată captivat și fascinat de una sau de alta –, vreau să spun: dacă aș avea suficientă răbdare să aprofundez problemele teologice, de exemplu disputele legate de divinitatea lui Christos sau de deosebirea dintre *este* și *înseamnă* – desigur, probleme extrem de interesante toate... dar, înțelege-mă, îmi

lipsește ceva în această privință, îmi lipsește ceva ce alții au, ceva de care cineva ar putea să mă apuce și să mă scuture, ceva ce ar reuși la un moment dat să mă impresioneze și să mă zguduie cu adevărat... Însă nu acesta e motivul pentru care ți-am povestit întâmplarea cu lipoveanul căzut ca din cer. Vorbeam despre mituri și gândul m-a dus la maniera în care mi-ai deschis tu ochii și pentru basmele Cassandrei. Până atunci toată lumea se tăvălea de răs când mă auzea reproducându-le în limbajul ei păsăresc. Dar abia tu mi-ai atras atenția că ele aveau un conținut frumos și că schimbările introduse de Cassandra, precum și înclinația ei spre ghidușie, își aveau farmecul lor, cu totul deosebit. Iartă-mă dacă îți mărturisesc că au avut un efect religios mult mai profund asupra mea decât tâmpeniile pe care catehumenii și pastorii au vrut să mi le bage în cap în anii de școală – ca să nu mai vorbim despre toate celelalte prostii.“

Strausserl a păstrat câteva clipe tăcerea – și mi-a rămas întipărit în memorie felul în care m-a întrebat pe neașteptate:

„Desenezi tot atât de mult?“

„Nu mai desenez deloc“, a trebuit să-i mărturisesc. „Am pierdut anii în care m-aș fi putut forma.“

Strausserl n-a spus „Păcat!“, cum spusese toți cei care pri-miseră la această întrebare același răspuns. După o pauză scurtă, a întrebat: „Câți ani ai acum?“, „Douăzeci și trei“, am replicat resemnat, „în curând douăzeci și patru“. Ea a dat din cap cu o ironie gravă și a spus: „Atunci ai voie să bei un sherry împreună cu mine.“

Toate acestea se petreceau în noiembrie 1937, iar perioada despre care vorbeam mi se părea la fel de îndepărtată în trecut cum i se pare unui băiat de douăzeci și trei de ani copilăria sa – mult mai îndepărtată decât mi se pare astăzi, la vârsta de șaptezeci și cinci de ani. Acel trecut își avea deja dezamăgirile sale, iluziile sale pierdute, iar întrebarea lui Strausserl dacă mai desenez nimerise un punct nevralgic. Odinioară, când era la noi, în casa părintească, încurajase cu toate mijloacele pasiunea

mea pentru desen. Iar asta reprezentase un balsam pentru încrederea în mine însumi, atât de lezată. Că am talent – ba chiar mai mult: o pasiune neostoită care împingea pe planul al doilea orice altă îndeletnicire, înăbușind-o – devenise un loc comun la noi în casă, toți considerau că e un dar înăscut, deci ceva firesc; nu observase nimeni că în felul acesta dobândeam o anume independență; nimeni nu m-a ajutat, nimeni nu m-a încurajat. Acceptaseră toți că eu mă simțeam transpus în altă lume în clipa când luam creionul în mână, deci nu-i stăteam nimănui în cale, nu călcam pe nimeni pe nervi, nu cunoșteam alte conflicte decât pe cel din mine însumi, generat de discrepanța dintre insuficienta stăpânire tehnică a desenului și imaginea pe care o purtam în mine despre obiectul perceput. Casa nu fusese cruțată de capriciile mele, de cicălelile, de vexările și izbucnirile mele ocazionale de furie. Dacă toate acestea se refereau la jocul meu cu creionul și caietul de desen, cei din jur zâmbeau doar, fără să-mi ia nimic în nume de rău. Nici unuia nu-i trecuse însă prin minte că putea fi vorba despre o înclinație structurală, esențială pentru mine, și că grație ei persoana și existența mea ar putea evolua într-o direcție ieșită din comun. Începutul îl făcuse Strausserl, dar, din păcate, fără vreo urmare. Ea fusese prima, dar și ultima care manifestase înțelegere pentru problemele mele, care mă ajutase, mă încurajase și corectase, atrăgându-le celorlalți atenția asupra talentelor mele. Căci – în mod cu totul inexplicabil – nici măcar tata nu se ocupase de mine, deși avea el însuși o adevărată pasiune pentru pictură; am o bănuială ascunsă, și anume că-l irita să constate că reușeam să fixez, cu două-trei linii trase cu ușurință, o figură pe care el o desena corect, dar cu mult efort, și că a mea era mai vie și mai convingătoare; în materie de desen nu avea ce să mă învețe *el* pe mine, iar pentru acuarelă și pictură în ulei nu aveam *eu* nici un interes; mă limitam să-l privesc, neimpresionat, când lucra, și – din păcate – relațiile dintre noi pe plan artistic n-au depășit acest stadiu. Sub ocrotirea lui

Strausserl pur și simplu înflorisem. O genială inspirație de-a ei îmi dăruise o jucărie cu ajutorul căreia urma să am parte de fericirea neîngrădită a unei preocupări care mă va face să uit de mine și de curgerea timpului. Ea m-a învățat să transform mica mea tipografie – ale cărei litere, chipurile prost montate, se pierduseră oricum în mare parte – într-o presă pentru linogravură. Am copiat în taină lucrări de Masereel, având parte de laude.

Dar aceste lucruri s-au volatilizat foarte curând. Atât la Brașov, cât și mai târziu, în internatele austriece, mi s-a cerut să fac față la cu totul alte pretenții, pe care le-am îndeplinit în mod corespunzător, adică fără chef și la un nivel mediocru. În ceea ce privește desenul, dispuneam doar de atâta timp cât să fac niște caricaturi foarte răutăcioase ale profesorilor, cu care îmi amuzam colegii de clasă. Dar după aceea mi-a pierit cheful și pentru ele. Alte pasiuni, mai banale, au împins pe planul al doilea ceea ce la un moment dat păruse a fi un fel de har divin. După ce ne-am despărțit de Strausserl, sora mea – stabilită la Viena – a rămas în continuare în legătură cu ea. Multiubita noastră educatoare ducea o viață independentă, ca profesoară particulară – firește, atașată în continuare de casa bunicilor mei și de surorile mamei. Cât despre mine, mă simțeam propulsat în afara traiectoriei aștrilor familiei, ducând emoțional o viață dublă. Mă uscam de dorul de casă și de nostalgie între zidurile groase, acoperite de iederă, ale vechii case parohiale, la umbra uriașei Biserici Negre din Brașov, supravegheat și disciplinat de asceticul consilier aulic Meyer, un taciturn apostol al sănătății. Chiar și cea mai senină zi de vară mi se părea îmbibată de melancolie. Nici un joc cu colegii de aceeași vârstă, nici o zbenguială nebunească lăsându-mă fără suflu, nici o descoperire senzațională referitoare la lumea adulților (de exemplu, că într-unul din turnurile de apărare din zidul orașului funcționa probabil un bordel – pe care noi îl țineam sub observație) nu putea ostoi nostalgia pentru căl-

dura de cloșcă a Cassandrei combinată cu aroma pâinii proaspete de la țară, nici nostalgia pentru parfumul emanat de garderoba mamei; resimțeam până și absența surorii mele ca pe o pierdere irecuperabilă. Ținutul din jur gemea de bogăția holdelor aurii încadrate de păduri întunecate, orașul, așezat confortabil într-o depresiune, era prietenos, dar cerul care se boltea deasupra lui, firmamentul azuriu pe care zburdau rândunicile, mi se părea căptușit cu negrul sobrietății spiritului luteran – era o lume solidă și bine conturată, dar nu era lumea în care mă născusem eu, ci o lume diferită de cea a familiei mele; prin contrast, aceasta părea mai ușoară, mai aerisită. Ea se deosebea de lumea mea printr-o greutate specifică mai mare, printr-un grad superior de rigoare etică – o lume prezbiteriană evanghelică, pe care predicile frumoase, elaborate cu grijă, o somau mereu să se gândească la ea însăși, o lume pătrunsă de corale răsunătoare și pioase care calmau conștiința. În mijlocul unei asemenea lumi mă simțeam insignifiant, pierdut și lipsit de orice greutate, ca o pană de porumbel adusă de vânt de undeva, din înălțimile eterului din jurul turnului bisericii, și căzută pe caldarâmul pieței. Credința mea era alta (dacă aveam vreuna) – și anume o credință repudiată aici cu asprime, pe care eu o trădam acum, căci învățam alte dogme și cântam alături de colegii mei: în fiecare duminică, vocea mea se alătura vocilor celorlalți copii din cor, înălțând osanale Domnului în naosul uriaș al Bisericii Negre, care nu era biserica mea. Nu m-am putut niciodată debarasa de senzația că în felul acesta păcătuiesc – cum nu m-am putut niciodată debarasa complet de alte sentimente de culpă –, eu, care eram învăluit în nimbul ambiguu de copil al unor părinți divorțați. O asemenea ipostază era încă destul de rară pe vremea aceea, fiind din principiu atacabilă din punct de vedere moral; ea mă puneă în lumina unei modernități premature, ușor rău-famate, care aici era condamnată; și simțeam lipsa surorii mele ca tovarășă de suferință, ca martoră că noi am avut parte de un destin

special, că nu *eu* voisem să mă abat de la ordinea prestabilită. Iar când ajungeam, în fine, iar acasă, după ce îndurasem chinurile unui an de școală, mă împotmoleam în rețeaua dispozițiilor și interdicțiilor panicate ale mamei, un păienjeniș în care se bloca orice manifestare a vitalității și care încătușa orice inițiativă, paralizând orice bucurie – o haină a lui Nessus țesută din hiperprudență maniacală, menită să ne ferească de vicisitudinile vieții, dar care, în realitate, ne ardea pielea, provocându-i o iritație neconținută. Aș fi dat orice să pot fi în pădure, împreună cu tata. Această dorință era însă contracarată de mama, care organiza călătorii la lacurile din Carintia și la Marea Neagră. Zilele când imi era dat să-l însoțesc pe Marele Nimrod la vânătoare erau deocamdată foarte drămuite.

Încetul cu încetul a luat sfârșit și perioada de la Brașov, lăsându-mi în suflet o altă nostalgie: a ordinii și a siguranței – dar, firește, o nostalgie mai puțin acută decât cea care imi secătuse inima când mă gândeam la casa părintească pierdută, transfigurând tot mai mult zilele primei mele copilării. Strausserl era departe, devenind ireală – o figură mitică situată între cele două lumi. Căci ea aparținea atât căldurii cuibului de odinioară, de acasă, a cărui lipsă o simțeam atât de dureros, cât și, în oarecare măsură – prin autoritatea ei –, ordinii liniștite, dătătoare de încredere a Brașovului, care era acum târâtă și ea de curgerea timpului într-un trecut ireversibil. Dar care era locul *meu* în acest context?

Firește că pe vremea aceea nu mă ducea încă mintea atât de departe, încât să înțeleg că așa-zisa realitate admite prea multe aspecte pentru a însemna fără nici un echivoc ceea ce pretinde că înseamnă. În orice caz, ea începuse să-mi pară variabilă în funcție de percepția momentană, deci îndoielnică în ceea ce privește efectul final. În consecință, am încercat de atunci să caut esențialul în afara existenței proprii. Citeam literatură de aventuri pe potriva vârstei mele. Așa am dat de Mark Twain. În minunatele întâmplări și pericole prin care trece Huckleberry

Finn am găsit (eu fiind unul din milioanele de băiețași visători) tot ce râvneam, toată libertatea de care eram privat.

Mi-am împărtășit entuziasmul surorii mele. (Ea citea pe vremea aceea H.G. Wells, respingând cu un ton rece întrebările mele legate de cărțile acestui autor: „Tu nu înțelegi nimic din toate astea”; ceea ce m-a determinat să citesc pe furiș *The Shape of Things to Come* și, într-adevăr, n-am înțeles ce era de neînțeles acolo – o experiență frustrantă în materie de lectură). Despre Mark Twain a spus sec: „Dacă și pentru tipografia lui a croit literele la fel de aiurea ca pentru a ta, este ușor de explicat din ce cauză a dat faliment.”

N-am înțeles despre ce vorbea. M-a lămurit, dar nu fără să adopte tonul răutăcios cu care preîntâmpina orice încercare de-a mea de a ridica „pretenții speciale” – cum spunea ea când recurgea la jargonul nostru frățesc. Mica tipografie dăruită de Strausserl unchiului Rudolf – care ajunsese apoi la mine – provenea de la Mark Twain (Strausserl fusese doamna lui de companie înainte de-a fi ajuns la mama și surorile ei, probabil prin anii 1879–1891, când avusese loc și o speculație nefericită a lui Mark Twain cu o întreprindere tipografică ce dăduse faliment).

Noțiunea de „doamnă de companie” permitea anumite subînțelesuri care o puneau pe Strausserl într-o lumină nouă în ochii mei. Nu înseamnă că vreau să insinuez că fusese iubita lui Mark Twain, deși îi rămăsese „însoțitoare” și după moartea soției lui. Era, în orice caz, un capitol din biografia ei – în genere învăluită în mister pentru noi – cu o coloratură pronunțat romantică; și chiar dacă faptul că nu vorbea niciodată despre această perioadă era doar o dovadă de discreție, enigma mă rodea: însemna că nu ne apropiaserăm chiar atât de mult cum îmi imaginasem. Sora mea aflase de toată povestea abia la Viena, de la una din mătușile noastre (presupun că de la socialistă). Mi-am dat doar încetul cu încetul seama de sensul tonului, fără îndoială disprețuitor, care însoțise aceste revelații.

El nu se referea la Mark Twain – căruia sora mea, pe atunci în vârstă de cincisprezece ani, îi recunoștea cu generozitate rangul necontestat de mare scriitor – și cu atât mai puțin la rolul intim jucat de Strausserl în viața sa, oricare ar fi fost acesta. Chiar dimpotrivă: sora mea voia doar să sugereze că era vorba despre oameni și întâmplări inaccesibile *mie*. Persoanei mele îi revenea în acest context un rol cât se poate de minor și subordonat – deci nu trebuia în nici un caz să mă fălesc cu faptul că posedam un obiect care amintea de Mark Twain; ar fi fost mai mult decât o aroganță să-mi închipui că Strausserl mă putea considera *pe mine* demn de a stabili – grație cadoului ei – o legătură cu acel episod din trecutul ei. Și trebuia să mă țin la distanță în special de acea perioadă legendară petrecută de Strausserl la Florența ca „însoțitoare” a lui Mark Twain. Era un teritoriu cultural care *mie*, copilului hrănit cu laptele Cassandreii, îmi era total interzis.

Faptul că Strausserl a simțit atâta afecțiune pentru mine încât mi-a dăruit acea mică presă tipografică – poate că a fost, întocmai ca vaporul meu scufundat în mod rușinos, o machetă a celei ce a cauzat ruina financiară a lui Mark Twain – nu însemna încă absolut nimic; nici măcar un cadou atât de semnificativ și plin de subînțelesuri nu ar fi putut stabili o cât de mică legătură între mine și perioada petrecută de Strausserl la Florența alături de autorul lui *Huckleberry Finn*. Ei însă, adică surorii mele, Strausserl îi dăduse să citească încă de mai demult poeziile închinete de Michelangelo Vittoriei Colonna, povestindu-i multe despre Florența, iar studiile de istoria artei urmate recent de ea (adică de sora mea) la Viena adânciseră această relație... N-am putut riposta absolut nimic la toate astea, fiecare cuvânt spus de ea era adevărat; iar acum n-aveam decât să-mi continui lectura *Aventurilor lui Huckleberry Finn*!

Avertismentul surorii mele avea să-și arate efectele la proxima mea întâlnire cu Strausserl. După câteva isprăvi școlare care se deosebeau în mod foarte puțin glorios de cele ale lui

Huckleberry Finn, fusesem dat la un internat din Fürstenfeld, în Stiria răsăriteană. Dar nici acolo n-a fost rost să rămân multă vreme. Fără să țin seama că, în calitate de fiu ascultător al tatălui meu atât de pasionat de vânătoare, ar fi trebuit să mă arăt mai docil față de urmașii autorului unui tratat de bază – de șase sute de pagini – despre potârniche, am avut izbucniri de răzvrătit și am fost în curând eliminat din școală și din internatul aferent. Am ajuns la Viena, într-un institut în care naufragiau ființele ratate de la alte școli.

În acea perioadă familia mea era cu adevărat îngrijorată să nu alunec pe panta criminalității. În orice caz, avea o atitudine care mă lăsa să bănuiesc asta. De parcă aș fi purtat deja haine de pușcăriaș și în starea de spirit corespunzătoare, m-am înființat într-o bună zi la Strausserl, despre care presupuneam că trebuie să fie la fel de indignată de proporțiile josniciei mele, fiindcă înșelam și speranțele pe care și le pusesese ea odinioară în mine. Trecuseră de atunci șase ani – în acel moment, aproape jumătate din viața mea. Strausserl – înzestrată acum în ochii mei cu reputația unei biografii ieșite din comun, care o dusesse peste ocean, atingând culmi nebănuite cu ocazia unei călătorii în jurul lumii, urmată de o perioadă de formare artistică într-o Meccă a culturii occidentale, alături de Mark Twain – mi se părea în clipa aceea o figură încă mai legendară decât fusese înainte să-și facă apariția în viața mea –, ba chiar și această apariție aparținea deja ținutului fabulos al unui trecut devenit incredibil. După o despărțire atât de îndelungată, nu m-am mai înfățișat, prin urmare, doamnei blajine în rochie albă de vară, ci unei matroane dacă se poate și mai impozante, chiar dacă aproape cu un cap mai mică decât odinioară (capul cu care crescusem *eu* între timp), îmbrăcată sobru, în negru. M-am înclinat timid în fața ei, reținut, așa cum se cuvenea. „Păi ce s-a întâmplat?” a spus ea. „Nu mă sârui?” Am devenit exagerat de degajat: „Scuză-mă! A trecut atâta timp – pur și simplu mă simt intimidat.”

„Intimidat?” m-a întrebat Strausserl cu o voce târăgănată, ridicând din sprâncene în semn de dezaprobare. „Nu-ți da chiar atâta importanță.” Efectul a fost ca de lovitură de bici, cu atât mai mult cu cât cuvintele fuseseră rostite în prezența unui martor – venisem pe neașteptate și nimerisem în timpul unei lecții de-a ei: un tânăr elegant, cu ochelari și păr negru lins – se vedea că provine dintr-o familie evreiască bună –, ședea pe sofaua din spatele măsuței rotunde la care Strausserl se așeza, vizavi de elev. Pe peretele din spatele lui atârneau reproducerile unor desene cu Vittoria Colonna, schițate de Michelangelo. Am înghețat. Tânărul manifesta multă înțelegere, zâmbind, ceea ce agrava situația. Firește că o cunoștea pe sora mea, era prieten cu ea, îi aprecia inteligența, spiritul, șarmul... În anii următori am evitat s-o vizitez pe Strausserl. Între timp însă, am asimilat dojana ei. De câte ori mă simțeam cuprins de nesiguranță, îmi aminteam de ea – până în ziua de astăzi. M-a făcut să-mi însușesc o doză serioasă de dispreț față de această lume.

Și pe sora mea am văzut-o foarte rar în acei ani. Cât timp am fost amândoi în internate, ne întâlneam duminicile la bu-nica noastră. Punctul de atracție al acestor mese – în afară de mâncarea bună – erau accesele noastre nestăpânite de râs. Sora mea se ducea după aceea la Academia Consulară, petrecând fiecare clipă liberă cu viitorul ei logodnic, Fritz. Pentru mine debuta perioada confuză a unor studii diverse, începute fără nici un chef și întrerupte fără nici o glorie. Trei semestre la Facultatea de Mine din Leoben; două semestre ciopârțire de cadavre la Facultatea de Medicină din Viena; două semestre de arhitectură la Universitatea Tehnică, tot la Viena. Apoi, într-o seară, în casa părintească a unei fete căreia îi făceam curte, întâlnirea cu Strausserl. Cu totul neașteptată – nu știa nimeni că ne cunoaștem. Faptul că mă aflasem la un moment dat sub oblăduirea ei mi-a ridicat considerabil acțiunile în fața fetei pe care o curtam și a părinților ei.

Strausserl se bucura și aici de dragostea și respectul arătate de toți foștii și actualii ei elevi, iar puțin din această strălucire se răsfrângea acum și asupra mea – ea mă înnobila prin aceste antecedente, acum verificabile. Strausserl a povestit despre bunicii mei, despre mama și surorile ei, despre noi doi și tatăl nostru, despre „Odaia” și Cassandra – o povestire plină de anecdote, pe care toată lumea o asculta cu atât mai multă încordare cu cât Strausserl mă împingea mereu pe mine în prim-plan; mi se permitea (după cum ar fi spus sora mea) „să dau frâu liber pornirilor mele” și să-i ilustrez scenic poveștile. Perlele lingvistice ale Cassandrei s-au desfășurat încă o dată în toată splendoarea lor, încântând un public competent în această privință: simțul lingvistic al evreilor cultivați este extraordinar.

Am condus-o pe Strausserl acasă. În fața porții casei ei, ale cărei aripi deschise erau prevăzute, pentru siguranță, cu un grilaj greu, din fier forjat, ne-am luat rămas-bun cu toată tandrețea. De atunci înainte am profitat de fiecare zi liberă ca s-o vizitez, să ies cu ea, să mergem în Wienerwald sau pe Semmering, s-o însoțesc la teatre sau concerte. Firește că era la curent cu grijile pe care și le făcea familia din cauza mea. „Dar ai cât de cât o idee despre ceea ce vrei să faci?” m-a întrebat la un moment dat.

„Știi la fel de bine ca mine, la fel de bine ca toată lumea. O spun dintotdeauna oricui dorește să mă asculte: vreau să desenez – atât și nimic altceva.”

Strausserl n-avea telefon în cele două camere în care locuia, în casa protectorului ei, și se jena să recurgă la telefonul gazdei. „Du-mă la cea mai apropiată cabină telefonică”, mi-a ordonat. A format un număr și i-a explicat unui interlocutor necunoscut care este situația mea. După ce a ascultat câțiva timp răspunsul lui, și-a notat un număr și o adresă. „Măine-dimineață la ora opt să fii acolo”, mi-a spus. „Este atelierul unui desenator de reclame. Domnul cu care am vorbit acum e unul din directorii de la Siemens-Schuckert. Proprietarul atelierului de reclame

li este foarte îndatorat, deoarece primește multe comenzi de la el; nu va ezita să te accepte ca ucenic. Directorul îl va înștiința încă de azi că îl vei căuta mâine. Vai de tine dacă mă faci de rușine!”

N-am făcut-o de rușine. Proprietarul atelierului de reclame, Karl Dopler, și soția sa, o pianistă concertistă, mi-au devenit buni prieteni. Desenam și pictam, zi de zi, câte douăsprezece ore, uitând de mine, împărțeam cu ei prânzuri de lucru, bucurii și supărări personale și profesionale, grijile legate de bunul mers al atelierului, satisfacțiile aduse de primirea unor comenzi, speranțele că vom primi și altele, dezamăgirile când pierdeam vreo comandă; ne lăudam reciproc pentru lucrările reușite și ne consolam unul pe celălalt când le ratam. Karl Dopler nu era un mare artist, dar era un meșteșugar vrednic; am învățat foarte multe de la el și lui i-am datorat toate încurajările practice de care dusesem până atunci lipsă, căci auzisem doar laude excesive abstracte și nesăbuite la adresa talentului meu înăscut. Dopler mi-a recunoscut talentul, comparându-l, fără urmă de invidie, cu al său și promovându-l cât îi stătea în puteri. Toate acestea erau benefice din două puncte de vedere. Nu numai că încheiasem astfel o perioadă penibilă de dezorientare, cu toate trivialitățile provocate de această situație – de la pierdut timpul prin baruri până la frecventarea târfelor –, iar existența mea dobândise o stabilitate fericită (care, din păcate, nu va fi de durată); dar i-a scutit și pe membrii familiei mele de preocuparea agasantă pentru destinul meu îndoielnic (iar pe mine m-a eliberat de supravegherea lor). Apăruse însă la orizont o nenorocire mult mai gravă: se îmbolnăvisese sora mea, și boala își urma cursul fatal și chinuitor care avea să ducă la deces.

Odată cu moartea ei, cariera mea de grafician utilitar a luat brusc sfârșit. A fost înăbușită și o altă posibilă carieră: cea de scenograf. Părinții fetei în a cărei casă o reîntâlnisem pe Strausserl au organizat o festivitate pentru fiica lor și mi-au încredințat mie misiunea de a decora în acest scop vila lor din

Döbling. Unul din oaspeți, scriitorul Silvara, ovaționat pe vremea aceea pentru piesa *Mädchenjahre einer Königin* [*Anii de adolescență ai unei regine*], s-a arătat atât de încântat de ceea ce făcusem, încât m-a angajat să-i decorez și lui locuința cu ocazia unei festivități. Printre oaspeți se găsea nu numai Luise Rainer – de care m-am îndrăgostit fără speranță –, ci și marele scenograf al acelor vremuri, profesorul Strnad, care avusese la Opera din Viena aceleași succese ca la Opera Metropolitană din New York. M-a întrebat dacă vreau să devin unul din asistenții săi. Strausserl s-a bucurat: „Când am văzut-o pentru ultima dată pe sora ta”, mi-a spus, „mi-a vorbit despre tine. Abia mai putea scoate câte un cuvânt, totuși a declarat foarte clar și încet: «Am știut că până la urmă se va alege totuși ceva de el.»” Doar mama nu s-a lăsat amăgită de aceste auspicii favorabile. Regizase într-un mod atât de dramatic doliul de după pierderea surorii mele, încât toată lumea se temea pentru sănătatea ei. Nu se putea s-o las singură la Cernăuți; conviețuirea ei cu Philipp devenise insuportabilă, conflictul provocat de „Odaia” făcea valuri, surorile ei, care – cel puțin teoretic – aveau și ele dreptul la o cotă-parte, s-au amestecat în ceartă. Scrierile care îmi soseau aproape zilnic mă rugau tot mai insistent, cu rânduri subliniate tot mai energic, să vin la ea. Îmi scria că perspectiva sărbătorilor Crăciunului o face aproape să înnebunească; să nu se mire nimeni dacă o să-și facă seama. De data asta, tonul era credibil. Mătușile mele m-au escortat la gară, Strausserl mi-a spus la despărțire: „În fond, rămâi acolo doar de Crăciun. După aceea te întorci.”

M-am întors de-abia după cinci ani. Am plecat din Viena în decembrie 1932, urma să împlinesc în curând nouăsprezece ani. La douăzeci trebuia să prestez serviciul militar. O instituție care-l credea pe un reprezentant al minorităților naționale capabil să întreprindă orice acțiune ostilă statului – și în primul rând să se sustragă obligației de a presta serviciul militar –, a refuzat

să-mi prelungească pașaportul până nu îndeplinesc această obligație. Am rămas deci la Cernăuți, ca într-o capcană. În plus, mi s-a spus că bacalaureatul luat în Austria nu-mi dădea dreptul să candidiez la statutul de ofițer cu termen redus, care servea doar un an. Ca simplu recrut, ar fi trebuit să prestez serviciul militar timp de trei ani. Îmi rămăsese o singură soluție: să mă întorc pe băncile școlii și să recuperez bacalaureatul românesc. Cele învățate cu această ocazie despre istoria țării românești mi-au dăruit „Odaia” de drept. Aveam rădăcini în această țară. În orice caz, era un cadou cam ca într-un basm al Cassandrei, în care frumoasa fiică de împărat îi spune ciobanului îndrăgostit: „Dă-mi ceva ce nu-mi dai.” Ciobanul îi satisface dorința oferindu-i o rândunică ce-și ia zborul în clipa când el desface mâna.

Curând după întoarcerea mea, mama mi-a arătat un cais pe care-l plantase cu ani în urmă; acesta se bifurcase, din el crescuseră două trunchiuri mici și frumoase. Dezvoltarea pomului o interesa îndeaproape – o transpunea în mod simbolic în destinul copiilor ei. Unul din trunchiuri se uscăse acum, în timp ce al doilea prospera cu atât mai frumos, înverzind și înflorind. Nu eram prea convins de valabilitatea acestei pilde. Nimic nu mă făcea să cred că eu aș prospera. Strausserl mi-a scris că profesorul Strnad murise pe neașteptate. M-a lăsat rece; renunțasem la ambițiile mele, nu mă mai ocupam de desen. Ca să învăț cât mai repede și cât mai bine – ba chiar cu plăcere – românește, m-am înconjurat de prieteni români de aceeași vârstă cu mine, ducând alături de ei același gen de viață veselă și nesăbuită pe care o dusesem înainte de intermezzoul benefic din atelierul lui Karl Dopler. Paralel cu frecventarea speluncilor și a femeilor ușoare, m-am pierdut și în speculații și practici pseudoreligioase.

Ne vizitase moartea – dar nu în mod abstract, anunțându-ne decesul unei persoane mai mult sau mai puțin apropiate sau chiar indiferente din anturajul nostru, ci în mod foarte concret, lovind pe cineva din propria noastră familie, și într-o ma-

nieră cât se poate de directă și sugestivă – mama avea grijă să nu dau nimic uitării. În disperarea ei mută, își clama copila moartă, ar fi vrut – cum se spune în popor – s-o dezgroape din pământ cu propriile mâini.

Făceam tot posibilul ca să-i țin companie în încercările zadarnice de a schimba ireversibilul. „A-nu-mai-fi-în-viață” era pentru mine o ipostază la fel de incomprehensibilă cum fusese odinioară acel „a-nu-fi-încă-pe-lume” de dinaintea nașterii mele. În zadar încercam să re trăiesc acea spaimă sumbră cu care, în îndepărtatele zile ale copilăriei, înțelesesem deodată ce înseamnă să nu mai exiști, după ce Cassandra îmi spusese cu duritate: „Și tu vei muri într-o zi!” Ce-i drept, înțelegeam și acum, dar această înțelegere era lipsită de greutate, nu mai avea impactul pe care-l resimțisem atunci. Curând, sufletul și creierul meu rămâneau la fel de goale și când mă gândeam la moartea surorii mele: nici nu simțeam nimic, nici n-aș fi putut spune nimic în privința asta. Comportamentul de Niobe al mamei mă chinuia, era un teatru pe care și-l juca ei înseși – dar nu mă puteam împiedica s-o suspectez că se uită totuși pe furis dacă nu cumva are și public; în același timp, mă mustra conștiința gândindu-mă că poate o nedreptătesc din cauza indolenței mele notorii. M-am acuzat de insensibilitate – n-aș fi îndrăznit niciodată să admit că, după moartea surorii mele, mă apropiasem de ea mai mult decât în toată viața sa. Pentru mine nu murise, dimpotrivă: de-abia acum era cu adevărat în viață – un gând care oricui i s-ar fi părut pervers.

În zilele acelea obișnuiam să mă uit adeseori atât de îndelung în oglindă, încât fața zărită acolo nu-mi mai aparținea mie, devenind o ființă vie cu totul străină, expusă curgerii timpului – o jucărie mecanică al cărei mecanism se derula până la sfârșit, în timp ce eu rămâneam atemporal: o altă dimensiune a sinelui meu, dincolo de imaginea din oglindă. În felul acesta, sentimentele mele nu mai erau ale mele; acolo nu trebuia să simt lipsa inimii pe care n-o aveam.

În timp ce sora mea zăcea pe patul de suferință, una din mătușile mele, care prezida diferite cercuri de spiritism, a organizat o ședință pentru salvarea ei la care mi s-a permis și mie să particip. Ce-i drept, n-am primit nici un ajutor medical de pe tărâmul de dincolo, dar au avut loc anumite manifestări uimitoare, căci erau greu de explicat: voci care vorbeau despre împrejurări ce nu puteau fi cunoscute decât de persoane perfect inițiate în chestiunile în cauză, avertismente legate de atitudini greșite ce urmau să aibă consecințe catastrofale – în primul rând însă, descrierea de-a dreptul triumfătoare a stării minunate care-i cuprinde pe toți cei ce s-au debarasat de povara existenței terestre și se găseau acum în lumea de dincolo, unde s-ar putea să n-aibă încă parte de toate fericirile cerești, dar nici de chinurile purgatoriului sau ale infernului; ei se găseau acum – între reîncarnări – într-o extatică stare de așteptare atemporală și imponderabilă, la capătul căreia urmau să aibă parte de cel mai râvnit țel, și anume de mult promisa Nirvana.

Unii încercau s-o consoleze pe biata mea mamă. Potrivit reminiscențelor de religie catolică, sora mea, care murise fecioară neprihănită (după cum îi asigura mama pe toți, cu multă mândrie), ajunsese probabil în rai, și nu într-unul din penitențierele vieții de apoi – dar asta nu era de natură s-o liniștească pe mama, ea voia să aibă o certitudine. S-a interesat, prin urmare, la Viena dacă n-ar putea obține un certificat care să ateste bunăstarea copilului ei în imperiul necunoscut al celor decedați, iar cercul de spiritism prezidat de mătușa mea a venit în întâmpinarea dorinței ei. Cum ar fi fost prea complicat să vină de la Viena la Cernăuți împreună cu tot statul-major, de la conducător până la mediumuri, biroul de conducere de pe lumea cealaltă – care hotăra, chipurile, în ce fel lumea de dincolo putea interveni în cea de aici –, a decis s-o înzestreze pe mătușa mea cu calificările de medium necesare pentru a stabili un contact transcendentă între mamă și fiică.

Mătușa a sosit. Reprezenta tipul mai smead și bondoc al surorilor mamei, în timp ce mama era una din ficele blond-roș-

cate și elansate ale bunicilor mei atât de împeștrăți din punct de vedere etnic. În concordanță cu tipul structural picnic, mătușa era o ființă optimistă, robustă și veselă; îți venea destul de greu s-o consideri în stare să întrețină relații atât de apropiate cu cei decedați și să crezi că aceia i-au atribuit funcția de purtător de cuvânt care să transmită informații din lumea umbrelor. Totuși, se pare că așa era. Ce-i drept, am primit permisiunea să fiu doar de la distanță martor al modului în care își îndeplinea serviciul de translator, prin urmare nu știu dacă prin ea vorbea într-adevăr vocea surorii mele sau dacă mătușa mea vorbea cu vocea proprie din însărcinarea celor ce vorbiseră cu sora mea. Am preferat să accept această din urmă variantă, căci ceea ce văzusem la ședințele din Viena, când mediumurile cădeau în transă pentru a-și împrumuta învelișul golit de conținut al trupului unui spirit astral, care se materializa în el, nu era deloc înălțător. Cred că mama s-ar fi speriat de moarte să-și fi văzut sora căzând la pământ, fără cunoștință, cu ochii dați peste cap, iar după câteva gemete chinuite și bolboroseli ridicându-se cu spume la gură, ca un cadavru ieșit din sicriu, cu ochii ațintiți în gol și mâinile dibuind la întâmplare, ca o oarbă. Și nici n-aș putea spune dacă, odată cu acordarea (pentru un timp limitat) unor calificări de medium, mătușa mea fusese împuternicită și să pășească fără nici un efort în zonele astrale. Mama n-a scos o vorbuliță despre toate astea, după cum nu mi-a comunicat nimic nici despre esența celor ce i s-au transmis. Pentru a ține această ședință particulară, ne-am deplasat până la colinele împădurite de la intrarea în oraș, unde ne jucam în copilărie cu cercul sau cu *diabolo*. Eu m-am ghemuit la marginea unei pajiști, iar cele două surori s-au așezată în iarba plină de flori, strâns îmbrățișate: cea brună cu ochii spre cer și fața ridicată, vorbind probabil în limbi necunoscute nouă, iar cea roșcată plângând, cu capul sprijinit de umărul ei. Când s-au ridicat, în cele din urmă, întorcându-se la mine și la mașina noastră, ochii plânși ai mamei priveau în gol, lipsiți de orice expresie, în timp ce mătușa mea afișa

fizionomia ei obișnuită, de parcă nu s-ar fi întâmplat absolut nimic. Așa am văzut de multe ori perechile de îndrăgostiți revenind în cercul celorlalți după o acuplare în mare taină.

Mătușa a plecat curând înapoi la Viena. Părea că prezența ei îi făcuse bine mamei, care dădea impresia că e mai liniștită, dar după câțva timp s-a cufundat în apatia unei disperări surde. Eu însumi îmi pierdusem parcă orice vlagă și echilibru. Hoinăream ziua și mă destrăbălam noaptea împreună cu noii mei prieteni, studenți români înzestrați cu toate însușirile speciei lor: mândri și vulnerabili, generoși și apropiați, arzând de o dragoste de patrie plină de șovinism, romantici și aiuriți. Situația conflictuală dintre mama și Philipp crea o atmosferă imposibilă acasă. Pe tata îl vedeam foarte rar, venea doar când și când din Transilvania, chinându-mă cu propuneri de studii la care eu nici nu mă gândeam. Am început o relație cu o fată căreia niște preoți armeni îi spălaseră creierul și sufletul până obținuseră un fel de nebulozitate albastru-deschis; ne cioreviam neconținut pe teme religioase, iar blasfemiile mele o ofensau profund. În căutarea unei metode de a-mi combate cinismul, am încercat să găsesc o misiune caritabilă și mi-a venit ideea total trăsniță de a o înlocui pe mătușa mea pe lângă mama, preluând eu rolul ei transcendental. Dacă dorința mea de-a o ajuta era suficient de pură și sinceră, de ce să nu-mi fie permis și mie să fiu mijlocitor între ea și fiica moartă, cu atât mai mult cu cât aceasta dorea, se pare, s-o consoleze din lumea de dincolo. M-am așezat în fața unei oglinzi și m-am zgâit în propriii ochi, concentrându-mă în mod special pe efortul de a ieși din mine însumi, de a deveni doar un recipient pentru alt spirit, mai ales cel al surorii mele moarte. S-a întâmplat ceva foarte ciudat: am simțit deodată un curent glacial intrându-mi pe nări și ajungându-mi în frunte... m-am speriat, fiind prea lăș să fac pasul următor – de fapt, nu știu care urma să fie acela – și am redevenit eu însumi, cu inima bătându-mi să-mi spargă pieptul și rușinat de eșecul acesta al unei aventuri ne-

maiauzite, ce m-ar fi costat poate viața sau mintea, dar m-ar fi îmbogățit probabil cu o nouă dimensiune, necunoscută încă. Peste puțin timp am evadat, plecând la București, iar în următorii ani pasiunea mea s-a îndreptat spre cai.

Aceasta era deci starea de lucruri când, peste trei ani, în iarna lui 1937, am revăzut-o pe Strausserl. Era o perioadă turbulentă, politica începea să acapareze atenția întregii lumi. Dar având în vedere că aproape nici unul dintre cunoscuții mei nu manifesta vreun interes serios pentru ea, iar invectivele la adresa situației făceau parte din viața cotidiană a Vienei, nu acordam nici eu mai multă atenție evenimentelor decât titlurilor ziarelor pe care nu le citeam și talmeș-balmeșului de slogane strigate pe străzile pe care le străbăteam scârbit. Din fericire, totul evolua ca marea: existau și ore – mai ales seara și în timpul nopții – când rămâneai neatins de nimic. Barurile și cluburile de noapte înfloreau. Elevilor și prietenilor evrei ai lui Strausserl li se alăturaseră și emigranți din Reichul german, care povesteau despre ororile de acolo; și nu puteam decât spera că nu vom avea parte și în Austria de așa ceva.

Începea noul an 1938. Am invitat-o pe Strausserl la teatru. Am văzut *Liliom* de Molnar, iar în drum spre casă eram atât de binedispuși, încât am luat-o de braț, în maniera lui Liliom, legănând-o într-o parte și într-alta și cântând: „Hai, vino-n leagăn, Luise, plăceri te așteaptă acolo și ca-n paradis desfătări, acolo, în leagăn, cu mi-i-i-ne...”, iar Strausserl se scutura de răs. Ajungând la casa în care locuia, ea s-a furișat cu cochetărie în spatele grilajului aripilor porții, închizându-le. Am zgâlțâit poarta în glumă, de parcă aș fi vrut să intru împreună cu ea – și spre stupefacția mea am observat că mă ia în serios; că la șaptezeci și ceva de ani crede într-adevăr că eu, elevul ei de douăzeci și patru, aveam intenția să mă culc cu ea. M-a amuzat colosal această constatare, m-a rușinat puțin, dar m-a făcut să simt și o profundă tandrețe. Aș fi vrut să-i spun că o

iubesc de două ori mai mult pentru această descătușare a elementului etern feminin și foarte omenesc din componenta carnală. Deci m-am prefăcut că vreau într-adevăr să urc la ea. Ea râdea cu lacrimi, având însă grijă să închidă bine grilajul; apoi mi-a trimis bezele, a închis aripile porții, lăsând doar o crăpătură prin care clipea din ochi râzând în hohote, înfierbântată și măgulită. După care a trântit și poarta casei.

A urmat apoi 12 martie, iar Strausserl a dispărut peste câteva zile. Se mutase, chipurile, la niște prieteni de la țară. Protectorul ei din Viena era baronul Frankenstein, ultimul ambasador al Austriei la Londra, care refuzase să-l slujească pe Adolf Hitler, cerând azil politic în Anglia. Strausserl nu se simțea în siguranță în casa lui – cu toată suita ei de elevi și prieteni evrei.

A rămas la țară și în timpul războiului, și am pierdut orice legătură cu ea până în anul 1946. După care am primit o scrisoare lungă. Conținea și o confesiune referitoare la un „eșec” al ei. Conacul în care supraviețuise în timpul războiului se găsea în zona de ocupație engleză. Proprietarii, care n-ar fi fost în stare să-și dovedească o ascendență ariană impecabilă, se refugiaseră la momentul oportun în străinătate. Strausserl le reprezentase interesele, continuând s-o facă și acum. După terminarea războiului au apărut convoaie nesfârșite de refugiați cărora ea le dădea adăpost și îngrijire. Ocupanții englezi o ajutau, punându-i la dispoziție cele necesare. O respectau în mod deosebit pe bătrâna doamnă care vorbea fluent engleza și primea acum din lumea întreagă dovezi de dragoste și recunoștință din partea elevilor și prietenilor pe care reușise să-i salveze – din păcate, nici pe departe pe toți. Dar, într-o bună zi, comandantul englez i-a convocat în curtea conacului pe toți cei prezenți. Le-a comunicat celor ce se înființaseră acolo intimidați că printre ei se ascunde un fost conducător SS, căutat din cauza unor crime grave. Strausserl bănuia cine putea fi. Dacă refuza să-i dea în vileag numele, avea să i se retragă

tot sprijinul și toate ajutoarele, iar lagărul de refugiați improvisat urma să fie desființat. Mi-a scris că nu avusese de ales. Soarta prea multor oameni nenorociți depindea de ea. Conștiința ei a trebuit să facă un pas înapoi, și a fost obligată să spună pe cine suspectează. Dar nu și-a iertat niciodată acest pas. Nu-și mai găsea somnul de când ajunsese în situația să se acuze pe ea însăși de delațiune.

Peste un an a sosit încă o scrisoare. „În problema care mi-a apăsât atât de mult sufletul, am găsit, în fine, o ușurare. Mi-a venit în minte cum ar fi trebuit să procedez. N-ar fi trebuit să dezvălui numele aceluia, ci să fac apel la onoarea lui: «Domnule Cutare, predați-vă!» Faptul că am ajuns la această concluzie nu e o scuză pentru slăbiciunea mea de atunci. Dar restabilește ordinea. Am învățat ceva din această întâmplare.”

Peste încă un an, am primit vestea că Strausserl a murit.

Mi-a rămas și de la Strausserl acel mijloc de a evoca amintirea unei persoane defuncte pe care ni l-a pus la dispoziție tehnica: o fotografie. N-o pot privi fără ca gândul să-mi zboare imediat la ce îmi povestise ea odinioară, când fuseserăm împreună la „Odaia”. Îmi reproducuse de fapt un episod povestit de sora mea – o amintire din perioada petrecută de ea acolo în primii ani de copilărie.

O dimineață de la începutul iernii, încă nu ninsese, dar peste noapte se lăsase un ger tăios, lumea era învăluită într-o ceață deasă. Un soare anemic lupta împotriva ei, risipind-o; ceața s-a depus peste tot, formând un strat de chiciură; fiecare rămurică din coroanele copacilor și arbuștilor, fiecare tufă, fiecare tulpiniță care rămăsese întreagă, fiecare măracine de la marginea drumului purta o hăinuță de blană albă, care sclipea în soarele de pe cerul acum senin. Tata a adus patine și a coborât cu sora mea la râu. Acesta era înghețat bocnă, părând negru, deoarece gheața nu fusese încă tulburată de zăpadă. Era transparentă și vedeai prin ea până pe fundul albiei, puteai număra pietricelele. Sora mea

avea doar patru ani și ceva, era prima ei pereche de patine, dar, ținută de mână de tata, aluneca pe râu în jos: o pistă nesfârșită, tivită de malurile îmbrăcate în chiciură; trestia este îmblănită, mestecenii par să fie țesuți din gheață, iar deasupra se boltește un cer de un azuriu profund – întocmai ca peste puțin timp deasupra Adriaticii.

Port în mine această imagine: bărbatul înalt, pe patine, îmbrăcat demodat de modern, cu o căciulă de lână pe capul pleșuv, ducând-o cu grijă de mână pe fetița minusculă. Ea își ține cealaltă mână într-un manșon mic, fața ei îmbujorată de frig este încadrată de capișonul tivit cu blăniță al paltonașului. În felul acesta străbat amândoi lumea, alunecând pe gheață și înscriind pe oglinda neagră, cu linii subțiri, modelul în formă de brăduț al urmelor lor – una largă și lungă, cealaltă mai scurtă și mai îngustă. Iar această imagine se contopește cu cea a Cassandrei și a doamnei în rochie albă care mi-a povestit totul, deși pe poza pe care o am de la ea este îmbrăcată în negru, înălțându-se în mod magic din amintire, întocmai cum umbrele de pe plăcile fotografice prindeau contur în baia de dezvoltare agitată ușor de mâna tatei.

Cuprins

Cassandra / 7

Mama / 65

Tata / 153

Sora / 209

Strausserl / 256

v. Muri

v. Hăic

„Am crescut sub oblăduirea
femeilor și am cunoscut, datorită
lor, «femeia» în trei ipostaze
arhetipale: prin Cassandra,
maternitatea caldă, care te învăluie
protejându-te; prin sora mea –
care mă devansa în permanență cu
patru ani și prin bunul plac al
naturii –, nimfa superioară, mai
ușoară, mai spiritualizată, mai
capricioasă și inaccesibilă; și, în
fine, prin mama mea, conlucrarea
labilă a tuturor însușirilor
străvechi feminine: atracția
senzuală – ca să-i dăm satisfacție
și profesorului Freud – și în
același timp capriciozitatea iubitei
potențiale inconstante, oscilând
între tandrețe impetuoasă și
pretinsă indiferență, între empatie
plină de dragoste și răceală
punitivă, plină de cruzime.”

Gregor von Rezzori, „Mama”

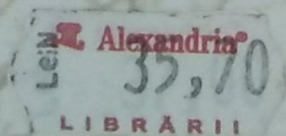
„Un album cu fotografii de familie, minunat
transpus în cuvinte.“

Michiko Kakutani, *The New York Times Book Review*

Cinci portrete extraordinare – doica, mama, tatăl, sora și guvernanta – „pentru o autobiografie pe care nu o voi scrie niciodată“, spune autorul. De fapt, prin intermediul persoanelor care l-au însoțit, Gregor von Rezzori (născut în 1914) își povestește prima parte a vieții, petrecută în bună măsură la Cernăuți, în Bucovina, magnifica provincie de margine a imperiului chezarocrăiesc, intrată după 1918 în componența regatului român. În fundalul portretelor se regăsesc, nostalgic, reminiscențele „lumii de ieri“ a lui Stefan Zweig, compatriotul cu care autorul este adesea comparat, și în același timp germenii brutalei lumi viitoare. În prim-plan, finețea psihologică, atenția pentru detalii, precizia nuanței, frumusețea expresiei dovedesc că aceste portrete aparțin deopotrivă memorialistului, scriitorului și artistului plastic von Rezzori.

De același autor
Memoriile unui antisemit

În seria Memorii/Jurnale Vintage
Stefan Zweig, *Lumea de ieri*

ISBN 978-973-50-3563-1

9 789735 035631

Foto copertă © Emanuel Tânjălă